

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ABD
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

TÜRK SİYASİ HAYATI'NDA BİR PORTRİ: FERİT MELEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RİDVAN SÜSLÜ

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Güneş ŞAHİN

VAN-2017

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ABD
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

TÜRK SİYASİ HAYATI'NDA BİR PORTRE: FERİT MELEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RİDVAN SÜSLÜ

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Güneş ŞAHİN

VAN-2017

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih anabilim
dalı Sosyal Bilimler bilim dalı'nda yüksek lisans tezi olarak
kabul edilmiştir.

Başkan	<u>Doç.Dr. Zafer KÖKLÜ</u>	İmza:	<u>Zafer Köklü</u>
ÜYE (Danışman)	<u>Yrd.Dos.Dr. Güneş SATTIN</u>	İmza:	<u>Güneş Sattin</u>
ÜYE	<u>Yrd.Dos.Dr. Alakurkçü KÖKSAL</u>	İmza:	<u>Alakurkçü Köksal</u>
ÜYE	:	İmza:	:
ÜYE	:	İmza:	:

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

18.08.2012
Enstitü Müdürü
B. Kalkan

TÜRK SİYASİ HAYATINDA BİR PORTRE: FERİT MELEN

ÖZET

Çalışmada, Türk siyasetinde önemli bir isim olan Ferit Melen'in yaşam öyküsü ile birlikte politika serüveni incelenmektedir. 1906'da Van'da doğan Ferit Melen, uzun yıllar çeşitli devlet kademelerinde görev almış ve 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri'nde CHP'nin Van adayı olarak milletvekili seçilmiştir. 1954 Genel Seçimleri'nde meclise giremeyen Melen, 1957 Genel Seçimleri'nde yeniden CHP Van Milletvekili olmuştur. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin ardından, siyasi yaşamına 1961 Kurucu Meclisi'nde Van il temsilcisi görevi ile devam eden Ferit Melen özellikle Türkiye ekonomisi ile ilgili çalışmaları öne çıkan bir siyasi liderdir. IX. ve X. İsmet İnönü Koalisyon Hükümetleri'nde, Parlamento dışından, Maliye Bakanı olarak yer almıştır. 1967 yılında CHP ile bir yol ayrımına girmiş, Turhan Feyzioğlu ve beraberindeki arkadaşları ile partiden ayrılarak Güven Partisi'ni kurmuştur.

Güven Partisi saflarında etkili muhalefet yürüten Ferit Melen, 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'ndan sonra kurulan I. ve II. Nihat Erim Hükümetleri'nde Milli Savunma Bakanlığı yapmıştır. Bu süre zarfında ordu ile iyi ilişkiler kuran Melen, Nihat Erim'in istifası ile Başbakanlık görevini üstlenmiştir. Başbakanlığının ardından, I. Milliyetçi Cephe Hükümetleri'nde yeniden Milli Savunma Bakanı olan Melen'in görevi koalisyonun bozulması ile sona ermiştir. Siyasi yaşamının son dönemini, 1983 Genel Seçimleri'nde Milliyetçi Demokrasi Partisi saflarında yer alarak tamamlayan Ferit Melen, 1988'de Ankara'da hayatını kaybetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ferit Melen, Türk Siyasi Hayatı, Van, Siyasi Partiler, Türkiye Ekonomisi.

A PORTRAIT IN THE TURKISH POLITICAL WORLD: FERİT MELEN

ABSTRACT

In this study, we examined a political adventure with the biography of Ferit Melen, being one of the important names in Turkish Politics. Ferit Melen, born in Van in 1906, served at various government positions for many years, and was elected as deputy of Van being candidate of CHP (The Republican People's Party) on May 14, 1950. Melen, who could not go to the parliament in 1954 General Elections, was reelected as CHP Van Deputy in 1957 General Elections. Ferit Melen, having continued his political life with the office of Van provincial representative in 1961 Founder Assembly after the Military Coup D'état on Friday, May 27, 1960, is a political leader known for his works related to the Turkish economy. He took part in the IX. And X İsmet İnönü Coalition Governments as the Minister of Finance out of the Parliament. He separated his way from CHP in 1967, and left the party and founded Güven Partisi (The Trust Party) with Turhan Feyzioğlu and other friends.

Ferit Melen, having conducted effective opposition of at the fronts of Güven Partisi, served as the Minister of National Defense in the I. and II. Nihat Erim Governments established after March 12, 1971 Military Memorandum. Melen, having established good relations with the Army, took the office of Prime Minister after resignation of Nihat Erim. The term of office of Melen, becoming the Minister of Defense I. Nationalist Front Governments, again after the Prime Ministry period, terminated with dissolving of the coalition. Ferit Melen, completing the last period of his political life on the side of Milliyetçi Demokrasi Partisi (the Nationalist Democracy Party), passed away in Ankara in 1988.

Keywords: Ferit Melen, Turkish Political World, Van, Political Parties, Turkey's Economy.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	IX
GİRİŞ: Ferit Melen'in Hayatı.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	9
1. 1950-1965 YILLARI ARASINDA FERİT MELEN'İN SİYASİ FAALİYETLERİ	9
1.1. 1950 Van Seçimleri	9
1.2. Ferit Melen'in IX. Dönem Millet Vekilliği (1950-1954).....	17
1.2.1. Ferit Melen'in Verdiği Soru Önergeleri	17
1.2.1.1. Resmi İlan Tevzii Hakkında Ferit Melen ve Arkadaşlarının Verdiği Önerge	17
1.2.1.2. Ferit Melen'in Türkiye Emlak Kredi Bankası'ndaki Kredi Yolsuzluğu İle İlgili Verdiği Önerge.....	21
1.2.2. Ankara Radyosu Üzerine Eleştirileri	25
1.3. 1957 Van Seçimleri	27
1.4. XI. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Ferit Melen	31
1.4.1. Ferit Melen'in Verdiği Soru Önergeleri	32
1.4.1.1. Türk Parası'nın Dış Değerinde Değişiklik Yapılacağı Hakkındaki Soru Önergesi	32
1.4.1.2. Doğu-Anadolu'da Hayvan Alım Satımında Meydana Gelen Durgunluğun Giderilmesi İçin Verdiği Soru Önergesi	32
1.4.1.3. Van'daki Akaryakıt Nakliye Ücretleri Hakkında Verdiği Soru Önergesi	34
1.4.1.4. Müteahhitlere Fiyat Farkı Verilmesi Hususundaki Soru Önergesi	35
1.4.2. 1960 Bütçesi Hakkında CHP Grubu Adına Ferit Melen'in Görüşleri.....	35
1.5. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Milli Birlik Komitesi.....	40
1.6. 1961 Kurucu Meclisi ve Ferit Melen'in Van İl Temsilcisi Seçilmesi.....	42
1.6.1. Ferit Melen'in Kurucu Meclisteki Çalışmaları	43
1.6.1.1. 1961 Anayasası'nın Hazırlanması	43

1.6.1.2.1961 Maliye Bakanlığı'nın Bütçe Çalışmalarındaki Konuşmaları	44
1.6.1.3. Ziraî Maddeler Ticareti'nin Geliştirilmesi ve Yardımlaşma Hakkında ABD ile Türkiye Arasında Yapılan Anlaşma'nın Görüşülmesi ile İlgili Ferit Melen'in Görüşleri	46
1.7. 1960-1965 Koalisyon Hükümetleri	48
1.7.1. II. ve III. İsmet İnönü Koalisyon Hükümetleri'nin Parti Programı	50
1.7.2. Maliye Bakanı Ferit Melen	52
1.7.2.1. Devlet Yatırım Bankası'nın Kurulması (1964).....	53
1.7.2.2. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	54
1.7.2.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesi Cumhuriyet İktisadisine Genel Bir Bakış	55
1.7.2.2.2. Kalkınma Planı'nın Hazırlanması	58
1.7.2.3. Vergi Reformu	62
1.7.2.4. Ferit Melen'in Maliye Bakanlığı Döneminde Verdiği Önergeler.....	67
İKİNCİ BÖLÜM	71
2.SİYASETTE BİR YOL AYIRIMI: GÜVEN PARTİSİ GÜNLERİNDEN BAŞBAKANLIĞA	71
2.1. Çok Partili Siyasi Yaşamda Yeni Bir Soluk: Güven Partisi.....	71
2.1.1. Güven Partisi İçerisinde Ferit Melen	75
2.1.1.1. 2 Haziran 1968 Van Yerel Seçimleri ve Ferit Melen'in Rolü	76
2.1.1.2. 1970 Bütçesi Üzerinde Güven Partisi'nin Görüşlerinin Ferit Melen Tarafından Değerlendirilmesi	79
2.2. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası Öncesi Genel Durum	84
2.3. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası	88
2.4. I. ve II. Nihat Erim Hükümetleri	91
2.4.1. I. ve II. Nihat Erim Hükümetlerinde Milli Savunma Bakanı Ferit Melen	97
2.4.1.1. Sıkı Yönetimin Uygulamaları	98
2.4.1.2. 04.01.1961 Tarih ve 211 Sayılı Türk Silâhlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun 87 ve 88. maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun Tasarısı .	101
2.4.1.3. Harp Okulları Kanun Tasarı.....	105
2.4.1.4. 1972 Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinin Görüşülmesi.....	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	114
3.FERİT MELEN'İN BAŞBAKANLIK DÖNEMİ VE BAŞBAKANLIKTAN SONRAKİ SİYASİ FAALİYETLERİ	114
3.1. Ferit Melen'in Başbakan Olma Süreci	114
3.2. Ferit Melen'in Hükümet Programı	122
3.3. Başbakan Olarak Siyasi Faaliyetleri.....	128
3.3.1. Melen Dönemi İç Politika Gelişmeleri	128
3.3.1.1. Sıkı Yönetim Uygulamaları	128
3.3.1.2. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Hazırlanması	135
3.3.1.3. Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kurulması.....	140
3.3.1.4. Ferit Melen Dönemi Reform Çalışmaları	141
3.3.1.4.1. Anayasa Reformu Çalışmaları.....	141
3.3.1.4.2. Üniversite Reformu Tasarısı	142
3.3.1.4.3. Maden Reformu Tasarısı	144
3.3.2. Ferit Melen Dönemi Dış Politika'daki Gelişmeler	144
3.3.2.1. Melen Döneminde Kıbrıs.....	145
3.3.2.2. Ferit Melen Hükümeti Döneminde Avrupa Ekonomik Topluluğu İle İlişkiler	149
3.3.3. 1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Ferit Melen Hükümeti'nin Sona Ermesi	152
3.4. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti.....	154
3.4.1. I. Milliyetçi Cephe Hükümet'inde Milli Savunma Bakanı Ferit Melen .	156
3.4.1.1. Türk Silâhlı Kuvvetlerinin Yeniden Teşkilâtlanması, Silâh, Araç ve Gereçlerinin Yenileştirilmesine Dair Kanun Tasarısı	157
3.5. 1983 Van Seçimleri ve Milliyetçi Demokrasi Partisi Van Milletvekili Ferit Melen.....	160
SONUÇ.....	167
EKLER.....	170
KAYNAKLAR	175

KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur:

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BP	Birlik Partisi
C.	Cilt
CGP	Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
CP	Cumhuriyetçi Parti
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemesi
DP	Demokrat Parti
GP	Güven Partisi
HP	Hürriyet Partisi
MC	Milliyetçi Cephe

MCKP	Muhafazakâr Cumhuriyetçi Köylü Partisi
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	Milli Güvenlik Kurumu
MGP	Milli Güven Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MP	Millet Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Paktı
S.	Sayı
THKO	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKO-C	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu Cephesi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TP	Türkiye Partisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TTK	Türk Tarih Kurumu
v.d.	Ve Diğerleri
YSK	Yüksek Seçim Kurulu
YTP	Yeni Türkiye Partisi

ÖNSÖZ

Türk siyasal hayatının uzun bir sürecine şahitlik eden ve aktif siyasetçi olarak politik hayatını sürdüren Ferit Melen'i tüm yönleri ile incelemek, Cumhuriyet Tarihi'nin son dönemlerini anlamak açısından önemli olmakla birlikte; bu dönem tarih çalışmalarına da katkı sağlar niteliktedir. Van'da başlayan siyasi hayatı ve kısa da olsa ülkenin başbakanlığını yürütmüş olması, bir şahsiyet olarak Ferit Melen'i ve çalışmalarını anlamak aynı zamanda, Van'ın bu siyasi süreçteki varlığını da anlamak olacaktır.

Ferit Melen, Van özelinde siyasi çalışmalar yürüterek başladığı politika hayatına devletin çeşitli önemli kademelerinde devam etmiş ve hizmetlerde bulunmuştur. Bu açıdan bakıldığında hem bir politik figürü tanımak hem de dönemin öne çıkan siyasi, kültürel ve ekonomik olaylarını tarihsel bir bakış açısıyla değerlendirmek çalışmanın önemini ortaya çıkarabilir.

Çalışmanın ana eksenini Mekteb-i Mülkiye'den 1931 yılında mezun olarak çeşitli devlet memurluğu görevlerinde bulunan Ferit Melen'in Türk siyasi hayatında üstlendiği rol oluşturmaktadır. IX. Dönem Milletvekili seçimlerinde Van'dan milletvekili seçilerek siyasete atılan Ferit Melen kısa bir aradan sonra, XI. Dönemde yeniden Van'dan milletvekili seçilmiş ve 1961 Kurucu Meclisi'nde Van il temsilcisi olarak görev yapmıştır.

Ferit Melen, IX. ve X. İnönü Kabinelerinde, Parlamento dışından, Maliye Bakanı olarak yer almış, 7 Haziran 1964 - 14 Ekim 1979 tarihleri arasında Cumhuriyet Senatosu Van üyeliği görevlerini üstlenmiştir. 1967'de Cumhuriyet Halk Partisi 'nden istifa ederek Güven Partisi kurucuları arasında yer almıştır. I. ve II. Erim Hükümetlerinde 26 Mart 1971'den 22 Mayıs 1972 tarihine kadar Milli Savunma Bakanlığı görevinde bulunmuştur. 22 Mayıs 1972'de Başbakanlık görevini üstlendi. IV. Demirel Hükümeti'nde 31 Mart 1975'de tekrar Millî Savunma Bakanlığı görevine getirildi. 12 Temmuz 1980 tarihinde Cumhurbaşkanı Vekili İhsan Sabri Çağlayangil tarafından Cumhuriyet Senatosu Üyeliğine seçildi. Bu görevi 12 Eylül 1980'de sona erdi. 1983 yılında bir kez daha Van'dan Milletvekili seçildi.

Çalışmada Ferit Melen'in tüm bu siyasi süreci göz önünde tutularak, Türk siyasi hayatına katkılarına değinilecektir. Çalışmanın amacı Ferit Melen'in siyasete

katılmadan önceki hayatını izah etmekle birlikte özellikle milletvekilliği ve başbakanlık süresince ne gibi siyasi faaliyetlerde bulunduğunu tespit etmektir.

Çalışmanın giriş kısmından sonra planlanan I. Bölüm’de, Van’dan milletvekili seçilerek siyasi hayata adım atan Melen’in siyasi çalışmalarına yer verilecektir. Van merkezinden milletvekili seçilen Melen’e ait bir siyasi görünüm, bize tezin gidişatı açısından mikro düzeyde yol gösterici olacaktır.

II. Bölüm olarak tasarlanan kısımda; siyaseten kendisine farklı bir yol seçerek Güven Partisi’nin kurucuları arasında bulunan Ferit Melen’in bu politik değişikliği tercih sebepleri, I. ve II. Erim Hükümetlerindeki Bakanlık çalışmalarına yer verilecektir. I. ve II. Erim Hükümetlerindeki siyasi hava göz önünde tutulduğunda, böylesi kritik bir dönemde Milli Savunma Bakanlığı gibi sorumluluğu olan bir görevi üstlenmek önemli görünmektedir. Bu nedenlerle, tasarlanan bu II. Bölüm’de Melen’in bu evrede politik yaşamı ve Bakanlık süreci incelenecektir.

Çalışmanın son bölümü ve III. Bölüm olarak ilerleyecek kısımda ise; kısa bir dönem Başbakanlık serüveni de olan Melen’in Türk siyasetine katkıları, ana hatları ile ortaya çıkarılacaktır. Başbakanlık görevinin ardından IV. Demirel Hükümeti’nde 31 Mart 1975’de tekrar Millî Savunma Bakanlığı görevine getirilen Ferit Melen, 12 Temmuz 1980’de Cumhuriyet Senatosu üyeliği görevlerinde bulundu. Bu bölümde Melen’in bahsedilen görevleri ile birlikte siyasi eğilimleri, kararları ve hükümet yetkilisi olarak halkla teması incelenmeye çalışılacaktır. Melen’in politik hayatının uzun süre devam ettiği gözlenir. Zira 6 Kasım 1983 seçimlerinde Milliyetçi Demokrasi Partisi’nden Van’dan yeniden milletvekili seçilmiştir. III. Bölüm Melen’in milletvekili olarak son dönem çalışmaları ile bitirilecektir.

Tezin sonuç kısmında ise, Ferit Melen’in bir siyasetçi olarak Van’dan başlayan politik serüveni ve Başbakanlığa giden evreleri yorumlanacaktır. Sözü edilen son kısımda “Bir siyasetçi olarak Türkiye’nin kaotik dönemlerine şahitlik eden Melen’in Türk siyasi hayatındaki rolü nedir? Siyasi hayata katkıları ne olmuştur? Kritik dönemlerde karar mekanizması yetkisine sahip bir figür olarak çalışmalarını nasıl yürütmüştür? Politik tarzı nasıl ilerlemiş ve gelişmiştir?” sorularının yanıtları verilmeye çalışılacaktır.

Çalışma esnasında, değerli katkılarından dolayı danışmanım Yrd. Doç. Dr. Güneş ŞAHİN'e; lisansa başladığım ilk günden bugüne kadar ilgisini eksik etmeyen Doç Dr. Zafer KOYLU'ya, verdiği tavsiyeler ile bana yol gösteren Doç. Dr. Bekir KOÇLAR'a, tez konumu belirlediğim ilk andan itibaren iletişim halinde olduğum merhum Ferit MELEN'in oğlu sayın Prof. Dr. Mithat MELEN'e ve elbette bu süreçte desteklerini esirgemeyen sevgili aileme çok teşekkür ederim.

GİRİŞ: Ferit Melen'in Hayatı

Ferit Melen, 1906 yılında Van'ın İran sınırına yakın Saray kasabasında¹ mal müdürlüğü görevini yürüten Mithat Melen'in ilk çocuğu olarak dünyaya geldi. Bürokrasinin içinde dünyaya gelen Melen'in dedesi, Van'da Belediye Başkan Yardımcısı'dır.²

Babası ve annesi Van'ın köklü ailelerindendir. Melen 5 yaşında iken ailesi tarafından mahalle mektebine gönderildi. Fakat çok yaramaz olduğundan zamanın sarıklı hocasıyla geçinemedi ve bir falaka hadisesinin ardından mektebini bıraktı. Okul hayatına normal seyrinde devam eden Melen, Van'da ilkokula başladı ve eğitime burada devam etti. Ferit Melen ilkokula devam ettiği sırada başlayan I. Dünya Harbi pek çok Vanlı aile ile birlikte Melen ailesini de göçe zorladı. Aile, Rusların Van'ı işgal etmesi üzerine Diyarbakır'a gitmek zorunda kaldı. Melen ve ailesi Diyarbakır'da bir süre kaldıktan sonra buradan Mardin'e daha sonra Urfa'ya taşındılar. Henüz çocuk denilecek yaşta babasını kaybeden Ferit Melen, bu esnada ilkokul son sınıfta eğitime devam etmekteydi. Ferit Melen ve ailesi bu acı kaybın ardından tekrar Van'a döndü.

Aile, geçimini dedelerinden yadigâr kalan meyve bahçesinden istifade ederek sağladı. Ferit Melen, ailenin üç çocuğundan en büyüğü olma hasebiyle bir yandan ev ile ilgileniyor, öte yandan da okuluna devam ediyordu. Melen, İlk ve ortaokulu ekonomik güçlüklerle bitirdikten sonra, Van'da lise olmadığı için parasız yatılı devlet imtihanlarına girdi. Sınav sonucunda, Erzurum Lisesi'ni kazandı ancak ailesinin Bursa'ya göç etmeye karar vermesinin ardından Bursa Erkek Lisesi'ne kayıt yaptırdı. 1928 yılında liseyi o zamanki adıyla "aliyyülala" yani "pekiyi" ile bitiren Melen, Mekteb-i Mülkiye sınavlarını kazanıp buraya yerleşti. Melen, Mekteb-i Mülkiye'ye girmeden önce Darülfünun'da Felsefe Bölümü'ne kaydolmuştu. Mekteb-i Mülkiye, Melen'in hayal ettiği bir okul değildi ancak burslu okumaya mecbur olduğundan eğitime bu okulda devam etti.³

¹ TBMM Albümü, Cilt 2, 1950-1980, 82.

² Mithat Melen, "Akademisyen Gözüyle Maliyeci Bir Baba: Ferit Melen", *Liderler Dergisi* No:7, 1998, 51.

³ *Akis*, 6 Ağustos 1962, 7.

Mülkiye Mektebi'nin idari şubesine yirminci olarak giren Melen, 1931'de buradan birincilikle mezun oldu.⁴

Mülkiye Mektebi'nden mezun olduktan sonra iş hayatına atıldı. Dayılarının da Bursa vilayetinde olmasından dolayı burada maiyet memuru olarak göreve başladı. Bu dönemde Bursa Valisi Fatin Rüştü tarafından hazırlanan programlar çerçevesinde çalışan Melen, bu dönemdeki tecrübelerinden hayatının sonuna kadar faydalandı. Bursa'da çalışma hayatını sürdürdü. Kaymakam vekâleti görevine başladı ve bir buçuk yıl boyunca Orhangazi, Gemlik, Mudanya'da kaymakamlık yaptı. Hareketli geçen bir buçuk yıl içerisinde önemli işlere imza atan Melen, Gemlik ile Armutlu arasında 35 kilometrelik köy yolunu, Orhangazi'de büyük bir köye ait yolun inşasını tamamlayıp, Gemlikte bir çayın sebep olduğu bataklığı kuruttu. Bu dönemde yaptığı icraatlar ile Vali Fatin Rüştü'nün dikkatini çeken Melen, "çalışkan kaymakam" olarak adlandırılmaya başladı. Kaymakamlık vekilliği yaptığı dönemde tek partili siyasi ortamın olumsuzluklarından etkilenen Melen, o dönemde Maliye Teftiş Heyeti'nde çalışan arkadaşı Haydar Saatçioğlu'nun etkisiyle Maliye Müfettişliği imtihanına girip bu imtihanı kazandı. 14 ay süren Maiyet Memurluğu ve Kaymakam Vekilliği dönemi böylece sona erdi.⁵

Ferit Melen, 1932'nin Kasım ayında Maliye Teftiş Kurulu'nda göreve başladı.⁶ Bu dönemde turnelere çıkan Melen, gittiği yerlerde karşılaştığı büyük suiistimallerden dolayı bu turneleri uzatıp aylarca evinden uzak kaldı. Maliye Müfettişi Hakkı Kamil Beşe'nin refakatinde çalışan Melen, Bolu'da Erdek'te çalışmalarını yürüttü. Maliye Müfettişliği için gerekli temel bilgileri o dönemde öğrendi. Görev süresi boyunca; Trakya'da Saray, Gelibolu, Lapseki, Meriç ilçelerinde; Anadolu'da Sakarya, Dursunbey, Soma, Elbistan, Bandırma, Sorgun, Tercan, Maçka ilçelerinde; Bursa, Balıkesir, Yozgat, Kayseri, Malatya, İzmit, Sivas, Samsun, Amasya, Tokat, Erzurum, Gümüşhane, Trabzon il merkezlerinde

⁴ Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt 15, Ana Yayıncılık. Ferit Melen Maddesi; Mülkiye Mezunları Listesi, 1860-1935.
http://politics.ankara.edu.tr/index.php?bil=bil_icerik&icerik_id=538&ens_birim=0 Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2017.

⁵ İlhan Ersen, "Ferit Melen'le Her Şey Üzerine Bir Konuşma", "Maliye Yazıları", sayı 13, Haziran-Ağustos 1988, 141-142.

⁶ BCA. 30.11.1.0.100.37.13.

teftiş ve tetkiklerde bulundu. Teftişlik yaptığı dönemde yaşama şartları ile ilgili anılarını Melen şöyle anlatmıştır: “*Edirne’nin Meriç ilçesine gitmiştim hudutta. Orada bir aşçı vardı. Yalnız fasulye pişirirdi. Köylüler ve tarlada çalışanlar gelirdi, başka müşterisi yoktu. Kendim yumurta, peynir ekmek alır, ilaveten çerez yapardım.*” Ferit Melen, Maliye Müfettişliği kapsamında 1936 yılında staj için Fransa’ya gönderildi. Fransa Maliye Bakanlığı Teftiş Kurulu’nda Fransa mali sistemini tanıtan brifingler yaptı. Fransız Maliye teşkilatı ve bunlara bağlı müesseselerin, bankaların çalışma düzeni hakkında bilgi edinmek üzere ek bir program yapılmasını sağladı.⁷

Fransa’da stajını tamamlayan Melen, Türkiye’ye döndükten kısa bir süre sonra Müfettiş Cemal Eyüboğlu ile birlikte Müşavir olarak Hatay Devleti nezdine gönderildi.⁸ Buradaki görevi Hatay Devleti’nin Türkiye’ye ilhakına kadar devam etti. Bu süre zarfında Hatay’da, Hatay’ın vergi sistemini Türk vergi sistemine intibak ettirme, Türk parasının Hatay’da resmi para olarak kabulü, Kambiyo kontrolü, Türk gümrük tarifesinin uygulamaya konulması, maliye teşkilatını kurma gibi çalışmalarda bulundu.

Hatay’dan sonra Maliye Müfettişliğine devam eden Melen, II. Dünya Savaşı’nın başında askere gitti. 1941 yılına kadar askerlik yapan Melen, askerden döndükten sonra Maliye Tetkik Heyetinde, Maliye Müfettişi olarak göreve başladı. Maliye Tetkik Heyeti’nde çalışırken Varlık Vergisi çıkarıldığı dönemde incelemelerde bulunması için Melen’e 10 vilayet verildi. Sivas’tan başlayarak Trabzon, Gümüşhane dâhil bu vilayetlerde incelemelerde bulunup, çalışmalar yaptı.⁹

Ferit Melen 04.02.1942-09.02.1942 tarihleri arasında beş gün süre ile Türk Tarih Kurumu’nu (TTK) teftiş etmek için görevlendirildi. Teftiş sonunda Maliye Bakanlığı’na detaylı bir rapor hazırlayan Melen, TTK’nın devlet masraflarına ait evraklarının tamamını inceledi. TTK’nın tertip ettiği kongre ve sergiler, bu aktivitelerdeki masraflar, kurumdaki demirbaş eşyalar ve söz konusu eşyaların kullanımı, telif tercüme, tab ve neşr, kütüphane, hafriyat ve diğer masrafları kalem

⁷ İlhan Ersen, *a.g.e.*, 144

⁸ BCA. 30.10.0.0.225.515.3.

⁹ İlhan Ersen, *a.g.m.*, 145.

kalem hesaplamıştır. Raporunda TTK'nın muhasebe ve yazı işlerinin eksiksiz olduğu kanaatine varmış, ayrıca kurumun gelirlerinin sarfında tasarruf fikrinin hakim olduğunu özellikle vurgulamıştır.¹⁰

Uzun süre Maliye Tetkik görevinde bulundu. 1943 yılında Fuat Ağralı döneminde Vasıtalı Vergiler Umum Müdürlüğüne getirildi.¹¹ Yaklaşık iki yıl bu görevde bulunan Melen, ayrıca gelir vergisi hazırlıklarında da bulundu. Bu sırada Vasıtalı ve Vasıtasız Vergiler Umum Müdürlükleri ve Tahsilat Genel Müdürlüğü, Gelirler Genel Müdürlüğü adı altında birleşti ve 1946 yılında Gelirler Umum Müdürü oldu. Bu sırada, Hesap Uzmanlığı Teşkilatı kuruldu ve Ferit Melen bu kurumun ilk başkanı oldu. 14 Mayıs 1950 yılında Maliye Bakanlığı'nda Gelirler Genel Müdürü olarak görev yapan Melen, Gelirler Vergisinin hazırlanmasında önemli rol oynadı. Gelirler ve Kurumlar Vergileri'nin kabulüyle, modern vergicilik esaslarına uygun ileri bir vergi sistemi kurulmasının yolunu açtı.¹²

Gelirler Genel Müdürü olduğu dönemde önemli işlere imza atan Melen, 1950 seçimleri yaklaştığında Demokrat Partiden (DP) ve Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) milletvekilliği daveti aldı. Bu teklifler üzerine Atatürk ve İsmet İnönü'nün partisine yeşil ışık yakan Ferit Melen, bu tercihi ile siyasete ilk adımı atmış oldu. CHP Van Milletvekili olarak seçimlere giren Melen'in Bakan olma arzusu vardı ancak bu dönemde CHP'nin iktidarı DP'ye devretmesi ile bu dileği gerçek olmadı. CHP'den milletvekili seçilen Melen, görevine 22.05.1950'de başlamak¹³ için Ankara'ya gittiğinde İsmet İnönü ile karşılaştığı anı şu şekilde dile getiriyordu: *“İsmet Paşa o güne kadar uzaktan gördüğümüz, uzaktan tanıdığımız bir insandı. Parti binasına ilk gittiğimde İsmet Paşa'nın ellerini çırparak neşeli bir havayla içeri girdiğini hatırlıyorum. Seçimi kaybetmiş bir lider değil, büyük zafer kazanmış bir komutan edasıyla girdi içeriye...”* Ferit Melen, İsmet paşanın bu şekilde içeriye girmesini ise şu şekilde değerlendiriyordu: *“İsmet Paşa'nın başlattığı çok partili demokrasi meyvesini vermişti.”*¹⁴

¹⁰ Maliye Teftiş Heyeti Raporu, 14.02.1942. BCA. 030.10.215.457.4.

¹¹ BCA. 30.11.1.0.164.27.18.

¹² İhan Ersen, a.g.m., 146.

¹³ BCA. 030.10.77.510.11.

¹⁴ İhan Ersen, a.g.m., 147.

1950 yılında Van'dan milletvekili seçilen Ferit Melen, 1954 seçimlerine girmiş ancak seçimleri kaybetmiştir. Seçimlerden önce İsmet İnönü ile aralarında geçen bir diyalogu dikkat çekici olabilir: *“1954 seçiminde hava meydanına Paşa götürdü beni ve bu seçimleri kaybedebiliriz, sen de kaybedebilirsin, ben de kaybedebilirim. Seçimi kaybettikten sonra iki-üç sene dayanabilir misin? Dedi. Ben de; hiç merak etmeyin, arzuhalcilik yapar yine ayakta kalırım. Diye cevap vermiştim.”* Melen'in bu sözleri İnönü ile arasında gelişecek samimi ilişkinin de bir ifadesi niteliğindedir. Zira, İnönü'de sonraki siyasi faaliyetlerinde Ferit Melen'i her zaman kendi çemberi içinde tutmaya özen göstermiştir. 1954 seçimlerinin ardından serbest çalışmaya karar veren Melen, 1957 yılına kadar geçirdiği ara dönemi şöyle anlatır: *“19 sene hizmetim olduğu için, açık maaşı imkanım olmasına rağmen bir süre talep edemedim. Çünkü onu istersem bana memuriyet teklif edecekler, ben de kabul etmeyecektim. Seçime giderken eşime 5.000 lira bırakmıştım. Geldiğimde, o paranın durup durmadığını sordum, duruyormuş. Sen bu parayla çocukları 3 ay kadar idare et. Ev taksitini ihmal ederiz, vermeyiz, üç ay ben bir düşünüyüm. Bu sırada bir Felsefe kitabı aldım, bir-iki ay onu okumakla vakit geçirdim bir karar vermek için. Sonra bir yazıhane açmaya karar verdim. Biraz borçlanıp yazı makinesi, telefon vs. alarak yazıhaneyi açtım. İki ay yazıhaneye hiç kimse uğramadı. İki ay sonra bir telefon geldi. Hava meydanları inşa eden bir Amerikan şirketi beni çağırdı. Biz bir muhasebe kuracağız. “Vasıflı bir insan aradık, sizi tavsiye ettiler, gelir misiniz? Size ayda 5.000 lira veririz” dediler. O vakit milletvekili 1.500 liraydı. Başlangıçta sevindim; ama sonra “bu şirket muvakkat, bir sene sonra gider, ben yine açıkta kalırım” diye düşündüm ve “ben bir yazıhane açtım. Devamlı gelemem. Haftada üç gün gelirim” cevabını verdim. Teklifimi, kabul ettiler ve vermek istedikleri ücretin yarısını talep ettim. Böylece işe başladık. Sonra bir şirket, bir şirket daha derken dört şirketim oldu. Evin birikmiş taksitini ödedim, çocukların elbiselerini ve evin eşyalarını yeniledik...”¹⁵*

Ara dönemi zorluklarla geçiren Ferit Melen, 1957 seçimlerine hem Van'dan ve hem de Ankara'dan milletvekilliğine adaylığını koydu ve iki seçim

¹⁵ İlhan Ersen, a.g.m., 148.

bölgesini de kazandıktan sonra tercihini Van'dan yana kullandı.¹⁶ 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden sonra Melen'in milletvekilliği sona erdi. Darbenin ardından Kurucu Meclis'te yer aldı. 1961'de yapılan genel seçimlere adaylığını yeniden koyan Melen, bu seçimleri kazanamadı. Çok geçmeden 25 Haziran 1962'de kurulan II. İsmet İnönü Hükümeti'nde, Meclis dışından, Maliye Bakanlığı görevine getirildi.¹⁷ 2 yıl 8 ay süren bu görevinde uyguladığı mali politikalar olumlu sonuç verdi.¹⁸

Ferit Melen 1964 yılında Van'dan Senatör seçildi. Siyasete girdiği ilk günden senatör seçildiği güne kadar CHP içerisinde aktif rol alan Melen, CHP'nin çizgisini “ortanın solu” olarak belirlemesinin ardından, Turhan Feyzioğlu ve beraberindeki 47 arkadaşı ile beraber CHP'den istifa ederek 1967'de Güven Partisi'ni (GP) kurdu. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin ardından siyasi partilerin feshedilmesiyle GP'deki görevi sona erdi.¹⁹

12 Mart 1971'de Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından verilen muhtıranın ardından Süleyman Demirel istifa etmek zorunda kaldı. Hükümeti kurma görevi dönemin Cumhurbaşkanı tarafından Nihat Erim'e verildi. Kabinesini açıklayan Erim, Ferit Melen'e Milli Savunma Bakanlığı görevini verdi. Bakanlık döneminde Melen, dönemin Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları ile iyi ilişkiler kurdu. Milli Savunma Bakanı ve Başbakan vekili olarak yaptığı çalışmalar ordu içerisinde olumlu karşılandı ve Nihat Erim'in istifa etmesinin ardından hükümeti kurma görevi dönemin Cumhurbaşkanı tarafından 16 Mayıs 1972'de Ferit Melen'e verildi.²⁰

Ferit Melen, 17. Başbakan olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 35. Hükümeti'ni kurarak, hükümet programını 22 Mayıs 1972'de açıkladı. Başbakanlık döneminin tamamı sıkıyönetimlerle devam etti. Bu süre zarfında önemli tasarıları kanunlaştırdı. Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) ve Yatırım

¹⁶ İki Nisan Gazetesi, 28 Ekim 1957, 1.

¹⁷ Van", *Yurt Ansiklopedisi*, Cilt 10, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1981, 7617.

¹⁸ Milliyet Gazetesi, 26 Haziran 1962, 1.

¹⁹ *Aydabir*, Haziran 1972, 10.

²⁰ Barış Gazetesi, 16 Mayıs 1972, 1.

Bankası kuruldu, III. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlandı. Melen'in Başbakanlık serüveni yaklaşık 11 ay (10 ay 23 gün) sürdü.²¹

Başbakanlık'tan sonra Cumhuriyet Senatosu görevine devam eden Melen, 1975'de Süleyman Demirel tarafından kurulan koalisyon hükümetinde (I. Milliyetçi Cephe Hükümetleri) Milli Savunma Bakanlığı yaptı. 1977 yılı seçimlerinde bu koalisyon bozulunca Melen'in görevi de sona erdi. 1979 seçimlerine katılan Ferit Melen bu seçimlerde başarı sağlayamadı. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nden yaklaşık 3 ay önce Kontenjan Senatörlüğü'ne seçilen Melen, yaşanan kaotik ortamda senatörlük andını içme fırsatı bulamadı. Darbenin ardından Türkiye İş Bankası Yönetim Kurulu üyeliğine seçildi. Bu görevine yaklaşık 2 yıl devam etti.²²

12 Eylül Anayasa çalışmalarının tamamlanmasının ardından, demokrasiye geçme çabaları içinde siyasi partilerin yeniden tesis edilmesiyle 6 Kasım 1983'de genel seçimler yapıldı. Halkçı Parti (HP), Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) ve Anavatan Partisi'nin (ANAP) katıldığı seçimlerde ANAP iktidar partisi olarak hükümeti kurma görevini üstlendi. Melen'in siyasetteki rolü, ülkede oluşan bu yeni atmosferle hem yeniden şekillenecek hem de devam edecekti. 1983 yılında Milliyetçi Demokrasi Partisi'nden davet alan Melen bu daveti kabul etti ve Van'dan milletvekili seçildi.²³ 1983 seçimleri Ferit Melen'in siyasi hayatında girdiği seçim olmakla beraber, siyasi tecrübesinin de son durağını teşkil etti.

Uzun soluklu bir yaşam süren Ferit Melen, Türkiye'nin politik olarak çalkantılı günlerinde fiili olarak yer almış bir siyasetçidir. Melen, 3 Eylül 1988'de Ankara'da yaşamını yitirmiştir. Kabri Cebeci Asri Mezarlığı'ndadır. Oğlu, akademisyen Prof. Dr. Mithat Melen babası hakkında *“Ferit Melen tam zamanında öldü.”* ifadelerini kullanarak şöyle devam etmektedir: *“Atatürk nesli ülkeye bir devlet adamı kadrosu kazandırmıştı. Önemli bir dönem geride kaldı.*

²¹ Milliyet Gazetesi, 23 Mayıs 1972, 1.

²² İlhan Ersen, *a.g.m.*, 152.

²³ Van Postası, 7 Kasım 1983, 1. Milliyet Gazetesi, 3 Kasım 1983, 3. Van Sesi Gazetesi, 7 Kasım 1983, 1.

*Ferit Melen'in çağdaşları yok artık. Devlet adamlığı da onlarla beraber yerini ufak hesapçı politikacılara bıraktı...*²⁴

“Türk Siyasi Hayatında Bir Portre: Ferit Melen” başlığı ile tasarlanan bu çalışmayı seçmemizin nedeni, bürokrasinin içinde yetişen ve bürokratik tecrübelerini ülke siyasetinde bizzat yer alarak kullanmayı tercih eden Ferit Melen’le ilgili akademik düzeyde henüz bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Yüksek lisans tez konusu olarak, bu tarz bir araştırma konusunun seçilmesinde bu önemli bir etken olarak görünmektedir. Ayrıca Türk siyasi tarihinde politik olarak bu denli önemli bir simayı, yakın dönem Türkiye Cumhuriyeti Tarihi çalışmalarına katkıda bulunmak da tezin esas amacı biçiminde tanımlanabilir.

²⁴ Rıdvan Süslü, (08.08.2017), *Prof Dr. Mithat Melen ile Ferit Melen Üzerine Söyleşi*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Van.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1950-1965 YILLARI ARASINDA FERİT MELEN'İN SİYASİ FAALİYETLERİ

Bu bölümde Ferit Melen'in siyasete ilk adımını attığı 1950 yılından, Güven Partisi'ne geçtiği sürece kadar; meclis çalışmaları, kurucu meclis çalışmaları ve Maliye Bakanlığı sürecinde yaptığı icraatlara değinilmeye çalışılacaktır.

1.1. 1950 Van Seçimleri

14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri, seçim hazırlıkları ve sonucu açısından özgün bir niteliğe sahiptir. Bu özgünlüğün dikkat çekici yanı uygulanan seçim kanunu ile ilgilidir. Çok partili siyasi hayatın başlamasından itibaren eleştirilere konu olan seçim kanunu, uzun çalışmalar sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Demokrat Parti (DP)'nin uzlaşmasıyla 16 Şubat 1950'de yeniden düzenlenmiştir.²⁵ Düzenlenen seçim kanunu Türkiye'nin demokrasi serüveninde önemli bir yere sahiptir. Bu kanunla, ikinci seçmenlik usulü kaldırılmış, vatandaşların her birinin doğrudan oyu ile milletvekillerini seçme hakkı tanınmış ve buna bağlı olarak gizli oy-açık tasnif sistemi getirilmiştir. 1950'deki seçim sisteminin tartışmalı yanı ise, sandık demokrasisine dayanmasına rağmen, İstanbul hariç, her vilayetin bir seçim bölgesi olarak görülmesidir. Ancak seçim bölgelerinde -çoğunluk sistemi olarak tabir edilen- bir oy fark bile olsa, en çok oy alan partinin meclise milletvekili gönderme hakkı doğmuştur.²⁶

Türk siyasi hayatında, 14 Mayıs 1950 seçimleri söz konusu bu seçim sistemi değişikliği nedeniyle bir dönüm noktasıdır. Seçimlerle ilgili genel düşünce, seçimler esnasında herhangi bir olay yaşanmadığı ve rahat bir atmosferde geçtiği yönündedir. Seçmenlerin % 80'nin oy kullandığı seçimlere katılım oranı oldukça yüksektir. Seçim sonuçları açıklandığında kamuoyunda bir şaşkınlık olduğu gözlemlenmiştir.²⁷ İsmet İnönü liderliğindeki CHP, iktidar

²⁵Süleyman Güngör, "14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP'de Bunalım", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2010, Sayı 21, 1.

²⁶İlber Ortaylı, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, 93-94.

²⁷Eric Jan Zürcher, *Modern Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, 315.; Milliyet Gazetesi, 15 Mayıs 1950, 1.

partisinden muhalefet partisine dönüşmüş ve DP iktidar olmuştur.²⁸ DP, CHP'nin % 39,8'lik oyuna karşılık, oyların % 53,4'ünü almıştır. Seçim sistemine göre, CHP'nin 69 sandalyesine karşılık DP yeni Meclis'teki 408 sandalyeyi kazanmıştır. CHP, ülkenin diğer bölgelerine göre daha kalkınmış olan batı bölgesinde tek bir vilayet kazanmamıştır. CHP'nin seçim kazandığı bütün vilayetler Ankara'nın doğusundadır.²⁹ Bu illerden biri de Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Van vilayetidir. Bu nedenle Ferit Melen'in 1950'de Van'dan Milletvekili seçilmesini değerlendirebilmek adına Van'daki genel seçimlere değinmek çalışma açısından faydalı olabilir.

1950 seçim çalışmalarına, tüm yurttaki olduğu gibi Van'da da başlanmıştır. Hazırlıklar çerçevesinde ilk olarak hane sayıları ve nüfus miktarları tespit edilip, seçim kütüğü ve seçmen cetvelleri hazırlanmıştır.³⁰ Van il seçim kurulu başkanlığına Ağır Ceza Yargıcı Hilmi Uluca atanmıştır.³¹ Seçim Kanunu'nun 64. Maddesi gereğince, il seçim kanununu teşkil edecek olan; il genel meclisi, belediye meclisi, parti üyeleri hükümet konağında bir araya gelip, Başkan Hilmi Uluca tarafından yapılan kura sonucunda il seçim kurulunun üyelerini belirlediler. İl ve ilçelerdeki seçim faaliyetleri de yine Uluca başkanlığındaki İl seçim kurulu tarafından yürütülmekteydi.³²

Van'da 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleşecek seçimler için partiler adaylarını belirlemeye başlamıştır. CHP yoklama talimatnamesi gereğince, milletvekilliğine aday gösterileceklerin tespiti için CHP il idare kurulu, merkez ilçe idare kurulu, ilçeler idare kurulları, bucak ve ocakların mümessilleri, partili meclis üyeleri ve siyasi olmayan cemiyet başkanlarının iştiraki ile toplanan yoklama kurulu, halkevinde CHP bölge müfettişi Süheyip Karafakoğlu'nun

²⁸ Kemal H. Karpaz, *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, 174. Ayrıca bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti*, İletişim Yayınları, C. 1, İstanbul, 2010.

²⁹ 1950 Genel Seçim Sonuçları: <http://www.yenisafak.com/secim-1950/secim-sonuclari> Erişim Tarihi: 10 Mart 2017.

³⁰ Van Sesi, 8 Mart 1950, 1.

³¹ Van Sesi, 9 Mart 1950, 1.

³² İl Seçim Kurulu üyeleri şu kişilerden oluşmaktadır. "Cumhuriyet Halk Partisi'nden; İhsan Akyol, Abdurrahman Cengiz asil, Mehmet Çilingir yedek. Millet Partisi'nden; Şükrü Koçak ve Zekeriya Erdinç asil, Ahmet Metin yedek. Demokrat Parti'den Halil Aktürk, Fikri Erman asil, Lütfü Dinçer yedek. Belediye Meclisi'nden; Cemil Yörük, Mehmet Zeki Özalp asil, Abdulaziz Sadyan yedek. İl Genel Meclisi'nden; Baha Argun, Cemal Kahvecioğlu asil, Mesut Görentaş yedek." Van Sesi, 22 Mart 1950, 1-2.

başkanlığında toplandı. Bu toplantı gizli yapılmakla beraber ilgili üyelere başka kimse bu toplantıya alınmadı. Öncelikle kurul divan seçimi açık oyla icra edilip, ardından yoklama yapıldı. Kurula iştirak etmesi gereken 118 üyeden 106 üyenin mevcut bulunduğu anlaşılarak seçim denemesi yapıldı.

Sözü edilen bu deneme neticesinde Ferit Melen 79 oy, Celal Çeliker ise 53 oy aldı. Yoklama Talimatnamesi hükümlerine göre Ferit Melen'in salt çoğunluğu sağladığı, Celal Çeliker'in ise bir oy eksik aldığı tespit edildi. Talimatname gereğince bir aday için denemenin tekrarı istendi. Tekrarlanan oylamanın ardından Celal Çeliker 62 oy alıp adaylık hakkını kazandı. CHP teşkilatından Ferit Melen'le Celal Çeliker aday olarak gösterileceklerdi. Yapılan bu yoklama kesin olmamakla beraber, merkezden gelecek olan kararın dikkate alınacağı vurgulandı.³³ Bu seçim CHP safında yer alan Ferit Melen'in siyasi hayatındaki ilk başarısı olarak nitelendirilebilir. Ferit Melen seçim sonucunu ve CHP'den aday olmasını şu sözlerle ifade etmiştir: *"Efendim, o parti Atatürk'ün partisiydi, memleketi kurtarmış bir partiydi ve Cumhuriyeti kurmuş bir partiydi. Demokrat Parti yeniydi. Tüm idealistlerin İnönü'nün yanında olduğunu düşündüğüm için, CHP'yi tercih ettim."*³⁴

1950 Genel seçimleri öncesinde CHP ve DP arasındaki propaganda çalışmaları karşılıklı atışmalar şeklinde devam etti. DP tarafından gerçekleştirilen bir meydan toplantısına yaklaşık 600 kişi katıldı ve bu toplantıda Demokrat Parti İl Başkanı Şükrü Altaylı İktidar Partisini *"İktidar partisinin idaresizliklerinden, bilhassa Van'a bakmadığından, yirmi beş seneden beri gönderdiğimiz mebuslar çocuklara süt vermemişlerdir, bizde bu memleketin çocuklarıdır..."* sözleri ile CHP'nin Van'a siyaseten bir katkı sağlamadığı yönünde eleştirilerde bulunmuştur.

Altaylı yaptığı bu açıklamalar da uzun süredir iktidarda bulunan CHP'nin Van'a gereken önemi vermediğinden, milletvekillerinin ise Van'a hizmet getirmek adına herhangi bir girişimde bulunmadığından yakınmaktadır. Altaylı sözlerine, DP'nin tuttuğu yolun vatan yolu, millet yolu, kardeşlik yolu olduğunu belirterek, demokratların bu memlekette ihtilal çıkarmak istedikleri yolundaki

³³Van Sesi, 10 Nisan 1950, 1-2.

³⁴ İlhan Ersen, *a.g.m.*, 146.

iddiaları şiddetle reddetmiştir. Van'ın açlık, susuzluk davasına temas eden Altaylı, bunların Halk Partisi idaresi tarafından görülmediğini, bir çare aramadığını ileri sürerek, hâkimiyetin kayıtsız şartsız Türk Milleti'ne ait olduğunu hatırlatarak, DP'nin bu hâkimiyeti temine çalıştığını ifade etmiştir.³⁵

Şükrü Altaylı'dan sonra kürsüye çıkan DP üyesi Hüseyin Kılıç 'ta Altaylı gibi muhalefeti eleştirmiştir. Ardından DP Müfettişi Kemal Obüs, İslamiyet'ten başlayarak demokrasi hareketlerini zikrederken, Hz. Peygamber'in sözlerini hatırlatmıştır. Kuran-ı Kerim'den bahsederek bir ayet okumuştur. Halk Partisi'nin yirmi beş yıllık devre içinde hiçbir şey yapmadığını ve 1945'te çok partili sistemin kabulünden sonraki manzaraya temasla: *“gözümüzü açtığımız zaman, uyandığımız zaman Halk Partisi'nin yirmi beş seneden beri bize gözyaşı, sefalet, açlık getirdiğini gördük”* sözleri ile eleştirmiştir. Türk milletinin iktisadi durumuna değinerek, ülkenin sağlık problemlerini de dile getirdikten sonra konuşmasını sonlandırdı. Bu toplantıyı CHP ve Millet Partisi (MP) üyeleri de takip etti.³⁶

Ertesi gün Halkevi bahçesinde 1.000'e yakın insanın katılımı ile CHP bir toplantı gerçekleştirdi. Bu toplantıda konuşan CHP Milletvekili İbrahim Arvas DP'lilerin iddialarına cevap verdi. Arvas, CHP'nin başarılarından, bilhassa tren ve hava yolu çalışmalarından örnekler vererek, partisinin herhangi bir yanlış içerisine düşmediğini belirtti. Halk Partisi hükümetlerinin II. Dünya Savaşı'nda akıllıca bir siyaset izleyip savaştan uzak kaldığını anlattı. Din mevzusuna da değinen Arvas, İslam Dini'nin en yüce din olduğunu ve daima din için çalışacaklarını, dinin yolunda gidileceğini sözlerine ekleyip konuşmasını sonlandırdı.³⁷

Propaganda sürecinde partilerden toplu istifalar olduğu ve istifa edenlerin diğer bir partiye geçtiği görülmektedir. 13 Nisan 1950 tarihli bir telgrafta; Pisvanık, Vukunis, İşgirt, Mickanis, Haturis köylerindeki DP ocaklarının tamamen çözüldüğü ve mensuplarının CHP'ye geçtiği belirtildi.³⁸ Bu geçişlerin bir benzeri ise Demokrat Parti İlçe Başkanı Feyzi Feyat'ın yazdığı bir telgrafta görüldü. Bu telgrafta Feyat; Gevaş ilçesinde CHP'ye mensup 1.000'e yakın parti

³⁵Van Sesi, 11 Nisan 1950, 1-2.

³⁶Van Sesi, 11 Nisan 1950, 1-2.

³⁷Van Sesi, 13 Nisan 1950, 1-2.

³⁸BCA. 490.01.441.1825.1.1.

mensubunun DP saflarına geçtiğini belirtmekteydi.³⁹ Bu telgrafın basında yayınlanmasının ardından, CHP Gevaş İlçe Başkanlığı'ndan istifalara ithafen telgraf yolu ile bir cevap verildi. Celal Şener imzalı telgrafta: “*CHP üyelerinin partilerine sadık kaldıklarını*” belirtilerek, iddialar yalanlandı.⁴⁰

Partiler, seçime kısa süre kala adaylarını belirlediler. CHP; İl İdare Kurulu Başkanı Celal Çeliker, İl Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürü Ferit Melen, CHP il Balıkesir VIII. Dönem Milletvekili Orgeneral Kazım Özalp gibi isimler kesin aday olarak listede yerlerini aldılar. DP ise; Parti İl idare Kurulu Başkanı emekli Subay Şükrü Altay, emekli Albay İzzet Akın, tüccar Hamit Kartal gibi isimleri kesin aday olarak gösterdi. Bağımsız olarak seçime girecek isimler; İbrahim Arvas ve emekli Kurmay Binbaşı Şefik Karcıoğlu olarak belirlendi. MP, bu seçimlerde Van'dan aday göstermedi⁴¹ Bağımsız adaylardan İbrahim Arvas CHP'nin önceki dönem milletvekili olmasına rağmen 1950 seçimlerine bağımsız olarak katıldı. Bağımsız olarak katılmasının sebebi, CHP tüzüğüne aykırı hareket ettiğinden partiden ihraç edilmiş olmasıydı.⁴²

Seçim günü yaklaştıkça partilerin propaganda çalışmaları arttı, ifadeler değişti ve kelimelerin daha toplu bir şekilde kullanılmaya başlandığı gözlemlendi. Millete kendi prensiplerini, programlarını benimsetmek isteyen parti mensupları, belki de ömürlerinde uğramadıkları, yüzlerini görmedikleri köylere kadar giderek, çok tatlı, çok heyecanlı bir dille ve türlü vaatlerle onları kendi partilerine çekme çabası içerisindeydiler.⁴³ Yapılan propagandalar neticesinde Van'ın zarurî ihtiyaçları halk tarafından dile getirildi. Van'ı civar illere bağlayan yolların yaz ve kış aylarında kullanılacak durumda olmadığı, ilçe ve köylere de karayolu ile ulaşımın zor olduğu vurgulanarak yol yapımının zaruri bir durum olduğu belirtildi. Halkın muzdarip olduğu diğer bir konu ise su idi. İlin gerek içme ve gerekse arazi sulama işlerinin ve bunu sağlayacak suların esaslı surette tanzimi

³⁹Van Sesi, 22 Nisan 1950, 1.

⁴⁰Van Sesi, 27 Nisan 1950, 1.

⁴¹Van Sesi, 1 Mayıs 1950, 1.

⁴²Van Sesi, 22 Nisan 1950, 1.

⁴³Van Sesi, 2 Mayıs 1950, 1-2.

gerektiği vurgulandı. Ziraî işler, işsizlik, eğitim, imar çalışmaları, sağlık sorunları, Van’a demiryolu yapılması da halkın istekleri arasındaydı.⁴⁴

Halk seçeceği milletvekillerinden bu talepleri üzerinde durmalarını icap ederse mecliste bu ihtiyaçları ileri sürerek müspet neticeler sağlamalarını istemekteydi. Liyakatli kimselerin milletvekilliğine seçilmesini bunun için istiyorlardı. Memleketin ve milletin derdiyle, davasıyla en samimi şekilde ilgili olacak kişilerin milletvekili seçilmesini istemekteydiler.

Halk esas vazifenin, milletvekili seçildikten sonra başlayacağını vurguluyordu. Milletin, vekillerine gösterdiği itimada layık olduklarını; yaptıkları çalışmalar ile ispat edecekleri düşüncesindeydiler. Bunun için milletvekili seçerken sorunlarına çözüm olacak; isteklerine, ihtiyaçlarına cevap verecek, çare bulacak milletvekilleri seçeceklerini vurguluyorlardı.⁴⁵

Partiler, seçimlerin yapılmasına bir haftadan az bir süre kala son toplantılarını, propaganda çalışmalarını yaptılar. CHP’nin yaptığı son toplantı halkevinin önünde gerçekleşti. Bu toplantıya binlerce vatandaş katıldı. Kalabalığa hitap eden Van milletvekili Muzaffer Koçak, muhalif hatiplerle söz yarışını yapmak için konuşmadığını ve muhaliflerin yapılanları inkâr ederek, konuşmalarındaki taktiği belirterek onların hangi maksatlarla propaganda yaptıklarını izah etti. Bundan sonra geçmişten misaller vermek suretiyle o zaman milletin ve memleketin içinde bulunduğu durumu izah etti. Bilhassa asayiş bozukluğunu ve yolsuzlukların giderildiğini söyleyen Muzaffer Koçak, Cumhuriyetle birlikte yurda ve millete temin olunan refah getirici işleri ve eserleri sayarak, bütün bunların inkâr götürmez bir hakikat olduklarını anlattı.

Koçak, muhaliflerin propagandalarının ihtiras kılıklı olduğunu izah ederek, bir bağımsızın da 30 yıl bağlı kaldığı partisine ihanet ettiğine (burada hedef gösterilen kişi İbrahim Arvas’tır) işaret etmiş ve vatandaşları ellerini vicdanlarına koyarak hüküm vermeye davet etmiştir. Muzaffer Koçak’tan sonra söz alan CHP Van Milletvekili adayı Ferit Melen, konuşmasını bölümlere ayırarak öncelikle demokrasinin inceliklerini ve ne anlama geldiğini açıkladı. Müteakiben Osmanlı

⁴⁴ Nurettin Süzmen, “Biz ne İstiyoruz?”, Van Sesi, 5 Mayıs 1950, 1-2.

⁴⁵ Nurettin Süzmen, a.g.m., Van Sesi, 5 Mayıs 1950, 1-2.

idaresinden Cumhuriyet devrine geçen memleketin ve milletin durumunu açıklayıp, yurdun Cumhuriyet öncesinde iktisadi ve ticari alandaki sorunlarını anlatarak, bu idarelerin yabancı devletlerin tasarrufunda olduğunu izah etti. CHP hükümetlerinin ilk andan itibaren memlekete ve millete nasıl bir refah sağlamaya bağladığını örneklerle izah eden Melen, iktidarın her bakımdan vücuda getirdiği eserlerini sayarak, memleketin her kğesine hizmetin yayılmış bulunduğunu ifade etti. Ferit Melen konuğmasında, İnkılâp hareketlerine değinerek CHP'nin altı prensibi üzerinde hassasiyetle durmuğtur. CHP'nin sağlam temeller üzerine kurulduğunu, aldaticı hiçbir vaatte bulunmadığını, müspet iğlerle vnebileceğini belirtti. Muhaliflerin insafsız suçlamalarını şiddetle reddederek, milletin sağduyusuna dayanan őuur ve mantık muhakemesine vuracağı hükümle meydana getirilen eserleri ve tahakkuk ettirilen iğleri takdir edeceğini dile getirdi.⁴⁶

Ferit Melen, hükümetin doğunun kalkınmasıyla çok yakından alakadar olduğunu, bunun için husus bir plan ve programı hazırlayarak uygulamaya geçirmiş bulunduğunu izah etmiğtir. Melen, muhaliflerin tecrübesiz olduklarını ve böyle tecrübesiz partilerin iktidara getirilmesini memleket için iyi olmayacağını da belirtip, CHP'nin iktidarda kaldığı takdirde yapacağı iğleri bir beyanname ile millete arz ettiğini ve bu programdaki iğleri bağarmaya muktedir olduğunu anlatmığtır.

Melen'in ardından söz hakkı alan milletvekili adayı General Kazım zalp, milli eğitim sistemine ve bu yoldaki iktidar hükümetlerinin bağarılarına vurgu yaptı. İ iğlerindeki bağarıları, tarımdaki geliğmeleri, sağlık ve sosyal hareketleri ve bu alandaki icraatları ve sınaî sahada yapılanları anlattı. Doğu illerinin kalkınma davasının hükümetçe ele alındığını ve bağarılı bir şekilde bunun üzerinde alığıldığını bahsetti. Ayrıca Anayasa'da yapılacak değiğikliğe de temas ederek köylü ve çiftçinin refaha kavuğturulması için alınan tedbirleri, yapılacak olan iğleri detayları ile anlattı. Sözlerini CHP'nin yurt için en hayırlı parti olduğunu, milletin güven ve itimadına mazhar olacağına inandığını ifade ederek bitirdi.

⁴⁶ Van Sesi, 9 Mayıs 1950, 1-2.

Son olarak konuşan parti müfettişi Süheyip Karafakoğlu, CHP'nin memleket için en iyi parti olduğuna inandığını ve eğer buna inanmamış olsaydı bu parti safına asla geçmeyeceğini söyledi. Van halkının da aynı düşüncede olduğuna, kanaat ve hükümlerinin bu doğrultuda ilerlediğine inandığını belirterek dinleyicileri selamladıktan sonra konuşmasına son verdi.⁴⁷

Seçim çalışmaları 10 Mayıs 1950'den itibaren kanunlar gereği son buldu.⁴⁸ Yapılan hazırlıklar çerçevesinde Van'da seçim bölgelerine 690 sandık yerleştirilmesine karar verildi⁴⁹ ve sandıklar toplamda 61 farklı mahalleye kuruldu.⁵⁰

Seçim günü sabahın erken saatlerinden itibaren şehirde seçime mahsus bir hava yaşandı. Vatandaşların seçime ilgisi oldukça yüksekti. Özellikle oylarını kullanmak üzere seçim bölgelerine giden kadınların çokluğu dikkat çekicidir. Seçimler normal bir atmosferde geçmiş ve halk seçime büyük bir katılım sağlamıştır. Oy verme müddeti saat 08:00'de başlayıp 17:00'da sona erdi. Sandıkların kapanmasının ardından, kurul tarafından sandıklar açılarak oyların tasnifine başlandı.⁵¹

Vanlıların seçime katılım oranı % 70 civarlarındadır. DP % 45.24 ile 16.786 oy; CHP % 54.76 ile 20.319 oy aldı. DP'den Emekli Albay İzzet Akın, CHP'den Ferit Melen ve Kazım Özalp Milletvekili seçildi. DP, Van'da sadece 1 milletvekili çıkarabildi.⁵² CHP adaylarından, General Kazım Özalp 2287, Celal Çeliker 2863, Ferit Melen 4349; DP'den İzzet Akın 3968, Şükrü Altay 3209, Hamit Kartal 3191; bağımsızlardan İbrahim Arvas 1651 ve Şefik Karcioğlu 3 oy

⁴⁷Van Sesi, 9 Mayıs 1950, 1-2.

⁴⁸Van Sesi, 10 Mayıs 1950, 1.

⁴⁹Mehmet Pınar, "Van'da Demokrat Parti Teşkilatlanması", *Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Dergisi*, C. 2, Sayı: 1 Erzurum 2013, 43.

⁵⁰Sandıkların kurulduğu mahalle ve köyler şunlardır: Şerefiye Mahallesi (2), Orta Mahalle (2), Bahçıvan Mahallesi (2), Tepebaşı Mahallesi, Yukarı Norşun Mahallesi, Aşağı Norşun Mahallesi, Şabaniye Mahallesi, Hanık Oğlu, Nalbant Mahallesi, Selimbey Mahallesi, Halil Ağa, Edremit, Çalık Mahallesi, Akköprü, Sıhke Köyü, Zırvandanis, Değirmen Köyü, Şuşanis, Kurubaş, İskele Köyü, Kalecik Köyü, Mihginir, Edremit Köyü, Yeni Köy, Zivistan, Keşiş Oğlu, İşhaniküm, Meşkeldek, Gim, Erçek Köyü, Karagündüz, Lim, Seyvan, İrmanis, Memdan, Ağzıkara, Kürdivan, Çermik, Gedelava, Kozluca, Hino, Ala, Molla Kasım, Anavenk, Göllü, Şahgeldi, Şeyhkara, Kasımoğlu, Satibey, Akçaviran, Piragarip, Derebey, Mirek Köyü, Çakır Bey, Canik, Adır, Büyüm Amik, İririn. Van Sesi, 8 Mayıs 1950, 2.

⁵¹Van Sesi, 15 Mayıs 1950, 1-2.

⁵²Pınar, *a.g.m.*, 44.

alabildiler.⁵³ Bu sonuçlar neticesinde Ferit Melen, Kazım Özalp ve İzzet Akın milletvekili olarak seçildiler.⁵⁴ CHP'nin diğer illerden farklı biçimde Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki seçim sonuçlarındaki başarısında, Van'dan 2 milletvekili çıkarmış olmasının etkisi büyüktür.

1.2. Ferit Melen'in IX. Dönem Millet Vekilliği (1950-1954)

1.2.1. Ferit Melen'in Verdiği Soru Önergeleri

1.2.1.1. Resmi İlan Tevzii Hakkında Ferit Melen ve Arkadaşlarının Verdiği Önerge

Ferit Melen milletvekili seçilmesinin ardından mecliste çalışmalarına başlamıştır. Melen'in milletvekili seçilmesinden sonra önemli hamlesi, iki arkadaşı ile birlikte sunduğu önergedir.⁵⁵ Resmi ilanların dağıtımındaki usulsüzlüklere dair Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu'na verilen önergenin⁵⁶ ana çerçevesi Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanlığı'nda resmî ilanların yayınlanmasındaki usulsüzlüğün, bir süreden beri Meclis içinde ve dışında genel eleştiri ve şikâyet konusu olmasıdır. Konu ile ilgili sözü edilen eleştirilere rağmen, resmi ilan dağıtımlarının adil ve objektif esaslar çerçevesinde yapılmaması nedeniyle gün geçtikte daha vahim bozuklukların ortaya çıkması önergenin içeriğini oluşturmaktadır.

Ferit Melen ve iki milletvekilinden oluşan heyetin raporuna göre, 1951 yılında ortaklık eliyle Ankara, İstanbul ve İzmir'de yayımlanan gazetelere dağıtılan resmi ilanların ücret tutarlarının 3.455.331 liraya yükseldiği belirlenmiştir. Bu rakamın geçmiş yıllarla karşılaştırılamayacak kadar yüksek

⁵³Van Sesi, 15 Mayıs 1950, 1-2.

⁵⁴BCA. 030.10.00.00.77.510.11.2.

⁵⁵ Melen ile beraber önerge veren diğer iki isim şunlardır: Kars Milletvekili Sırrı Atalay, Ordu Milletvekili Hüsnü Akyol; TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 78, C. 15, Dönem 9, 30 Mayıs 1952, 201.

⁵⁶ Resmî ilân müessesesi 2490 sayılı Artırma -Eksiltme ve İhale Kanununun 7- 4. maddelerine dayanır. Bu kanunun 7. maddesine göre Devlet, katma ve hususi bütçeli idareler belediyelerin alma, satma, yaptırma, keşfettirme, kiraya verme kiralama ve bunlara benzer diğer işlerinde ilân mecburidir. Kanun, ilânların, işin yapıldığı yerde gündelik gazete ile gündelik gazete yoksa aralıkla çıkan gazetelerle 15 gün içinde dört defa aleniyete konmasını emretmiştir. Ayrıca muhammen bedeli 15 bin lirayı aşan işlerin mahallî gazeteden başka büyükşehirlerde çıkan ve Hükümetçe intihap olunan iki gazetede ilânını şart koymuştur. TBMM, Tutanak Dergisi, Bileşim 78, C. 15, Dönem 9, 30 Mayıs 1952, 401.

olduğu ve bu ücretlerin ne gibi esas ve ölçülere göre ayrıca hangi gazetelere dağıtıldığının belli olmadığı saptanmıştır. İlgili kişiler yapılan genel toplantılarda bu artışa açıklık getirmekten kaçınmışlardır. Hatta bu rakamlar, Ticaret Kanununun hükümlerine rağmen dağıtıma ait hesaplar şirket ortaklarının bir kısmından ve hatta şirket denetleyicilerinden dahi gizlenmiştir. Resmi ilan dağıtımlarının Başbakanların gizli emirleri dairesinde dağıtıldığı ve bu emirlerin de işaret edilen gazetelere verildiği iddia edilmiştir. Yine iddia edildiğine göre tamamen hizmet karşılığı olması icap eden ve yıllık tutarı 3.500.000 lirayı aşan bu ücretlerden sürüm ve satışı olan büyük gazetelere ayrılan miktar 500.000 lirayı bulmaktadır. Geri kalan 3.000.000 lirası tercihen iktidara taraftarlık eden veya iktidarın hoşuna gidecek neşriyatlar yapmayı taahhüt eden sürümsüz gazete ve mecmualara, bu hizmetlerinin karşılığı olarak verilmiş bulunmasıdır. Geniş suiistimallere ve yolsuzluklara konu olduğu anlaşılan ilan dağıtımını hakkında iktidar bugüne kadar kamuoyunu tatmin edecek açıklamalarda bulunmaktan kaçınmıştır. Daha önce bu konu hakkında gensoru önergesi sunulmuş ancak Meclis tarafından reddedilmiştir.⁵⁷

Bütün bu işlerin tertip ve icrası Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu tarafından yürütülmektedir. Konunun muhatabı olarak Ağaoğlu ve varsa fiili ortakları hakkında gerekli kanuni uygulamalar, fuzuli olarak verilen milletin paralarının geri ödenmesi ve zararın temin edilmesi için iç tüzüğün 169. Maddesi gereğince Ferit Melen ve arkadaşları tarafından soruşturma açılması istenmiştir.⁵⁸

Takrire cevap vermek üzere söz hakkı alan Ağaoğlu, Takriri veren milletvekillerinin herhangi bir delil göstermediklerini belirtip, takririn aslı olmadığını, resmi ilan dağıtımının gizli değil açık bir şekilde yapıldığını söyledi. Bu konuya dair Bütçe Komisyonu'nda milletvekilleri tarafından sorular sorulmuş ve sorulan sorulara rakamsal cevaplar verilmiştir ifadelerini kullanılmıştır. Kendisini ve hükümeti Yüce Divan'a sevk etmek isteyenlerin takrirlerini hazırlarken gözü kapalı ve tutkulu olduklarını, bundan dolayı da kararnamenin maddelerine dikkat etmediklerini dile getirmiştir. Kararnamenin 3. maddesinin son fıkrasıyla 4. maddenin ikinci fıkrasının resmi ilan dağıtımlarının Başbakanlık

⁵⁷TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 78, C. 15, Dönem 9, 30 Mayıs 1952, 400.

⁵⁸TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 78, C. 15, Dönem 9, 30 Mayıs 1952, 401.

tarafından yapıldığını ve hangi gazetelere ne kadar resmi ilan verileceğinin belirtildiğini ifade etmiştir.⁵⁹

Resmi ilanların makbuzlar, defterler, gazeteler aracılığı ile verildiğini belirtti. Ortaya atılan bu iddiaların ispatlanmasının gerektiğini söyleyen Ağaoğlu, Ferit Melen'in sadece Resmi İlan Kolektif Şirketi umumi heyetindeki bir konuşmayı delil olarak sürdüğünü, bunun doğru olmadığını, her gün bir şirketin açıldığını bunların hepsinin umumi heyetteki konuşmalara dayanılarak Meclis tahkikatı açılmasının doğru olmadığını söyledi. Resmi ilan dağıtımı bir hesap verme mevzusu haline gelecekse öncelikle Ulus Gazetesi'nin ve ona milyonlar kazandıran insanların Yüce Divana gitmesi icap eder diyen Ağaoğlu, resmi ilanlar için yapılacak bir soruşturmanın bugünden değil çok eskiden başlamasının icap edeceğini söyledi. Böylesi bir durumda da Ulus Gazetesi'nin ellerinden çıkabileceğini vurguladı.⁶⁰ Ağaoğlu, sözlerine tutukları yolun doğru olduğunu, gizli işlerinin olmadığını ve olmayacağını ekleyip konuşmasına son verdi.⁶¹

Önerge veren bir diğer isim ise Sırrı Atalay'dı. Ferit Melen'in kanunun esas ve gerekliliklerini dile getirdiğini belirten Atalay; *"...Başbakan Yardımcısı bir taraftan tirajı yüksek gazetelere ilân verildiğinden bahsederken bir taraftan da küçük gazeteleri himaye ettiklerini ifade ediyorlar. Tirajı çok gazete derken en çok satış yapan gazetelere az verilmekte, yeni çıkan maddi durumu zayıf gazete derken Ankara'da ve İstanbul'da çıkan bazı gazetelere bir zaman hiç ilân verilmez, bir zaman 'en az ilân verilir...' "*⁶²diyerek, istediklerinin istikrar, açıklık ve eşit bir takdir ölçüsü olduğunu belirtti. Meclis soruşturması için yeterli delilin olduğunu ve Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu hakkında Meclis soruşturması açılmasını önerdi.

Melen ve Atalay ile beraber önerge veren bir diğer isim olan Hüsnü Akyol'dur. Akyol, kanunun 7. Maddesine değinip bu kanunun suiistimal edildiğini belirterek,⁶³ Ağaoğlu'nun olayların bizatihi muhatabı olduğunu ve

⁵⁹TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 78,C. 15, Dönem 9, 30 Mayıs 1952, 406.

⁶⁰TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 78,C. 15, Dönem 9, 30 Mayıs 1952, 407.

⁶¹TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 78, C. 15, Dönem 9, 30 Mayıs 1952, 408.

⁶²TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 78, C. 15, Dönem 9, 30 Mayıs 1952, 409.

⁶³ Kanunun 7. Maddesi iki nokta üzerine yoğunlaşmaktadır: Birincisi; İlânın 15 bin lirayı aşan işlerde mahallî bir gazeteden başka, büyük şehirlerde çıkan iki gazetede neşri suretiyle iş âleminin

siyasi, mali, cezai mesuliyetinin aşikâr olduğunu belirtip Ağaoğlu'na Meclis soruşturması açılmasını önermiştir.⁶⁴

Söz hakkı alan Millet Partisi (MP) Milletvekili Osman Bölükbaşı'da önergeyi veren vekiller gibi hükümeti ve resmi ilan dağıtımı konusundaki politikalarını, uygulamalarını eleştirdi. Bütçe encümenlerinin ortaya attığı bu iddialara vicdanları tatmin edecek bir cevap olmadığını, verdiği cevapların politik olduğunu vurguladı.⁶⁵ Bölükbaşı Türkiye'nin her tarafına dağıtılan gazetelere verilen resmi ilanların az olduğunu, ancak hükümet yanlısı olan diğer küçük gazetelere verilen ilanların ise bunun dört misli ilan ücreti aldıklarını belirtti.⁶⁶ Bölükbaşı; *"...Çok okunan, her tarafa giden, bayi teşkilâtı olan gazetelere ilân verilir ki, çok sayıda müteahhit bunlardan haberdar olsun, ihalelere iştirak etsin, diye. Ne oluyor, her tarafta okunmayan gazetelere milyonluk ilânlar veriliyor, bir işe 500 müteahhidin iştiraki ihtimali varsa bu suretle beşe, ona veya elliye iniyor. Bu suretle devlet milyonlar kaybediyor..."*⁶⁷sözleri ile verilen önergenin haklılığını vurgulayıp, kamu menfaatinin hiçe sayıldığını ve yapılan kanunsuzlukları eleştirmiştir. Resmi ilan dağıtımlarının siyasi düşüncelerin silahına dönüştüğünü vurgulayan Bölükbaşı, hükümetin bu konuya dair hiçbir kararının doğru olmadığını sözlerine ekleyerek konuşmasını bitirdi.⁶⁸

Yoğun geçen tartışmaların sonunda Ferit Melen, Sırrı Atalay ve Hüsnü Akyol tarafından verilen önerge oylamaya sunuldu oy çokluğu ile reddedildi.⁶⁹ Ferit Melen'in öncülüğünde ilerleyen resmi ilan dağıtımı ile ilgili soru önergesi, iktidara karşı bir baskı yaratması açısından önemli görünmektedir. Ortada bir yolsuzluk yapıldığına dair iddialar kanıtlarla beraber TBMM gündeminde tartışılmasına rağmen herhangi bir sonuç alınamamıştır.

geniş ölçüde alâkasını çekerek Hazinesin menfaatini sağlamak bu maddenin ruh ve gayesidir. İkincisi; İlanın yapılacağı büyük şehirlerdeki iki gazetenin intihap ve takdiridir. TBMM, Tutanak Dergisi, C. 15, 78. Bileşim, 9. Dönem, 30.05.1952, 411

⁶⁴TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 78, C. 15, Dönem 9, 30 Mayıs 1952, 411.

⁶⁵TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 78, C. 15, Dönem 9, 30 Mayıs 1952, 418.

⁶⁶Bölükbaşının belirttiği oranların rakamsal dağılımı için bkz: TBMM, Tutanak Dergisi, Bileşim 78, C. 15, Dönem 9, 30 Mayıs 1952, 419.

⁶⁷TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 78, C. 15, Dönem 9, 30 Mayıs 1952, 420.

⁶⁸TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 78, C. 15, Dönem 9, 30 Mayıs 1952, 421-422.

⁶⁹TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 78, C. 15, Dönem 9, 30 Mayıs 1952, 425.

1.2.1.2. Ferit Melen'in Türkiye Emlak Kredi Bankası'ndaki Kredi Yolsuzluğu İle İlgili Verdiği Önerge

Ferit Melen'in TBMM'ne sunduğu soru önergelerinin ikincisi yine iktidarın yolsuzluk yaptığına dair iddialarından oluşmaktadır. Bu ikinci iddia, Türkiye Emlâk Kredi Bankası'nın son iki yıl içinde açtığı ticarî krediler dolayısıyla İktüzüğün 177. maddesi gereğince Meclis soruşturması yapılması ile ilgilidir.

Bu önergenin dayanağında ise üç temel sorun üzerinde durdu. Bunlar:

1. Türkiye Emlâk Kredi Bankasının faaliyet ve muamelelerinde izlediği politikanın, yaptığı ikrazatın, açtığı hesapların bu müessesenin kuruluş maksadına, kanun ve statü esaslarına ters düştüğünü;

2. Ticari krediler için ayrılmış olan 6.000.000 liralık yatırımın (plâsman) 1/3'nin Maliye Vekilinin yakınlarına tahsis olunduğunu;

3. Banka tarafından yapılan ikrazatın iktidar partisi mensuplarına yapılmakta bulunduğunu ileri süren Melen, Türkiye Emlâk Kredi Bankası'nın faaliyet ve muamelelerinde aykırı olan faaliyetler içinde bulunduğunu belirtmiştir.⁷⁰ Bu durumun, kanun esaslarına ve yurdumuzda takibi lâzım gelen mesken politikasına uygun düşmediğini savunarak, konuyu delilleri ile beraber önerge olarak meclise sundu.⁷¹ Ayrıca Ferit Melen, Maliye Bakanı ile bağlantısının olduğunu düşündüğü Sait Kapan, Çift Kurt Şirketi, Mazhar Doğan, Muhtar Başkurt ve Murat Atılgan isimlerinin Maliye Bakanı aracılığı ile kredi aldıklarını da iddia etti.⁷²

Bu iddialarına karşılık konunun muhataplarından Muhtar Başkurt, Emlak Kredi Bankası'nın kendisine 200.000 lira kredi açtığını kabul etti. Ancak bu krediyi bugüne kadar kullanmadıklarını belirtti. 35 yıldır ticari hayatın içinde olduğunu dile getiren Başkurt, diğer bankalardan bu miktardan daha fazla kredi elde edebildiklerini vurguladı.⁷³

⁷⁰ Türkiye Emlâk Kredi Bankasının Kuruluş Maksadı için bkz: TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 68, C. 21, Dönem 9, 15.04.1953. 368.

⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 68, C. 21, Dönem 9, 15 Nisan 1953, 167-368.

⁷² TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 68, C. 21, Dönem 9, 15 Nisan 1953, 373.

⁷³ TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 68, C. 21, Dönem 9, 15 Nisan 1953, 376.

Başkurt'un sözlerine cevap olarak Melen, kredi açılması ile kredi kullanılması arasında büyük bir fark görmediğini, kredinin kullanılmamış olmasının, bir suç varsa o suçu ortadan kaldırmadığını söyledi. Açılan bu 200.000 liralık krediden 198.000 lirasını Başkurt'un hemşerisi Murat Atılğan'ın 1.435.000 liralık kefalet kullandığını ve bunu bir gece yarısı noter, tapu memuru tarafından bir gün evvelki tarih atılmak suretiyle bitirildiğini belirtti.⁷⁴

Melen'in ortaya attığı iddiaların ardından muhalif kesimler tarafından ağır eleştiriler, yalanlamalar, hakaretlere ulaşan söylemler oldu. Bu ithamlara karşılık Ferit Melen cevap vermekten kaçınmadı ve şöyle devam etti:

"...Bu takrire imzayı koyarken böyle bir manzara ile karşılaşacağımı hesap etmiştim ve bunun güç bir vazife olduğunu da takdir ediyordum. Ancak vicdanımla karşı karşıya bulunuyordum. Dışarıda vatandaş çeşitli dedikoduları nakletmekte ve bu arada kulağımıza kadar gelenler olmaktadır ve bize "Ey milletvekili bunlar oluyor, bu hâdiseler cereyan ediyor, siz neredesiniz?" diyorlar. Eğer bunu buraya getirmemiş olsam vicdanım muazzep olacaktı." sözlerini dile getirip bu önerenin ardından müsterih olduğunu ifade etti.⁷⁵

Ferit Melen, Emlak Kredi Bankası'nın açtığı kredilerin Maliye Bakanı'nın arzusu üzerine açıldığını söyledi. Bu konunun üzerinde şiddetle durmasının sebebinin bu olduğunu vurguladı. Ortaya attığı iddiaları gerekçelendiren Melen, Maliye Bakanı'nın biraderleri İbrahim Polatkan ve ortağı Hüseyin Akara 122.000 lira kredi açıldığını, Bakan'ın kayınpederinin Şişli'de yaptırdıkları ve halk dilinde Selimiye Kışlası diye anılan apartman için 455.695 liralık bir kredi kullanıldığını söyledi. Yüzlerce fakir fukara kredi beklerken, birkaç kooperatif kurulmuş kredi beklerken tek bir kimseye 460.000 liralık kredi açılmasını vicdanının kabul etmediğini dile getirdi.⁷⁶ Bu kişilerin memuriyetten geldiğini birkaç yıl içerisinde böylesine büyük gayrimenkule sahip olmanın neredeyse imkansız olduğu ve bütün bunların iki yıl içerisinde % 100 Emlak Bankası'ndan alınan kredilerle satın alındığı üzerinde durdu. Bu yapıların özellikle Maliye Bakan'ının kardeşleri ve yakın çevresi tarafından elde edildiğini belirten Melen, bu şartlar altında bankanın

⁷⁴TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 68, C. 21, Dönem 9, 15 Nisan 1953, 380.

⁷⁵TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 68,C. 21, Dönem 9, 15 Nisan 1953, 377.

⁷⁶TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 68,C. 21, Dönem 9, 15 Nisan 1953, 380.

gayesinin istismar edildiğini söyledi. Önergelerini bütün çıplaklığı ve delilleri ile TBMM'ye sunan Melen, takdiri meclise ve millete bıraktığını ifade etti. Konunun araştırılmasını istedi. Eğer bu iddialarında herhangi bir nüfuzun olmadığı anlaşılırsa mahcubiyetin ıstırabını seve seve çekeceğini sözlerine ekledi.⁷⁷

Ferit Melen'in ortaya attığı bu iddiaların bizzat muhatabı Maliye Bakanı Hasan Polatkan'dır. DP hükümetine mensup olmasından dolayı DP Genel Başkanı ve aynı zamanda Başbakan olan Adnan Menderes söz hakkı almıştır. Ferit Melen tarafından ortaya atılan konunun kendisini mutlu ettiğini vurgulayarak, arkadaşları tarafından konunun içeriğini detaylıca dinlediğini belirtti. Toplanan Bakanlar Kurulu toplantısında konuyu bizzat kurula açtığını ve Maliye Bakan'ı Polatkan'a;

“Sayın Polatkan bunlar olmuş mudur, olmamış mıdır? Bilmiyorum. Aldığım malûmat senin bu işlerde asla dahlin ve tesirin olmadığı hakikatini göstermektedir. Ancak bu, bir taraflı malûmattır. Yarın davamız bir yüksek hakemin, yani BMM' nin huzurunda bahis mevzuu olacaktır. Biz de orada mevcut olacağız ve iddiacı da karşımızda bulunacaktır. Şimdi burada bir tarafız, yarın dâvanın görüleceği yerde, hakemle beraber iki karşılıklı iddiacı, üç taraflı olacağız. Şayet, bu muhakeme esnasında, bu dediklerinin gayri zuhur eder ve kendini layıkıyla müdafaa edemezsen, sevgili kardeşim Polatkan, kürsüden inmeden istifanı kürsüde vereceksin.”⁷⁸ sözleri ile duruma müdahale etmiştir. Ferit Melen'in gerek sözlü sorusunda ve gerekse bu takririnde tevcih ettiği hücumun hedefi doğrudan doğruya Maliye Vekili Polatkan olduğunu belirtti.

Melen'in iddialarına karşılık söz hakkı alan Polatkan, konuşmaları gözden geçirdiğini vurgulayıp, Melen'in ısrarla üzerinde durduğu fakat hakikatle hiçbir ilgisi bulunmayan bankacılığa ait bazı kısımlar olduğunu belirtti. Melen'in vicdan yoksunu olduğunu ve bu söylediklerinin hiçbirinin hakikat ile bağlantısı olmadığını dile getirdi. Bankaya, kimse için kredi açılmasına ya da teminat ve kefalet mektubu verilmesine dair emir vermediğini, Melen'in bahsettiği Murat Atılğan adlı şahsın olay ile ilgisine açıklık getirdi.⁷⁹ İddiaların tamamına cevap veren Polatkan kendisinin hiçbir ilgi alakası olmadığını belirtip Melen'in

⁷⁷TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 68, C. 21, Dönem 9, 15 Nisan 1953, 381.

⁷⁸TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 68C. 21, Dönem 9, 15 Nisan 1953, 382.

⁷⁹Murat Atılğan'ın olay ile ilgisi için bkz. TBMM, Tutanak Dergisi, Bileşim 68, C. 21, Dönem 9, 15 Nisan 1953, 393-394.

bahsettiği apartmanlardan birinin Hüseyin Akar'la İbrahim Polatkan'a ait olduğunu, müştereken 225.260 lira inşa değerinde olduğunu söyledi. 112.600 lira kredi ve 22.000 liralık imza teminatı aldıklarını belirtti. Bunun İbrahim Polatkan'a isabet eden kısmı 56.300 liradan ibaret olduğunu söyleyen Polatkan; “...*Bu meselenin hepinizin vicdanlarında en ufak bir tereddüt kalmayacak şekilde beyan edilmesi ve buna Yüksek Heyetçe kanaat getirilmesi lâzımdır. Biz şeref ve haysiyetimizi ayaklar altına sermek ve rencide olmayı göze almak suretiyle, Bakanlık sandalyesine yapışarak, oturacak insanlar değiliz. Orada sıhhatimizi vererek memlekete hizmet düşüncesi ile oturuyoruz. Şeref ve haysiyetimizden feragat etmek suretiyle o sandalyeye oturmuyoruz. Bu vatana, millete hizmet etmek emeliyle sandalyemizde oturuyoruz...*” sözlerini dile getirip, meclisi selamlayıp konuşmasına son verdi.⁸⁰

Önergenin oylamasına geçilmeden önce söz alan Melen, bugüne kadar getirdiği meselelerde yanlışa düşmediğini ve Meclis kürsüsüne taşıdığı birkaç meseleyi konuşup neticelendirdiklerini belirtti. Bu meseleyi de tespit ettiklerini vurgulayan Melen, bunu Türk milletinin huzurunda tekrar etmiş olmanın faydalı olduğunu söyledi. Kürsüye hitabet yarışına çıkmak için değil, vazife yapmak için çıktığını vurguladı. Melen son olarak Polatkan’a ithafen;

“...*Hasan Polatkan arkadaşımızın, kendisini müdafaa ederken, hatta kendisini müdafaa etmeden de daima ileri bir konuşma tarzları var. Namustan, vicdandan, vicdansızlıktan, insanlıktan falan sık sık bahsederler. Belki bu mevzuda biraz incinmiş olabilirler, böyle konuşmaları haklı ama bütçe konuşmalarında da kendisini daima buna kaptırmıştır. Bakanlık sandalyesine oturan bir arkadaş bu şekilde konuşmayı yakıştıramam. Bu kürsüyü ben o hale getirmeyeceğim. Bu kelimeleri tekrar etmekten dahi içtinap edeceğim. Yalnız kendisine şunu söyleyeyim: Burada ortaya meseleler koydum. Ben getireceğim nispette, takatimin yettiği nispette deliller getirdim...*” ifadeleri ile konuşmasını sonlandırdı.⁸¹

⁸⁰TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 68,C. 21,Dönem 9, 15 Nisan 1953, 94-396.

⁸¹TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 68,C. 21, Dönem 9, 15 Nisan 1953, 396-397.

Ferit Melen'in izah ettiği meseleler, tüzüğün 177. maddesine göre Meclis soruşturmasını gerektirmekteydi. Başkan teklifi meclisin oylamasına arz etti ve teklif oy çokluğu ile reddedildi.⁸²

Ferit Melen'in milletvekilliği esnasında Resmi ilan tevzii hakkında ve ardından Emlak Kredi Bankası'ndaki kredi yolsuzluğuna dair verdiği önergeler, daha sonra bizzat Maliye Bakanı'nın dâhil olduğunu iddia ettiği yolsuzluklar TBMM'nde tartışıması açısından önemlidir. Önergelerin hepsi reddedilmiştir. Ancak politik olarak muhalefet sorumluluğunu taşıyan bir milletvekili olarak, Melen'in bu meselelere değinmesi ayrıca dikkate değer görünmektedir. Ferit Melen'in bu önergeler dışında mecliste pek çok konuşma yaptığını görmek mümkündür. Konumuz açısından önemli görünen Bursa'da seçim çalışmaları esnasında yaptığı konuşmalardan biri de Ankara Radyosu'nun tutumu üzerinedir.

1.2.2. Ankara Radyosu Üzerine Eleştirileri

İktidar-basın ilişkileri bağlamında her toplumda ve her dönemde yaşanan çeşitli sorunlar, basının dördüncü güç olarak kendini kabul ettirmeye başlamasıyla iktidarı elinde bulunduranların denetleme isteklerinin artmasına ve daha yoğun sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. İktidar sahiplerinin, iktidarını sürdürmek ve meşruiyetlerini sağlamak için düşünce ve inançlarının kamuoyuna duyurularak, kamuoyunun desteğini sağlamaları önemlidir. Siyasal iktidarların basını kamuoyunu oluşturma işlevinden yararlanabilmesi için, basın özgürlüğünü sağlamak gibi bir görevi de yerine getirmeleri gerekmektedir.⁸³ Basın yayın organlarının kamuoyu üzerindeki bu etkisi göz önünde tutulduğunda, Ferit Melen'in Ankara Radyosu'nun yayınları ile ilgili düşünceleri daha anlaşılır hale gelebilir.

16 Eylül 1951'de boşaltılan milletvekilliklerini doldurmak üzere 17 ilde ara seçim yapılmasına karar verildi.⁸⁴ Seçim öncesinde propaganda çalışmaları

⁸²TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 68, C. 21, Dönem 9, 15 Nisan 1953, 398.

⁸³Nuran Yıldız, "Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın", *Prof. Dr. Oral Sander'e Armağan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 51, No:1-4, Ankara, 1997, 481.

⁸⁴MilliyetGazetesi, 16.09.1951, 1; DP çok çeşitli insanların koalisyonu olarak kurulmuştu. Bir senelik icraattan sonra örgüt içinde bazı tatminsizlikler belirmeye başladı. Muhalefeti sırasında durmadan antidemokratik kanunlardan bahseden DP, bir yıl boyunca antidemokratik kanunlara el sürmediği gibi yeni baskı kanunları hazırlamaya koyulmuştu. İlk bunalım İstanbul'da patlak verdi. Genel idare kurulu, İstanbul örgütünün sekiz yöneticisine birden işten el çektiler ve otoritesini

kapsamında Bursa’da konuşan CHP Van Milletvekili Ferit Melen, Devlet Radyosu’nun iktidarda bulunan parti lehine istismar edildiğini ve demir perde arkası radyoları gibi partizanlık yaptığını ifade ederek, yayın politikasına dair eleştirilerde bulundu.⁸⁵

Ferit Melen’in yaptığı eleştirilere tepki olarak DP İzmir Milletvekili Cihat Baban 15 Eylül 1951 tarihli Zafer Gazetesi’nden Melen’e hitaben ağır eleştirilerin ve hakaretlerin yer aldığı bir yazı kaleme aldı. Baban yazısında oldukça ağır ifadeler kullandı:⁸⁶

“Van’dan Halk Partisi adayı olarak milletvekilliğine seçilen bu zat bir konuşma esnasında; Ankara radyosu, Batum radyosundan daha alçaktır, diyor. Kendi vatandaşlarını Bolşeviklerden aşağı gören bir zihniyet, o memleketin içinde her türlü kötülüğü yapmağa muktedir. Anlaşıyor ki, liseyi, yüksek mektebi, bitirmekle, hatta birinci sınıf memuriyet alıp günün birinde Meclis’e girmekle insan, kolay kolay medenileşemiyor.”

Cihat Baban’ın ithamlarına karşılık 17 Eylül 1951 Ankara Akşam Haberlerinde “Şirretliğin Revaç Devri” başlığı altında cevap verildi. Bu haberde Ferit Melen’in asıl fikrinin, Türkiye Devlet Radyosunun tıpkı demir perde arkası radyoları gibi iktidarda bulunan parti lehine istismar edildiği düşüncesinin olduğu belirtildi. Ancak Baban’ın bu düşüncüyü saptırarak dile getirdiğini sözde Melen’i tehzil ve tezyif etmek ve bu yazı ile itibarını yükseltmeye çalıştığı ifade edildi.⁸⁷

Cihat Baban’ın hakaret içerikli yazısının ardından Ferit Melen; *“Şirretliğin revaçta olduğu bir devirde yaşıyoruz. Cihat Baban gibi karakteri,*

sağladı. Arkasından Seyhan il kongresinde daha büyük bir bunalım çıktı. Örgütün bir kısmı genel merkez yöneticilerine başkaldırdı. Neticede Adana’dan beş milletvekili partiden istifa etmek durumunda kaldı. Örgüt içinde olaylar durmadan birbirini kovalıyor ve neticede, yöneticilere karşı olanlar, hep partiden ayrılmak zorunda kalıyorlardı. Diğer önemli bir olay Zonguldak il kongresinde patlak verdi. Bir kısım demokratlar ayrı bir kongre yaptı. Böylece, biri diğerinin meşruiyetine itiraz eden iki il kongresi toplanmış oldu. Neticede 1951 yılının ilk yarısında, DP örgütü, birçok sarsıntı geçirdikten sonra, yöneticilerine çok daha sadık ve demokrasi sloganı altına gizlenen esas gerçeği kabullenmiş hale geldi. Bu, “temizlik için silkeleme” yöntemi, sadece örgüte değil, hükümete dahi uygulandı. Yalnız üç bakanı kabine dışı bırakabilmek için, Menderes, 8 Mart 1951’de ilk kabinesiyle istifa etti. Partiden çıkarılan milletvekilliklerini doldurmak için tekrar seçime gitti. Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara 2003, 109-110.

⁸⁵Zafer Gazetesi, 15 Eylül 1951.

⁸⁶Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM IX. Dönem 1950-1954 C. V. , TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, 5521-5522.

⁸⁷Kazım Öztürk, *a.g.e.*, 5522.

zihniyeti malum olan bir adam için hakiki Türk çocuklarını kötüleme zaman ve fırsatı zuhur etmiştir. Cihat Baban bu müsait fırsatı kaçıramaz. Bu zatın yazısını bütün yurttaşlara tavsiye ediyorum. İbretle tetkik etsinler. Radyomuzu bu türlü tevsiyatı yaymaya ve Türk evlatlarının bir kısmının Cihat Baban gibi ağızlar tarafından kötülenmesine vasıta olduğu için muaheze etmiştim. Meğer ne kadar haklıymışım.”⁸⁸ sözleri ile basın yayın organlarının siyasetin bir parçası olmasının önündeki sakıncalara dikkat çekmiştir. DP iktidarı döneminde iyi muhalefet yapan Ferit Melen, gerek Türkiye genelinde ve gerekse Van özelinde önemli iktidara eleştiriler getirmiştir. Örneğin söz konusu dönemde DP’ye, Türkiye coğrafyasının en büyük su hacmine sahip Van Gölü işletme İdaresi hakkında yaptığı eleştiriler de dikkate değerdir.⁸⁹ Melen, Van Gölü’nde ticari sevkiyat yapan gemilerin artık kullanılmaz olduğu gerekçesi ile tartışmayı bağlı olduğu bölgeye çekmiş ve gemilerin modern deniz taşımacılığı esaslarına göre yeniden düzenlenmesini istemiştir.

1.3. 1957 Van Seçimleri

27 Ekim 1957’de yapılan genel seçimler, Türkiye’de siyasi partilerin ve demokrasi deneyimi için önemli bir aşama teşkil etmektedir. Bu seçim, ülkede çok partili sisteme geçilmesinin ardından yapılan dördüncü genel seçim olması bakımından da önemlidir.

1954 seçimlerinin ardından DP oyların yaklaşık %58.42’sine sahip olup, 503 milletvekili ile salt çoğunluğu sağlayıp tek başına iktidar olmuştu.⁹⁰ DP’nin bu iktidarı döneminde yaşanan krizler, başta Menderes olmak üzere Demokrat Partilileri oldukça yıpratmıştı.⁹¹ Bir yandan köylerden kentlere göç edenlere istihdam sağlamak amacıyla yüksek sanayileşme hızının korunması gerekiyor, öte yandan sanayileşme giderlerinin karşılanabilmesi için tarımda makineleşmenin sürdürülmesi ve üretimin artırılması şarttı. Sermaye ve döviz yetersizliği nedeniyle yaşam standartlarının kötüleşmesi, iktidara karşı bir memnuniyetsizlik

⁸⁸ Kazım Öztürk, *a.g.e.*, s. 5523.

⁸⁹ Abdulaziz Kardaş, *Cumhuriyet Döneminde Van Gölü Havzasında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, 371.

⁹⁰ BCA. 030.01.00.00.52.312.4.3.

⁹¹ İlyas Topçu- Nebahat Oran Arslan, “Karsta 1950-1954-1957 Genel Seçimleri ve Demokrat Parti”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi(TAED)*, sayı: 58, Erzurum, 2017, 11.

havasının oluşmasına zemin hazırladı.⁹² DP'nin 1950'lerin ilk yarısında basın özgürlüğünü vaat etmesi nedeniyle, Tek parti döneminde sürekli baskı altında yaşayan basından geniş destek gördü. Ancak bu durum fazla uzun sürmedi. 1954 seçimlerinden sonra, basın, muhalefete giderek daha dostça yaklaştı.⁹³ Bunun yanı sıra iktidar partisinin bir takım üyelerinin karıştığı bazı yolsuzluk olayları gündeme gelmişti. Bu uygun ortamı fırsat bilen muhalefet, hükümetin politikalarını daha şiddetli eleştirmeye başladı.⁹⁴ 1958'de yapılması planlanan seçimler, DP tarafından 27 Ekim 1957 tarihine alındı.⁹⁵ Seçimlere dört büyük siyasi parti, CHP, DP, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ve Hürriyet Partisi(HP) katıldı.⁹⁶ Diğer küçük partilerin ise bu seçimlerde pek fazla rolünün olmadığı ifade edilebilir.

Ülkenin dört bir yanında olduğu gibi Van'da da seçim faaliyetleri, seçime yaklaşık bir ay kala başladı. İl seçim kurulu tarafından seçmen kütükleri belirlenip halka duyuruldu.⁹⁷ Seçimlere az bir süre kala partilerde hummalı bir çalışma gözlemlendi. Partilere adaylık için onlarca başvuru yapıldı ve yapılan başvurular sonucunda partiler adaylarını kendi içlerinde yaptıkları denemeler sonucunda belirledi. CHP, vilayet merkezinde yaptığı adaylık denemeleri sonucunda Ferit Melen, Tevfik Doğuşiker, Sait Erдің, Abdulhakim Arvas ve Abdulvehap Altınkaynak'ı aday olarak belirledi. CMP'nin adayları ise; Emekli Albay Hamit Camuşçuoğlu, Emekli memurlardan Ekrem Demiroğlu, Gevaş İlçe Başkanı Fehmi Şeker, müteahhit Mehmet Dünder, Özalp İlçe Başkanı Cabbar Babacan'dan oluşuyordu.⁹⁸ DP'nin adayları genel merkez tarafından belirlendi. Belirlenen listede; Kemal Yürükoğlu, Muslih Görentaş, Nimet Sümer, Şükrü Kösereisioğlu ve Ebubekir Ertuş yer aldı.⁹⁹

Partiler adaylarını belirledikten sonra yoğun bir çalışma içerisine girdiler. Partilerin ileri gelenleri çeşitli vasıtalar kiralayarak köy ve kazalara gidip propagandalara başladı. Gittikleri köy ve kasabalarda halk ile temaslarda bulunan

⁹² Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, 174.

⁹³ Nuran Yıldız, *a.g.m.*, 486.

⁹⁴ Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, 174.

⁹⁵ Milliyet Gazetesi, 05.09.1957, 1.

⁹⁶ BCA. 030.01.00.00.52.312.4.2.

⁹⁷ Van Sesi, 20 Eylül 1957, 1.

⁹⁸ Van Sesi, 1 Ekim 1957, 1-2.

⁹⁹ Van Postası, 8 Ekim 1957, 2.

adaylar, halkın dertlerini dinleyip partilerinin çalışmaları hakkında çeşitli izahatlarda bulundular. Köylerde yapılan bu çalışmaların ardından halkın genellikle DP'den yana tavır sergilediği gözlemlendi.¹⁰⁰ Seçimlere az bir süre kala mensubu oldukları partilerden diğer bir partiye iştirak eden aileler oldu. Gürpınar ilçesinde CHP'ye kayıtlı olup aynı zamanda ilçe idare heyeti arasında bulunan Yusuf Arvas, Abdullah Güngör, Cemil Güngör isimlerindeki şahıslar akrabaları ile birlikte CHP'den istifa edip DP saflarına geçtiler.¹⁰¹

Seçim gününe bir haftadan az bir süre kala partiler açık hava toplantılarına başladı. CHP tarafından yapılan açık hava toplantısında konuşan milletvekili adayları, Ferit Melen ve Avukat Tevfik Doğuşiker çeşitli mevzulara temas ettiler. İlk konuşmayı yapan milletvekili adaylarından Avukat Tevfik Doğuşiker “*dönemin iktisadi güçlüklerinden ve hayat pahalılığından*” bahsetti. Doğuşiker, genel olarak özgürlükler konusunda sıkıntılar yaşandığına dair örnekler vererek, halktan oylarını kendilerine vermelerini istedi ve kürsüyü Ferit Melen'e bırakarak alkışlar eşliğinde halkı selamladı.¹⁰²

Yoğun bir sevgi seli ve alkışlarla kürsüye gelen Ferit Melen konuşmasının büyük kısmını tıpkı Tevfik Doğuşiker gibi “hürriyet” konularına ayırdı. Melen, bir önceki başlıkta bahsi geçen Ankara Radyosu hakkındaki çıkışına benzer biçimde, özgür bir basın olmadığını, hükümet tarafından basının yoğun bir etki altında tutulduğunu, ispat hakkının tanınmadığını izah etti. Ayrıca toplantı ve yürüyüş kanununun da toplumun beklentilerini karşılamadığını ve özgürlükleri kısıtladığını vurguladı. İktisadi konular hususunda Halk Partisi'nin tecrübeli olduğunu, her şeyden evvel memleketi bugünkü buhrandan kurtaracaklarını ayrıca köylünün banka borçlarının bir kısmını af, bir kısmını da taksite bağlayacaklarını söyledi. Halkın CHP'nin elini tuttuğu takdirde kendilerine alım kolaylığı sağlayacaklarını, aynı zamanda bütün antidemokratik kanunları değiştirip, ikili meclis usulünü oluşturup ve nispi seçim usulünü esas alarak en az altı ay sonra yeni seçimlere getireceklerini sözlerine ekledi.¹⁰³ Konuşmasının sonunda Melen: “*İktidarı düşürmek sizin elinizdedir ona öyle bir tokat attın ki düşsün, öyle bir*

¹⁰⁰Van Sesi, 15 Ekim 1957, 1.

¹⁰¹Van Postası, 8 Ekim 1957, 1.

¹⁰²İki Nisan, 22 Ekim 1957, 1

¹⁰³İki Nisan, 22 Ekim 1957, 1

düşün ki, ne bir ses ne bir nefes vermesin...”¹⁰⁴ sözleri ile halk iradesinin önemine vurgu yaptı. Kalabalık tarafından alkışlanan Melen, halkı selamladıktan sonra toplantı sükunet içinde son buldu.

CHP’den sonra açık hava toplantılarını sinema binası önünde gerçekleştiren DP ve CMP, kendi taraftarları ile bir araya geldiler. Toplantıda DP’liler, CHP’li hatiplerin iddialarına cevap vererek, halka yapacakları icraatlardan bahsettiler. Kurulduğu günden beri ilk toplantısını gerçekleştiren CMP ise hükümeti sert ifadelerle eleştirip halktan muhalefete oy vermelerini istedi.¹⁰⁵

Seçim propaganda süresinin son günü gerçekleştirilen toplantıların ardından valilik tarafından ilan edilen seçim yasağına, 27 Ekim 1957 tarihine kadar uyuldu. Seçim sandıklarının kurulacağı alanlar yaklaşık 20 gün önce belirlenmiş olup, 61 farklı alana kurulmuştu.¹⁰⁶ Merkeze ve merkez köylere bağlı olan seçim kurul üyeleri ve sandık başkanları seçimden iki gün önce görev alacakları yerlere gidip gerekli çalışmaları yaptılar.¹⁰⁷

Van halkı seçim gününe yağmurlu bir hava ile uyandı. Seçimler tüm ülkede olduğu gibi sabah saat 8.00’de başlayıp, akşam 17.00’da son buldu. Havanın yağmurlu olmasına rağmen halk sandıklara büyük bir ilgi gösterdi, seçimler sükunet ve huzur içerisinde gerçekleşti. Köylerde ve şehirde sandık kurulları tarafından tasnifler yapılarak zabıtlar kanuni hükümlere göre tutulduktan

¹⁰⁴Van Sesi, 22 Ekim 1957, 1.

¹⁰⁵İki Nisan, 23 Ekim 1957, 1.

¹⁰⁶Sandıkların kurulduğu alanlar şunlardır: Şerefiye Mahallesi(2 Sandık), Orta Mahalle(2 Sandık), Bahçıvan Mahallesi(2 Sandık), Yukarı Norşun Mahallesi, Tepebaşı Mahallesi, Aşağı Norşun Mahallesi, Şabaniye Mahallesi, Mercimek Mahallesi, Nalbant Mahallesi, Selimbey Mahallesi, Halilağa Mahallesi, Edremit Mahallesi, Çalık Mahallesi, Akköprü Mahallesi. Merkeze bağlı Köyler ise şu şekildedir: Sıhke Köyü, Zırvandanis Köyü, Değirmen Köyü, Şuşanis Köyü, Kurubaş Köyü, İskele Köyü, Şahbağı Köyü, Bardakçı Köyü, Mihkanır Köyü, Keşişoğlu Köyü. Edremit Mahallesine Bağlı Köyler: Edremit Köyü, Zıvıstan Köyü, Şihaniköm Köyü. Erçek Mahallesine Bağlı Köyler: Karagündüz Köyü, Lim Köyü, Seyvan Köyü, Ermanis Köyü, Mendan Köyü, Ağzıkara Köyü, Kürdivan Köyü, Çermik Köyü, Gendalava Köyü, Kozluca Köyü, Hino Köyü. Timar Nahiyesine Bağlı Köyler: Alaköy, Mollakasım Köyü, Anavank Köyü, Göllü Köyü, Şahgeldi Köyü, Şehkara Köyü, Kasımoğlu Köyü, Satibey Köyü, Akçaviran Köyü, Pirgarip Köyü, Derebey Köyü, Mirek Köyü, Çakırbey Köyü, Canik Köyü, Adır-Tavladır Köyü, Büyük Amik Köyü, İririn Köyü. Van Postası, 5 Ekim Cumartesi, 1-2.

¹⁰⁷Van Sesi, 25 Ekim 1957, 1.

sonra, seçim kuruluna getirildi. Oy sayımına başlayan seçim kurulu, gece geç vakitlere kadar sonuçları belirlemek için çalışmalarını sürdürdü.¹⁰⁸

Türkiye genelinde seçimlere katılan, 12.078.625 seçmenden 9.250.249'u oy kullandı. Seçimlere %76,59'luk bir katılım sağlandı.¹⁰⁹ DP'nin 424 sandalyesine karşılık CHP 178, CMP ve HP 4'er sandalyeye sahip oldular.¹¹⁰ DP oylarında büyük bir gerileme olsa da, en büyük parti olmakla beraber mutlak çoğunluğu kaybetmiş oldu.

Van'dan çıkacak milletvekili sayısı 5 olarak belirlenmişti.¹¹¹ Sonuçlar açıklandığında belirlenen milletvekili sayısının tamamını CHP kazandı. Kayıtlı seçmen sayısı 65.765 idi. Seçime 81,5'lik bir katılımın sağlandığı seçimlerde¹¹², 53.563 kişi oy kullandı. Kullanılan oyların 29.950'sini CHP'si, 22.266 DP ve 632'sini CMP aldı.¹¹³ Seçim neticelerine göre; CHP adaylarından Ferit Melen, Sait Erdiç, Abdülhakim Arvas, Abdulvahap Kaynak ve Tevfik Doğuşiker 11. Dönem CHP Van milletvekili olmaya hak kazandılar.¹¹⁴

1.4. XI. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Ferit Melen

1957 seçimlerinde Van'dan XI. Dönem milletvekili seçilen Ferit Melen, dört yıl sürecek yeni kabinede, TBMM'ndeki ikinci milletvekilliği görevini yapmaya hak kazanmıştır. Melen bu süre zarfında siyasi tecrübesini geliştirirken, özellikle Türkiye ekonomisi ile ilgili de çalışmalar yürütmüştür. Türk ekonomisini yakından ilgilendiren iktisadi meseleler hakkında soru önergeleri veren Melen'in genel olarak yürüttüğü çalışmalarda bu konular üzerine olmuştur. Çalışmanın bu kısmında, sözü edilen soru önergeleri ve yaptığı diğer siyasi faaliyetleri tahlil edilmeye çalışılacaktır.

¹⁰⁸Van Sesi, 28 Ekim 1957, 1.

¹⁰⁹BCA. 030.01.00.00.52.312.4.1.

¹¹⁰BCA. 030.01.00.00.52.312.4.3.

¹¹¹BCA.030.01.00.00.52.312.1.3.

¹¹²Yurt Ansiklopedisi, 7561.

¹¹³BCA.030.01.00.00.52.312.1.2.

¹¹⁴İki Nisan, 28 Ekim 1957, 1.; Yurt Ansiklopedisi, 7617.

1.4.1. Ferit Melen'in Verdiği Soru Önergeleri

1.4.1.1. Türk Parası'nın Dış Değerinde Değişiklik Yapılacağı Hakkındaki Soru Önergesi

Ferit Melen, 24 Nisan 1958'de Türk Parası'nın dış piyasadaki değerinde değişiklik yapılacağı hakkında rivayetlerin dolaştığını, buna bağlı olarak altın ve döviz fiyatlarının yükseldiğini belirtmiştir. Maliye Bakanı Hasan Polatkan'a bu söylentilerin doğru olup olmadığını ve eğer doğru ise hükümetin buna karşı ne gibi tedbirler alacağını sormuştur.¹¹⁵ Melen'in verdiği bu sözlü soru önergesine Maliye Bakanı Hasan Polatkan'dan cevap gelmiştir. Dâhili nizamnamenin 152. maddesinin 2. fıkrası gereğince soruyu cevaplayan Polatkan, *“Hükümetin Türk parasının kıymetinin korunması konusunda daima azami dikkat ve teyakkuz gösterdiklerini, Türk parasının kıymetinin korunması için zaman zaman gerekli tedbirler aldıklarını”* belirterek politik bir cevap vermiştir. Konu ile ilgili, 4 Ağustos 1958'de istikrar kanunu ilân edilmiş olup, muvaffakiyetle tatbik edilmekte olan istikrar tedbirlerinin de bu doğrultuda olduğunu söylemiştir.¹¹⁶

1.4.1.2. Doğu-Anadolu'da Hayvan Alım Satımında Meydana Gelen Durgunluğun Giderilmesi İçin Verdiği Soru Önergesi

Ferit Melen, Doğu Anadolu'da hayvan alım satımında büyük bir durgunluk meydana geldiğini ve fiyatların devamlı olarak düştüğünü belirterek bu durumun mıntika köylüsünü büyük sıkıntılara soktuğu üzerinde durarak, bölgedeki zirai faaliyetlerin büyük bir halkasını oluşturan ve temel geçim kaynaklarından biri olan hayvancılığın içinde bulunduğu güçlüklerle dikkat çekmiştir. Muhataplara durumun düzeltilmesi için herhangi bir tedbir alınmasının düşünülp düşünülmeyeceğine dair sözlü soru önergesi vermiştir.¹¹⁷

Melen'in sorusuna cevap veren Ticaret Bakanı Hayrettin Erkmen, Doğu Anadolu Bölgesi ve özellikle Erzurum'da çok miktarda hayvan biriktiğinin öğrenilmesi üzerine 5 Ekim 1959 Pazartesi günü Et ve Balık Kurumundan yetkili bir heyetin Erzurum'a gönderildiğini ve ilgililerle yaptıkları temaslar neticesinde

¹¹⁵TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 75, C. 9, Dönem 11, 01 Haziran 1959, 426.

¹¹⁶TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 75, C. 9, Dönem 11, 01 Haziran 1959, 426.

¹¹⁷TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 8, C. 9, Dönem 11, 30 Kasım 1959, 243.

hazırlanan raporla, muhtelif sebeplerden dolayı 200.000 ile 250.000 kadar koyunun bu bölgede biriktiğini tespit ettiklerini söylemiştir.

Ticaret Bakanı Hayrettin Erkmen ayrıca hazırlanan bu rapor doğrultusunda sorunların giderilmesi için, 06.10.1969'da İktisadi Koordinasyon Heyeti tarafından bölgeye 15.000.000 liralık yardım yapılacağını söylemiştir. Yapılacak para yardımı kapsamında, kombinalarda uygulanacak fiyatlarda her hangi bir değişiklik yapılmadan Erzurum ve havalisinde biriken hayvanların Erzurum Kombinası'nın kesim kapasitesi nispetinde ve canlı hayvan fiyatlarını yükseltmeyecek şekilde derhal satın alınmasına başlanacağı kararının alındığını söylemiştir. Bunun yanı sıra besicilere belirli miktarda avans verileceğini, bunların sonuç vermemesi halinde arta kalacak hayvanların canlı olarak veya et halinde ihracı için derhal hazırlıklara geçilmesini bildirdiklerini vurgulamıştır.¹¹⁸

Ticaret Bakanı Hayrettin Erkmen, sürdürülen hazırlıklar çerçevesinde 10 Ekim 1959'dan 23 Kasım 1959'a kadar Erzurum Kombinası tarafından 40.235 koyun ve 3.035 sığır satın alınmış, bunlardan bir kısmı bu kombinada dondurularak korunmuş, kapasite haricinde kalan diğer kısımlar ise Ankara, Konya ve Trabzon Soğuk Hava depolarına nakledilerek muhafazaya alındığını dile getirmiştir. Satın alımların başladığı ilk 10 gün zarfında Erzurum Kombinasına günde 1.700-2.000 arası büyük baş hayvan teslim edilirken bundan sonra teslimatın günlük 400 başa kadar düşmesi, alınan tedbirlerle durgunluğun giderildiğinin, diğer piyasalara hayvan sevkine imkân verildiğinin, bu suretle bölgedeki birikmenin kalktığının açık bir delili olduğunu söylemiştir.¹¹⁹

Ferit Melen'in Doğu Anadolu Bölgesi'nin ekonomik açıdan geçim kaynaklarından biri olan hayvancılık konusunda hassas davranması ve mevcut sorunların çözülmesi için verdiği bu soru önergesi üzerine, bölgenin hayvancılık sorunları asgari seviyede çözüme kavuştuğu ifade edilebilir.

¹¹⁸TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 75, C. 10, Dönem 11, 30 Kasım 1959, 426.

¹¹⁹TBMM Tutanak Dergisi, Bileşim 75, C. 10, Dönem 11, 30 Kasım 1959, 244.

1.4.1.3. Van'daki Akaryakıt Nakliye Ücretleri Hakkında Verdiği Soru Önergesi

Ferit Melen 24 Aralık 1960 tarihinde Ticaret Bakanı Hayrettin Erkmen'e Van-Raman arasında kilosu 20 kuruşa nakliyat yaptırılması mümkün olmasına rağmen, Van'daki Petrol Ofisi bayiinin kilo başına 32 kuruş nakliye ücreti tahakkuk ettirilmesine müsaade edilmiş olmasının sebeplerinin ne olduğunu sorarak bunun giderilmesi için herhangi bir çalışmanın olup olmadığına dair cevap verilmesini istedi.¹²⁰

Melen'in sorduğu soruya cevap veren Ticaret Bakanı Hayrettin Erkmen, Van'ın azami akaryakıt satış fiyatlarının, akaryakıtın İskenderun'dan sevk edilmesinin ilgili kanun çerçevesinde yapıldığını ifade etmiştir. Bu çerçevede petrol şirketleri tarafından ticari getiri gözetilerek, sevk edilen akaryakıtlar için ödenen yüksek nakliye ücretlerinin tamamının ilgili şirketler tarafından karşılandığını ve azami satış fiyatının üstünde satış yaptıklarını bildirdi. Erkmen ayrıca, nihai fiyatları aşmamak üzere yapılacak satışlarda bahsi geçen akaryakıtın, nakliye ücretinin yüksek oluşunun tamamen şirkete ait olduğunu, bunda tüketici için herhangi bir zararın söz konusu olmadığını ve bu güne kadar Van'da resmî fiyatlar üstünde satış yapıldığına dair bir şikâyetin yapılmadığını belirtmiştir.

Melen'in soru önergesinde bahsettiği Petrol Ofisinin 32 kuruş nakliye ücreti tahakkuk ettiğine dair söylemlerine de cevap veren Erkmen, bu iddiaların bahsedildiği gibi olmadığını belirtip, bunu da Petrol Ofisinin Batman'dan Van'a sevkiyat için satıcısına ödediği ücretin rakamlarına dayandırdı. Ayrıca Van Petrol Ofisi'ne herhangi bir nakliye ücreti ödenmediğini ifade ederek sözlerini tamamladı.¹²¹

Ferit Melen'in dikkat çekmeye çalıştığı akaryakıt nakliyesindeki fiyat farkı esası, bölgenin coğrafya olarak kaçakçılık faaliyetlerine açık bir havzada bulunması ile doğrudan ilgilidir. Çünkü mevcut fiyat farkı devam ettiği sürece, sınırdan bölgeye gelen akaryakıt kaçakçılığının da önün kesilmesi mümkün

¹²⁰TBMM Zabıt Ceridesi, Bileşim 19, C. 11, Dönem 11, 04 Ocak 1960, 24.

¹²¹TBMM Zabıt Ceridesi, Bileşim 19, C. 11, Dönem 11, 04.01.1960, 25.

görünmemektedir. Zira sonraki yıllarda, Van ve çevre illerin sınırlarından ülke topraklarına gayr-ı resmi yollarla getirilen mazot ciddi bir sorun haline gelecektir.

1.4.1.4. Müteahhitlere Fiyat Farkı Verilmesi Hususundaki Soru Önergesi

Ferit Melen 14 Ocak 1960 tarihinde verdiği soru önergesinde, 4 Ağustos 1958 tarihli istikrar kararına değinerek, ithalât dövizlerine önemli miktarda artış uygulanması ve devlet kurumları tarafından inşaat malzemelerine zam yapılmasından dolayı, daha önce devlet daire ve kurumlarına karşı taahhüde girişmiş olup fakat işlerini henüz gerçekleştirememiş müteahhitlerin görevlerini yerine getirme bakımından çok büyük zorluklarla karşı karşıya kaldıklarını söylemiştir. Bu durumda olan müteahhitlere, fiyat farkı verilmesi veya zararlarının başka yollarla karşılanması hususunda hükümetçe alınmış bir kararın olup olmadığını, eğer varsa bu kararların esaslarının neler olduğunu sormuştur.¹²²

Bu soru önergesine Maliye Bakanı Hasan Polatkan cevap vermiştir. Polatkan, ithalât dövizlerine artış uygulanmasından dolayı, müteahhitlerin üstlendikleri mevzular için ithal edecekleri prim ile prim esassından kaynaklı Gümrük Vergi ve resim farklarının karşılanması 7 Ekim 1958 tarihli ve 30 sayılı iktisadi Koordinasyon Heyeti kararı ile kabul edildiğini söylemiştir.¹²³

İnşaat malzemelerindeki artışa da değinen Polatkan, uygulanan primden dolayı inşaat malzemesinde meydana gelen üstlenmelerin de göz önünde tutularak söz konusu müteahhitlere, belirli şart ve esaslar çerçevesinde genel fiyat farkı verilmesinin de Genel İcra Vekilleri Heyetince 16 Temmuz 1959 tarihli ve 4/11884 sayılı Kararname ile kabul edildiğini belirtmiştir.¹²⁴

1.4.2. 1960 Bütçesi Hakkında CHP Grubu Adına Ferit Melen'in Görüşleri

TBMM Genel Kurulu'nda 1960 yılı bütçesi üzerine yapılan müzakereler, 19 Şubat 1960 tarihli 41. Birleşimde Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın bütçeyi takdim konuşması ile başlamıştır. Polatkan konuşmasına başlarken, Bütçe

¹²² TBMM Zabıt Ceridesi, Bileşim 25, C. 11, Dönem 11, 18.01.1960, 236-237.

¹²³ TBMM Zabıt Ceridesi, Bileşim 25, C. 11, Dönem 11, 18.01.1960, 237.

¹²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Bileşim, 11, C. 11, Dönem 25. 18 Ocak 1960, 237.

Encümeni'nin yaptığı tadil, tenzil ve ilave tekliflerine Hükümetçe katıldıklarını ve geceli gündüzlü çalışan Encümene teşekkürlerini bildirmiştir. Polatkan, 1960 bütçesine ilişkin gelir ve gider rakamları hakkında çok genel bilgi verdikten sonra, dünya ekonomisinin takip ettiği seyre ve ülke ekonomisinde kaydedilen gelişmelere ilişkin açıklamalar yapmıştır.¹²⁵ Polatkan'dan sonra, CHP Meclis Grubu'nun 1960 yılı bütçesi hakkındaki görüşlerini açıklamak üzere Van Milletvekili Ferit Melen söz almıştır.¹²⁶

Ferit Melen, bütçe rakamlarına dair açıklamalarına geçmeden önce, DP yönetiminin 10 yıldır uyguladığı iktisadi ve mali politikaları eleştirmiştir. Melen, DP'nin siyasi ve iktisadi bakımdan dünya konjonktürünün çok uygun olduğu bir dönemde iktidara geldiğini, özellikle 1948 yılında başlayan dış yardımların Menderes hükümetlerine çok önemli imkânlar sunduğunu ifade etmiştir. DP'nin iktisadi politikalarını üç devreye ayırarak analiz eden Melen şöyle konuşmuştur:

“Vakıalara sadık kalmış olmak için, bu 10 yılı, takip edilen politika ve elde edilen neticeler bakımından birbirinden tamamen farklı üç devreye ayırmak zarureti aşikârdır. Hep bilindiği gibi, birinci devre; 1950-1953 yıllarını içine almaktadır. Birbiri ardınca devam eden, çok müsait iklim şartları, dış tediye ihtiyatlarımız sonu düşünülmeksizin gelişi güzel ve tamamen harcanması, ithalât bedelleri transfer edilemeyerek aryere denilen ve dış ticari itibarımız üzerinde büyük sarsıntılar yaratan 100 milyonlarca dolarlık dış borç birikmesi pahasına, geniş ithalât yapılması, ziraatın makineleşmesi ve bu sayede meralar aleyhine ekim sahasının genişlemesi Kore Harbi'nin yarattığı müsait konjonktür, Marshall yardımının fiilî neticelerinin alınmaya başlanması gibi, bir çoğu tamamen istisnai ve arazi şartların tesiri altında, bu devrede millî ekonomide oldukça ehemmiyetli gelişmeler kaydedilmiştir. Filhakika hububat başta olmak üzere, umumiyetle zirai istihsalde mühim artışlar kaydedilmiş, ihracat ve ithalâtımız gerek miktar ve gerek kıymet itibariyle fazlalaşmış, millî gelir ve millî gelirden fert başına düşen millî hâsıla reel olarak hızlı bir tempo ile yükselmiştir. Keza bu umumi gelişme ve genişlemeye muvazi olarak devlet gelirlerinde de reel olarak ehemmiyetli artışlar

¹²⁵ Zühtü Arslan, *Parlamento Tarihi 1957-1960*, II. C. , TBMM Kültür ve Sanat Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2013, 425.

¹²⁶ Milliyet Gazetesi, 20 Şubat 1960, 1.

kaydedilmiştir. Tabiri caizse, bu devreyi Menderes hükümetlerini iktisadi ve mali sahada bir “Balayı Devri” olarak vasıflandırmak hatalı olmaz.¹²⁷

Ferit Melen sözlerini şu şekilde sürdürmüştür: “Hakikat şudur ki, bu müsait durum ve süratli gelişme ve genişleme, arazi ve istisnai şartların ve imkânların meydana getirdiği neticelerle memleket ekonomisinin bünyevi hususiyetlerini ve zaaflarını birbirinden ayırmak basiretini gösteremeyen Menderes Hükümetlerinin, kendilerini yersiz ve temelsiz bir iyimserliğe, hatta daha da zararlısı gurura kaptırmalarına sebep olmuştur. Bu devreye ait bütçe gerekçeleri, bütçe nutukları ve hususu ile Hükümet Reisi’nin Meclis içinde ve Meclis dışındaki konuşmaları, bu temelsiz iyimserliğin olduğu kadar, basirete meydan okumanın da ibret verici misalleri ile doludur. Nitekim vatandaşlar arasında bugün artık bir istihza mevzuu haline gelen parlak bir istikbalin kapıları ardına kadar açılmıştır. Nurlu istikbalin eşiğindeyiz müjdeleri bu devrede verildiği gibi, ihracatımızın ve ithalâtımızın yılda 7 milyon tonu aşacağı, dünyanın dördüncü hububatçı memleketi olduğumuzun iftiharla ilânı, bu memleket artık kıtlık tehlikelerine maruz bulunmayacağı, teminatı ve hepsinden iddialısı, DP iktidarının bu memlekette iklim şartlarını ve tabiatı kendisine râm ettiği yolundaki meydan okuma, yüzlerce arasında, bu temelsiz iyimserliğe ve gurura birer misal olarak zikredilebilir. Hemen ilâve edilmek lâzımdır ki, bu tarihlerden sonra başlayan ve iktisadi hayatımızı altüst eden, içtimai bünyemizi temellerinden sarsan, vatandaşları harp yıllarında bile karşılaşılmayan sıkıntı, ıstırap ve mahrumiyetlere maruz bırakan buhranın ve enflasyoncu politikanın, gerek psikolojik ve gerek maddi tohumları da, aslında bu devrede atılmaya başlanmıştır. 1954’te başlayıp 4 Ağustos 1958 tarihine kadar devam eden, ikinci devre; enflasyoncu kaynakların, bütün hızı ile harekete geçirildiği, iktisadi sahada vahim bir buhranın, hüküm sürdüğü yıllara rastlar. Bu devrede, fiyatlar baş döndürücü bir şekilde yükselmeye, Türk parasının değeri süratle düşmeye başlamış; ithalât ve ihracatımız yıldan yıla azalmış ve daralmış; dış ticaret ve tediye muvazenesi açıkları büyümüş; dış ticaretimiz salim mecralarla alâkasını keserek, geniş vatandaş kitlesinin sırtından fırsatçılara büyük ve haksız kazançlar sağlayan

¹²⁷ Ferit Melen, CHP Meclis Grubunun 1960 Bütçe Tenkidi, Ankara Basım ve C. Evi, Ankara, 1960, 7.

karışık usullere ve yollara sürüklenmiştir. Ariyere denilen ve dış itibarımız üzerinde çok menfi tesirler yaratan 100 milyonlarca dolarlık borç birikmiş; sanayimiz ham madde, işletme malzemesi ve yedek parça tedarikindeki müşkülât sebebiyle kapasitelerinin çok altında çalışmaya mecbur kalmış; yiyecek maddeleri de dâhil olmak üzere, her nevi zaruri ihtiyaç maddelerinde kıtlık ve darlık baş göstermiş; karaborsa ve ihtikâr almış yürümüştür.

Adnan Menderes Hükümetlerinin, israfçı ve gösterişçi bir zihniyet içinde, alabildiğine suni iştira gücü yaratmak, devamlı şekilde istihsal artışını sağlayacak tedbirleri almadan, istihlâki teşvik etmek; gelişigüzel kredi dağıtmak; gelişigüzel borçlanmak; gelişigüzel masraf yapmak; gelişigüzel yatırım yapmak suretiyle ve bile bile memleketi içine sürükledikleri bu vahim buhran, sonunda bizi dış borçlarımızı ödeyemez ve yeni yardım ve kredilerin desteği olmaksızın ayakta duramaz hale düşürmüştür. İşte, yıllardan beri inat ve ısrarla takip edilmiş olan hatalı iktisadî ve malî politikanın memleketimizde yarattığı ağır iktisadi buhrana çare bulmak ve şiddetli enflâsyonun iktisadi hayatımızda olduğu kadar içtimai bünyemizde de sebep olduğu büyük tahribatı tamir ve ıslah için, nihayet başvurulmak zorunda kalınan, istikrar tedbirlerinin gerçek sebebi budur."¹²⁸

Ferit Melen, DP'nin iktisadi politikalarına değindiği konuşmasının devamında, milli gelir rakamları, yatırımlar, iç ve dış borçlar, dış yardımlar ve istikrar programı gibi konular üzerinde durarak hükümeti eleştirmiştir.¹²⁹ Melen, tüm olumsuzluklara rağmen CHP yönetiminin çok önemli ekonomik yatırımlar yaptığını, DP yönetiminin ise alınan dış yardımlara ve parlak konjonktüre rağmen ülkeyi 4 Ağustos istikrar programı olmadan yönetilemeyen ve dış yardım olmadan ayakta duramayan bir ülke konumuna getirdiğini ileri sürmüştür. Melen CHP ve DP iktidar dönemlerini şu şekilde karşılaştırmıştır:

"Muhterem arkadaşlar, İşte size iki iktidar: Birincisi, 1923 yılında, asırların ihmali ve birbirini takip eden harplerle harap ve mecalsiz bir hale düşen, yoldan, mektepten, elektrikten, sermayeden, teknisyenden mahrum; mahdud fabrika tesisleri imtiyazlı yabancı şirketlerin elinde; nüfusu yarı aç yarı tok 11

¹²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Bileşim 19, C. 11, Dönem 11, 19 Şubat 1960, 36-37.

¹²⁹ Melen'in CHP Meclis Grubunun 1960 Bütçe Tenkidi'nin tamamı için bkz. Ferit Melen, *CHP Meclis Grubunun 1960 Bütçe Tenkidi*, Ankara Basım ve C. Evi, Ankara, 1960.

milyon... Bütçesi 140 milyon liradan ve bütün ihracatı 40 milyon dolardan ibaret bir memleket devralmış, ve hemen her sahada sıfırdan başlayarak beş yıl devam eden dünya iktisadi buhranı ve 5,5 yıl süren ve alevleri 5,5 yıl müddetle sınırlarımızı kaplayan II. Cihan Harbine rağmen, yılda ortalama 118 milyon dolar gibi, sadece Türk milletinin alın terinin mahsulü olan mütevazı imkânlarla 1950 Türkiye'sini yaratmaya muvaffak olmuştur. Memleketin her tarafını birbirine kenetleyen ve değeri tek başına DP iktidarının bütün yatırımlarına bedel olan, demiryolları bu imkânlarla yapılmış, saltanat idaresinden koparılan imtiyazlarla memleketi sömürmekte olan yabancı şirketlerin elindeki işletmeler bu imkânlarla satın alınmış, bugün dahi imalât sanayii gelirinin % 61'ini temin etmekte olan şeker, çimento, mensucat, kâğıt ve selüloz, deri, kundura, demir - çelik, makina kimya sanayii bu devralınan imkânlarla kurulmuştur. Osmanlı Devletinin borçları da bu imkânlarla ödenmiştir. 535 bin tonilâtoluk Deniz Ticaret Filosu, halen hizmette bulunan Sivil Hava Filosu bu cılız imkânlarla temin olunmuştur. Aynı cılız imkânlarla 1923'te 43 milyon dolarlık ihracat yapan Türkiye 300 milyon dolarlık ihracat yapan bir memleket haline getirilmiştir. Buna mukabil, ikincisine, yani DP'nin eline, ne dünya iktisadi buhranı, ne de harp badiresi olmaksızın, bambaşka iktisadi şartlar altında % 60 ı taşıma su ile yılda ortalama 652 milyon dolarlık imkân geçmiş, o da, bu muazzam imkânlarla Türkiye'yi 4 Ağustos kararları alınmaksızın, kurtulmak imkânı kalmayan, dıştan destek olmaksızın ayakta duramayacak hale düşürmüştür. İşte size, kısa hatları ile iki devrin, iki idarenin, mukayesesinden çıkan hakikat budur”¹³⁰

Melen, enflasyonist politikalar yüzünden bozulan arz ve talep dengesini yeniden tesis etmek için başvurulmuş 4 Ağustos 1958 tarihli istikrar programının henüz başarıya ulaşmadığını, hatalı uygulamalar neticesinde para değeri, krediler, kamu kurumlarında mali denge, devlet teşebbüslerinin açıkları, dış ticaret ve ödemeler dengesi, yatırım plânları ve fiyat istikrarı gibi alanlarda istikrar programından beklenen başarının sağlanamadığını belirtmiştir.¹³¹ Melen'e göre, uygulanan istikrar tedbirleri vatandaşa yeni külfetler ve sıkıntılar getirmiş olmasına mukabil, elde edilen neticeler tatmin edici olamamıştır. CHP sözcüsü

¹³⁰TBMM Zabıt Ceridesi, Bileşim 19, C. 11, Dönem 11, 19 Şubat 1960, 48.

¹³¹TBMM Zabıt Ceridesi, Bileşim 19, C. 11, Dönem 11, 19 Şubat 1960, 48.

Melen, hükümete yönelik eleştirilerinin yanında tavsiyelerinin de olduğunu, bu bağlamda istikrar programının hızlı netice alınacak şekilde ve sadakatle uygulanması gerektiğini ancak istikrar programına en büyük darbenin TBMM'nin huzuruna getirilen bütçeyle vurulduğunu, bu nedenle CHP grubunun hükümetin bütçe teklifini onaylamama kararında olduğunu beyan ederek, konuşmasına son vermiştir.¹³²

1.5. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Milli Birlik Komitesi

1954 seçimleri Adnan Menderes açısından büyük bir başarı ile sonuçlanmıştır. Ekonomik canlanma, uygulanan politikaların yerinde olduğunu göstermiştir. DP'nin politikaları hemen her kesimin desteğini almıştır. Ancak sonraki üç yıl boyunca ekonomideki durgunlaşma halkın, DP'ye olan desteği azaltmıştır. Bu duruma, yaşam seviyesindeki inkâr edilemez kötüye gidiş sebep olmuştur. Bununla beraber şu da gerçektir ki, köylünün maddi iyileşme beklentilerinde ani bir yükseliş olmuş ve hükümet bu beklentileri karşılayamamıştır. 1957 seçimleri ise DP açısından, kırsal kesimden beklediği desteğin kaybedildiği bir döneme işaret etmektedir. Bahsedilen sorunlara ek olarak partiden aydın, bürokrat ve ordu mensuplarının desteği çekildi. Buna bir ölçüde artan ekonomik sıkıntılar, özellikle de memur, öğretmen, üniversite öğretim üyesi, subay gibi maaşlı çalışanların tepkisi ve hızla yükselen enflasyon sebep olmaktaydı. Ancak daha da önemli görünen nokta, hükümetin artan otoriterliği idi. Bir ekonomik ve siyasal liberalleşme programıyla iktidara getirilen hükümet, 1954'ten itibaren ekonomik liberalleşme sağlamak için siyasal liberalleşmeyi geniş ölçüde feda etmekteydi.¹³³

Sonuç olarak, DP 1957 seçimlerinden sonra yakaladığı ivmeyi kaybetti. CHP ise geliştirdiği muhalefeti daha da yüksek bir perdeden işleyerek DP'ye hissedilir bir şekilde kafa tutmaya başladı. Menderes, muhalefeti bastırmak ve sindirmek adına sert tedbirler alma yoluna gitti.¹³⁴

Muhalefetin artan etkinliğine karşı milleti bir çatı altında toplama ve partiye yeni üyeler kazandırmak düşüncesiyle Vatan Cephesi inşa edildi. Bunun

¹³² Ferit Melen, *a.g.e.*, 64.

¹³³ Zürcher, *a.g.e.*, 334.

¹³⁴ Ömer Obuz, "Bir Kelime İki Özne: Ordu Millet ve 27 Mayıs", *Tezkire*, 57. Sayı, 106.

yanı sıra, Soruşturma (Tahkikat) Komisyonu kuran DP'nin amacı muhalefetin kışkırtıcı faaliyetlerini sonlandırmak ve orduyu siyasete alet etmekten men etmektir. Fakat bu komisyonun kurulmasında yatan asıl amacın muhalefeti ve basını susturmak olduğu anlaşılmaktaydı.¹³⁵ Bu sırada hükümetin baskıcı tutumlarına karşı çıkan İnönü, “...*şartlar tamam olduğunda ve vatandaş kendi haklarını savunacak başka herhangi bir kurum veya yol bulamıyorsa ihtilal yapmak ulusun meşru bir hakkıdır*” şeklinde bir açıklama yaptı.¹³⁶ Bu ifadeler, DP'nin baskıcı bir rejim kurma gayretlerinin, bir ihtilale yol açacağı konusunda uyarı niteliğindeydi.

İktidar- muhalefet tartışmaları devam ederken öğrenci gösterileri başladı ve ordu gösterileri bastırmak için silah kullanmayı, tutuklamayı reddetti. Üniversiteler kapatıldı ve sıkıyönetim ilan edildi. Harp okulu öğrencileri Ankara'da sessiz bir yürüyüş düzenlediler. Emekli Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, Savunma Bakanı'nı bir dizi politik önlem olarak asayiş ve düzeni sağlaması gerektiği konusunda uyardı. Fakat tüm bu olumsuz havaya rağmen Adnan Menderes yaptığı konuşmalarında her türlü muhalefetin başını ezeceklerine dair tehditler savurmaktaydı. Büyük şehirlerde uygulanan katı sokağa çıkma yasağı kuralları, sıkıyönetim ve polis denetimleri, özellikle büyük şehirlerde iktidara karşı genel bir tepki ve cephe yarattı. Bu şartlar altında şiddetli bir değişimin gerçekleşmesi artık yalnızca an meselesiydi.¹³⁷

27 Mayıs 1960 günü kendilerine Milli Birlik Komitesi (MBK) adını veren bir grup genç subay ordu adına ülke yönetimine el koydu.¹³⁸ Müdahalenin amacı memlekete demokrasiyi bütün müesseseleriyle yeniden kurmak ve vatandaşlara eşit muamele tatbik eden bir ‘hukuk devleti’ nizamı tesis etmektir.¹³⁹ Ordu, bir bildiri yayınlarak müdahalenin belli bir zümreyi hedef almadığını, asıl amacın iç karışıklıkları engellemek olduğunu duyurdu. Kısa süre içinde seçim yapıp

¹³⁵ Karpat, *a.g.e.*, 189.

¹³⁶ Ulus Gazetesi, 19 Nisan 1960. 1.

¹³⁷ Karpat, *a.g.e.*, 190.

¹³⁸ Hikmet Özdemir, *Siyasal Tarih*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990, 194.; Ayrıca bkz: Ali Fuad Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1996.; Milli Birlik Komitesi Üyeleri İçin Bkz: Hürriyet Meşalesi, 27 Mayıs Milli Türk İhtilali, Milli Türk Talebe Birliği İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Talebe Derneği Yayınları, no: 1, İstanbul, 1961.

¹³⁹ BCA. 030.01.00.00.1.10.2.10.

yeni bir hükümetin oluşturulacağını sözünü veren ordu, Türkiye'nin dış politika ilkelerine de bağlı kalacağını taahhüt etti.¹⁴⁰

38 subaydan oluşan MBK, 1924 Anayasası'nı kaldırarak kendi hazırladığı Geçici Anayasa'yı 12 Haziran 1960'ta kabul etti. Bu Anayasa, MBK'yi yönetimde yasal olarak yetkili kıldı. Siyasi mahkûmlar serbest bırakıldı, basın ve toplanma özgürlükleri tekrar tanındı.¹⁴¹ Ordu'da ve üniversitelerde tasfiyeler yapıldı. Kapatılan üniversiteler tekrar açıldı. Komite üyeleri, DP'li mebusları tutukladılar. Milletvekilleri Yassıada'da Yüksek Adalet Divanı tarafından yargılandılar. Hafif ve ağır birçok cezalar verildi, bunların içinde 14 idam vardı. Celal Bayar'ın cezası yaşından ötürü hapse çevrildi. Adnan Menderes, eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve eski Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun idam cezaları MBK tarafından onaylandı. MBK, başkanlığına orduda itibarlı bir isim olan Cemal Gürsel'i getirdi. MBK'nin amacı bir an önce demokratik bir anayasa tesis ederek seçimlere gitmekti. Ancak MBK içerisinde, başında Alparslan Türkeş'in bulunduğu 14 kişilik grup temel bazı reformlar yapmadan iktidarı bırakmak yanlısı değillerdi. 13 Kasım 1960'da bu 14 kişi Komite'den çıkartılıp yurtdışı görevlerine gönderildiler.¹⁴²

1.6. 1961 Kurucu Meclisi ve Ferit Melen'in Van İl Temsilcisi Seçilmesi

7 Aralık 1960'ta MBK'nde kabul edilen yasaya göre Kurucu Meclis MBK ve Temsilciler Meclisi bölümlerinden oluşmaktadır. Burada ki Temsilciler Meclisi, genel oya dayalı seçimle gelen bir organ değildi. Fakat temsil niteliğini yaygın tutmak için o günkü şartlarda mümkün olanlar yapıldı. DP dışında 67 ilde siyasi partilerin ve çeşitli meslek kesimlerinin; barolar, basın, emekli subaylar, esnaf kuruluşları, gençlik, işçi sendikaları, sanayi ve ticaret odaları, öğretmen kuruluşları, üniversite ve yargı organları temsilcileri aşamalı yollardan seçildi.

Kurucu Meclis'te Ferit Melen Van temsilcisi olarak yer almıştı. Temsilciler Meclisi seçim kanununa göre Van temsilcisini seçmek üzere köylerden gelen birer üye ile mahalle muhtarları, ilkokul başöğretmenleri, orta

¹⁴⁰BCA.030.01.00.00.16.86.4.4. Ordunun yayınladığı bildiri için bkz. Milliyet Gazetesi, 28 Mayıs 1960, 1-5. Ulus Gazetesi 28 Mayıs 1960, 1.

¹⁴¹Karpat, a.g.e., 193.

¹⁴²Sabri Sürgevil, Cihan Özgün, Hilal Ortaç, Olcay P. Yapucu, *Değişim Sürecinde Türkiye II. 1908-2010*, Atlantis Yayınevi, İzmir, 2015, 276.

dereceli okul müdürleri, dernek başkanları ve CHP yönetim kurulu üyelerinin yer aldığı ilçelerde, delege seçme kurulu 137 kişi ile oylama yaptı. Gizli yapılan oylama sonucunda Cafer Akköprü, Selim Kırat, Halim Şengül ve Yusuf Oflas tasnif heyetine seçildi. Tasnif heyeti seçildikten sonra oy kullanacaklara mühürlü oy pusulaları dağıtıldı ve adayların tespitine geçildi. Oy kullanma işlemi son bulduğunda toplam 20 delege¹⁴³ kazalardan gelecek olan delegelerle beraber il temsilcisi seçme kuruluna iştirak ederek temsilciler meclisine katılmaya hak kazandılar.¹⁴⁴

30 Aralık 1960'da Atatürk Lisesi Konferans salonunda yapılan İl Temsilci seçimine kazalardan ve merkezden toplam 92 delege katıldı. Ferit Melen ve Azmi Soydan'ın aday olduğu seçimleri Melen 85 oy alarak kazanıp Van İl Temsilcisi olma hakkını elde etti. Seçim sonuçları gerek delegeler arasında gerekse şehirde büyük bir memnuniyetle karşılandı.¹⁴⁵

1.6.1. Ferit Melen'in Kurucu Meclisteki Çalışmaları

1.6.1.1. 1961 Anayasası'nın Hazırlanması

27 Mayıs Askeri Darbesi'ni başarıyla gerçekleştiren ordu, başta üniversiteler olmak üzere aydın kesiminin desteğini aldı. Ordu, darbenin ardından amaçlarını; *“yurdu huzursuzluktan kurtarmak için önlemler almak, iktidara gelenlerin keyfi işlerini sonlandırmak, bir anayasa hazırlayıp yürürlüğe koymak ve seçimlere gitmek...”* şeklinde açıkladı.¹⁴⁶

Darbenin ardından bir bilim kurulu kuruldu ve anayasa yapma faaliyetlerine başlandı. MBK ve Temsilciler Meclisi, yasama yetkisini kullanarak Anayasa hazırlıklarını tamamladı.¹⁴⁷ Tasarlanan yeni Anayasa'nın halka anlatılması için 22 Haziran 1961'de Meclis çalışmalarına 10 günlük ara verildi. Bu sürede kamuoyuna yeni Anayasa'nın dayandığı noktalar, prensipler izah

¹⁴³ İl temsilci seçme kuruluna iştirak edecek delegeler şunlardır: Şaban Baysan, Cafer Akköprü, Kerim Tuncer, Celal Çilingir, Ali Kurdoğlu, Şahap Ergin, Halim Şengül, Yaşar Meriç, Selahattin Gültepe, İsmail Güldal, Suphi Türkoğlu, H. Yusuf Şengül, Cemal Altok, Vahit Çiçek, Cahit Oflas, Eyyüp Eray, Sabri Polat, Ziya Altaylı Necmi Soydan, Şamil Bilici. Van Sesi, 28 Aralık 1960, 2.

¹⁴⁴ Van Sesi, 28 Aralık 1960, 1-2.

¹⁴⁵ Van Sesi, 30 Aralık 1960, 1.

¹⁴⁶ Milliyet Gazetesi, 28 Mayıs 1960, 1.

¹⁴⁷ Ahmet Mumcu, *Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İnkılâp Kitap Evi Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, 1996, 181.

edildi.¹⁴⁸ 9 Temmuz 1961 günü Anayasa oylaması için halk sandık başına gitti. 10.282.561 kişinin katıldığı seçimlerde 6.348.191 kişi Anayasanın kabulü için oy kullandı. Türk tarihinde ilk kez halkoyu sonucunda 1961 Anayasası kabul edilmiş oldu.¹⁴⁹

1961 Anayasası'nın yapılmasında Ferit Melen'in mali ve iktisadi konularda etkisi olmuştur. Hazırlanan tasarıda mülkiyet ve miras hakkına dair boşlukların olduğunu, Melen'in yaptığı çalışmalar ile bu boşlukların giderildiği bilinmektedir.¹⁵⁰ Ayrıca Anayasa müzakerelerinde o güne kadar sol ideolojiye dair sergilenen katı tutumun, törpülenmesinde Melen'in ve arkadaşlarının etkisi fazladır.¹⁵¹

1.6.1.2.1961 Maliye Bakanlığı'nın Bütçe Çalışmalarındaki Konuşmaları

1961 yılı bütçe görüşmeleri 20-27 Şubat tarihleri arasında 8 gün sürmüştür. 23 Şubat'ta birleşik toplantı yapılmayıp o gün bütçe ile alakalı konular görüşülmüş ve Temsilciler Meclisi ve MBK kanunları müzakere edilmiştir.

Bütçe görüşmelerinde ilk söz hakkı alan Maliye Bakanı Kemal Kurdaş, Genel bütçenin 1961 yılı için tahmin edilen değerler ile aynı miktarda olduğunu belirtmiştir. 1961 mali yılı bütçesinin titizlikle yapılan incelemelerin ardından sağlıklı bir şekilde gerçekleştirildiğini belirten Kurdaş, yapılacak masrafların arasında önemli miktarda borç ödemeleri olduğunu ve devlet teşekküllerinin açıklarına tahsis edilmek üzere 227.000.000 liralık yardım yapıldığını ifade etmiştir.¹⁵²

1961 mali yılı genel bütçesinin masrafları 1960 ile kıyaslandığında %17 oranında 1.236.000.000 liralık bir artış göstermiştir. Bu artışın 796.000.000 lirası cari masraflardan oluşmaktadır. 442.000.000 lirası ise yatırım masraflarıdır. 1961

¹⁴⁸ TBMM, Kurucu Meclis Tutanakları, Birleşim 17, C. 2, 03 Temmuz 1961, 2.

¹⁴⁹ Ahmet Mumcu, *a.g.e.*, 181; Milliyet Gazetesi, 11 Temmuz 1961, 1.

¹⁵⁰ Bkz: 1961 Anayasası, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> Erişim Tarihi:15.04.2017.

¹⁵¹ İlhan Ersen, *a.g.m.*, 146.

¹⁵² TBMM Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, Birleşim 2, 20 Şubat 1961, 8.

mali yılı bütçesinin yatırım tahsisatı 2.707.000.000 lirayla o güne kadar ki en yüksek seviyede olduğu belirtilmiştir.¹⁵³

Maliye Bakanlığı bütçesinin müzakeresinin görüşüldüğü sırada konuşan Emin Soysal, Ziraat Bankası'nın aciz vaziyete düştüğünü ve hiçbir tarafa ziraat yatırım verebilecek durumda olmadığını söylemiştir. Bundan dolayı ziraat ile ilgili kurumların mağdur durumda olduğunu belirtmiştir. Bunu telafi etmek için bankayı ve çiftçilerimizi yalnız bırakmamak gerektiğini, asgari bir nispette de olsa bütçeye bu hususta tahsisat konmasının gerektiğini vurgulamıştır. Bütçenin % 1'e yakın miktarını Ziraat Bankası'nın sermayesine verilmesini doğrulayan bir kanunun olduğunu ancak bu kanunun yerine getirilmediğini savunmuştur. Bu durumun İnkılâp Hükümetinin memlekette tesise çalıştığı zihniyete aykırı olduğunu söylemiş ve hükümetin; hükümleri yerine getirmediği, anayasayı çiğnediği, kanunları tanımadığı takdirde günün birinde Yassıada'ya gideceği sözleri ile tenkit etmiştir.¹⁵⁴

Emin Soysal'ın bu söylemlerine karşılık Kurucu Melis Üyesi Ferit Melen söz almıştır. Soysal'ın önemli bir noktaya temas ettiğini, kanunların ön gördüğü emirlerin yerine getirilmediğini ileri sürmüş ve yanlış bir izlenime hâsıl olmaması için konuşmak istemiştir. Melen, Ziraat Bankası'na ait kanunla her yıl % 1 nispetinde bütçeden para ayrıldığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra başka kanunlarda da buna benzer paraların ayrıldığını söyleyip, Orman Kanunu'nu örnek göstermiştir.

Soysal'ın “kanunlar işlemiyor” eleştirilerine karşılık Melen: *“Muhterem arkadaşlarım, kanunların istikbale muzaf ve gelecek meclisleri bağlayıcı bu nevi hükümleri maalesef işleyemiyor. Çünkü bazı kanunların, sözü edilen tarihte çok ehemmiyet verdiği bu mevzu ileriki tarihlerde ya ehemmiyetini kaybediyor veya imkânlar bu hükmün yerine getirilmesine müsait olmuyor”* sözleri ile kanunların neden işlemediğini ve yerine getirilemediğini belirtmiştir. Bu durumun dönemsel aralıklarla gerçekleştiğini belirten Melen, kanunların ihmal edilmediğini, kanunun hükmünün bütçeye konulan diğer bir hükümle tehir edildiğini söylemiştir. Ayrıca bu hükümle Bütçe Encümeni'nin huzurlarına geleceğini ve uygun görüldüğü

¹⁵³ TBMM Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, Birleşim 2, 20 Şubat 1961, 9.

¹⁵⁴ TBMM Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, Birleşim 2, 20 Şubat 1961, 45.

takdirde bu seneki uygulamaları kendilerinin geciktireceğini belirtmiştir. Bu sebeple Bütçe Encümeni'nin kendisine düşen vazifeyi yerine getirdiğine değinip, Yassıada'ya gitmekten kendilerini kurtaracaklarını dile getirmiştir.¹⁵⁵

Bütçe görüşmeleri devam ederken söz hakkı alan bir diğer meclis üyesi olan Kadircan Kaflı Göçmenlere Yardım Derneği ile ilgili bir teklifte bulunmuştur. Kaflı, Göçmenlere Yardım Derneği'nin 1949 senesinde kurulduğunu, derneğin umumî menfaatlere yardım dernekleri arasında olduğunu söylemiştir. Diğer 8 dernekle birlikte Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonuna katıldığını vurgulayıp, bu federasyon üyeleri arasında; Azerbaycan Yardım Derneği, Batı Trakya Göçmenleri Yardım Derneği, Sosyal Yardım Derneği, Göçmenlere Yardım Derneği, Kırım Türkleri Yardımlaşma Cemiyeti ve bunlar gibi derneklerin olduğunu açıklamıştır. Bunların hepsinin Göçmenlere Yardım Derneği olduğunu söyleyip, yardımlar Türk Göçmen ve Mülteci Derneğine yapılırsa, bundan bütün derneklerin faydalanacağını ifade etmiş ve yardımların Türk Göçmen ve Mülteci Derneğine yapılmasını teklif etmiştir.¹⁵⁶

Kadircan Kaflı'nın bu teklifine karşılık, Bütçe Encümeni olarak söz hakkı alan Melen; Kaflı'nın teklifinin kurul tarafından araştırıldığını, maalesef yerine getirmeye imkân bulamadıklarını söylemiştir. Sebebinin ise; Türk Göçmenleri ve Mültecileri Federasyonu hakkında yeteri malûmat elde edemediklerini ve bu cemiyete bağlı bazı teşekküller olduğunu belirtmiştir. Göçmenlere Yardım Derneği'nin zaten bütçeden yardım gördüğünü ifade eden Melen, bu teklifi gelecek seneye ertelemeyi ve hükümetin bunu incelemesini önermiştir.¹⁵⁷

1.6.1.3. Zirai Maddeler Ticareti'nin Geliştirilmesi ve Yardımlaşma Hakkında ABD ile Türkiye Arasında Yapılan Anlaşma'nın Görüşülmesi ile İlgili Ferit Melen'in Görüşleri

Amerika ile Türkiye arasında 22 Eylül 1959 tarihinde içeriği zirai maddeler ticaretinin geliştirilmesine ve yardımlaşmaya ilişkin olan bir anlaşma

¹⁵⁵TBMM Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, Birleşim 2, 20 Şubat 1961, 217.

¹⁵⁶TBMM Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, 2. Birleşim, 20 Şubat 1961, 218.

¹⁵⁷TBMM Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, 2. Birleşim, 20 Şubat 1961, 222.

imzalanmıştır. Kurucu Meclis'in gündemine gelen anlaşmanın maddeleri görüşülmeye başlanmıştır.¹⁵⁸

Anlaşmanın maddeleri okunduktan sonra Ferit Melen, anlaşmanın ikinci maddesinin (b) fıkrasının 1 inci bendinde bir aykırılık olduğuna dikkat çekmiştir. Kanunun 104 (E) bölümünde, *“Öngörülen borçların Türkiye'deki iş hayatının ve ticaretin geliştirilmesi maksadıyla Türkiye'deki ABD firmaları ile bunların ajansları, tâbi teşekkülleri, şubelerine ve ABD zirai maddelerinin kullanılmasına ve dağıtımına yardım etmek veya pazarların tüketimlerini diğer suretlerde artırmak için gereken tesisatın kurulmasını teminen ABD firmaları ile Türk firmalarına verilecektir.”* ifadelerine Melen, hükümetin malûmat vermesini rica etmiştir. Bu anlaşma maddesi gereğince hangi firmalara para verildiğini sormuştur. Bu hususta yüksek heyete bilgi verilmesini ve kendilerini aydınlatmalarını istemiştir.

Melen'in sorduğu suale cevap vermek için söz hakkı alan Ticaret Bakanı Mehmet Baydur; Kayzer, Mobil, Singer şirketlerine yatırımlarının genişletmek amacıyla yapılan müracaatlarda ve isimlerini hatırlayamadığı dört müesseseye kredi verildiği söylemiştir. En yüksek kredinin hacminin 15 milyon lirayı geçmeyecek projeler için Eximbank'ın kredi açabileceğini ve hükümetin uygun gördüğünde, Amerikan firmasının bu krediyi firmalara verebileceğini belirtmiştir. Hükümet'in hassasiyetle üstünde durduğunu vurgulayan Baydur, bu kredinin koşulları elverişli olan şirketlere verileceğini ve şuana kadar kredinin sadece 6 firmaya tahsis edildiğini söylemiştir.¹⁵⁹

Ferit Melen kredilerin tahsis edildiği firmalar arasında Türk firması olup olmadığını sormuş, Baydur ise şuana kadar herhangi bir firmanın başvuruda bulunmadığını cevabını vermiştir. Yapılan açıklamaların ardından maddeler oy çokluğu ile kabul edilmiştir.¹⁶⁰ Melen'in ilgili soru önergesindeki bu hassasiyeti, yabancı sermayenin ülkeye girmesi ve iktidarın anlaşmalı olduğu firmaların ABD sermayesi ile ortak çalışmalar yürütmesinden kaynaklanmaktadır.

¹⁵⁸TBMM Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, 2. Birleşim, 20 Şubat 1961, 4.

¹⁵⁹TBMM Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, Birleşim 2, 20 Şubat 1961, 5.

¹⁶⁰TBMM Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, Birleşim 2, 20 Şubat 1961, 6.

1.7. 1960-1965 Koalisyon Hükümetleri

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin ardından, Kurucu Meclis yeni Anayasayı hazırlamakla görevlendirildi. Eski Genelkurmay başkanlarından emekli Orgeneral Rauf Orbay (1887-1964)'ın başkanlığında çalışmaya başlayan Kurucu Meclis, yaklaşık bir ay sonra siyasi parti faaliyetlerine izin verdi.¹⁶¹

13 Eylül 1961'de siyaset yasağı kaldırılınca, yapılacak olan seçimler için yaklaşık 10'dan fazla yeni parti kuruldu.¹⁶² Bunların içinde siyasi dalgalanmalarda büyük etki yaratacak olan partiler Adalet Partisi (AP) ve Türkiye İşçi Partisi (TİP) olacaktır. TİP sol kesimin en büyük temsilcilerinden biri iken, Ragıp Gümüşpala'nın başkanı olduğu AP, hem taraftarları hem de rakipleri tarafından DP'nin devamı niteliğinde görülmekteydi. Seçimler 15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirildi.¹⁶³ Seçim neticeleri belli olduğunda; AP %34.8, CHP %36.7, Yeni Türkiye Partisi (YTP) %13.9, Muhafazakar Cumhuriyetçi Köylü Partisi (MCKP) ise oyların %13.4'ünü aldı.¹⁶⁴ Seçim sonuçlarında hiçbir parti tek başına iktidar olamadı ve koalisyon fikri ortaya çıktı.¹⁶⁵

Yeni meclis tercihini Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı olmasından yana kullandı. Cumhurbaşkanı Gürsel de yeni hükümeti kurma görevini İsmet İnönü'ye verdi. Yapılan görüşmeler sonucunda ilk koalisyon hükümeti 20 Kasım 1961'de CHP ve AP ortaklığı ile gerçekleştirildi.¹⁶⁶

Koalisyon hükümeti kurulduktan sonra, ordu içerisinde bir grup subay aralarında imzaladıkları bir protokol ile askeri darbe yapmayı planladılar. Ancak darbe yapmak için uygun ortamın olamaması ve subayların Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay tarafından destek alamamasından dolayı darbe gerçekleştirilemedi. Aralarında imzaladıkları protokole göre; Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı seçileceği, ordudan ve üniversitelerden emekliye ayrılanlar görevlerine

¹⁶¹ Hikmet Özdemir, *a.g.e.*, 246.

¹⁶² Kurulan Partiler Şunlardır: Memleketçi Parti, Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi, Çalışma Partisi, Mutedil Liberal Parti, Adalet Partisi, Türk İşçi ve Çiftçi Partisi, İşçi Partisi, Düstur Partisi, Kemalist Gençlik Partisi, Millete Hizmet Partisi, Güven Partisi, Muhafazakâr Parti, Yeni Türkiye Partisi. Milliyet Gazetesi, 12 Şubat 1961, 1. - 14 Şubat 1961, 1.

¹⁶³ Milliyet Gazetesi, 15 Ekim 1961, 1.

¹⁶⁴ Yüksek Seçim Kurulu Arşivi (YSK), 15 Ekim 1961 Seçimleri.

¹⁶⁵ Milliyet Gazetesi, 16 Ekim 1961, 1.

¹⁶⁶ Milliyet Gazetesi, 21 Kasım 1961, 1.

dönmeyeceği ve DP'nin hüküm giyen üyeleri af kapsamında olmayacaklar yer alıyordu. Söz konusu isteklerin bir kısmı benimsenmiş olmasına rağmen, askeri darbe düşüncesinde olan subaylar niyetlerinden vazgeçmemişlerdir. Subaylar aralarında 10 Şubat 1962'de bir protokol daha imzalamışlar, asker ve sivillerden oluşacak bir güvenlik konseyi oluşturmuşlardır. Bu oluşturulan konsey yasama yetkisini yürütme hakkına sahip olduğu gibi, hükümeti oluşturacak kişileri de belirleyecekti.¹⁶⁷ Bu düşünceler Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından tepki ile karşılandı ve Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962'deki darbe girişimi hemen bastırıldı.¹⁶⁸

CHP ve AP koalisyon hükümeti arasında uyuşmazlık ortaya çıkmaya başladı, bu uyuşmazlıkların temelini ise iki parti arasındaki toplumsal ve ekonomik ayrılıklar oluşturmaktaydı. Bu fikir çatışmalarından dolayı CHP ve AP koalisyon hükümeti sadece altı ay kadar sürdü ve dağıldı.¹⁶⁹ Koalisyonun bozulmasının ardından 25 Haziran 1962'de CHP başkanlığında, aralarında Türkiye Partisi (TP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi(CKMP) ve bağımsızlardan oluşan yeni bir koalisyon hükümeti kuruldu. Ferit Melen'in de Maliye Bakanı olarak yer aldığı kabineyi İnönü açıkladı.¹⁷⁰ Bu kabine, Ferit Melen'in bakan olarak görev yaptığı ilk kabinedir.

Koalisyon hükümeti döneminde hüküm giyen DP'lilerin bir kısmı affedildi. İşçi hakları ve ilk beş yıllık kalkınma planı da kabul edildi. Talat Aydemir'in ikinci darbe girişimi de bu hükümet döneminde bastırıldı. Darbe girişimi sonrasında Aydemir 5 Temmuz 1964 tarihinde idam edildi.¹⁷¹ CHP'nin çoğunlukta kaldığı koalisyon hükümeti de fazla uzun ömürlü olmadı. Başarısız siyasi deneyimleri olan koalisyon hükümetleri, AP'nin siyasette öne çıkmasını ve iktidar olmasını kolaylaştıracaktı. Dolayısıyla, 2 Aralık 1963'te koalisyon bozuldu.¹⁷² 25 Aralık 1963'de kurulan üçüncü koalisyon hükümeti CHP ve Bağımsızlar arasında yapıldı. Koalisyona YTP'de dışarıdan destek verdi.

¹⁶⁷ Fevzi Demir ve diğerleri, *a.g.e.*,314.

¹⁶⁸ Milliyet Gazetesi, 23 Şubat 1962. 1.

¹⁶⁹ Fevzi Demir ve diğerleri, *a.g.e.* 314.

¹⁷⁰ Milliyet Gazetesi, 26 Haziran 1962, 1.

¹⁷¹ Milliyet Gazetesi, 6 Temmuz 1964. 1.

¹⁷² Cumhuriyet Gazetesi, 3 Aralık 1962, 1. Milliyet Gazetesi, 3 Aralık 1963, 1.

Kabinesini açıklayan İnönü, Ferit Melen'e bu koalisyon hükümetinde ikinci defa Maliye Bakanlığı görevini verdi.¹⁷³

III. Koalisyon Hükümeti de öncekiler gibi iktidar gücü zayıf bir siyaset izledi. Bu dönemde özellikle artan dış politikada Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler hükümeti güçsüz düşürdü ve 13 Şubat 1965 yılında koalisyon bozuldu.¹⁷⁴ 1961'den beri güçlenen AP'si, 10 Ekim 1965 günü yapılan Genel Seçimlerde Süleyman Demirel'in liderliğinde oyların yaklaşık % 53'ünü (240 sandalye) toplayarak tek başına iktidar olma başarısını gösterirken, CHP oyları % 29'un (28.7) altına (134 sandalye) düştü. Seçime giren öteki partilerden MP % 6 (31 sandalye), YTP % 3,7 (19 sandalye), TİP yüzde 2,9 (15 sandalye), CKMP %2.2 (11 sandalye) kazandı.¹⁷⁵ Bu seçimlerle, 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından beş yıllık koalisyon hükümetleri dönemi son buldu.

1.7.1. II. ve III. İsmet İnönü Koalisyon Hükümetleri'nin Parti Programı

Ferit Melen 25 Haziran 1962'den itibaren İsmet İnönü'nün kurduğu II. ve III. Koalisyon Hükümetleri'nde Maliye Bakanlığı görevini üstlendi. Bu süre zarfında önemli işlere imza atan Melen, icraatlarını İsmet İnönü'nün açıkladığı hükümet programı çerçevesinde gerçekleştirmeye gayret etti. Ferit Melen'in yaptığı icraatlara geçmeden önce, İsmet İnönü'nün planlamış olduğu programı incelemek Melen'in yaptığı icraatların anlaşılması açısından faydalı olabilir.

İsmet İnönü II. Koalisyon Hükümeti'nin programını 01.07.1962'de açıklamıştır.¹⁷⁶ Program modern batı ülkeleri ile aramızdaki mesafenin en kısa zamanda kapatılması için, milli hayatımızda ve devlet idaresinde sağlam esaslara dayanan gelişmelerin şart olduğunu kaydederek başlamakta ve şöyle devam etmektedir; *"... Son 16 yılın tecrübesine bakılırsa görülecektir ki Türkiye'de demokrasi rejiminin canlılığı ve yaşama gücü konusunda hiçbir şüpheye yer bırakılmayacak mesafeler alınmış, zor sınavlardan milletçe başarı ile çıkmış ve bugün çok partili hayata girdiğimizden beri çekişme konusu olan başlıca*

¹⁷³Milliyet Gazetesi, 26 Aralık 1963, 1.

¹⁷⁴Milliyet Gazetesi, 14 Şubat 1965, 1.

¹⁷⁵Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK); Milliyet Gazetesi, 11 Ekim 1965, 1

¹⁷⁶ IX. İsmet İnönü Hükümeti Programı, 25 Haziran 1962-25Aralık 1962, Milliyet Gazetesi, 1 Temmuz 1962, 1.

şikâyetler ortadan kaldırılmıştır. Demokratik rejim içinde planlı kalkınmayı gerçekleştirme yolunda esaslı temelleri atılmıştır. Hükümetimiz aşırı sağcılık ve solculuk akımlarına karşı koyacaktır. Karma hükümet memleketin kaderini demokratik rejimin payidar olması ile sıkı sıkıya ilgili görmekte ve anayasanın mutlak hâkimiyetini sağlamayıp başta gelen vazife saymaktadır.” açıklamalarını yaparak siyaseten orta bir yol izlenileceğinin mesajını vermiştir.¹⁷⁷

27 Mayıs darbesine vurgu yapan İsmet İnönü; “27 Mayıs ihtilalinin meşruluğunu kaybetmiş bir idareye karşı, Türk milletinin direnme hakkını kullanmasıdır.” biçiminde 27 Mayıs’ı meşru bir girişim olarak değerlendirmiştir. Ülkenin izleyeceği ekonomi politikaları da bu koalisyon hükümetinin öne çıkan meseleleri arasında görünmektedir. İktisadi kalkınma politikasında sosyal adalet ilkesinin göz önünde tutulmasını gerekli gören İsmet İnönü, gelişme ve sosyal adaletin de önemli konulardan biri olduğuna dikkat çekerek, “...memleketimizin çeşitli coğrafi bölgeleri arasında iktisadi faaliyet hacmi ve gelir seviyesi bakımından mevcut olan büyük farklılıkları ortadan kaldırmak olduğunu” vurgulamıştır. İnönü ekonomi politikaları ile ilgili hazırlanmakta olan 1963-1967 devresine ait ilk beş yıllık kalkınma planının hükümet tarafından yüksek meclise sunulacağını ifade etmiş, kalkınmanın istikrarlı bir mali siyasetle mümkün olacağına inandıklarını belirtmiştir. İktisadi gelişmeyi tahrik ve teşvik eden genişleyecek bir iktisat politikası takip edilmekle beraber, kaynakların israfına, istikrarsızlığını ve her türlü içtimayı sarsıntıya yol açabilecek enflasyondan sakınılması lüzumuna inandıklarını söylemiştir.¹⁷⁸

Vergi sistemine değinen İnönü, mevcut vergi sisteminde düzenlemelere gidileceğini belirtmiştir. Yapılacak düzenlemelerde, tatbikat kolaylığı, vergi adaleti ve verim artırıcı tedbirlerin göz önünde tutulacağı üzerinde durmuştur. Zirai kazançların ve küçük ticaret ve sanat erbabı kazançlarının vergilendirilmesi konusundaki şikâyetlere çare bulan mevzuat değişikliklerinin bir an önce gerçekleştirileceğini bununla beraber yeni hükümlerin uygulanacağını belirtmiştir.¹⁷⁹ İnönü ayrıca servet beyannamesi, toplu sözleşme, grev ve lokavt

¹⁷⁷ Milliyet Gazetesi, 1 Temmuz 1962, 1.

¹⁷⁸ IX. İsmet İnönü Hükümet Programı, 25 Haziran 1962-25Aralık 1962.

¹⁷⁹ Milliyet Gazetesi, 1 Temmuz 1962, 1-7.

kanun tasarısının Büyük Millet Meclisi'ne en kısa zamanda getirileceğini söyleyip, dış politika ve ortak pazar hedeflerini belirterek programı açıklamayı tamamlamıştır.¹⁸⁰

1960 ve 1965 yıllarında arasında İnönü öncülüğünde kurulan hükümetlere bakılacak olursa, genel olarak aynı parti programı çerçevesinde hareket edildiği görülür. Her ne kadar koalisyon ortakları değişse de parti programında büyük değişikliklere gidilmediğini İnönü'nün 1960-1965 yıllarında kurduğu III. Koalisyon Hükümeti'nin programını açıklarken yaptığı açıklamalardan da anlaşılmaktadır. İnönü Üçüncü Koalisyonun Hükümeti'nin programını açıklarken, bu programında temel noktalarda, Birinci ve İkinci Karma Hükümetler Programları'ndan ayrılmadığını ve Büyük Meclisin kabul etmiş olduğu Beş Yıllık Kalkınma Planının tam uygulanması amacını güttüklerini söylemektedir. Daha önce gerçekleştirilmesine imkân veya fırsat bulunamamış olan tarım ve toprak reformu, köylünün toplu olarak kalkındırılması, vergi reformunda eksik kalan hususlar, sosyal adalet çerçevesinde planın tam finansmanını sağlayacak ölçüde tamamlanması ve kamu hizmetlerinde gerekli ıslahatın bir an önce yapılması gibi konulara özel bir önem ve öncelik verildiğini belirtmiştir.¹⁸¹ İnönü'nün yaptığı bu açıklamalardan hükümet programlarının genel olarak aynı doğrultuda olduğunu anlamak güç değildir.

1.7.2. Maliye Bakanı Ferit Melen

Ferit Melen 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin ardından İsmet İnönü öncülüğünde kurulan koalisyon hükümetlerinde Maliye Bakanlığı görevini üstlenmiştir. 25 Haziran 1962'de kurulan II. ve ardından 25 Aralık 1963'de kurulan III. Koalisyon Hükümetleri'ne Ferit Melen Meclis dışından Maliye Bakanlığı'na getirilmiştir.¹⁸² 2 yıl 8 ay süren bu görev süresinde uyguladığı mali politikalar olumlu sonuç vermiştir. Özellikle Melen'in görev yaptığı dönemde gerçekleştirilen Yatırım Bankası'nın kurulması, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlanması, Vergi Reformu'nun gerçekleştirilmesi önemli adımlar olarak belirlemektedir. Melen'in Maliye Bakanlığı döneminde yaptığı icraatları ayrı

¹⁸⁰ IX. İsmet İnönü Hükümet Programı, 25 Haziran 1962-25 Aralık 1962.

¹⁸¹ TBMM, X. İsmet İnönü Hükümet Programı, 25 Aralık 1963-20 Şubat 1965.

¹⁸² Yurt Van, 7617.

başlıklar altında incelemek Ferit Melen ve döneminin anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

1.7.2.1. Devlet Yatırım Bankası'nın Kurulması (1964)

Ferit Melen'in Maliye Bakanı olduktan sonra gerçekleştirdiği önemli icraatlardan biri Yatırım Bankası'nı kurmasıdır.¹⁸³

Yatırım Bankası'nın kurulması kapsamında Başbakan Yardımcısı Ali Can'ın başkanlığında bir toplantı gerçekleştirilmiş ve bu toplantıya Maliye Bakan'ı Ferit Melen, Hasan Dinçer, Fethi Çelik ve Hazine Genel Müdürü Ziya Müezzinoğlu katılmıştır. Bu toplantı neticesinde özel sektöre orta ve uzun vadeli sanayi kredisi verecek bir yatırım bankasının en kısa zamanda kurulması kararı alınmıştır. Büyük bankaların yatırım bankası kurmaları için teşvik edileceklerini, yatırım bankasını teşkil etmek üzere birleşecek bankaların, sermaye ve ihtiyatları 100.000 lirayı bulan büyük bankalardan meydana geleceği belirtilmiştir. Banka'nın 20.000.000 lira sermaye ile kurulacağı açıklanmıştır. Hükümetinde yeni kurulacak bankaya paralar fonundan ayrılacak 100.000 liralık yardımda bulunacağını bildirmiştir. Kurulacak yatırım bankası ile ilgili bir takım şartlar vardır. Bu şartlara göre, banka ticari kredi vermeyecek, mevduatta kabul etmeyecektir. Toplantıdan çıkan bu kararların ardından yoğun bir çalışma içerisine girilmiştir. Yapılan çalışmalar çerçevesinde 12.03.1964'de özel hukuk hükümlerine bağlı tüzel kişiliğe ve özerkliğe sahip bir Devlet Yatırım Bankası kurulmuştur. Banka bir iktisadi devlet teşekkülü olup bu kanun ve iktisadi devlet teşekkülleriyle müesseseleri ve iştirakler hakkındaki kanun hükümlerine göre yönetilir ve denetlenir. Bankanın merkezi Ankara'dadır, ilgili olduğu Bakanlık Maliye Bakanlığıdır.¹⁸⁴

¹⁸³ Yatırım Bankası: Sermaye piyasasının gelişmiş olduğu ülkelerde atıl fonlara sahip kurumsal yatırımcılara, fonlarını menkul değer alım ve satımı ile değerlendirmelerinde aracılık ve danışmanlık yapan, işletmelere doğrudan kredi vermeyen ancak işletmelerin orta ve uzun vadeli fon gereksinimlerini karşılayan finansal kuruluşlardır. Yatırım bankaları, genellikle mevduat kabul etmeyen, ticari bankacılık yapmayan ve kalkınma bankacılığı fonksiyonunun dışında kalan alanlarda faaliyet gösteren mali kurumlar şeklinde de tanımlanabilir. Finansal Kurumlar, Yatırım ve Kalkınma

Bankacılığı, http://www.acikders.org.tr/pluginfile.php/2552/mod_resource/content/3/Yat%C4%B1r%C4%B1m_%C5%9Eirketleri.pdf, erişim tarihi: 4 Haziran 2017 18:30.

¹⁸⁴ TBMM Kanunlar-Kararlar, Devlet Yatırım Bankası Hakkında Kanun, 12.03.1964. 987.

Bankanın görevi, iktisadi devlet teşekküllerinin yatırımları için gerekli kredileri sağlamak, gerektiğinde bu maksatla garanti vermek, bu kanun ve diğer kanunlarla kendisine verilen işleri yapmaktır. Banka, hisse senedi satın almak veya sermayeye iştirak etmek suretiyle ve başka yollarla kamu sektörüne ve özel sektöre dâhil teşebbüs kurum ve kişilerle ortaklık kuramaz ve kurulmuş olanlara katılamaz. Banka, şube açamaz ve teşkilâtı için gerekli olanlar dışında gayrimenkul edinemez. Alacakların tahsilini sağlamak amacı ile ve diğer sebeplerle tesahup edilen hisse senetleri ve gayrimenkuller en kısa zamanda elden çıkarılır. Aynı zamanda banka öz ve yabancı olmak üzere iki farklı kaynaktan beslenmektedir.

Bankanın sermayesi 1.000.000.000 liradır. Bu meblâğ, Amortisman ve Kredi Sandığının öz varlığı, bütçeden ödenecek paralar, iç finansman fonunun bankaya devir tarihindeki aktif toplamı ile ödenmesi gereken pasif arasındaki fark ve bankanın yıllık safî kârından sermayeye mahsup edilmek üzere ayrılan kısım olmak üzere dört farklı kaynaktan karşılanmaktadır.¹⁸⁵ Bu kanunu Millet Meclisi Maliye, Ticaret, Sanayi ve Bütçe komisyonlarından kurulan geçici komisyon ile Cumhuriyet Senatosu Malî ve İktisadi İşler, Sanayi, Tarım, Anayasa ve Adalet komisyonlarından kurulan geçici bir komisyonun görüşmeleri sonucunda kabul edilmiş ve kurulmuştur.¹⁸⁶

1.7.2.2. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Ferit Melen'in Maliye Bakanı olarak görev yaptığı koalisyon hükümetleri döneminde icra edilen önemli işlerden biride "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı"nın hazırlanmasıdır. Bu başlık altında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın gelişimi, hazırlanması ve Türkiye'nin iktisadi hayatına neler getirdiği incelenecektir. Bu çerçevede konuya Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın öncesi ve sonrası şeklinde bakılacaktır.

¹⁸⁵ TBMM Kanunlar-Kararlar, Devlet Yatırım Bankası Hakkında Kanun, 12 Mart 1964, 988.

¹⁸⁶ TBMM Kanunlar-Kararlar, Devlet Yatırım Bankası Hakkında Kanun, 12 Mart 1964, 993.

1.7.2.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesi Cumhuriyet İktisadisine Genel Bir Bakış

Tarihsel süreç içerisinde, Türkiye kalkınma hamlesine, diğer ülkelerle kıyaslandığında, ağır şartlar altında girmek durumunda kalmıştır. Savaş sonunda batılı devletler için 1918’de I. Dünya Savaşı ile savaş atmosferi son bulmasına rağmen, Türkiye 1922 yılı sonlarına kadar çok yıkıcı bir ölüm kalım savaşı içinde yaşamıştır. Savaşın aktif bir biçimde devam etmesi ve bu şartlar altında ülke ekonomisine bir yön verilmesi adına bir takım çalışmalar yürütülmüştür.

1923’ten 1929’a kadar ülke ekonomisine bakıldığında, bu yılların bir imparatorluğun kapanış ve yeni bir devletin kuruluş yılları olduğu görülür. Her ne kadar siyasi bir devrim yaşanmış olsa da bir önceki yılların izleri bu dönemde de görülmüş, ciddi bir kopma yaşanmamıştır. Bu dönemde, ekonominin sahip oldukları ve olmadıkları belirlenmiş, ekonomik hedefler tayin edilmiştir. Devlet desteği ile yerli sermayedar yetiştirme girişimlerinde bulunulmuş, milli iktisat görüşü bu dönemde uygulanabilmiştir. II. Meşrutiyet döneminden beri gerçekleştirilmek istenen milli iktisat politikaları uygulamalarına¹⁸⁷ ve bu yöndeki atılımlara, cumhuriyet döneminde de aynı şekilde devam ettirilmiştir. Yerli/Müslüman sermaye geliştirilmek istenildiğinden, bu sermayedarların öne çıkarılmasına özen gösterilmiştir. Bu nedenlerle de devlet tekelleri imtiyazlı kişilerce işletilmeye başlanmıştır. Lozan Antlaşması ile ithal mallara ve yerli mallara farklı oranlarda tüketim ve savaş vergileri uygulanmıştır. Aynı zamanda yabancı sermaye de tamamen dışlanmamış ve belli başlı ilkeler çerçevesinde ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır.¹⁸⁸ 1923 sonrasında hükümet ile sermayedarların bir araya gelmesi ile İş Bankası’nın 1924 yılında kurulmuş olması da önemli bir rol oynamaktadır. Devletin bu dönemki temel iktisadi politikalarında önemli bir dönemeç olan İzmir İktisat Kongresi, 4-11 Şubat 1923’de Kazım Karabekir başkanlığında 1135 delege ile İzmir’de toplanmıştır. Bu kongre savaşlardan

¹⁸⁷Detaylı bilgi için ayrıca bkz., Zafer Toprak, *Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.

¹⁸⁸ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 41.

yorgun çıkan halka, ekonomik yön vermek, harap olan yurdu kalkındırmak ve düzenlemek konularının görüşüldüğü bir toplantı niteliğindedir.¹⁸⁹

1923-1929 döneminde ülkenin iktisadi gelişmesinde Lozan Antlaşması ve Dünya Ekonomik Buhranı önemlidir. 1929 yılında başlayan buhranın yaşandığı günlerde, Lozan Antlaşması gereği Osmanlı Devleti'nden kalan borçlarını ilk taksitinin de bu dönemde ödenecek olması ekonomi politikalarında daha dikkatli adımlar atılmasına ve devletçiliğe yönelen teşviklerin başlamasına neden olmuştur.¹⁹⁰

1930'lu yıllara gelindiğinde, bu dönemin iki belirleyici özelliği korumacılık ve devletçilik olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁹¹ Cumhuriyetin kurulması ile sanayileşme faaliyetlerine başlanmıştır. Dünya ekonomisi büyük buhranla boğuşurken Türkiye ekonomisi dışa kapanarak devlet eliyle bir milli sanayileşme çabası içine girmiştir. 1932'de yeni ihtiyaçlar, Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası gibi iki önemli kurumun kurulmasına neden olmuştur. Bu kuruluşlarla, sanayileşme hızlandırılması ve ekonomik kalkınmanın sağlanması planlanmıştır. 1933 yılında hazırlanan I. Beş Yıllık Sanayi Planı 1934 yılında uygulanmaya başlanmış ve plan belirtilen hedeflere ulaşmıştır. 1936 yılı sonlarında hükümet tarafından kabul edilen II. Beş Yıllık Sanayi Planı, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden dolayı uygulanamamıştır.¹⁹² Genel olarak 1930'lu yıllarda sanayileşmeyi öne çıkaran hamlelerle birlikte devletçilik uygulamaları benimsenmiştir.¹⁹³

20. yy'ın ilk yarısında hemen hemen bütün dünyanın dengesini değiştiren II. Dünya Savaşı'na Türkiye fiilen katılmamış, ancak savaş ekonomisinin tüm ağır koşullarını yaşamıştır. 1930-1939 dönemimde gerçekleşen hızlı büyüme bu dönemde kesintiye uğramıştır. Yetişkin nüfusun büyük bir kısmının askere

¹⁸⁹ A. Afet inan, *İzmir İktisat Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, 12.

¹⁹⁰ Osmanlı İmparatorluğunun Son Dönemi ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarındaki Dış Ticaret ve Osmanlı Borçları İçin bkz. Erdoğan Alkin, "Dış Ticaret", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2, İletişim Yayınları, 449.

¹⁹¹ Devletçilik fikrinin esasları ve kapsamı için bkz. Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, 1974.

¹⁹² Hasan Öztur, "Atatürk Dönemi Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri(1933-1938)", 128; I. Beş Yıllık Kalkınma Planı için bkz. Fikret Yücel, *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938*, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, Ankara, 2014,

¹⁹³ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 59.

alınması üretim düşüklüğüne neden olmuştur. Savaş öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sınaî yatırım programları, savunma harcamalarının bir iktisadi gerileme dönemine yol açan nesnel neden olduğu söylenebilir. Bu dönemde savaş ekonomisi uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulama kapsamında; Milli Koruma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Köy Enstitüleri gibi uygulamalar ile çareler üretilmeye çalışılmışsa da bunlar daha sonra siyasi hayatımıza etki edecek değişimler meydana getirmiştir.¹⁹⁴

1946 yılı iktisadi bakımdan da bir dönüm noktası olarak görülebilir, böyle görülmesinin en önemli sebebi kesintisiz olarak izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük ekonomi politikalarının değişmesidir. İthalat serbestleştirilmiştir. Dış açıklar sürekli hale gelmiştir.¹⁹⁵ Dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımları başlamıştır. Bu dönemde “beş yıllık sanayi plan”ı yapılmış ancak yaşanan devalüasyondan dolayı iktidar bu planı iptal edip liberal iktisatçılardan oluşan bir kadroya “Türkiye Kalkınma Planı”nı hazırlatmıştır. Bu dönemde dış borçlanmaya giden Türkiye, Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamında yardım almaya başlanmıştır. Borçlanmanın başlamasının yanında yabancı sermaye yatırımları için 1951 Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu ve 1954 Petrol Kanununu kabul etmiştir.¹⁹⁶

1946-1953 döneminin ana ekonomik göstergeleri, hızlı bir büyümenin olduğunu göstermektedir. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi savaş yıllarının geçtiği altı yıllık bir gerilemenin telafisi olması. İkincisi bu dönemin esas olarak tarımsal gelişme yılları olmasıdır. Tarımın ortalama büyüme hızı % 13.2’yi bulurken sanayinin büyüme hızı % 9.2 olmuştur. Cumhuriyet tarihi boyunca son kez dış ticaret fazlası verilen yıl olarak kaydedilen tarih 1946’dır. Bu yıl ihracat % 30 artırılmış ithalat ise %20 artmıştır. Bir yıl sonra ise 1947 de ithalat % 100 den fazla artarken ihracat aynı kalmış ve artık dış ticaret açığı vermenin kronikleştiği yıllar başlamıştır.¹⁹⁷

¹⁹⁴ a.g.e., 81.

¹⁹⁵ a.g.e., 83.

¹⁹⁶ a.g.e., 100.

¹⁹⁷ Korkut Boratav, *İktisat Tarihi*, Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye Tarihi, Cem Yayınevi, İstanbul 1990, 316.

1954-1961 yılları, savaş sonunun genişleme konjonktürünün ve liberal dış ticaret politikalarının son bulduğu; ekonominin görece bir durgunluk içinde dalgalanmalara tabi olduğu; ihraç mallarına yönelik talepteki düşme ve dış kaynakların belli bir düzeyi aşmaması yüzünden doğan dış tıkanmaya tepki olarak ithalat sınırlamalarına girildiği bir dönem olarak nitelendirilebilir.¹⁹⁸

1.7.2.2.2. Kalkınma Planı'nın Hazırlanması

27 Mayıs darbesi sonrasında askeri rejim, ekonomi yönetiminde eşgüdüm ve uzun vadeli perspektif boşluğunu kapatmak amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulmasına karar verdi. Planlama girişimlerinde, askerlerin yanı sıra; CHP'den, bürokrasinin bir bölümünden ve özellikle Ankara'daki aydınlardan oluşan bir koalisyon vardı. OECD'nin de desteğiyle Hollandalı iktisatçı Jan Tinbergen danışman olarak getirilip Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Hazırlandı.¹⁹⁹

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ferit Melen'in Maliye Bakanı olduğu dönemde, Melen'in imzası ile 16 Ekim 1962 tarihli ve 77 sayılı Uzun Vadeli Planın Yürürlüğe konması ve Bütünlüğü'nün Korunması hakkındaki Kanun hükümlerine uygun olarak TBMM Plan Karma Komisyonu, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinde görüşülüp 21 Kasım 1962 tarihinde onaylanmış ve 3 Aralık 1962 tarihli ve 11272 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.²⁰⁰ Planın hazırlanmasında Türk toplumunun ulaşmak istediği sosyal ve iktisadi hedefler ile harekete geçirilmesi gereken kaynaklar 15 yıllık bir perspektif açısından ele alınmıştır. Bu sebeple planın sosyal hedeflerinin ve bunlar arasındaki önceliklerin tespitinde ve çeşitli sektörlerin gelişme programlarının hazırlanmasında ve 15 yılın sonunda beklenen sonuçlara göre hareket edilmiştir.²⁰¹

Kalkınma planında toplam yatırımlar, toplam harcamalar, ülkedeki talep durumu, tasarruf eğilimleri göz önüne alınarak hedeflenen büyümeye ulaşılacak istenmiştir. Genel amaç toplumsal refahın yükseltilmesine yönelik olarak ulusal

¹⁹⁸ a.g.e., 319.

¹⁹⁹ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisat Tarihi*, 2. Baskı, Şubat 2014, 34.

²⁰⁰ Detaylar için bkz: Resmi Gazete, 3 Aralık 1962, sayı: 11272, 1-140.; *Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Birinci Beş Yıllık Plan (1963-1967)*, Ocak 1963, 3.

²⁰¹ <http://www.ekonomizm.com/2014/04/turkiyede-uygulanan-kalknma-politikalar.html> Erişim tarihi, 10 Haziran 2017.

planlarda sıkça rastlanan amaçlardan bazıları şunlardır: “Hızlı ve dengeli büyüme, kişi başına milli gelirin artırılması, tam istihdamın sağlanması, kapasite kullanımının artırılması, insan gücü kaynaklarının niteliğinin yükseltilmesi, yoksulluğun ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılması, bölgelerarası gelişmişlik farklarının giderilmesi, çeşitlendirilmiş ve kendi kendine yeterli bir ekonomik yapının oluşturulması, sürdürülebilir ve dengeli bir büyüme ortamı yaratılması, sanayileşmenin hızlandırılması, bilim ve teknoloji alanında atılım yapılması, ödemeler dengesinin iyileştirilmesi, enflasyonun aşağı çekilmesi, dış dünya ile bütünleşme, idari yapının iyileştirilmesi.”²⁰² gibi şartlar ülke ekonomisinin geliştirilmesi için ön görülmüş ve uygulanması için çalışmalar yürütülmüştür.

1963-1967 döneminde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda uygulanan ekonominin yerel kaynaklarla yılda %7 büyüyeceği öngörülmüş, maliye politikaları ile kaynakların tam ve etkin kullanımına engel olacak ekonomik dengesizliklerin önleneyeceği belirtilmiştir. Bu dönemde, kamu yatırımlarının enflasyona neden olmaması için vergiler, borçlar, Kamu İktisadi Teşebbüs (KİT)²⁰³’lerden elde edilen gelirler ve dış dünyadan sağlanacak kaynaklarla finanse edileceği öngörülmüştür.²⁰⁴ Dönem sonunda özel tasarruf ve yatırımları geliştirmek için vergi teşvik tedbirleri getirilmiş, ihracatı geliştirmek amacıyla vergi iadesi ihdas edilmiştir. Ayrıca lüks tüketimin vergilendirilmesi, özel konut yatırımlarında kullanılan kaynakların başka alanlara kaydırılması, spekülatif amaçlı gayrimenkul kazançlarının vergilendirilmesi ve kaynak dağılımının etkinliği için tedbirler hazırlanmış, bir kısım da uygulamaya konulmuştur.²⁰⁵

1962 sonrasında iktisat politikaları planlama tabanına oturtulmuştur. 1963 yılından başlayarak üç ve beş yıllık plan, planlama yöntemleri ve plan uygulaması üzerine yapılan tüm haklı eleştirilere rağmen, yatırım politikaları üzerinde belirleyici olmuştur. Kamu yatırımları beş yıllık planların çerçevesince hazırlanan

²⁰² Kalkınma Planının Tamamına Ulaşmak İçin Bkz. DPT, Birinci Beş Yıllık Plan (1963-1967), Ocak 1963.

²⁰³ Kamu İktisadi Teşebbüsleri İçin Bkz. Selahattin Özmen, “Üretimde Devlet: Kamu İktisadi Teşebbüsleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. : 2, 426-446., İletişim Yayınları.

²⁰⁴ DPT, 43.

²⁰⁵ Abdullah Takım, “Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları”, *Maliye Dergisi*, Sayı 160, Ocak-Haziran 2011, 160.

yıllık programlara uyum göstermek zorunda kalmıştır. Özel yatırımlar ise, çeşitli özendirici ve desteklerden yararlanabilmek için Devlet Planlama Teşkilatı'nın veya yatırım projelerinin plan hedeflerine uygunluğunu denetleyen diğer kamu kuruluşlarının onayına muhtaç olmuştur. Böylece ekonominin yatırım politikaları ile belirlenen uzun dönemli kaynak tahsisleri büyük ölçüde plan hedeflerince belirlenmiştir. Gelişme biçimi bakımından bu dönem, korumacı, iç pazara dönük ve ithal ikameci görüntüsüyle 1930'lu yıllara ve 1954-1961 dönemine benzer görünmekle birlikte, sanayileşmenin içeriği, yatırımların dağılımı ve sektör öncelikleri bakımından tamamen farklı özellikler taşımaktadır. Birinci Beş Yıllık Plan'ın çok açık stratejik tercihi olan ithal ikameci sanayileşme, 1960'lı yılların sosyo-politik yapısı ve bölüşüm ilişkileri tarafından biçimlendirilecektir.²⁰⁶

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde gerçekleşen toplam ithalat değerleri ile tahminler arasında bir yakınlık göze çarpmaktadır. 1963 yılında yıllık hedefler aşılmış, diğer yıllarda gerçekleşen değerler tahminlerin gerisinde kalmıştır. 1964 ve 1965 yılları ithalatının hedeflerinin bir hayli gerisinde kalması 1966 yılı gelir artışının % 8,8 olması 1966 İthalat hacmini tahminlere yaklaştırmıştır. 1964 ve 1965 yıllarında ithalatın plan hedeflerinden geride kalmasının nedeni ise, bu yıllardaki büyüme hızlarının düşük olması ve ödeme güçlükleridir. Hammadde ithalatı devamlı bir artış göstermiştir. Yatırım malları ithalatı ise, Ereğli Demir-Çelik gibi büyük projelerin gerçekleşmesine paralel bir dalgalanma izlemiştir.²⁰⁷

Birinci beş yıllık plan döneminde gerçekleşen ihracat değerleri tahminleri üstüne çıkmıştır. Bunda ihracattaki yapısal değişimlerinde etkisi olmakla birlikte, asıl neden bazı tarımsal stokları eritebilmesi ve ihraç edilebilir ürünlerin üretimlerinin dönem içinde belli artışlar göstermesidir. Bu arada, sanayi mallarının ihracat içindeki yüzde oranı pek değişmemiş, hatta dönem sonunda azalmaya yüz tutmuştur. 1963 ve 1967 dönemi yıllık ortalama ihracatı 451.000.000 dolardır. Planlı dönemde önceki beş yılın ortalaması ise 326.000.000 dolar dolayındadır. Yani ihracat yılda ortalama % 7.6 ve 5 yılda %38.0 dolayında

²⁰⁶ Korkut Boratav, "Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002", 118.

²⁰⁷ Erdoğan Alkin, "Dış Ticaret", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2, İletişim Yayınları, 454.

artmıştır. Bu artış hızı, ihracat fiyatlarında dönem içinde meydana gelen düşmeye karşı, gayri safi milli hasıla artış hızından daha yüksektir.²⁰⁸

Sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı, dönem boyunca hemen hemen aynı kalmış ve hatta biraz azalmıştır. Yine 1963 ve 19667 döneminde ithalat kısıtlamaları devam etmiştir. İhracat tahminleri aşmış, fakat ihracatın yapısı değişmemiştir. Turizm konusunda beklenen sonuçlar sağlam oluşu turizm gelirleri ile giderleri arasındaki fark dönem boyunca devamlı negatif olmuştur. Dış borç ödemeleri, tahminleri aşmıştır. Sermaye İthalı tahminlerin altında kalmıştır.²⁰⁹

Genel olarak Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının gerçekleştirdiği hedeflere bakılacak olursa, Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) düzenli olarak genişlemiştir. Ortalama büyüme oranı % 6,8, imalat bir etkinin ortalama büyüme oranı ise %10 oranında gerçekleşmiştir. Otomotiv sanayi ithal ikameci politikalar sayesinde kurulup geliştirildi. 1961 anayasası sendikalaşma haklarının yanında toplu pazarlık ve grev haklarını da açıkça öngörmüştür. 1963'te kabul edilen Sendikalar Yasası ve Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası ile Türkiye'de çalışma ilişkilerinde yeni bir dönem başladı. Anayasa tüm çalışanlara, dolayısıyla memurlara da sendikalaşma hakkı tanımıştır. Bu gelişmeler ücretlerin artmasını sağladı ayrıca üretim ağırlıklı olarak iç tüketime dönüş olduğundan ücretlerin belli ölçüde artması, çalışanların alım gücünü, dolayısıyla ulusal üretimi olan talebi artırdığından, işverenler de gelirlerini ücretli kesimle paylaşmayı bu süre içerisinde olumlu karşıladılar.²¹⁰

1960'ların sonuna gelindiğinde ekilebilir alanların sınırlarına ulaşmasıyla, tarımsal üretim de yaygın bir yapıdan daha yoğunlaşmış bir yapıya geçildi. Ekilen ürün çeşidi, kimyasal gübre kullanımı, makineleşme oranı ve sulanan alanlar arttı. Bu görüşmeler sonucunda tahıl üretiminde verimlilik %70 arttı. Genel olarak 1960 yılından sonra tarımsal verimlilik artışı ise %65 oranında gerçekleşti. Bu artışların iki nedeni vardı bunların birincisi, talep artışıydı ikincisi ise ucuz döviz ve düşük faiz politikalarıyla devletin kentsel alanda da yaptığı gibi üretimde kullanılan ürünlerin ucuza gelmesini sağlamasıydı. Birinci Beş Yıllık

²⁰⁸ a.g.m., 455

²⁰⁹ a.g.m., 455.

²¹⁰ Gençler İçin Çağdaş Tarih, "II. İthal İkameci Büyüme 1962-1979", TUSİAD, Aralık, 2012, 348.

Kalkınma Planında, tarım sektöründe hedef % 4,2 olarak belirlenmişti. Belirlenen bu hedef % 3,9 a ulaşmıştır. Sanayide % 12,3 lük olarak belirlenen hedefin % 10,9 a ulaştığı görülmektedir. Hizmet alanında belirlenen hedefin üstüne çıkıldığı görülmektedir, hedef % 6,8 iken, % 7,2 oranında bir başarı sağlanmıştır. GSMH 'da belirlenen hedefe uzak kalındığı söylenemez, nitekim % 7,0 olarak belirlenen hedef % 6,6'ya ulaşmıştır.²¹¹

Ferit Melen'in Maliye Bakanlığı döneminde gözle görülebilir bir mali ilerleme söz konusudur. Yine bu dönemde alınan teşvik tedbirleri sonunda ihracat ve işçi dövizleri gelirleri artmış, ekonomi istikrara kavuşmuştur. Ferit Melen Maliye Bakanlığı görevinden ayrıldığında bir sonraki iktidara sağlıklı bir mali düzen bırakmıştır.²¹²

1.7.2.3. Vergi Reformu

Türkiye'de Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllarda, Osmanlı Devleti'nin kullandığı vergi sisteminin devamı olan vergiler uygulanmıştır. Ardından her alanda yapılan yenilik çalışmaları kapsamında, vergi sisteminde de önemli düzenlemeler yapılmıştır. 1929 Dünya iktisadi buhranının ardından ek vergiler konulmuş, 1939-1945 II. Dünya Savaşı yıllarında vasıtalı vergi oranları artırılarak yine ek vergiler uygulanmıştır. 1950 Yılı Türk vergi sisteminde önemli bir dönüm noktası olmuş, tüm sistem yasama organında ele alınarak köklü bir vergi reformu gerçekleştirilmiştir. Gelir ve Kurumlar Vergileri ile Vergi Usul Kanunu kabul edilmiştir.²¹³ 1950'den 1960'a kadar devam eden on yıllık dönem içinde gerçekleştirilen reform niteliğindeki değişiklikler, Türk vergi sistemi için bir tecrübe ve gözlem dönemi olarak değerlendirilebilir. Ancak uygulamada doğan sıkıntılar ve aksamalar nedeniyle 1960'lara gelindiğinde Türk vergi sisteminde yeni bir reform ihtiyacının varlığından söz edilmeye başlanmıştır.²¹⁴

1960 Yılından sonra Türkiye'de planlı kalkınma dönemi başlamış ve 1963 yılından itibaren de kalkınma planlarında ihtiyaç duyulan vergi düzenlemelerine yer verilmiştir. 1961 yılında Kurucu Meclisin çalışmalarına başlamasıyla vergi

²¹¹ a.g.e., 348.

²¹² İlhan Ersen, a.g.e., 149.

²¹³ Kadriye Ay, *Türkiye'de Vergi Reform İhtiyacı ve 4369 Sayılı Yasanın Getirdikleri*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2000, 1.

²¹⁴ Halil Nadaroğlu, *"Kamu Maliyesi Teorisi"*, Beta Yayınları, İstanbul, 1996, 401.

kanunlarında bazı değişiklikler yapılmaya başlandı. Bu arada Maliye Bakanı'nın uygun görüşü ile 1961 yılında, vergi sistemini tamamen incelemek ve öneriler hazırlamak üzere bir Vergi Reform Komisyonu kurularak İstanbul'da çalışmalarına başladı. Komisyon üyelerini, Maliye Bakanlığı, özel sektör, üniversiteler, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ve bilim adamlarının temsilcileri oluşturmuştu.²¹⁵ 1961 ve 1972 yılları arasında sürekli olarak çeşitli zamanlarda faaliyetlerini sürdüren bu komisyon, çalışmaları sırasında bazı meslek gruplarının da görüşlerine yer verdi. Vergi Reform Komisyonu mevcut Türk Vergi Sistemini düzenlerken verginin fonksiyonlarının tam olarak yerine getirilmediğini ve verginin fonksiyonlarının anlaşılması ve düzenlemelerin bu doğrultuda yapılması gerektiği görüşünü ortaya koymuştur.²¹⁶

Kurulan komisyon bir vergi reform önerisinde bulunmuştur. Bu reform önerisi dört başlıktan meydana geliyordu:

- a- Vergiden optimal hasılayı sağlamak,
- b- Vergi sistemimizi, sosyal ve ekonomik fonksiyonları gereği gibi yerine getirecek şekilde oluşturmak,
- c- Vergi kanunlarımızı, gerek mükellefler gerek bu kanunları uygulayanlar, için kolay koruyacak şekilde mantıki, rasyonel, açık ve basit hale getirmek,
- d- Vergi hukukumuzu, demokratik prensiplere göre geliştirmek, mükellef haklarını koruyacak şekilde yeniden organize etmek.²¹⁷

Belirlenen bu temel hedefler ışığında, öncelikle sosyal adaletin gerçekleştirilmesi, ikinci olarak az gelişmiş bir ülke konumunda olan Türkiye'de yatırımların ve üretimin arttırılması, verimli yatırımların artması neticesinde de milli gelirin yükseltilmesidir. Sözü edilen amaçlara ulaşabilmek için komisyon ayrıca kısa dönemde vergi gelirlerinde azalmaya sebep olabilecek yatırım indirimi, hızlandırılmış amortisman, ihracatta vergi iadesi, tarıma konulmuş gelir vergisi kapsamının daraltılması gibi bazı tedbirleri de önermekten çekinmemiş, yeniden değerlendirme, servet beyanı, vergi uzlaşması, zarar nakli uygulamaları

²¹⁵ Hüseyin Perviz Pur, *Çağdaş Türk Vergi Sistemi'nin Kurucusu: Ali Alaybek*, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, İstanbul, 2015, 49.

²¹⁶ T.C Maliye Bakanlığı, *Vergi Reform Komisyonu Genel Vergi Reform Raporu*, 1961, 8.

²¹⁷ Kadriye Ay, *a.g.t.*, 29.

sisteme dahil edilmiştir. Vergi Reformu Komisyonu önerilerinde daima yükümlülerin tasarruflarını ve yatırımlarını vergi yoluyla teşvik etmeyi ön planda tutmuştur.²¹⁸

1960'ı takip eden dönemde Vergi Reform Komisyonu'nun önerilerine katılmayan, hatta tam karşı görüşte olan çevreler olmuştur. Vergi Reform Komisyonunun önerilerine öncelikle DPT'den olumsuz tepkiler gelmişti. Çünkü vergi reform komisyonu tarım gelirlerinin de gelir vergisi içinde vergilendirilmesini ve götürü vergilendirmenin sınırlarının daraltılmasını savunurken, DPT tarım kazançlarının ayrı bir tekniğe göre vergilendirilmesini ve götürü sisteminin de daha uzunca bir süre geniş kapsamlı olarak uygulanması gerektiğini savunuyordu. Ayrıca vergi düzenlemeleri konusunda farklı bilimsel görüş ve öneriler de döneme damgalarını vurmuştur.²¹⁹

Ferit Melen hazırlanan kalkınma planının iç finansmanını karşılamak için araştırmalara girişmiş ve bu esnada vergi reformu ile alakalı iki önemli rapor ile karşılaşmıştır. Bunlardan biri İstanbul Komisyonu veya Alaybey Heyeti denilen kurulun raporudur. Diğeri ise Kaldor Raporu'dur. Kaldor kısa bir süre önce Türkiye'ye gelmiş, vergi mevzularını incelemiş, Türkiye'nin vergi mevzuatını ve Alaybey Raporu'nu inceleyip bir rapor hazırlamıştır. Bu her iki raporu detaylı inceleyen Başbakan Ferit Melen, Alaybey Raporunu izanlı ve memleket şartlarına uygun bulmuştur.²²⁰ Melen'in Alaybey Raporu'nu seçmesinin nedeni iki raporun ideolojik olarak farklı olması olarak düşünülebilir. Kaldor Raporu daha sosyalist bakış açısı ile hazırlanırken, Alaybey Raporu daha liberal bir içeriğe sahiptir.

Uzun süre devam eden çalışmaların ardından bir vergi tasarısı hazırlanmış ve 15 Şubat 1963'te TBMM tarafından kabul edilmiştir. Kabul edilen vergi tasarısını Milliyet Gazetesi köşe yazarı Abdi İpekçi şu şekilde değerlendirmiştir: *"...Bu dönemde hükümetten beklenen köklü bir vergi reformuydu, öyle bir reform yapılmalıydı ki, hem devlet gelirleri muhtaç olunan seviyeye yükselsin, hem de sosyal adalet gerçekleşsin... Fakat hükümet buna ya vakit, ya da cesaret bulamamış, vergi sistemini yeniden düzenleyen reformist tasarılar yerine,*

²¹⁸ Kadriye Ay, a.g.t., 29-30.

²¹⁹ Kadriye Ay, a.g.t., 31.

²²⁰ Akis Dergisi, 6 Ağustos 1962, 6.

*alalacele hazırlanmış perakende tedbirler getirilmiştir. Maksat köklü bir ıslahat değil, sadece bütçenin açığını kapatıp, 1963 programının finansmanı için gereken 1 milyar 200milyonluk ek gelire kaynak gösterebilmektir...*²²¹

Hazırlanan tasarı nihai kararı almak üzere toplanan konsorsiyumu tatmin edip, dış yardımları sağlamak isteniyordu.²²² Hükümet tasarıları meclise getirirken, bütün hazırlıklarını yapmıştı. Buna rağmen tasarılar meclis tarafından uygun bulunmaz ve kanunlaşmazsa, Başbakanın kararı kesindi: istifa edecekti. Zira bu şartlarla Ne bütçenin denkleştirilmesi, ne yatırımların yapılması, ne dış yardımların el edilebilmesi, ne de 1963 programının yürütülebilmesi imkanı kalacaktı. Böyle bir ortamda ise hükümet devam etmek sorumluluğunu yüklemeye razı olmayacaktı. Başbakan'ın kararı, kısa zamanda gereken çevrelere duyuruldu. Kendisi de koalisyon ortaklarının genel başkanı ile görüşüp durumu bizzat açıkladı ve onlardan parti gruplarına istenen istikamete yönlendirmelerini istedi.²²³

Bütün bu hazırlıklara rağmen meclisteki müzakereler oldukça çetin geçmiş ve hükümet, tasarıları büyük güçlüklerle geçirebilmişti. Zirai gelir vergisi dışında bütün tasarılar hemen hemen aynen kabul edilmişti. Zirai gelir vergisinde hükümet bazı tavizler vermek zorunda kalsa da genel olarak istediğini almıştı. Zira bir kere karma komisyonun tasarıda yapmış olduğu tadilat kaldırılmış, vergi mükelleflerinin tespitinde yüzölçümü esasî (genişletilmekle beraber) kabul edilmiştir. Tasarının bu şekliyle uygulanması belki beklenen geliri sağlamayacaktı fakat hiç değilse Türkiye'de tarım kazançlarından prensip olarak vergi alındığı iddia edilebilecekti. Bunun özel bir önemi vardı. Çünkü bu suretle sosyal adaletçilerin ellerindeki en kuvvetli silahlardan birinin tesiri azaltılabiliyor, hepsinden önemlisi, konsorsiyumun üzerinde ısrarla durduğu bir husus yerine getirilmiş oluyordu.²²⁴

Hükümetin hesabına göre 1 milyar 200 milyonluk ek gelir ihtiyacının takriben beşte üçünü karşılayacak olan yeni vergiler ve özellikleri şunlardır:

²²¹ Abdi İpekçi,, “Yeni Vergiler”, Milliyet Gazetesi, 16 Şubat 1963, 1.-7.

²²² BCA. 0030.01.00.00.50.299.4.3.

²²³ Milliyet Gazetesi, 16 Şubat 1963, 7.

²²⁴ Milliyet Gazetesi, 16 şubat 1963, 7.

- 1- Akaryakıt Maddelerine Zam: Memleketimizdeki akaryakıt (benzin, mazot ve motorin) fiyatları dünyanın en ucuz fiyatlarıdır. Bu ucuzluktan faydalanan karayolları araçları diğer nakil vasıtaları ile rekabet yarışmasında avantajlı bir durumda bulunmaktadır. Akaryakıttan alınan istihsal ve gümrük vergilerinin artırılması bu haksızlığı önleyecektir. Yapılan zam: Yeni kanunla akaryakıttan kilo başına alınan istihsal vergisi şu şekildedir: Benzin; 27 kuruştan 45 kuruşa, Motorin; 8 kuruştan 20 kuruşa, Mazot; 8,5 kuruştan 20 kuruşa yükseltilmiştir. Bunun bütçeye sağlayacağı gelir ise ortalama 200 milyon liradır.
- 2- Dış Seyahat Harcamalarından Alınacak Vergi: Dış seyahatler için verilen dövizlerden alınmakta olunan %50 seyahat fonu primi vergi haline getirilmiştir. Bütçenin gelir hanesine yaklaşık 75 milyon liralık bir katkı sunacağı öngörülmektedir.²²⁵
- 3- Veraset ve İntikal Vergisi: Bu kanun o güne kadar yürürlükte bulunmaktadır. Yürürlükteki şekline göre gayrimenkullerin intikali halinde vergiye esas olan değer, gayrimenkulün tapuda kayıtlı değeridir. Bu değer birçok hallerde rayicinden düşüktür. Yani tasarının kanunda yaptığı tadilat vergiye esas olan değer tapudaki kayıtlı miktara göre değil, rayiç fiyatına göre hesaplanmasını kabul etmektedir. Bu bakımdan arsa ve binaların o günkü gerçek değerleri tespit edilecek ve bunların intikali halinde alınacak vergi bu değerlere göre hesaplanacaktır. Bütçeye sağlayacağı gelir artışı ise, veraset gelirinin yeni şekle göre 5-6 milyon liralık bir gelir fazlasının elde edileceği planlanmaktadır.²²⁶
- 4- Damga Vergisi: İthalatta bulunmak isteyenlere verilen lisanslardan, ithal edilecek malın %5 değerinde damga resmi alınacaktır. Düzenlenen damga vergisinin bütçeye 250 milyon lira gelir sağlayacağı tahmin edilmektedir.

²²⁵ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim 45, C. 10, 15 Şubat 1963, 76.

²²⁶ Veraset ve İntikal Vergisine Detaylı bkz. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim 45, C. 10, 15 Şubat 1963.

- 5- Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi: Gider vergileri kanununda yapılan değişiklikle sigorta muamele vergisi %15'ten %20'ye çıkartılmıştır. Bu artışın bütçeye sağlayacağı gelir 80 milyon lira dolayındadır.
- 6- Değerli Kâğıtlar Kanunu: Nüfus cüzdanı, pasaport, kira kontratı, evlenme cüzdanı, noter kâğıtları ve gelir beyannamesi gibi evraklardan alınan ücretler artırılmıştır. Bu artışın bütçeye getirisi 25 milyon lira olarak tahmin edilmektedir.
- 7- Motorlu Kara Taşıtları Vergisi: Bu kanundaki değişiklik ile hususi otomobil vergisine %50 zam yapılmış ve vergi, trafik resmi ile birleştirilmiştir. Yeni kanuna göre hususi taşıtların yaşarlı ve kilolarına göre ödeyecekleri yıllık vergiler artırılmıştır. Bu vergideki artışın bütçeye sağlayacağı getiri 11 milyon lira civarında olacağı tahmin edilmektedir.²²⁷
- 8- Zirai Gelir Vergisi: Tarım alanında yıllık gayrisafi gelirleri (yıllık satış tutarı) 40.000 liradan fazla olan veya işletmelerinin büyüklüğü belirli ölçülerin (hububat, ayçiçeği ve afyonda 500 dönüm; çeltik, pamuk, bakliyat, pancar, susam, tütün ve ketende 200; sebze, bağda, incir ve fındıkta 100; diğer hayvanlarda 80 dönüm; büyük baş hayvanlarda 100; küçükbaş hayvanlarda 500 adet) üstünde olanlar gelir vergisi esaslarına göre vergilendirileceklerdir. Bu şekli ile memleketimizdeki 2 milyon işletmeden sadece 20.000'inin vergiye tabi olacağı anlaşılmaktadır. Bunun bütçeye sağlayacağı gelir artışı 100 milyon olarak hesaplanmıştır.²²⁸

1.7.2.4. Ferit Melen'in Maliye Bakanlığı Döneminde Verdiği Önergeler

Ferit Melen Maliye Bakanı olduğu dönemde önemli işlere imza atmıştır. Bu dönemde birçok önerge veren Melen, bunların neredeyse çoğunu kanunlaştırmıştır. Melen'in verdiği önergelerin içeriklerini incelemek çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Önergeleri şu biçimde sıralamak mümkündür.

²²⁷ Milliyet Gazetesi, 16 Şubat 1963, 7.

²²⁸ Milliyet Gazetesi, 16 Şubat 1963, 7.

- 1- Emlâk Alım Vergisi, Motorlu Kara taşıtları Vergisi, Değerli kâğıtlar, 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bazı hükümler eklenmesi, 213 sayılı Vergi Usul Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bazı hükümler eklenmesi, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bazı hükümler eklenmesi ve bir kısım hükümlerinin kaldırılması hakkındaki kanun taşanlarının, Damga Resmi ve diğer vergi kanunlarını görüşmek üzere evvelce teşkil olunan Geçici Komisyona havalesi ve Gelir Vergisi kanun tasarısında zirai kazançlara müteallik hükümler bulunması sebebiyle bu tasarımı görüşecek Geçici Komisyona Sanayi ve Tarım komisyonlarından dörder üyenin ilâvesi hakkındaki önermeleri şeklindedir.²²⁹
- 2- Belediye gelirleri Kanunu ile diğer kanunlarla belediyelere verilen payların belediye vergi ve resimleri hükmünde olduğuna dair kanun tasarılarının, havale edildikleri komisyonlardan üçer üyenin iştiraki ile kurulacak bir Geçici Komisyonda görüşülmesine dair verdiği soru önermesi.²³⁰
- 3- Dilekçe Karma Komisyonu Genel Kurulunun 31.5.1963 tarihli Haftalık Karar Cetvelindeki 268 sayılı Kararın Genel Kurulda görüşülmesine dair verdiği soru önermeleri.²³¹
- 4- Devlet Yatırım Bankası kanun tasarısının, İktisadi Devlet Teşekkülleri ve iştirakleri hakkındaki kanun tasarısını görüşmek üzere kurulan Karma Komisyona havale edilmesine dair soru önermesi.²³²
- 5- TBMM Bütçe Karma Komisyonunun seçilmesi ve çalışma usullerinin düzenlenmesi ile Muhasebe-i Umumiye Kanununun bazı hükümlerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bir madde eklenmesi hakkındaki kanun teklifini, havale edildiği

²²⁹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Derisi, Bileşim: 43, C. 10, 12 Şubat 1963, 6-8.

²³⁰ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim: 89, C. 13, 9 Temmuz 1963, 3.

²³¹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim: 100, C. 13, 22 Ağustos 1963, 43.

²³² Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim: 102, C. 14, 29 Ağustos 1963, 62.

- komisyonlardan üçer üyenin iştiraki ile teşkil olunacak bir Geçici Komisyonunda görüşülmesine dair soru önergesi.²³³
- 6- 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun bazı madde ve fıkralarının değiştirilmesine dair kanun tasarısının Geçici bir komisyonunda görüşülmesi hakkında soru önergesi.²³⁴
- 7- Harçlar kanunu tasarısının, havale edildiği komisyonlardan 3 üyenin iştirakiyle kurulacak bir Geçici Komisyonunda görüşülmesine dair soru önergesi.²³⁵
- 8- 213 sayılı Vergi Usul Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu Kanuna bazı hükümler eklenmesine ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun bazı madde ve fıkralarının değiştirilmesine ve bu Kanuna bazı hükümler eklenmesine dair Geçici Komisyon seçilmesi hakkında soru önergesi.²³⁶
- 9- Gider Vergileri Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı hükümler eklenmesine dair kanun tasarısının 16.4.1964 günlü ve 63. Birleşimde teşkil olunan Geçici Komisyonunda görüşülmesi hakkında soru önergesi.²³⁷
- 10-1837 sayılı Bina Vergisi Kanununda değişiklik yapılmasına ve 3.1.1961 tarihli ve 206 sayılı Kanunun 3. ve geçici 2. maddelerinin kaldırılmasına dair kanun tasarısının Gelir, Gider ve Vergi Usul Kanunu tasarılarını görüşmek üzere teşkil olunan Geçici Komisyonunda müzakere edilmesine dair soru önergesi.²³⁸
- 11-Bazı vergi ve resimlere zam yapılması hakkında 4040 sayılı Kanunun 31. maddesinde değişiklik yapılmasına dair soru önergesi.²³⁹
- 12-27.6.1931 tarihli ve 1833 sayılı Arazi Vergisi Kanununun 9. maddesinin değiştirilmesine dair verdiği soru önergesi.²⁴⁰

²³³ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,Bileşim: 106, C. 14, 5 Eylül 1963, 227-228.

²³⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,Bileşim: 15, C. 16, 12 Aralık 1963, 319.

²³⁵ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi,Bileşim: 33, C. 17, 30 Ocak 1964, 557.

²³⁶ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim: 63, C. 20, 16 Nisan 1964, 9.

²³⁷ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim: 65, C. 20, 28 Nisan 1964, 83-84.

²³⁸ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim: 68, C. 20, 5 Mayıs 1964, 306.

²³⁹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim: 69, C. 20, 6 Mayıs 1964, 364.

²⁴⁰ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim: 69, C. 20, 6 Mayıs 1964, 364.

13- 21.6.1961 tarihli ve 309 sayılı Kanuna bazı fıkralar eklenmesi ve bu kanunda bazı değişiklikler yapılmasına, dair kanun tasarılarının Geçici Komisyonunda görüşülmesi hakkında soru önergesi.²⁴¹

14- 5393 sayılı Gümrük Kanununa bağlı geliş-gidiş, tarife cetvelinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısının Gelir ve Vergi Usul kanunu tasarılarını görüşmek üzere kurulan Geçici Komisyona havalesine dair soru önergesi.²⁴²

15- Yurt dışında çalışan işçilere konut ve küçük sanat kredileri açılması ve ödünç para verilmesi hakkındaki kanun tasarısını görüşmek üzere, ilgili komisyonlardan üçer üyenin iştirakiyle bir Geçici Komisyon kurulmasına dair soru önergesi.²⁴³

²⁴¹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim: 69, C. 20, 6 Mayıs 1964, 364.

²⁴² Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim: 70, C. 26, 7 Mayıs 1964, 456.

²⁴³ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim: 83, C. 21, 7 Temmuz 1964, 203.

İKİNCİ BÖLÜM

2.SİYASETTE BİR YOL AYRIMI: GÜVEN PARTİSİ GÜNLERİNDEN BAŞBAKANLIĞA

Çalışmanın ikinci bölümünde Ferit Melen'in siyaseten başka bir yol tercih ederek CHP'den ayrılması ve GP'nin teşkilatlanmasında aktif rol alarak siyasi mücadelesine devam etmesi değerlendirilmeye çalışılacaktır. İlk siyasi deneyimini CHP'de kazanan Melen, GP'ye geçtikten sonra, ülkedeki değişken siyasi havadan da doğal olarak etkilenmiştir. 1967'de girdiği bu yeni oluşum da uzun süre yer alan Melen, GP mensubu iken Başbakan olmuştur.

2.1. Çok Partili Siyasi Yaşamda Yeni Bir Soluk: Güven Partisi

27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen ordu müdahalesi sonrası Türk siyasi hayatı oldukça karışık günler geçirdi. 1960'lı yıllarda sosyal ve ekonomik sorunların oldukça geniş platformda tartışılabilir olması, özellikle aydınlar arasında sosyalist düşüncüyü yaygınlaştırdı.²⁴⁴ DP'nin kapatılması ile sağda birden fazla parti yer alırken, 1961 Anayasası'nın sağladığı atmosferde solda CHP'nin yanına Türkiye İşçi Partisi (TİP) katılmıştı. TİP 'in "Sol" bir parti olduğunu açık açık söylemesi, dünya siyasetinde sol akımların giderek güçlenmesi, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) aleyhtarı bir ortamın doğması gibi nedenler üst üste geldiğinde CHP, klasik politik çizgisini gözden geçirmek zorunda kaldı. Dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeler neticesinde CHP daha solda bir parti olma yoluna girdi.²⁴⁵

CHP ilk adımını 1964 kurultayında "Temel Hedefler Beyannamesi"yle attı. 1965'te ise CHP biraz daha ilerleyerek partinin yeni çizgisini "Ortanın Solu" olarak belirledi.²⁴⁶ Parti içinde bu yeni politikaya karşı hemen tepkiler oluştu. 1965 seçimlerinin ardından CHP oylarının büyük bir kısmını DP'ye kaptırdı²⁴⁷. Ortanın Solu ideolojisinin benimsenmesi, CHP'nin ulusal parti teşkilatında yer alan

²⁴⁴ Hikmet Özdemir, *a.g.e.* 220.

²⁴⁵ Gürcan Bozkır, "Cumhuriyet Halk Partisinde Bülent Ecevit ve Orta'nın Solu Düşüncesi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, C. 4, S. 11, 2002, 232-233.

²⁴⁶ *CHP Düzen Değişikliği Programı*, Ulusal Basımevi, Ankara 1969.

²⁴⁷ Gürcan Bozkır, "Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, VI/15, (2007/Güz), 276.

ideolojik yönelimli küçük grup ile diğer iki grup arasındaki farklılıkları da perçinledi. Bunların ilki, partinin merkez teşkilatında nüfuz sahibi olan ılımlı devletçilerden oluşmaktaydı. İkinci grup ise, ülke çapındaki CHP şubelerinde yer alan ve bir nevi liberal ekonomik politikadan yana olan kimselerden meydana gelmekteydi.²⁴⁸ CHP içindeki bu çatışma sonucunda Turhan Feyzioğlu, Ferit Melen beraberindeki 46 ılımlı devletçi,²⁴⁹ CHP genel merkezine gönderdikleri bir mektup ile istifa etti.²⁵⁰ CHP’den ayrılan Van Senatörü Ferit Melen, ortanın solu düşüncesini şu şekilde eleştirmiştir: *CHP içinde hangi maksat ve niyetle ortaya atılmış olursa olsun, ortanın solu sloganı bugün artık bir sol tuzağı, sosyalist tuzağı olarak kullanılmaktadır. Sol akımın her çeşidi bu şemsiye altında kendisine*

²⁴⁸ Kemal H. Karpat, “*Türk Siyasi Tarihi*”, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, 205.

²⁴⁹ CHP’den istifa eden 48 kişi şunlardır: Turhan Feyzioğlu (Kayseri Milletvekili), Orhan Öztrak (Tekirdağ Milletvekili), Ferit Melen (Van Senatörü), Emin Paksüt (Ankara Milletvekili), Fehmi Alpaslan (Artvin Senatörü), Süreyya Koç (Balıkesir Milletvekili), Turan Şahin (Muğla Milletvekili), Coşkun Kırca (İstanbul Milletvekili), Nurettin Arıdoğan (Elazığ Milletvekili), Mazhar Basa (Rize Milletvekili), Fehmi Baysoy (Erzincan Senatörü), Sedat Çumralı (Konya Senatörü), Himmet Erdoğan (Kütahya Milletvekili), Enver Güreli (Balıkesir Milletvekili), Hüseyin İnceoğlu (Gaziantep Milletvekili), Fenni İslimyeli (Balıkesir Milletvekili), Zariye Koçak (Bitlis Milletvekili), Nizamettin Özgül (Gaziantep Senatörü), Necip Seyhan (Hakkari Senatörü), Atif Şoğolu (Denizli Milletvekili), Mustafa Uyar (İzmir Milletvekili), İbrahim Aysoy (Mardin Milletvekili), Rafet Eker (Antalya milletvekili), Şevket Raşit Hatipoğlu (Manisa Milletvekili), Hilmi İncesulu (Çorum Milletvekili), Hayri Başar (Eskişehir Milletvekili), Fethi Çelikkaya (Burdur Milletvekili), Ahmet Demiray (Amasya Milletvekili), İhsan Kabadayı (Konya Milletvekili), Muammer Obuz (Konya Senatörü), Mehmet Pırılı (Antalya Senatörü), İrfan Solmaz (Tokat Milletvekili), Vefa Tanır (Konya milletvekili), Cemal Yavuz (Bingöl Milletvekili), Enver Bahadır (Hatay Senatörü), Kemal Beyazıt (Maraş Milletvekili), Mahmut Çetin (Urfa Milletvekili), Mustafa Dinekli (Konya Senatörü), Arif Ertunga (İzmir Milletvekili), Sakıp Hatunoğlu (Erzurum Senatörü), Zeki İslam (Gaziantep Senatörü), Ethem Karakapıcı (Urfa Senatörü), Ahmet Onar (Konya Senatörü), Abdülkerim Saraçoğlu (Mardin Senatörü), Ruhi Soyer (Niğde Milletvekili), Bekir Tünay (Adana Milletvekili), Bahri Yazır (Bursa Milletvekili), Hüseyin Yılmaz (Gaziantep Milletvekili). Milliyet Gazetesi, 1 Mayıs 1967, 1.

²⁵⁰ İstifa eden parlamenterlerin CHP genel merkezine yolladıkları istifa mektubu şu şekildedir: “Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezine, Türkiye için doğru yolun Atatürk ilkelerinin gösterdiği yol olduğuna inanan CHP’yi gitgide tehlikeli hale gelen bir sol maceranın vasıtası yapmak yolundaki tertiplerin günden güne su yüzüne çıktığını gören Türkiye’de demokratik rejimin ve anayasaya dayanan demokratik, sosyal, hukuk devletinin yaşaması için de demokratik olması gerektiğini bilen, yüce Türk milletinden başka hiçbir kudretin, hiçbir şahsın emir ve sultasını kabul etmeyen, zulüm usullerinden uzak olmanın millete yaklaşmak olduğuna inanan, gerçek dışı ithamlarla anayasaya ve siyasi partiler kanununa aykırı tertiplerle solcu nümayişçilerin baskılarıyla yürütülen bir kurultayın CHP’yi tarihi yolundan ayırdığına dair olan CHP’nin daima reddettiği (Merkez-i umumi) sultasını, sosyalist ve Katolik partilerde görülen merkez hâkimiyeti usullerini CHP’ye getirmenin, CHP için kendi kendini inkâr anlamını taşımasından üzüntü duyan, kurultayı açış konuşmasında sosyalizm, ortanın solu ve milliyetçilik gibi konularda söylenenlere, öğleden sonra genel başkanının imzasıyla komisyona sunulan raporda aynı konularda söylenenlerin birbirine zıt olmasının ve adeta parti içindeki sosyalizm heveslerini teşvik edici sözlerle bu raporda yer verilmesinin ortaya koyduğu samimiyetsizliği tespit eden, olağanüstü kurultayın demokrasi esaslarına inanmış bir siyasi partiye yakışmayan sol nümayiş tertipleri içinde kanunsuz ve usulsüz yürütüldüğünü müşahade eden, biz imza sahipleri CHP’den istifa ediyoruz.; Gürkan Bozkır, “*Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi*”, 277.278.

yer bulmakta ve CHP'ye sızabilmektedir. Sosyalizmin her çeşidi kendisini ortanın solu ambalajı içinde memlekete benimsetmenin kestirme yolunu bulmuştur. İyi yürekli vatansever CHP lileri uyarmak istiyorum. CHP'yi, bu türlü tasallütlardan kurtarmağa artık güçlerinin yetmeyeceğini anlamalıdır. Onu kaderiyle baş başa bırakmanın zamanı gelmiştir. Milletçe karşısında bulunduğumuz tehlike gerçekten büyüktür. Bugünkü iktidarın benimsediği usullerle bu tehlikeyi ortadan kaldırmak mümkün değildir.²⁵¹ Melen'in bu sözleri aslında CHP'den neden ayrıldığının da bir göstergesidir.

Ferit Melen'in CHP'den ayrılmasını oğlu Prof. Dr. Mithat Melen ise şu şekilde değerlendirmiştir: *"Ecevit'in bu atılımı CHP açısından önemlidir. Bu atılım ile beraber babam ve beraberindekiler Türkiye'nin solda işinin olmadığını, esas meselenin serbest piyasa ekonomisinin olduğunu izah etmişler. Melen'in liberal olduğunu, ancak Melen'deki serbest piyasa ekonomisindeki liberallik anlayışının devleti şimdiki gibi bu hale getirmek olmadığını, bırakınız yapsınlar bırakınız gençsinler anlamında bir liberallik olmadığını"* ifadelerini dile getirmiştir.²⁵²

CHP'den istifa eden üyeler, 1 Mayıs'ta bir toplantı yapıp, resmi kuruluş tarihi 12 Mayıs 1967 olan yeni bir parti kurmaya karar verdiler. Partiye Güven Partisi (GP) adı verildi.²⁵³ Amblem konusunda yapılan çalışmalar sonucunda parti yönetim kurulu; parti örgütü ve seçmenlerden gelen dilekleri değerlendirerek parti ambleminin koç olmasını 15 Eylül 1967 tarihinde oy birliğiyle kararlaştırmıştır.²⁵⁴ Partinin kuruluş beyannamesini toplam 44 kişi imzaladı ve bu beyannameden sonra partinin kurulduğu resmen ilan edildi.²⁵⁵ Turhan Feyzioğlu oy birliği ile başkan, Ferit Melen ise Genel Başkan Yardımcısı seçilmiştir.²⁵⁶ Güven isminin

²⁵¹ Milliyet Gazetesi, 15 Ağustos 1967, 1-7.

²⁵² Rıdvan Süslü, (08.08.2017), *Prof Dr. Mithat Melen ile Ferit Melen Üzerine Söyleşi*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Van.

²⁵³ *Güven Partisi Programı*, 12 Mayıs 1967; Feroz Ahmad, *"Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980"*, Hil Yayıncılık, İstanbul, 1992, 254.

²⁵⁴ Gürkan Bozkır, *a.g.m.*, 279.

²⁵⁵ Beyannameye altı üye imza atmamıştır. Bunlardan Nurettin Ardıçoğlu Elazığ'da ve Mahmut Çetin de Urfa'da olduklarından imzaya gelememişlerdir. Zarife koçak, CHP'ye vefa hissim imza atmama engel oluyor gerekçesiyle beyannameyi imzalamamıştır. Enver Güreli ve Fenni İslimyeli de beyannameye imza atmayanlardandır. Bu arada Şevket Raşit Hatipoğlu da bütün ısrarlara rağmen beyannameyi imza atmaktan kaçınmıştır. İmza atmayan bir diğer isim ise Vefa Tanır'dır.

²⁵⁶ Milliyet Gazetesi, 5 Mart 1968, 3. Feroz Ahmad, *a.g.e.*, 254.

parti kurucuları arasında yapılan ittifak ile belirlendiğini söyleyen Feyzioğlu, partinin sloganının ise “İçte Güven, Dışta Güven, Güven Partisine Güven” olarak belirlendiğini dile getirir.²⁵⁷

Partinin ekonomik, sosyal ve dış politika görüşlerini belirten program altı bölüm ve 169 maddeden oluşmaktadır. Güven Partisi programını Turhan Feyzioğlu şu şekilde açıklamıştır:

*“Partimiz, bir sınıf ve zümre partisi değil, milletimizin hürriyet ve sosyal adalet içinde hızla kalkınmasını isteyen ve görüşlerimizi paylaşan her yurttaşa açık bir milli partidir. Demokratik rejimin memleket bünye ve ihtiyaçlarına uymadığı, memleketin iktisadi ve sosyal davalarına bu rejim içinde çözüm yolu bulunamayacağı tarzındaki inkârcı ve yıkıcı iddiaları reddeder.”*²⁵⁸

“Vatandaşların devlet için değil, devletin vatandaşlar için olduğuna inanan partimiz, toplumun temel inançlarını, demokratik rejimi, kanun Hâkimiyetini, Dini inançları, mülkiyet, şeref ve itibarları yıkmak isteyen komünistlere veya çeşitli maskeler altında aynı gayreti sarf edenlere ve laik Cumhuriyet esaslarına tamamlayanlara karşı, anayasa düzenini, bu düzenin ve Türk toplumunun dayandığı manevi değerleri ve inançları azimle savunacaktır. Yolumuz, Atatürk'ün gösterdiği yoldur. Türkiye’de tütmeyen ocak, işsiz kol, geçim darlığı çeken aile, hekimsiz ve ilaçsız hasta, okulsuz çocuk, susuz ve yolsuz köy bırakmamak için kalkınma mücadelesini azimle devam etmek lazımdır.

Türkiye’nin; demokratik rejim içinde, demokratik planlama yoluyla gelişmeye ihtiyaç duyan ilçelerdeki fert başına yıllık gelir artışından çok daha fazlasına gerçekleştirmeye muktedir olduğunu ispat etmiştir. Memleketimiz, ulaşmış olduğu seviye bakımından, sosyal adalete uygun hızlı kalkınmayı insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik rejim içerisinde gerçekleştirebilecek imkânları sahiptir.

Milletimizin daha dün bağımsızlığına kavuşmuş ve hiçbir devlet tecrübesi olmayan milletlerden ne kadar farklı ve ileri olduğunu görmeyerek veya görmemezlikten gelerek, Türk kalkınmasının ancak zor ve baskı usulleriyle, dikte

²⁵⁷ Milliyet Gazetesi, 13 Mayıs 1967. 1.

²⁵⁸ Güven Partisi Tüzüğü, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara 1967; Milliyet Gazetesi, 14 Mayıs 1967. 9.

*yoluyla gerçekleştirilebileceğini açık veya kapalı şekilde ileri sürenler yanılmaktadırlar”.*²⁵⁹

Feyzioğlu'nun ana hatlarıyla açıkladığı programda; sosyal, siyasal ve ekonomik bağlamda kapsayıcı, bağlayıcı ve çözüm odaklı vurgular yapılmaktadır. Hürriyet ve sosyal adalet temaları öne çıkarılarak, parti görüşleri çerçevesinde birleşen her bireyin parti üyesi olabileceği vurgusu vardır. Vatandaşların Devlet için değil, Devletin vatandaşlar için var olduğu ifadesi, Güven Partisi'ne yönlendirilecek “devlet kim içindir? ”sorusuna da cevap niteliği taşımaktadır. Partinin milli bilinç çerçevesinde, geçmişten beslenen, ulusalcı bir ideoloji çerçevesinde hareket edeceğini ise; “*patimizin yolu Atatürk yoludur*” söylemi ortaya koymaktadır.

Turhan Feyzioğlu öncülüğünde kurulan GP, 29 Ocak 1971 tarihinde toplanan kongresinde adını Milli Güven Partisi (MGP) olarak değiştirmiştir.²⁶⁰ GP, daha sonra Kemal Satır liderliğindeki Cumhuriyetçi Parti'yle birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) adını aldı. Bu parti politikalarını büyük ölçüde irtica ve sosyalizm tehlikesi üzerine inşa etti. CGP katıldığı 1973 seçimlerinde % 5,2 ve 1977 seçimlerinde ise 1,8 oy aldı. Partinin genel başkanı Turhan Feyzioğlu'nun 12 Eylül askeri darbesinden sonra adı başbakanlık için geçti. Ancak adı bir parti ile özdeşleştiği için gerçekleşmedi.²⁶¹ CGP 16 Ekim 1981'de öteki partilerle birlikte, MGK kararıyla feshedildi.²⁶²

2.1.1. Güven Partisi İçerisinde Ferit Melen

Ferit Melen, GP'nin kuruluşundan, feshedilişine kadar parti içerisinde devamlı olarak yer almıştır. Senato üyesi²⁶³ ve GP üyesi olan Melen, bu süre zarfında önemli görevlerde bulunmuştur. Melen'in 12 Mart 1971 Muhtırasından

²⁵⁹Parti Tüzüğü İçin bkz. Güven Partisi Tüzüğü, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara 1967. Milliyet Gazetesi, 14 Mayıs 1967, 9.

²⁶⁰ Gürcan Bozkır, “Türk Siyasi Hayatında Güven Partisi- Milli Güven Partisi- Cumhuriyetçi Güven Partisi” (*Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi*)(1967-1980), İzmir, 1996, 922.

²⁶¹ Rüstem Erkan, “CHP’de Yol Ayrımı”, <http://www.radikal.com.tr/radikal2/chpde-yol-ayrimi-1080126/> Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2017.

²⁶²Tamıl Bora, “Güven Partisi”, <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/8319/guven-partisi#.WXvAMYjvIU> Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2017.

²⁶³ Ferit Melen 7 Haziran 1964 tarihinde yapılan Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde rakibine 50.000 oy farkla Van’dan CHP Senatörü seçilmiştir. Milliyet Gazetesi, 8 Haziran 1964, 1-7.

sonra kurulan I. ve II. Nihat Erim hükümetlerinde Milli Savunma Bakanlığı yapması, Nihat Erim'in ardından Başbakanlık koltuğunu devralması ve Milliyetçi Cephe Hükümetlerinde Milli Savunma Bakanlığı yapması Melen'i siyaseten güçlü kılan görevler olmuştur. Söz konusu siyasi görevlerine geçmeden önce Ferit Melen'in, GP günlerinden, I. ve II. Erim hükümetlerinde Milli Savunma Bakanı olduğu döneme kadarki çalışmaları incelenmeye çalışılacaktır.

2.1.1.1. 2 Haziran 1968 Van Yerel Seçimleri ve Ferit Melen'in Rolü

2 Haziran 1968 belediye seçimleri GP'nin katılmış olduğu ilk genel yerel yönetim seçimleridir. GP katıldığı bu seçimlerde AP, CHP ve birçoğu AP ve CHP'de adaylığı kabul edilmeyip bağımsız olarak seçime giren belediye başkanlarından oluşan bağımsızların ardından dördüncü yüksek oyu sağlamıştır.²⁶⁴

Güven Partisi ülke çapında tam olarak örgütlenemediğinden aday bulmakta zorluk çekmiştir. Dolayısıyla birçok il merkezinde seçime katılamamıştır. Seçime katıldığı nadir illerden biri Van'dır.

Van'da yapılacak seçim çalışmaları yaklaşık üç hafta önceden başlamıştır. Ferit Melen seçim çalışmalarında bulunmak üzere 23 Mayıs 1968'de Van'a gelmiştir. Van'da seçim kapsamında hummalı bir çalışma başlatılmıştır. Partilerin adeta Van üzerinde bir güç mücadelesi yaptığını söylemek yerinde olacaktır. Nitekim CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit 24 Mayıs 1968'de Van'da bir toplantı düzenlemiş partililere ve Van halkına; *"ortanın solu düşüncesini anlatarak, iktidara çatmış ve bu düzende demokrasi yaşanmaz"* diyerek düzeni CHP'nin kuracağını, CHP'ye oy verilmesini istemiştir.²⁶⁵

Seçime yaklaşık bir hafta kala GP büyük bir açık hava toplantısı düzenlemiştir. Açılış konuşmasını İl Başkanı Necmi Vangöl'ün yaptığı toplantıya binlerce kişi katılmıştır. Konuşmasına GP'nin kuruluş sebeplerinden bahsederek başlayan Vangöl, *"putumuz yok, imanımız var"* sözleri ile konuşmasını

²⁶⁴ AP; 1.509.774 oy, Birlik PARTİSİ (BP); 30.730 oy, CHP; 995.963 oy, CKMP; 31.390 oy, GP; 102.402 oy, MP; 58.400 oy, TİP; 54.061 oy, YTP; 15.988 oy. Gürkan Bozkır, Türk Siyasi Hayatında Güven Partisi- Milli Güven Partisi- Cumhuriyetçi Güven Partisi, (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi)(1967-1980), İzmir, 1996, 922.

²⁶⁵ Van Postası, 24 Mayıs 1968, s. 1.

tamamlamıştır. İl Başkanı'nın ardından konuşan Belediye Başkanı ve Belediye Başkan Adayı Mustafa Altaylı; belediyenin son iki yıl içerisinde yaptığı işleri anlatmış şehre içme suyu ve hidroelektrik getirildiğini, her eve su ve elektrik verildiğini vurgulamıştır. Şamranaltı'nın yakında su ve elektriğe kavuşacağını da belirten Altaylı, yeni yolların yapıldığını ve yapılacağını belirterek halkın kendisine oy vermeleri durumunda, Van'ı doğunun güzel merkezlerinden biri haline getireceğini belirtmiştir.

Mustafa Altaylı'nın konuşmasının ardından kürsüye gelen Ferit Melen yaklaşık bir saat süren bir konuşma yapmış ve halktan büyük bir ilgi görmüştür. Melen konuşmasında özetle; *“Belediye hizmet olarak iki yıl önce ne vaat ettiyse yerine getirdik Van'da iki yılda yapılan 30-40 yılda yapılanlardan çoktur. Van; suya, ışığa, yola kavuşmuştur. Şamranaltı mahallesi için vaadimizi kısa bir zaman içerisinde yerine getireceğiz söz veriyoruz”* demiştir. Melen ayrıca; *özel idarenin hizmet yapmadığını, gelirin az olduğunu belirterek bunu gidereceklerini* söylemiştir.²⁶⁶

Genel olarak Türkiye siyasetine de değinen Melen; son dönemlerde solcuların tahriklerinin arttığını, siyasi düzeni, iktisadi düzeni, sosyal düzeni yıkmak yerine sosyalist bir düzenin getirilmek istendiğini belirtmiştir. Solcuların sınıf kavgası çıkarmak, Türk milletini bölmek, parçalamak istediğini ifade etmiştir. CHP'nin ortanın solu sloganını kabul ettikten sonra sola kaydığını ve memleketi sosyalist yapmak isteyenlere yol açtığını, onlara cesaret verdiğini söylemiştir. CHP'yi bu yoldan ayırmak için çok çalıştık muvaffak olamayınca ayrılmaya ve GP bayrağı altında solculukla mücadele etmeye karar verdiklerini belirtmiştir. GP'nin fikir ve program partisi olduğunu ifade eden Melen, siyasi düzen olarak hürriyet düzeninin gelişmesini istemektedir. İktisadi düzen olarak serbest piyasa nizamına taraftar mülkiyet ve miras hakkının savunucusudur. GP'si sosyal adaletin gelişmesini ister diyerek sözlerini tamamlamış ve alkışlar arasında kürsüden ayrılmıştır.²⁶⁷

2 Haziran'da yapılacak seçimler dolayısı ile siyasi partiler son propaganda çalışmalarını 1 Haziran saat 18.00'da tamamlamışlardır. 2 Haziran da başlayacak

²⁶⁶ İki Nisan, 28 Mayıs 1968, 1.

²⁶⁷ Van Postası, 28 Mayıs 1968, 1.; İki Nisan, 28 Mayıs 1968, 1.

olan seçimlerde Belediye başkanlığının yanı sıra, 4 Genel Meclis Üyesi ve 13 Muhtar da seçilecektir. Van genelinde seçilecek Belediye Başkanı'nı sayısı 9'dur. Bunlardan biri il, yedisi ilçe, biri de köy Belediye Başkanıdır. Ayrıca 16 Genel Meclis üyesi ve 300'den fazla Belediye üyesi seçilecektir.

2 Haziran 1968'de Belediye Başkanlığı, Belediye Meclis Üyeliği ve İl Genel Meclis Üyeliği seçimleri ile köy ve mahalle muhtarlıkları ve ihtiyar heyeti üyeliği seçimleri sükûnet içerisinde gerçekleştirilmiştir. Belediye seçimleri AP ve GP arasında olmuş, seçimlere katılımın az olması dikkatlerden kaçmamıştır. AP Başkan adayının 1943 oyuna karşılık GP Başkan adayı 615 oy fark ile 2568 oy alarak kazanmıştır. CHP 1178 oy, bağımsız adaylar ise 175 oy almıştır.

Belediye Meclis Üyeliklerinde GP 11 sandalye, AP 10 sandalye, CHP ise 6 sandalye kazanmıştır. Bu sonucun ardından, Mustafa Altay Van belediye Başkanlığına seçilmiştir.

Belediye Meclisine girmeye hak kazanan isimler ise, şunlardır: GP'den; Mehmet Sırrı Gazalioğlu, Cafer Akköprülü, Remzi Perihanoğlu, Kemal Türkoğlu, Zekai Karabulut, İsmail Kısmet, Mazhar Tanrıtanır, Ömer Dışarılı ve Kadir Perihanoğlu; AP'den; Aydın Arvasi, Suat Keçecioğlu, Burhan Koçak, Servet Mehterbaşoğlu, Münci Irak, Baki Görgülü, Fuat Şengül, Ömer Faruk Orbay, Mustafa Altınbaş; CHP'den; Ali İhsan Demirel, Timurlenk Bozkurt, Cevdet Güner, Nazif Işık, Ömer Polatoğlu, Ahmet Çelik'tir.

İl Genel Meclisi seçimleri ise şu şekilde sonuçlanmıştır: AP'den; Merkezden Niyasi Aras, Abdülbari Kartal, GP'den; Yusuf Oflas, Bahattin Tatar.

İlçe Belediye Başkanlığını, Erciş'te, AP'den Baki Leventoğlu, Gürpınar'da AP'den Selahattin Güngör; Çatak'ta AP'den Kadir Dostgöl, Gevaş'ta AP'den Muhsin Görentaş, Başkale'de bağımsız aday Abidin Öztürk kazanırken. Muradiye ve Özalp'ı ise CHP kazanmıştır.²⁶⁸

Güven Partisi; 1968 yerel yönetimler seçiminde AP'nin 693, CHP'nin 292 ve bağımsızların 189 belediye başkanlığından sonra 23 belediye başkanlığını kazanarak dördüncü parti olmuştur. Bu 23 belediye başkanlığı içinde 3 il belediye

²⁶⁸ İki Nisan, 3 Haziran 1968, 1.

başkanlığı yer alırken diğer başkanlıklar küçük ilçeler ve beldelerden oluşmaktadır. Bu üç belediye daha önce CHP’de olan Van, Hakkari ve Mardin’dir. Kazanılan diğer ilçe belediyeler ise Gercüş (Mardin), Çukurca, Yüksekova(Hakkari), Narman, Karayazı, Pazaryolu (Erzurum), Çeltikçi (Burdur), Kazım Karabekir, Yukarıçiğil, Kozanlı, Hadım, Gevrekli (Konya), Hisarcık, Akkışla, Tavşancalı (Kayseri), Beşiri, Kayabağlar, Pervari (Siirt), Pazar (Rize), Tutak (Ağrı) olarak sıralanabilir.²⁶⁹

GP’nin belediye başkanlığı kazandığı bölgeler dikkatle incelendiğinde ülkenin İç Anadolu, Güney ve Doğu Anadolu bölgelerinin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Buralarda adayların toplumsal destekleri olduğu ve bundan dolayı seçilmelerinin kolay olduğu gözlenir. Belediye başkanlıklarının kazanıldığı vilayetler incelendiğinde ise bu vilayetlerin CHP’nin eski merkezleri olduğu görülmektedir. GP’nin kurulmasından sonra CHP’den en fazla kaymanın olduğu iller Konya, Kayseri, Siirt ve Van’dır. CHP’den ayrılan bir kısım senatör ve milletvekilleri sadece kendileri değil bir kısım CHP tabanını da GP’ye götürmüşler.²⁷⁰ Van’da CHP’den GP’ne büyük bir geçiş olmuştur. Bunun en büyük faktörü ise Ferit Melen’in Van halkı üzerinde bıraktığı güven duygusudur. Van halkı partililik ve ideolojiden çok Ferit Melen’e inanmış ve her durumda desteklerini esirgememiştir. Daha sonraki yıllarda yapılan seçimlere bakıldığında da Ferit Melen’in Van siyasetinde etkin bir rol oynadığı kolaylıkla anlaşılmaktadır.

2.1.1.2. 1970 Bütçesi Üzerinde Güven Partisi’nin Görüşlerinin Ferit Melen Tarafından Değerlendirilmesi

1970 mali yılı Bütçe kanun tasarısının müzakeresi 28 Ocak 1970’de başlamıştır. Bu bütçe görüşmeleri 1969 seçimleri sonunda, tek başına yeterli bir çoğunluk sağlayarak hükümeti kurmuş olan AP iktidarının ilk bütçesidir. Yaklaşık 10 gün boyunca süren bütçe görüşmeleri yoğun tartışmalara neden olmuştur. Bütçenin tümü üzerine grup sözcüleri söz hakkı almış ve bütçe tasarısı üzerinde görüşler bildirilmiştir. Bütçe görüşmeleri hakkında fikir beyanında bulunmak üzere GP grubu adına Ferit Melen söz hakkı almıştır.

²⁶⁹ Gürkan Bozkır, *a.g.t.*, 91-92.

²⁷⁰ *a.g.t.*, 94.

Bütçe müzakerelerinin bir bakıma hükümetin icraatlarının tümünün incelenmesine imkân veren bir görüşme olduğunu belirterek başlayan Melen, bütçe görüşmeleri sırasında, memleketin siyasi, içtimai, ahlâki bütün meselelerini gözden geçirmenin mümkün olduğunu belirtmiş ve bu kapsamda değerlendirmelerde bulunacağını ifade etmiştir.²⁷¹

1970 yılının bütçesinin değerlendirilmesine geçmeden önce, geçmiş dönemin bütçesi hakkında beyanatlarda bulunan Melen, son dört yılın planının belirlediği %7 oranındaki kalkınma hederlerine varıldığını belirtmiştir. 1965 fiyatları ile gayrisafi milli hasıla ve fert başına düşen milli geliri rakamlarla açıklamıştır. Kalkınma hızının da aynı yıllarda sırasıyla 1966 yılında %10.3, 1967 yılında %6, 1968 yılında %6.7, 1969 yılında %6.8 olduğunu söyleyen Melen, hürriyet düzeni içinde, demokratik plan ile gerçekleştirilmiş olan bu neticeyi başarılı bir sonuç olarak gördüklerini vurgulamıştır. Önceki dönemin tarım, sanayi, kamu sektörünü mali çerçeveden değerlendirip 1970 yılının bütçe tasarısı hakkında GP'nin görüşlerini ifade etmiştir.²⁷²

1970 Bütçesinin rakamlarını tahlil eden Ferit Melen, 1970 bütçe tasarısı ile hükümetin TBMM'nden genel ve katma bütçeli dairelerin cari harcamaları için 13.100.000, yatırım harcamaları için 7.441.000, sermaye teşkili için 8.350.000 olmak üzere, toplam 28.891.000 ödenek istediğini söylemiştir. Bütçe Komisyonunun bazı hizmetlere yaptığı 62.000.000'luk ilâve ile birlikte vadesi uzatılan bütçenin ödenek toplamının, bu suretle 28.950.000 küsura ulaştığını belirtmiştir. 1970 harcamaları için istenen bu ödeneklerin geçen yıla nazaran yüzde 8,27 oranında 2.282 milyon tutarında bir fazlalık gösterdiğini dile getirmiştir. 1966 bütçesinin 1967'ye nazaran gösterdiği fazlalığın yüzde 13 oranında ve 2.625 milyon, 1969 bütçesinin 1968'e nazaran gösterdiği fazlalığın yüzde 18 oranında, 4 milyar lira olduğunu hatırlatan Melen, yeni bütçedeki gider artışının nispeten bir seviyede kaldığını açıklamıştır. 1970 bütçesi için teklif olunan rakamların, 1969 bütçesinin fiilî neticelerine kıyaslandığında aralarında bu derece bir farkın olmadığını dile getirmiştir. Melen ayrıca; 1970 programının 1969 kesimi gelir gider dengesini gösteren tablosunda 1969 fiilî gideri 25 milyar

²⁷¹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Toplantı: 9, Cilt: 56, 28 Ocak 1970, 54.

²⁷² Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Toplantı: 9, Cilt: 56, 28 Ocak 1970, 6-57.

550.000.000 lira olarak tahmin olunduğunu söylemiştir. Buna göre 1970 giderlerinin 1960 fiilî sarfiyatına nazaran gösterdiği fazlalık, cari giderlerde 1 milyar yani % 8, yatırımlarda 690.000.000, yani % 12 toplamda da 3.340.000 yani % 13 olduğunu belirtmiştir. Bu duruma göre bütçenin arz ettiği fazlalık gerekçede görüldüğü ve cari giderlerinde % 5 civarında değil plân rakamına, oranına yakın olan % 8,2 toplamda da % 13 olduğunu açıklamıştır. Giderlerin bu seviyede tutulabildiği takdirde bu ölçüdeki bir artıştan normal olduğunu vurgulamıştır.²⁷³

Güven Partisi'nin devlet bütçesini plânlı kalkınmanın etkili bir aracı olarak gördüğünü söyleyen Melen, sözlerine şöyle devam etmiştir: *Bütçe rakamlarının toplamı olarak büyümesiyle esasen bize göre, bir anlam taşımaz. Bütçelerde gelişmeyi sağlayacak hizmetlere ve yatırımlara ayrılan ödeneklere bakmak lâzımdır. Kalkınmamızı gerçekleştirmek için bütçelerimizde her yıl kamu gelirinin, artan oranda, yatırımlara ayrılması ve cari harcamalardaki artışın ise, sınırlı tutulması icap eder. Bu sebeple, yıl içinde yatırımlar için ayrılmış olan ödenekler aleyhine cari giderlerin artırılması yoluna gidilmesinden, behemahal, sakınılmasını gerekli görüyoruz.*²⁷⁴

Bütçe gelirleri, bütçe denkliliği, bütçe açıklarını da değerlendiren Melen, yeni vergi tedbirleri ile ilgi olarak ise; *Hükümet programında yer alan Mali politika şu suretle tarif olunmuştur: "Maliye politikamız topyekun kalkınmamızın sıhhati ve süratli olarak gerçekleşmesini ve ekonomimizin enflasyon, resesyon, deflasyon gibi arızalardan uzak kalarak istikrar içinde gelişmesini sağlamak, artan milli gelirin vatandaşlar arasında adil ve dengeli olarak dağılmasına yardımcı olmak esasına dayanır."* Kalkınma planlarımızın hedefleri göz önünde bulundurularak tespit edilmiş olan bu politika ile mutabıkız. GP olarak, kuruluşumuzdan bu yana, kalkınma hamlesi içinde bulunan memleketimizde izlenmesi gereken mali politikanın bu esaslara dayanmasını müdafaa etmiştir. Bugün, içinde bulunduğumuz mali ve iktisadi güçlükler, aslında bu esaslara uyulmamış bulunmasından doğmuştur. Bu prensipten hareket edilerek ek finansman ihtiyaçlarının vergi tedbirleriyle karşılanması esas itibarıyla, yerinde

²⁷³ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Toplantı: 9, Cilt: 56, 28 Ocak 1970, 56.

²⁷⁴ Ferit Melen, "1970 Bütçesi Üzerinde Güven Partisi'nin Görüşleri", Ayyıldız Matbaası, Ankara 1970, 20.

*bir karardır.” İfadelerini kullanmıştır.*²⁷⁵ Vasıtalı vergilerin mutlak olarak, adaletsiz vergiler olduğunu ve bunlara hiçbir suretle, başvurulmayacağını iddia edenlerden olmadıklarını belirtmiş, GP’nin vergi yükünün fertler ve zümreler arasında adil bir surette dağıtılması savunduklarını belirtmiştir.²⁷⁶

Bölgeler arasındaki dengesizliklere de değinen Melen, yurdun doğu ve batı bölgeleri arasındaki gelişmişlik bakımından farklılıklar olduğunu belirtmiştir. Yurdun doğu, güneydoğu, bölgeleriyle Orta Anadolu’nun ve Karadeniz’in bazı kesimlerinin iktisadi, sosyal ve kültürel bakımlardan nispeten geri ve fakir kaldığını söyleyip, bu farklılıkları azaltmak için harcanan gayretleri yeterli görmediklerini söylemiştir. Bu geri kalmışlığın sebeplerini “...*Sanayi Batıda birkaç büyük şehir etrafında toplanıyor. Üniversiteleri birkaç şehir etrafında topluyoruz, kredi müesseseleri birkaç büyük şehir etrafında toplanmaktadır. Bu yüzden hatta kredi dağılımında da gelişmeye muhtaç bölgeler aleyhine adaletsizlikler olmakta, bankaların bu gelişmeye muhtaç bölgelerde dağıttıkları kredi oralardan topladıkları mevduatın bile altında kalmaktadır...*” sözleri ile dile getirmiştir. Demirel hükümetinin açıkladığı parti programında ve 1970 bütçe tasarısında bu sorunlara dair yer alan çözüm vaatlerini olumlu karşıladıklarını belirten Melen, doğu için bundan önceki vaatler gibi, sözde veya kâğıt üstünde kalmamasını ve süratle uygulama alanına konmasını temenni ettiklerini söylemiştir.²⁷⁷

Ferit Melen’in 1970 bütçe kanun tasarısı ile alakalı para, mevduat, kredi, turizm, ihracat, işçi dövizleri, dış iktisadi münasebetler, dış borçlar, ortak pazar, sanayi, istihdam meseleleri, eğitim ve sağlık meseleleri konularında GP’nin görüşlerini detaylı bir şekilde açıklamıştır.²⁷⁸

Türkiye’nin her şeyden evvel huzura ve güvene muhtaç bir halde olduğunu belirtmiş, “*Hükümetin ilk vazifesi huzuru ve güveni sağlamaktır. Huzur ve güven sağlanmadan istikrarlı bir kalkınma da, ilerleme de elbette olamaz ve*

²⁷⁵ a.g.e., 29.

²⁷⁶ a.g.e., 31.

²⁷⁷ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Toplantı: 9, Cilt: 56, 28 Ocak 1970, 65-66.

²⁷⁸ GP’nin 1970 Bütçesi ile ilgili görüşlerine detaylı bkz: Ferit Melen, “1970 Bütçesi Üzerinde Güven Partisi’nin Görüşleri”, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1970., Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Toplantı: 9, Cilt: 56, 28 Ocak 1970, 53-80.

düşünülemez. Yeni döneme girerken karşılaştığımız bu şartların aynen devam etmesi, Hükümetin çekingen tutumunda bir değişme olmaması halinde bundan, sosyal hayatımızın olduğu kadar, kalkınma gayretlerimizin de büyük zarar göreceği muhakkaktır."²⁷⁹ sözleri ile adeta hükümeti uyarmıştır. Geçen dönemde AP İktidarı'nın taahhüt ettiği ıslahatları gerçekleştirmek için ciddi bir çaba sarf etmediğini belirten Melen, aynı ilgisizliğin bu dönemde tekrarlanmasından haklı olarak endişe ettiklerini ifade etmiştir.

Son olarak Türkiye'nin sosyal politikasını değerlendiren Ferit Melen, *"...Memlekette huzur bozucu olaylar maalesef devam etmektedir. Vatandaşlarımız asayişsizlikten, kanun dışı hareketlerden, işgallerden, tahriplerden, mala ve cana tecavüzlerden şikâyetçidirler. Düzen yıkma heveslilerinin tahrikleri de eksilmeden devam ediyor. Hayat pahalılığı artmakta, geçim güçlükleri hızla büyüyor. Bu dertlere çare bulmak ve şikâyet konularını ortadan kaldırmak hususunda AP iktidarının tutumunda, seçimden sonra dahi, ümit veren bir değişme olmamıştır. Büyük milletimiz huzur istiyor ve güven istiyor. Huzur ve güven içinde çalışmak istiyor. Ve bunun sağlanmasını da, oyları ile iktidara getirdiği AP iktidarından bekliyor, AP iktidarının bu güvene lâyık olduğunu ispat etmesi lâzımdır..."* sözleri ile muhalefeti eleştirmeye devam etmiştir.²⁸⁰

GP'nin 1970 bütçe tasarısı ve bütçe ile ilgili iktisadi, sosyal ve kültürel meselelerini, çeşitli memleket davaları hakkındaki görüşlerini dile getirmiş, bu tenkitlerin yapıcı muhalefet anlayışı ve görev duygusu içinde yaptığını belirtip sözlerini tamamlamıştır.²⁸¹

Ferit Melen'in ardından diğer parti üyeleri görüş ve önerilerini sunmuşlardır. Uzun süre süren görüşmelerinden ardından 1970 bütçe kanun tasarısı kabul edilmiştir.²⁸²

²⁷⁹Ferit Melen, *a.g.e.*, 74.

²⁸⁰Ferit Melen, *a.g.e.*, 79.

²⁸¹*a.g.e.*, 80.

²⁸² 1970 Bütçe Kanun Tasarısı için bkz: Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Toplantı: 9, Cilt: 56, 28 Ocak 1970.

2.2. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası Öncesi Genel Durum

27 Mayıs 1960 sonrasında başlayan koalisyon hükümetleri dönemi 1965 yılında sona ermiştir.²⁸³ 1965 seçimlerine gelindiğinde ise kurulan yeni partiler, yeni siyasi dernekler farklı tartışmalarla da yeni bir anayasal sürecin tecrübe edildiğini göstermektedir.²⁸⁴ 10 Ekim 1965 günü yapılan Genel Seçimlerde Süleyman Demirel'in liderliğindeki AP oyların yaklaşık % 53'ünü (240 sandalye) toplayarak tek başına iktidar olma başarısını göstermişti.²⁸⁵ AP'nin böylesine büyük bir başarı göstermesi bir “*karşı-devrim*” olarak değerlendirilmiş ve 1960'da süngüyle gidenlerin 1965'te oyla geri gelmeleri şeklinde yorumlanmıştır.²⁸⁶

1961 Anayasası'nın yarattığı görece özgür ortam sayesinde Türkiye'de ilk kez yaygın bir etkiye sahip olan Marksist düşüncenin solda yaşanan fikri gelişim üzerinde önemli payı vardı. 1960'ların başında Marksist olmayan sosyalist hareketlerin yanı sıra Marksist bir Türkiye İşçi Partisi TİP kurulmuştu. 1965'den 1968'e kadar sola hâkim olan TİP sistem içinde faaliyet göstermişti. Buna karşın Marksist olmayan solda, Doğan Avcıoğlu'nun çıkardığı *Yön* ve daha sonra *Devrim* dergileri etrafında etkili bir akım meydana gelmişti. Bu hareket Marksizm ile Kemalizm'i harmanlayan bir tür “Sol Kemalizm” niteliğindeydi.²⁸⁷

CHP 1965 seçimlerinde çözüm arayışını “*ortanın solu*” sloganına sarılarak bulmaya çalışmışsa da bu slogan partide bölünmelere sebep olmuştu.²⁸⁸ Öteki uçta ise milliyetçi sağ, örgütlenmeye başlamıştı. 1965'te Alparslan Türkeş küçük bir partinin liderliğini devralarak 1969'da bunu Milliyetçi Hareket Partisi'ne (MHP) çevirmiştir.²⁸⁹

1960'lı yıllar ekonomik ve sosyal gelişim açısından önemli başarıların elde edildiği bir dönem olmuşsa da gelişmekte olan ekonominin emek talebini

²⁸³ Ayla Acar, “12 Mart (1971) Döneminde Muhalif Bir Dergi: Ortam”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, 2012, sayı 42, 2.

²⁸⁴ İlber Ortaylı, Türkiye'nin Yakın Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, 131.

²⁸⁵ Hikmet Özdemir, a.g.e., 250.

²⁸⁶ Davut Dursun, 12 Mart Darbesi, Şehir Yayınları, İstanbul, 2003, 33.

²⁸⁷ Carter V. Findley, Modern Türkiye Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, 313.

²⁸⁸ Vasfiye Çelik, 12 Mart Ara Döneminde Siyasi Partiler, *Liberal Düşünce*, S. 40, 284.

²⁸⁹ Tunca Özgişi, “Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu”, *TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu NO:153*, Ankara, 2012. 209-210

karşlamak için nüfus köylerden kentlere doğru akarken, köylü nüfusu azalmış kentli nüfusu ise giderek artış göstermiştir.²⁹⁰ Bu yeni görünüm ise ülke içinde başka sorunların ortaya çıkmasına neden olduğu gibi bu artış aynı zamanda ülkenin ekonomik durumunu da tehdit eder hale getirmiştir.

12 Mart dönemine gelmeden hemen önce tarım sektöründeki artan daralma ile kentlere göç edenlere istihdam sağlanamayıp, hem tarım sektöründe, hem de kentlerde olağan dışı işsizlik baş göstermiştir.²⁹¹

1960'ların sonunda, küresel kargaşa dalgası Türkiye'ye yönelmiş ve olaylar yükselen radikal solun eylemlerinde yoğunlaşmıştır. 1960'ların çatışmalarının çoğunlukla düzen yanlısı ve karşıtı güçler arasında cepheleşmeler biçiminde başladığını söylemek doğru olacaktır. Bu yıllarda ekonomik ve demografik büyümesinin ardından nüfusun belli kesimleri, özellikle de işçiler ve öğrenciler son derece patlamaya hazır hale gelmişlerdir.²⁹² Türk sol hareketi de bu tempoya ateşli bir şekilde karşılık vermiştir.²⁹³ Bu dönemde Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu DİSK²⁹⁴ sol grubun adeta simgesi haline gelmiştir.

Aşırı gruplar solda egemenlik kazanırken, Haziran ve Temmuz'da militan eylemler baş göstermeye başlamıştır. Silahlı eylemler için vaktin geldiğini düşünen birçok grup bu dönemde dağa çıkmıştır. Bu dönemde gitgide daha iyi örgütlenen ve militanlaşan sadece solcular değildir. Sağ görüşlü öğrenciler, Milli

²⁹⁰ Davut Dursun, *a.g.e.*, 24-25.

²⁹¹ Dilek Kırkpınar, "12 Eylül Askeri Darbesinin Gençlik Üzerindeki Etkileri", *(Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, İzmir, 2009, 26.

²⁹² Bu dönemde dünyada meydana gelen önemli olaylar: Filistin Kurtuluş Mücadelesi, Amerika'nın Vietnam Savaşı'nı genişletmesi (1965), Çin Kültür Devrimi (1966), ve Che Guevara'nın Bolivya'daki eylemleri, (1967) 1968 yılında, Vietnam'daki Tet Hücumu (Şubat), Fransa'daki öğrenci ayaklanmaları(Mayıs), ve Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgali (Ağustos). Carter V. Findley, *a.g.e.*, 314.

²⁹³ Carter V. Findley, *a.g.e.*, 313-314.

²⁹⁴ DİSK işçi hareketindeki bağımsızlaşma eğiliminin ürünüydü. Devlet sendikacılığına karşı bir tepkiyi ifade ediyordu. DİSK kuruluşundan itibaren tüm çalışanların grevli ya da toplu-sözleşmeli sendika hakkının en önde gelen savunucusu olmuş ve bu bağlamda gerçekleşmiş etkinlikleri, hareketliliği desteklemiştir. Carter V. Findley, *a.g.e.*, 313.

Türk Talebe Birliği etrafında toplamaya başlamış²⁹⁵, Ülkü Ocakları'nı ve 1968'de "komando" eğitim kamplarını kurmaya başlamışlardır.²⁹⁶

1960'ların sonunda siyasi hareketler ve akımlar çoğalırken, 1961 anayasasıyla tanımlanan demokratik düzen, kendisine bütünüyle sadık olmayan çıkar gruplarının baskısı altına girmiştir. Büyük partilerin eleştirdikleri nokta değişimle birlikte, anayasanın da çeşitli yönlerden eleştirilmesi ile ilintilidir. 1968'den itibaren Demirel hükümeti ülkedeki artan kargaşaya tepki olarak tutum değiştirmiştir. Sola karşı girdiği mücadelede aşırı sağ serbest bırakarak komando kamplarını görmezden gelmiş ve devletin güvenlik güçlerini serbest bırakmıştır. Toplum polisi öğrenci yurtlarını basmış ve 1961'den beri ilk kez bir siyasal kurbanın ölümüne yol açmıştır.²⁹⁷

Söz konusu dönemde yaşanan bu olaylarında önemli etkisi ile 1969 genel seçim arifesinde Türkiye gitgide yönetilmez hale gelmiştir.²⁹⁸ "Barajsız d'hondt" sistemin uygulandığı 1969 seçimlerinde AP % 46,55 ile 256 milletvekili kazanmış ve Süleyman Demirel başbakan olmaya devam etmiştir. Burada dikkat çeken en önemli nokta 1965'te % 2,97 ile 14 milletvekili kazanan TİP, 1969'da 2,68 ile 2 milletvekili kazanabilmiştir. Özellikle Sosyalist partilerin mecliste sadece 2 vekille temsil edilmesi, solun sokağa inmesinde, öğrenci ve işçi eylemlerinin artmasında etkili olmuştur. Sosyalist bir parti olan TİP'in, hakların demokratik yolla ve seçimler aracılığıyla alınması gerektiği fikri, taraftar kaybetmeye başlamış, sol içerisinde darbecilerin güçlenmesine neden olmuştur.²⁹⁹

Muhtıraya adım adım yaklaşırken şiddet olaylarının boyutu da gün geçtikçe artıyordu. Çalışma yaşamını ve temel sendikalar mevzuatını düzenleyen 274 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası ile 275 sayılı Sendikalar Yasası'nda değişiklik yapan tasarının meclisten geçmesinin ardından DİSK öncülüğünde 15-16 Haziran tarihlerinde düzenlenen gösteri ve yürüyüşe

²⁹⁵ Carter V. Findley, *a.g.e.*, 315.

²⁹⁶ İsmail Bostancıoğlu, "68'de Sağcılar Ne Yapıyordu?" <http://www.turksolu.com.tr/ileri/36-37/bostancioglu36.htm> Erişim Tarihi, 29.11.2016.

²⁹⁷ Carter V. Findley, *a.g.e.*, 314.

²⁹⁸ *a.g.e.*, 315.

²⁹⁹ Osman Tarım, "12 Mart'tan 12 Mayıs'a Adalet Partisi ve Türkiye", (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,) Konya, 2013, 79.

hükümetin talimatları ile sert önlemle alınmış ve olaylar neticesinde 3 işçi yaşamını yitirmiştir.³⁰⁰

Artan şiddet olaylarından sonra devrim stratejileri neredeyse açıktan açığa tartışılır hale gelmiş, Deniz Gezmiş'in liderliğindeki Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ve Mahir Çayan'ın liderliğindeki Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKO-C) gibi gerilla hareketlerinden oluşuyordu. 1971'in başında Türkiye ilk kez bir siyasal banka soygunu yaşamış, İstanbul Üniversitesi süresiz olarak kapatılmıştır³⁰¹ ve Ankara Gölbaşı'ndaki Amerikan üssünde görevli dört erin 4 Mart 1971 günü kaçırılması yurtda büyük yankı uyandırmıştır. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu adına yayınlanan bildiri ile silahlı savaşın başlatıldığı ilan edilmiştir. Aynı gün arama yapmak amacıyla jandarma ve polisin ODTÜ yurtlarını basması ve öğrencilerle çatışmanın çıkması var olan gerilimi daha da arttırmıştır.³⁰² Radikal sol unsurlardan bazıları devrimin “*radikal bir cunta*” tarafından iktidarın ele geçirilmesiyle yapabileceğine inanmışlardır.³⁰³

1971 Muhtırası'na yaklaşırken ordu iktidar arasında anlaşmazlığa neden olan olaylardan biride DP'lerin affı meselesidir. 1960 Askeri Darbesi ile iktidardan indirilen ve bütün DP'lilere getirilen siyasi yasaklar bu dönemin konularından biri olmuştur. Adalet Partililer, mirasçısı oldukları DP'nin milletvekillerinin affı meselesini gündemlerine almışlardır. Ancak ordu buna müsaade etmemiştir.³⁰⁴ Hükümetin bu politikalarına karşı, 1960 bu politikalar açıktan açığa tartışılır hale gelip, müdahale söylemleri dillendirilmeye başlanmıştır.

Demirel Hükümeti, 1971 başlarında adeta felce uğramıştır. Üniversite kampüslerindeki ve sokaklardaki şiddeti önlemek için eyleme geçecek gücü

³⁰⁰ Davut Dursun, *a.g.e.*, 35.

³⁰¹ Carter V. Findley, *a.g.e.*, 315.

³⁰² Yusuf Ziya Keskin, “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırasının Türk Devlet Teşkilatı ile Siyaset Hayatına Etkileri”, (Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2011, 261.

³⁰³ Carter V. Findley, *a.g.e.*, 315.

³⁰⁴ Ulus Gazetesi, 13.10.1962, 1.

kalmamış, toplumsal ve mali reformları da meclisten geçirme umudu kaybetmişti. Demirel Hükümeti için bu siyasi havada darbe kaçınılmaz hale gelmiştir.³⁰⁵

2.3. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası

12 Mart 1971’de Türk Silahlı Kuvvetleri 1960 yılında olduğu gibi sivil idareye ikinci kez müdahale etmiştir. 12 Mart gününü Muhsin Batur şu ifadeler ile açıklamıştır:³⁰⁶

“12 Mart sabahı 9.30’da, dördümüz Genelkurmay’da toplandık. Korgeneral Kemal Tahran, hazırladığı metni okudu. Aramızda müzakere ettik, metni çok uzun bulduk, içeriği de bizim isteklerimizi pek karşılamıyordu. Ben yeni bir müsveddeyi yazarken, Faruk Paşa ve Oramiral Eyiceoğlu yanıma gelerek yardımcı oldular. Metin ortaya çıktı, daktilo edildi, imzaya hazır. Memduh Paşa gene derin bir düşünceye daldı, uzun süre imzalamak istemedi, gözleri yaşardı. Haklı idi de, sonunun neye varacağı belli olmayan önemli bir adım atılacaktı. Saat 12.05’de metin hazırlandı ve Tuğgeneral Musa Öğün başkanlığında bir heyetle okunmak üzere TRT’ye gönderildi. Böylece 12 Mart Muhtırası 13 haberlerinin başında Türkiye’ye ve dünyaya duyuruldu.”

12 Mart 1971 günü verilen muhtıranın içeriği şu şekildedir:

- 1- *Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk’ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa’nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirmemiş olup Türkiye Cumhuriyeti’nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.*
- 2- *Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri’nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa’nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak*

³⁰⁵ Erik Jan Zürcher, *Modern Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 25. Baskı, İstanbul, 2009, 373.

³⁰⁶ Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, 296.

kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

- 3- *Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır.*³⁰⁷

Verilen muhtıranın altında; Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un imzaları yer almıştır.

Basın, muhtırayı, son maddesini öne çıkararak “Ordu ultimatom verdi, hükümet çekilsin.”³⁰⁸, “Silahlı kuvvetler Sunay’a ve Meclislere Muhtıra verdi.”³⁰⁹ “Demokratik kurallar içinde kuvvetli ve inandırıcı yeni bir hükümetin derhal kurulması isteniyor, bu yapılmazsa ordu yönetime el koyacak.”³¹⁰ manşetleri ile kamuoyu ile 12 Mart Askeri Muhtırası’nı paylaşmıştır.

Muhtıranın maddelerine bakıldığında muhtırada imzası bulunan generaller, ülkedeki anarşi, ekonomik ve sosyal huzursuzluklardan parlamentoyu ve hükümeti sorumlu tutarken yine sorunların çözümünü aynı parlamentonun içinde arayarak büyük bir çelişkiye imza atmıştır.³¹¹

12 Mart 1971 günü yayınlanan belge bir muhtıra özelliği taşımasının yanı sıra o dönemde yeniden güçlendirdiği düşünülen aşırı sol ideolojiye de indirilmiş bir darbe niteliği taşımaktaydı. 12 Mart Muhtırası ile askeri otorite, meclisi ve cumhurbaşkanını saf dışı bırakmayarak, doğrudan olmasa bile sivil idareye müdahale etmiştir. Ordu, ülke asayişini sağlayamadığı gerekçesiyle Demirel Hükümeti’ni istifaya zorlamıştır.³¹² Komutanların mesajını makamında radyodan dinleyen Başbakan Demirel Bakanlar Kurulunu toplantıya çağırıştır. Saat 14’ ten 15.18’ e kadar devam eden Bakanlar Kurulu toplantısında iki görüş üzerinde durulmuştur: “ya Demirel hükümeti hemen istifa edecekti ya da istifa etmeyip,

³⁰⁷ Hayati Tek, *Darbeler ve Türk Basını*, Atılım Yayınları, Ankara, 2003, 211.

³⁰⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 13 Mart 1971, 1.

³⁰⁹ Milliyet Gazetesi, 13 Mart 1971, 1.

³¹⁰ Ulus Gazetesi, 13 Mart 1971, 1.

³¹¹ Sina Akşin, *Çağdaş Türkiye Tarihi, (1908- 1980)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, 262.

³¹² Hülya Kınık, *a.g.t.*, 7.

*parlamentoya gidip güvenoyu istenecekti” böylece parlamento kararı ile alınacak bir kararın daha demokratik olacağına inanmışlardır. Ancak uzun süren toplantı sonucunda birinci görüş egemen olmuş ve istifa kararı verilmiştir.*³¹³ Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a gönderilen istifa mektubunda şu ifadeler yer verilmiştir:

*“Cumhurbaşkanlığı yüce katına, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları tarafından zat-ı devletlerinize, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına ve Millet Meclisi Başkanlığına tevdi edilip bugün saat 13.00’deki radyo haber bültenlerinde Türk kamuoyuna da duyurulan muhtıra ile Anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir. Bu durum muvacehesinde hükümetin istifasını saygı ile arz ederim.”*³¹⁴

Gönderilen mektupta yer alan istifayı kabul eden Cevdet Sunay, yeni hükümet kuruluncaya kadar, Demirel hükümetinin göreve devam etmesini istemiştir.³¹⁵ Abdi İpekçi, “Muhtıra ve Gerçekler” başlıklı yazısında muhtırayı, parlamenter rejimin, demokratik hukuk düzeninin kurallarına aykırı bulmanın mümkün olduğunu, ancak olaya salt hukuk açısından bakmayınca başka sonuçlara varılabileceğini ve verilen muhtıranın aslında parlamenter rejime ve demokratik düzene son vermeyi değil tam tersine rejimi kurtarma amacı güttüğünün düşünülebileceğini ifade etmiştir. İpekçi’ye göre komutanlar darbe yanlısı olsalardı bunu gerçekleştirebilecek kişilerden oluşmakta idi.³¹⁶

9 Mart 1971 darbesini gerçekleştirecek olan ancak Memduh Tağmaç’ın çabaları sonucu 12 Mart Muhtırası’na dönüşen olaydan üç gün sonra, ilk iş olarak 16 Martta önce bazı, yüksek rütbeli subaylar emekliye sevk edilerek ordudan çıkarıldı. Bunu izleyen günlerde ise bazı subayların yerleri değiştirilerek pasif görevlere getirildi ve daha küçük rütbelilerdeki bazı subaylar da çeşitli suçlamalarla sıkıyönetim mahkemelerinde sanık olarak yargılanmışlardır.³¹⁷

³¹³ Milliyet Gazetesi, 13 Mart 1971, 1.

³¹⁴ Milliyet Gazetesi, 13 Mart 1971. 1-9.

³¹⁵ Cüneyt Arcayürek, Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1961-1971, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985,347.

³¹⁶ Abdi İpekçi, “Muhtıra ve Gerçekler”, Milliyet Gazetesi, 13 Mart 1971. 1.

³¹⁷ Çetin Yetkin, Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika, Ümmet Yayıncılık, Ankara, 1995, 146-147.

Muhtıranın sol kesim üzerindeki etkisi ilk başlarda memnuniyet vericiydi. Bu memnuniyeti açık bir şekilde gazete ve dergilerdeki yazılarında dile getiriyorlardı. Fakat zaman geçtikçe muhtıranın aslında özgürlük veya dışlamacı gücü etkisiz bırakmak için değil kendilerine karşı yapılmış bir yapılanma olduğunun farkına vardılar.

2.4. I. ve II. Nihat Erim Hükümetleri

12 Mart Muhtırası, Adalet Partisi'nin siyasal iktidarına son verirken Türkiye'ye yeni bir hükümet tarzı, da getiriliyordu. Yeni tarz “partiler üstü hükümet” modelidir.³¹⁸ Bu tarz hükümeti kurmak için arayışlara girildi. Muhtırayı veren generaller de tarafsız bir başbakan istemekteydiler. Sunay, parti liderleriyle, memleketin durumu hakkında fikir alışverişinde bulunmuş ve kurulacak yeni hükümetin ivedilikle desteklenmesini sağlamak için yardımda bulunmalarını istemiştir.

Sunay parti liderleriyle yaptığı görüşmede, yeni hükümeti kuracak kişinin parlamento içinden ve tarafsız biri olacağını belirtmiştir. Daha sonra bu kişinin CHP milletvekili Nihat Erim³¹⁹ olduğunu açıklamıştır.³²⁰

19 Mart 1971 günü Kocaeli Milletvekili Prof. Dr. Nihat Erim'in başbakanlığı resmen ilan edildi.³²¹ *Basına verdiği demeçlerde “yanımda çok beğeneceğiniz gençlerden kurulu bir beyin takımı göreceksiniz”* açıklaması adeta

³¹⁸ Ali Gevgilili, *Türkiye’de 1971 Rejimi*, Milliyet Yayınları, I. Baskı, Nisan 1973, 233.

³¹⁹ 1912’de Kocaeli’nin Kandıra ilçesinde doğdu. Aslen Ardahan’ın Posof ilçesine bağlı Erim köyündendir. Galatasaray Lisesi’ni, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ni bitirdi. Paris Hukuk Fakültesi’nde doktora yaptı 1939’da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ne kamu hukuku doçentliğine atandı 1941’de profesörlüğe yükseldi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ndeki kam hukuku derslerine ek olarak Siyasal Bilgiler Okulu’nda devletler hukuku dersleri verdi 1959-1961 arasında BM Uluslararası Hukuk Komisyonu üyesi olarak görev aldı. 1943 Milletvekili Genel Seçimlerinde CHP milletvekili olarak siyasi hayatına başladı. 2. Saka Hükümeti’nde Bayındırlık Bakanlığı, Günaltay Hükümeti’nde Başbakan Yardımcılığı yaptı. 1950’de CHP’nin muhalefete geçmesinden sonra Ulus Gazetesinin başyazarlığını yaptı... (Detaylı Bilgi İçin bkzn. İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, *TBMM Başbakanlarımız ve Konuşmaları*, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi), C. 7, TBMM Basımevi, Ankara, 2014, 4.

³²⁰ Serdar Köse, “*Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası*” (Afyon Kocatepe Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar 2010, 143-144.

³²¹ Kurtul Altuğ, *12 Mart ve Nihat Erim Olayı*, Yedigün Yayınları, İstanbul, 1973, 19.

Erim hükümeti ile özdeş bir deyim haline gelmiştir.³²² Kabinayı kurma girişimlerine başlayan Erim 26 Mart 1971 tarihinde kabineyi³²³ tamamlamış³²⁴ ve Cumhurbaşkanı'na sunmuştur. Kabinenin dağılımı: AP 5, CHP 3, MGP' de 1 bakanla destek vermiş, ayrıca parlamento dışından da 15 Teknokrat Erim Hükümeti'nde yer almıştır. İlk başlarda kamuoyunda, Nihat Erim'in eski bir CHP'li olmasından dolayı, kabinede CHP'li üyelerin çoğunlukta olacağı yönünde bir düşünce hâkim olmuşsa da, kurulan hükümetin üyelerinin büyük çoğunluğu parti dışı isimlerden seçilmiştir. Bundan dolayı, bu hükümete “Teknokratlar Hükümeti” adı verilmiştir.³²⁵

Başbakan Nihat Erim 2 Nisan 1971 tarihinde hükümet programını açıklamış, Türk kamuoyunun karşısına “reform hükümeti” olarak çıktıklarını dile getirmiştir. Erim, bu programın uygulanabilmesi ve getireceğimiz, reformların ulusal kalkınmamıza katkıda bulunabilmesi, ulusal çıkarlara hizmet arzusu ile dolu ve milli egemenliğin temsilcisi Yüce Meclislerin Hükümetimize güvenerek ve inanarak destek olması ile gerçekleşeceğini vurgulamıştır.³²⁶

7 Nisan 1971 tarihinde I. Erim Hükümeti için yapılan güven oylamasında oylamaya katılan 370 üyeden 321 kabul, 46 ret, 3 çekimser oy çıkması ile I. Erim Hükümeti güvenoyu alarak görevine başlamıştır.³²⁷

³²² Milliyet Gazetesi, 17.03.1971. 1.

³²³ Başbakan Nihat Erim'in sunduğu bakanlar kurulu listesi: Başbakan Prof. Dr. Nihat Erim, Başbakan Yardımcısı: Sadi Koçaş, -1 numara- Devlet Bakanı (Başbakan Yardımcısı): Atilla Karaosmanoğlu, -2 numara- Devlet Bakanı: Mehmet Özgüneş, Din işlerinden sorumlu Devlet Bakanı: Doğan Kitaplı, Basın Yayın işlerinden sorumlu Adalet Bakanı: İsmail Arar, Milli Savunma Bakanı: Ferit Melen, İçişleri Bakanı: Hamdi Ömeroğlu, Dışişleri Bakanı: Osman Olcay, Maliye Bakanı: Sait Naci Ergin, Milli Eğitim Bakanı: Şinasi Orel, Bayındırlık Bakanı: Cahit Karakaş, Dış Ekonomik İlişkiler Başkanı: Özer Derbil, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Prof. Türkan Akyol, Gümrük ve Tekel Bakanı: Haydar Özalp, Tarım Bakanı: M. Orhan Dikmen, Ulaştırma Bakanı: Haluk Arık, Çalışma Bakanı: Atilla Sav, Sanayi ve Ticaret Bakanı: Ayhan Çilingiroğlu, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: İhsan Topaloğlu, Turizm ve Tanıtma Bakanı: Erol Yılmaz Akçal, İmar ve İskan Bakanı: Selahattin Babüroğlu, Köy İşleri Bakanı: Cevdet Aykan, Orman Bakanı: Selahattin İnal, Gençlik ve Spor Bakanı: Sezai Ergun.; Milliyet Gazetesi, 27 Mart 1971, 1.

³²⁴ Milliyet Gazetesi, 27.03.1971, 1.

³²⁵ Yusuf Ziya Keskin, “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırasının Türk Devlet Teşkilatı ile Siyaset Hayatına Etkileri”, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2011, 272.

³²⁶ TBMM. , Dönem:3, Cilt:12, Bileşim: 80, 3269.

³²⁷ Milliyet Gazetesi, 8 Nisan 1971, 1.

Muhtıradaki bahsedilen partiler üstü bu hükümetten, ülkedeki kargaşaya son vermesi ve anayasal reformları gerçekleştirmesi beklenmiştir.³²⁸ Başbakan Nihat Erim 2 Nisan 1971 tarihinde hükümet programını açıklamış, Türk kamuoyunun karşısına ‘‘reform hükümeti’’ olarak çıktıklarını dile getirmiştir.³²⁹

Reform vaatleriyle iktidara gelen hükümet bütün enerjisini sol örgütlerin tasfiyesine harcamıştı. Üstelik sol cemahtan pek çok aydın, gazeteci, öğretim üyesi, politikacı ve bürokrat işkencelerden geçirilmiş, cezaevlerine atılmıştı. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mümtaz Soysal gibi bir isim bile Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından 6 yıl hapse mahkûm edilmiştir.³³⁰ Sola karşı girişilen şiddet sarmalı, Orhan Kemal’in tutuklanması, Muammer Aksoy’la Muhsin Ertuğrul’un işlerini kaybetmeleri, Yaşar Kemal, Can Yücel, Nesimi Çimen ve Ruhi Su hakkında ‘‘dini siyasete alet ederek komünizm propagandası yapmak suçundan’’ soruşturma açılmasıyla devam etmiştir.³³¹

Bütün bu baskı uygulamalarına rağmen, devrimci sol hareketlilik tamamen ortadan kaldırılamadığı gibi, ekonomik durum da her geçen gün kötüye gitmekteydi. Üstelik üç gün önce Mahir Çayan ve arkadaşlarının firar etmesi hükümeti iyice sarsmıştı. Bu koşullarda, özellikle hükümet içinde bazı bakanlar arasında hoşnutsuzluklar arttı.³³² Bu hoşnutsuzluğun neticesinde AP saflarından 11 Bakan³³³ 3 Aralık 1971’de istifa etti. On bir reformistin verdiği istifa mektubu Erim Hükümeti’nin sonunun göstergesi mahiyetindeydi.³³⁴ İstifanın ardından Çalışma Bakanı Atilla Sav istifaları şu gerekçeyle açıklamıştır.

³²⁸Yusuf Ziya Keskin, *a.g. t.*, 272.

³²⁹ TBMM I. Erim Hükümeti Parti Programı, 26 Mart 1971-11 Aralık 1971, Milliyet Gazetesi, 3 Nisan 1971, 1.

³³⁰ Suavi Aydın-Yüksel Taşkın, *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, 223.

³³¹ Atiye Emiroğlu, ‘‘Cumhuriyet Dönemi Darbelerinin Türk Demokrasisi ve Çağdaşlaşmasına Etkileri Üzerine Bir İnceleme’’, *Tarihin Peşinde Uluslar Arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, Sayı:15, 1.

³³² Suavi Aydın-Yüksel Taşkın, *a.g.e.*, 232.

³³³ İstifa eden bakanlar: Sadi Koçaş, Atilla Karaosmanoğlu, Mehmet Özgüneş, Özer Derbil, Ayhan Çilingiroğlu, Hamdi Ömeroğlu, Türkan Akyol, Selahattin Babüroğlu, Atilla Sav, Osman Olcay, Şinasi Orel. Ayrıca bkz: Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitapevi, Ankara, 2004.

³³⁴ Arif İlman-Cengiz Dönmez, ‘‘12 Mart 1971 Muhtırasından Sonra Kurulan Koalisyonlara Örnek: Birinci ve İkinci Milliyetçi Cephe Hükümetleri’’, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 11, Sayı 21, 2015, 166.

‘‘Yurdumuzun muhtaç olduğu kalkınma hamlesini ve reformları Atatürkçü bir görüşle gerçekleştirmek amacıyla kurulan hükümette görev aldık. Bu amaçları gerçekleştirebilme olanağı kalmadığı inancı ile görevimizden çekildiğimizi belirten gerekçeli istifamızı Başbakan’a sunduk.’’³³⁵

11 teknokrat Bakan’ın istifasının ardından, çareyi istifa etmekte gören Nihat Erim, aynı gün Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile görüşüp görevinden istifa ettiğini bildirmiştir.³³⁶

4 Aralık akşamı Çankaya’da Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Komutanların katıldığı toplantıda 11’lerin istifasıyla oluşan durum masaya yatırılmıştır. Ordudaki eğilimler görüşülmüş, Sunay kendisinin ve Silahlı Kuvvetlerin isteğı olarak, Erim’den yeni hükümeti kurma teklifini kabul etmesini istemiştir. Erim, Ekim bunalımı sırasında liderlere gönderdiği şartların hiç değilse, esas prensipleri bakımından partilerce kabul edilmesinin sağlanmasını talep etmiştir. Cumhurbaşkanı Sunay, söz konusu hususlarda destek vermeleri için yazılı teklifte bulunacağını belirtmiştir.³³⁷ Sunay bir deklarasyon yayınlamıştır; reformlar konusunda partilerin programlarındaki ayrıntılardan vazgeçerek çabalarını aynı yönde birleştirmelerini istemiştir. Yapılacak işler diye başlayan deklarasyon, genel olarak anarşiyi önlemek ve reformları gerçekleştirmeyi kapsıyordu.³³⁸

Bu deklarasyona partilerden olumlu cevap alınmasından sonra Sunay, hükümeti kurma görevini 7 Aralık 1971 günü tekrar Erim’e vermiştir. Nihat Erim’in yeni kurduğu kabinesi 11 Aralık 1971’de açıklanmıştır.³³⁹ 13 Ekim 1971 tarihinde Sunay tarafından onaylanmıştır. Hükümet programını sunan Nihat Erim, ülkede aşırı sol kesimin komünizmin, aşırı sağ kesimin ise hilafetçiliğın şariat esaslarına dayanan teokratik devlet kurma arzularının ve her çeşit bölücü faaliyetlerin kesinlikle karşısında olduklarını, milletin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmesinin Atatürk İlkelerine uygun reformcu bir görüşte sağlanmasını

³³⁵ Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitapevi, Ankara, 2004, 208.

³³⁶ Nihat Erim, *Günlükler 1925-1979*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, 986.

³³⁷ Nihat Erim, *a.g.e.*, 986-987.

³³⁸ Milliyet Gazetesi, 08.12.1971, 1-9.

³³⁹ TBMM, II. Nihat Erim Hükümeti Parti Programı, 11 Aralık 1971 - 22 Mayıs 1972.

zorunlu gördüklerini ve bu görüş etrafında Cumhuriyetin bütün kuruluşlarının birleşmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁴⁰

Nihat Erim'in hükümet programı birçok kesimi tatmin edecek boyuttadır. Her şeyden önce iş dünyasının birçok talebi karşılanırken, parlamenter demokrasiye dönüş, özel sektörün çıkarlarının korunması, yabancı sermaye çıkarlarının teşvik edilmesi ve Kuzey Atlantik Paktı'na (NATO) desteğin vurgulanması ilk göze çarpan hususlardır. Mevcut programda, hükümet; kamu sektörü kadar, özel sektörün önemi üzerinde de durmuş, yatırımları hızlandıracak ve ihracatı teşvik edecek teşvik önlemlerine vurgu yapmıştır.³⁴¹

Erim, I. Hükümeti döneminde elde ettiği tecrübelerle dayanarak, ikinci hükümetin programını hazırlamış, kuşku ile bakılan noktalara açıklık getirmiş, özel sektörde ortaya çıkan tedirginliği gidermeye yönelik, yumuşatıcı ifadeler kullanmıştır. Bunun yanında programın temeline inildiğinde, söyleminin ötesinde, birincisinden temel noktalarda ayrı düştüğü ortaya çıkmaktadır. Her şeyden önce teknokratlar dönemi söylemlerinde ağırlıklı devletleştirme ön plana çıkarken, yeni programda özel sektöre verilen önemin üzerinde durularak, teşvikler konusundaki kaygılar giderilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında daha önce yabancı sermaye konusunda birçok bürokratik engel ortaya konulmuşken, yenisinde bu zorlukları ortadan kaldırmaya yönelik adımlar atılmıştır. I. Erim hükümetinin yıkılmasındaki en önemli etkenlerden olan köy, köylülük ve toprak reformu çalışmaları, ilkindeki radikal söylemlerden arındırılarak, verimlilikle sosyal adaletin bağdaştırıldığı bir reform anlayışına dönüştürülmüştür.³⁴²

Erim hükümeti 301 kabul, 45 red, 3 çekimser oy alarak 22 Aralık 1971 günü görevine başladı.³⁴³ Yeni kabine Ferit Melen ve Sait Naci gibi yolundan dönmez muhafazakârları, ya da "beyin takımı"nın sahip olduğu gibi Meclis üzerinde fazla etkisi olmayan bürokratlardan oluşuyordu.³⁴⁴ Kabine'de CHP'den

³⁴⁰TBMM., 16 Aralık 1971 Perşembe, 34. Cumhuriyet Hükümetinin (II. Erim Hükümeti) Program Sunuş Konuşması, 71.

³⁴¹Feroz Ahmad, *a.g.e.*, 295.

³⁴²Yusuf Ziya Keskin, *a.g.t.*, 293-294.

³⁴³Serdar Köse, *a.g.t.*, 149.

³⁴⁴Feroz Ahmad, *a.g.e.*, 293.

4, AP'den 8 bakan yer alırken geri kalanları GP'den ve parlamento dışından katılanlar oluşturmuştur.³⁴⁵

II. Erim hükümeti de I. Erim hükümeti gibi fazla uzun ömürlü olmamıştır. II. Erim Hükümeti döneminde de asayiş sağlanamamış, sıkıyönetimler durmadan uzatılmış, terör eylemleri devam eder hale gelmiştir. Bunun üzerine de formül arayışına giren Erim, 1973 yılındaki genel seçimlere kadar hükümete kararnamelerle yönetme yetkisi verilmesini ve özel olarak güvenlik mahkemeleri kurulmasını istemiştir. Erim'in bu kararı Sunay tarafından da destek görmüştür. Ancak bu talep, TBMM'nin üstünde bir güç oluşturacağı nedeniyle ve TBMM'nin denetleme mekanizmalarını ortadan kaldıracağı için partiler tarafından reddedilmiştir. Tüm bu isteklerin reddedilmesi ve 10 Nisan 1972 günü Erim Hükümeti hakkında gensoru³⁴⁶ önergesi verilmesi nedeniyle, Erim 16 Nisan 1972 günü Cumhurbaşkanı Sunay'a istifasını sunmuştur. Erim 1 yıl 29 gün süren görev süresini şu sözlerle sonlandırmıştır:

'Aşırı yorgunluktan istifa ediyorum. Şimdiki fiziki ve moral halimle çok yorgun olduğum için hükümet sorumluluğunun gereklerini bir gün daha bile üzerimde taşımak, devlet menfaatlerine uygun olmaz',³⁴⁷ Erim istifasından sonra

³⁴⁵ II. Erim Hükümeti Bakanlar Kurulu: Başbakan İsmail Nihat ERİM (C. S. Kontenjan Üyesi), Devlet Bakanı Ali İhsa GÖĞÜŞ, (Gaziantep), Devlet Bakanı Doğan KİTAPLI (Samsun), Devlet Bakanı İlhan ÖZTRAK (TBMM dışından), Devlet Bakanı İlyas KARAÖZ (C. S. Üyesi, Muğla), Adalet Bakanı Suat BİLGE (TBMM dışından), Milli Savunma Bakanı Ferit MELEN (C. S. Üyesi, Van), İçişleri Bakanı Ferit KUBAT (TBMM dışından), Dışişleri Bakanı Ümit Haluk BAYÜLKEN (TBMM dışından), Maliye Bakanı Sait Naci ERGİN (C. S. Kontenjan Üyesi), Milli Eğitim Bakanı İsmail Hakkı ARAR (İstanbul), Bayındırlık Bakanı Mukadder ÖZTEKİN (C. S. Üyesi, Adana), Ticaret Bakanı Mehmet Naim TALU (TBMM dışından), Sanayi ve Teknoloji Bakanı Ali Mesut EREZ (Kütahya), Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Cevdet AYKAN (TBMM dışından), Gümrük ve Tekel Bakanı Haydar ÖZALP (Niğde), Tarım Bakanı Orhan DİKMEN (TBMM dışından), Ulaştırma Bakanı Rıfkı DANIŞMAN (Erzurum), Çalışma Bakanı Ali Rıza UZUNER (Trabzon), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Nezih DEVRES (TBMM dışından), Turizm ve Tanıtma Bakanı Erol Yılmaz AKÇAL (Rize), İmar ve İskan Bakanı Serbülent BİNGÖL (TBMM dışından), Orman Bakanı Selahattin İNAL (TBMM dışından), Köy İşleri Bakanı Necmi SÖNMEZ (TBMM dışından), Gençlik ve Spor Bakanı Ali Adnan KARAKÜÇÜK. Milliyet Gazetesi, 23 Aralık 1971, 1.

³⁴⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, milletvekillerce başbakana ya da bakanlardan birine bir sorunla ilgili olarak sorulan ve görüşmeler sonunda o konuda soruşturma açılması istenebilen soru. (detaylı bilgi için bkz. <http://www.makaleler.com/gensoru-nedir>).

³⁴⁷ İsmail Cem, *Tarih Açısından 12 Mart*, Cem Yayınları, İstanbul, 1978, 457.

12 Mart'ın ardından kurulan “partiler üstü hükümet” sona ermiştir. Erim'in yerine başkanvekili olarak Ferit Melen görev almıştır.³⁴⁸

2.4.1. I. ve II. Nihat Erim Hükümetlerinde Milli Savunma Bakanı Ferit Melen

Ferit Melen, Nihat Erim kabinesinin kurulmasında Sait Naci Ergin, Hüsnü Akyol ile beraber büyük bir rol oynamıştır. Erim hükümetinin kurulmasının arifesinde bu dört isim hemen hemen her gün toplanıp, kabine hakkında istişarelerde bulunmuşlardır. Ferit Melen ile Nihat Erim'in CHP döneminden beri sıkı bir dostlukları olduğu bilinmektedir. Zira bu dostluğun verdiği güvenden olsa gerek Nihat Erim ilk günden son güne kadar Melen ile beraber hareket etmiştir. Nihat Erim'in kabine çalışmaları sırasında ağırlıklı olarak Ferit Melen ve Sait Naci Ergin rol oynamışlardır.³⁴⁹

Nihat Erim'in beyin takımı diye adlandırdığı kabine belirlendikten sonra Ferit Melen ve Sait Naci Ergin'e karşı bir tutum sergilemişlerdir. Bu karşı tutumu beyin takımının ortak görüşü olan şu sözlerden anlaşılmaktadır: “...Biz reform kabinesi olarak ortaya çıkacağız. Ama içimizde Sait Naci Ergin vardır ki, kendisi bir banka grubunun temsilcisidir. Bir Ferit Melen vardır ki, onun kişiliği ile bizim reform anlayışımızın bağdaşmasına imkân yoktur. O halde, onlar kalır biz gideriz.” “Beyin Takımı” olarak adlandırılan grubun; Melen, ve Ergin ile beraber çalışmak istemediği açıktır. Ancak bu daha sonra böyle olmamış Nihat Erim o inkâr götürmez politikacılık tecrübesiyle, iki tarafı idare etmiş ve kabine de hem “Beyin Takımı” hem de “ötekiler” yer almıştır. Ferit Melen, kendisi hakkındaki söylenen bu düşünce ve görüşlerin farkındadır. Ancak Erim'in yanında olmayı tercih etmiştir. Beyin Takımı, Melen için pasif bir Bakanlık sayılan Bayındırlık Bakanlığı'nı bile çok görmektedir. Melen'in kabinede yer alması durumunda kendilerinin çekileceklerini Erim'e bildirdi. Melen bir süre için kabine dışı olarak takdim edildi ancak daha sonra Feyzioğlu devreye girdi. “...eğer Melen kabinede yer almazsa, MGP için bu prestij kırıcı olur” diyerek Melen için Erim'e baskı yaptı. Feyzioğlu'nun bu söyleminden sonra Melen'in önce Bayındırlık Bakanı

³⁴⁸ Serdar Köse, a.g.t., 148-149.

³⁴⁹ Kurtul Altuğ, a.g.e., 1.

olacağı kamuoyuna duyuruldu ancak daha sonra Milli Savunma Bakanlığı'na getirildi.³⁵⁰

I. ve II. Nihat Erim Hükümetlerinde Milli Savunma Bakanlığı görevine getirilen Ferit Melen'in görev süresince ağırlıklı olarak üzerinde durduğu konular başlıklar halinde incelenmeye çalışılacaktır.

2.4.1.1. Sıkı Yönetimin Uygulamaları

Erim Hükümeti'nin ilk işi ordunun da desteğiyle gerekli olan reformları yapmaktır. Ancak 12 Mart'tan sonra huzursuzluklar son bulmamış adam kaçırmalar, güvenlik güçleriyle çatışmalar devam etmiştir. Bu gibi durumlar da Erim Hükümeti'nin öncelikli hedefinin değişmesine yol açmıştır. Nisan 1971'de şehir gerillası faaliyetlerindeki hızlanma, baskıcı bir rejim için ortam yarattı. Yaşanan olaylara tepki olarak sıkıyönetim anayasa ve kanunlarda yapılması tasarlanan değişiklik için bir ön şart olarak görülmüştür.³⁵¹ Bakanlar kurulunun da onayını aldıktan sonra 26 Nisan 1971' de 11 ilde³⁵² sıkıyönetim ilan edilmiştir.³⁵³

14 Mayıs 1971 tarihinde sıkıyönetim tasarısı kabul edildi. Sıkıyönetim kanunu, şüpheli kimseleri gözaltında bulundurmak süresini 30 gün olarak tespit etmekte, sıkıyönetim sonra erdiği halde, sıkıyönetim mahkemelerinin davalar düşünceye kadar süreceğini öngörmekteydi. Ayrıca yasaklanmış her çeşit kitabı basan matbaalar da kapatılacak ve gerekirse yayınlara sansür konulabilecekti.

Sıkıyönetim tasarısı görüşülürken CHP Grup Başkan Vekili Fikret Gündoğan ile AP Grubu Başkanı Ahmet Nusret Tuna arasında söz düellosu olmuştur. AP ve CHP'liler karşılıklı olarak birbirlerine bağırışlardır. CHP grubu adına konuşan Fikret Gündoğan, mevcut ortamı sosyal ve ekonomik dengesizliği ve bunalımı yaratan ahmaklar dediği için, AP'liler tarafından protesto edilmiştir. Gündoğan, tasarının tümüne karşı olmadıklarını, ancak gözaltına almanın, temel hak ve hürriyetleri kısıtladığını bunun değiştirmesi gerektiğini belirtmiş ve

³⁵⁰ Kurtul Altuğ, *a.g.e.* , 39-40.

³⁵¹ Feroz Ahmad, *a.g.e.*, 360.

³⁵² Sıkı yönetim İlan Edilen iller: İstanbul, Ankara, Zonguldak, Adana, İzmir, Kocaeli, Sakarya, Eskişehir, Diyarbakır, Hatay, Siirt.

³⁵³ Akşam Gazetesi, 27 Nisan 1971, 1. Milliyet Gazetesi, 27 Nisan 1971. 1.

toplumsal bunalımlar, ekonomik dengesizlikler tek yönlü olarak örneğin sıkıyönetim tasarısıyla önlenemez olduğunu ifade etmiş ve Gündoğan'dan sonra GP'li Sami Turan konuşmuş ve tasarımı destekleyeceklerini bildirmiştir.³⁵⁴

Tasariya yapılan eleştirilere, Milli Savunma Bakanı Ferit Melen cevap vermiştir. Melen, bu tasarının 1963 yılında İnönü koalisyonu zamanında hazırlanmış olduğunu ancak şimdiye kadar çeşitli nedenlerle gerçekleştirilemediğini vurgulamıştır. Melen sözlerine şöyle devam etmiştir: *Biz partiler üstü bir hükümetiz. Burada daha önce bu ortama nasıl gelindi diye yapılan tartışmaların içine girmeyeceğiz. Ama bu ortamagelinmedi siyaset adamları, üniversiteler, basın ve aydınların yani hepimizin derece derece sorumluluğu vardır. Hadiseler yakından takip edilip de görülüyor ki, düzeni değiştirtirseniz bile bunları sapmış olduğu yoldan döndüremezsiniz. Binlerce genç bu sapık ideolojiye kaptırılmıştır. Burada herkesin sorumluluğu vardır. Tasarının anayasaya aykırılığı öne sürülmektedir. Oysa bu tasarı İstanbul Üniversitesi profesörler heyetini tetkik ettirilmiş ve anayasaya uygunluğu tespit edilmiştir.*³⁵⁵

Sıkıyönetimin özgürlükleri kısıtlayan olağanüstü bir yönetim olduğunu vurgulayan Abdi İpekçi, Erim hükümetinin birinci ayında böyle bir yönetim biçimine başvurmasını sevinecek bir durum olarak görmemiş ve sıkıyönetim uygulamasının Kürtçülük sorunu, işçi eylemleri, Kıbrıs meselesi ve asayişsizlik nedenlerinden dolayı uygulandığını kaleme almış ve bu uygulamanın uzun sürmemesini dilemiştir.³⁵⁶

Türkiye Cumhuriyeti gibi, bu kadar derin köklere sahip bir devletin, yukarıda belirtilen türden faaliyetler yüzünden nasıl tehlikeye girdiğini anlamak zordur diyen Feroz Ahmad, “sıkıyönetimin amacının meclis dışındaki siyasi faaliyetlere son vermek olduğunu” ifade etmiştir.³⁵⁷

19 Mayıs Gençlik Bayram'ı vesilesi ile mesaj yayınlayan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, sıkıyönetime dair şunları söylemiştir:

³⁵⁴ Milliyet Gazetesi, 14 Mayıs 1971, 1-11.

³⁵⁵ Milliyet Gazetesi, 14 Mayıs 1971, 11.

³⁵⁶ Milliyet Gazetesi, 27 Nisan 1971. 1-9.

³⁵⁷ Feroz Ahmad, *a.g.e.*, 361.

*Türk milleti, tarihinin hiçbir döneminde hainlerin ve gafillerin kurbanı ve esiri olmamıştır. Şüphesiz, bugün de, yarın da olmayacaktır. Bunu herkes böyle bilmeli ve ona göre hareket etmelidir. Bu hususta acı gerçeklere rağmen, devletimiz aleyhinde ve her alanda çaba göstermeye devam edenlerin mukadder akıbetleri yakın bir zaman içinde görülecektir. Kesin sonuç alınmasını kolaylaştırmak ve çabuklaştırmak için, hükümetçe öngörülen, idare ve Sıkıyönetim Komutanlarınca uygulanmakta olan tedbirlerin milletimiz tarafından da her yerde ve her zaman cesaretle desteklenmesi lüzumunu bir kere daha hatırlatmak isterim.*³⁵⁸

Sıkıyönetimin ilk günlerinde siyasi gençlik örgütleri kapatılmış, meslek gruplarının ve sendikaların siyasi toplantıları ve seminerleri yasaklanmıştır. TÜRK-İŞ Genel Sekreteri Halil Tunç, daha çok ürkek bir şekilde, işçi hakları kısıtlanırsa tepkinin sert olacağını belirtmiştir. Ayın 28'inde Cumhuriyet ve Akşam gazeteleri 10 gün süreyle kapatılmış ve kitapevleri, yasak yayın sattıklarında cezalandırılacakları konusunda uyarılmıştır. Ertesi gün Çetin Altan (Akşam) ve İlhan Selçuk (Cumhuriyet) gözaltına alınmıştır. Durum ve Yeniden Milli Mücadele gibi sağcı gazete ve dergilerin satışı devam ederken, İşçi-Köylü, Proleter Devrimci Aydınlık, Aydınlık, Türkiye Solu, Devrim ve Ant gibi geri kalan sol ya da radikal dergilerin hepsi toplatılmıştır. 3 Mayıs'ta Ankara sıkıyönetim yetkilileri, hangi niyet ve amaçla olursa olsun grev ve lokavtları yasakladı ve aynı kural bütün sıkıyönetim bölgelerinde uygulandı.³⁵⁹ Sol hareketin faaliyetlerini sınırsız ölçüde kısıtlayan bu kararlar, siyasetin ancak meclis içerisinde gerçekleşecek bir faaliyet olarak kurulmasını sağlamaya yöneliktir.³⁶⁰

Ferit Melen'in Milli Savunma Bakanı olduğu I. ve II. Nihat Erim Hükümetleri'nin başından sonuna kadar, sıkıyönetim uygulamaları devam etmiştir. Devam eden sıkıyönetim uygulamaları I. Nihat Erim Hükümeti'nden istifaların nedenlerinden biri olmuştur. Sıkıyönetim uygulamaları ile ülkeye

³⁵⁸ Milliyet Gazetesi, 19 Mayıs 1971, 1-9.

³⁵⁹ Faroz Ahmad, a.g.e., 362.

³⁶⁰ Esra Sarioğlu, "12 Mart: Cezaevlerinde Tutuklu Politik Kadınlar", *Journal of Historical Studies*, Sayı:2, İstanbul 2004, 21.

huzuru ve sükûneti getirmeyi planlayan hükümetin bu hamlesinde başarılı olduğunu söylemek güç görünmektedir.

2.4.1.2. 04.01.1961 Tarih ve 211 Sayılı Türk Silâhlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun 87 ve 88. maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun Tasarısı

Ferit Melen, Milli Savunma Bakanlığı döneminde gündemi sürekli meşgul eden 211 sayılı Türk Silâhlı Kuvvetleri iç Hizmet Kanununun 87. ve 88. maddelerinin değiştirilmesine dair kanun tasarısını düzenlenmesini istemiştir. Bu tasarının maddelerinin, genel güvenlik ve asayiş hizmetlerinde görevlendirilen askerlerin, görevlerini yaparlarken silâh kullanma mecburiyetinde kaldıkları zaman, ne şekilde ve nasıl kullanacaklarını tanzim eden bir tasarıdır. Mevzuattaki boşluğu gidererek açıklayıcı hükümler getiren bir tasarı olması nedeniyle tasarının önemli olduğunu ve mecliste görüşülecek konular arasında öne alınmasını istemiş ve tasarı görüşülmeye başlanmıştır.³⁶¹

Kanun tasarısının gerekçe ve maddelerinin okunup okunmaması ile ilgili oylama yapılmış, yapılan oylama sonucunda tasarının içeriği ve maddelerin okunmamasına karar verilmiştir. Bunun üzerine CHP grubu adına söz hakkı alan Elazığ Milletvekili Salim Hazerdağlı; tasarıya bakıldığında maddelerin değişmesi ile ilgili herhangi bir gerekçe görmediklerini dile getirmiş ve tasarıya dayalı herhangi bir metnin hiç kimsenin önünde olmadığını belirtmiştir. Bir kanun tasarısı yapıldığını belirten Hazerdağlı, *“bu kanun ile adam öldürme yetkisinin verildiğini ve bu tasarıya dayalı herhangi bir sorumluluk alamayacaklarını söylemiştir. Kanunun önemli olduğuna vurgu yapan Hazerdağlı, kanunun sadece boşluğu doldurmak ya da mevzuat eksikliğini gidermek için getirilmiş bir kanun olmadığını; insanları öldürmek için yetki veren ve öldürenlere de sorumluluk yüklenemez diye hükümler koyan bir tasarı olduğu görüşü üzerinde durmuştur. Tasarının iki satırla geçiştirilip, önlerine getirdiğini”* dile getirtmiştir. Tasarının maddeleri ve kapsamı hakkında geniş bilgiler verip, tasarıyı getiren Melen’i eleştiren Salim Hazerdağlı sözlerine şu şekilde devam etmiştir: *“Muhterem arkadaşlarım, bugün jandarma ve polis uzun bir eğitimden geçmektedir. Bunlar*

³⁶¹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Birleşim 52, Cilt 4, 25 Nisan 1972, 235.

kimlere silâhla ateş edileceğini uzun uzadıya eğitim görmek suretiyle öğrenmektedirler. Ancak, er olarak orduya girmiş bir kimsenin sivil halka karşı ateş etmek durumu ile ilgili olarak uzun uzadıya eğitim yapıldığını iddia edemeyiz. Orada şekil başka türdür. Bir polisin, bir jandarmanın eğitimden geçtikten sonra elde ettiği ateş etme bilgisi ile orduda türlü hizmetleri görürken sivil halka karşı karşıya geldiği zaman hangi durumda ateş edeceği farklıdır. Bu itibarla bu konuda daha vazih, daha mükemmel hükümlerin bulunması lâzım gelirdi. Tasarı bu bakımdan eksiktir. Komisyon bu tasarıyı lüzumu kadar incelemeden, lüzumu kadar müzakere etmeden getirmiştir. Bu bakımdan, ben, şahsen, tasarıyı geri alıp bize daha vazih, daha ayrıntılı hükümler getirmesini dilemekteyim.”³⁶²

Salim Hazerdağı'nın ardından söz alan Milli Savunma Bakanı, bu tasarının amacının ayrıntılı hükümler getirmek olduğunu belirtip, tasarının nazik bir konu olduğunu ve bu nazik konuda tereddüt etmenin olumsuz sonuçlar yaratacağını vurgulamıştır. Bu sebeple, her konuda, her hareketi hükme bağlayan ayrıntılı esaslar getirilmek zarureti ile karşı karşıya bulunduklarını söylemiştir. Melen, bu tasarıda, Silâhlı Kuvvetlerin silâh kullanma yetkilerinde ne artırma, ne şiddetlendirme ve ne de genişletme olmadığını, bu tasarı ile silâh kullanma esaslarını ve yetkilerini ne artırıyoruz, ne genişletiyoruz, ne de şiddetlendiriyoruz demiştir.³⁶³

Melen daha sonra 211 sayılı İç Hizmet Kanununu içeriğini okumuştur. Melen, silah kullanmanın mutlaka ateş etmek anlamına gelmediğini, ateş etme sebebinin ya emir verilmiş olmasına ya da bu vasıttan başka çare kalmamasına bağlıdır. Silahın kullanılacağı zamanın ve kullanma tarzının tayini, her münferit vakıanın bulunduğu ahval ve şerait nazara alınarak, silâh kullanacak asker tarafından bizzat takdir olunacağını söylemiştir. Yapılan değişikliklerde sadece bir önemli nokta olduğunu belirten Melen, bunu ise şöyle açıklamıştır: “İç Hizmet Kanunu; karakol ve karakol nöbetçisi, devriye ve nakliye gibi tamamen Silâhlı Kuvvetlerin kendi iç güvendiği ile ilgili hizmetlere ait bir kanundur. Hâlbuki Silâhlı Kuvvetler, yine İç Hizmet Kanunumuzun 86. maddesi gereğince ve İller

³⁶² Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Birleşim 52, Cilt 4, 25 Nisan 1972, 235-236.

³⁶³ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Birleşim 52, Cilt 4, 25 Nisan 1972, 329.

İdaresi Kanunu gereğince asayiş hizmetlerinde de kullanılabilir veyahut Sıkıyönetim Kanunu gereğince «Umumî asayiş ve güvenlik hizmetinde» de kullanılabilir. Bu takdirde dahi silâh kullanma zaruret ile karşı karşıya gelir. Bu durumda İç Hizmet Kanunumuz sakit... “ Melen, kısaca var olan maddelerin kapalı olduğunu bunlara açıklık getirilmek amacıyla böyle bir tasarı hazırladıklarına dikkat çekmiştir.³⁶⁴

Yapılan uzun ve tartışmalı görüşmelerin ardından maddelerin değiştirilmesine oy çokluğu ile karar verilmiş ve 04.01.1961 tarih ve 211 sayılı Türk Silâhlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu’nun 87. ve 88. maddeleri aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve Cumhuriyet Senatosu tarafından kabul edilmiştir:³⁶⁵

Madde 87. — Askerler karakol, karakol nöbetçisi, devriye, nakliyat muhafazası hizmetlerinde veya asayişini temin için görevlendirildiklerinde aşağıda gösterilen hallerde silâh kullanmaya yetkilidirler.

I - Silâh kullanmasını gerektiren haller

a) Bu hizmetlerden birini yaparken müessir bir fiil ile taarruza uğranıldığı veya müessir bir fiil veya tehlikeli bir tehdit ile bu hizmetlerin yapılmasına mukavemet edildiği takdirde bu taarruz ve mukavemetleri gidermek için.

b) Bir taarruz veya mukavemete hazırlanan ve silâhını veya mukavemete elverişli bir aleti bırakmaya davet edildiği halde, bu davete derhal itaat etmeyen veyahut bıraktığı silâhı veya aleti tekrar eline almaya davranan veya alan kimseye itaate zorlamak için.

c) Bu kanunun 80 ve 81. maddeleri gereğince muvakkaten yakalanan bir şahsın veya muhafaza ve şevki kendisine tevdi edilmiş olsun bir tutuklunun veya hükümlünün kaçması veya kaçmaya teşebbüs etmesi ve verilecek dur emrini dinlemediği görüldüğünde başka türlü ele geçirilmesi kabil olmadığı takdirde yakalanması için.

d) Kendi muhafazasına tevdi edilmiş olan insan ve her türlü eşyaya karşı vuku bulan taarruzu defetmek için,

³⁶⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Birleşim 52, Cilt 4, 25 Nisan 1972, 329-330.

³⁶⁵ Milliyet Gazetesi, 26 Nisan 1972, 9.

e) Bu maddede sayılan görevleri yapan askerlere karşı, sözle yapılan sataşma veya hareketlerin bertaraf edilmesi sırasında mukavemet, taarruz, müessir fiil veya tehlikeli bir tehditle karşılaşıldığında bu halleri gidermek için.

II - Silâh kullanma derecesi

Bu maddede yazılı hizmetlerin yapılması sırasında silâh kullanılması için başkaca bir çare kalmaması veya zaruret olması şarttır.

a) Şahıs veya topluluk silâhsız ise; mukavemet, taarruz, müessir fiil veya tehdidin derecesine göre asayiş hizmeti ile görevli birlik komutanı gerekli uyarmayı yaparak silâh kullanılacağını ihtar eder. Bu ihtara itaat edilmezse bunu sağlayacak dereceden başlamak üzere silâh kullanılır.

b) Şahıs veya topluluk silâhlı veya taarruzu önemli derecede etkili kılacak şekilde aletleri taşıyorsa, silâh veya aletlerin bırakılması ihtar olunur. Tecavüz, taarruz veya mukavemet buna rağmen devam ederse-itaati sağlayacak dereceden başlamak üzere silah kullanılır.

III - Silâh kullanma tarzı

a) Silâh çeşitlerine göre etkili olabilecek şekilde kullanılır, önce kesici ve dürtücü silahlar ile ateşli silâhlar hedefe tevcih edilir, sonra ateşli silâhların dipçik ve kabzaları kullanılır, daha sonra kesici ve dürtücü ve ateşli silâhlar bilfiil kullanılır.

2. Silâh kullanmak mutlaka ateş etmek değildir. Ateş etmek son çaredir, önce havaya ihtar ateşi yapılır. Sonra ayağa doğru ateş edilir, mukavemet veya taarruza veyahut tehlikeli bir tehdide varan mukavemet hali devam ederse, hedef gözetilmeksizin ateş edilir. !

IV - Ateş emri ve kendiliğinden ateş etmek

1. Ateş etmek bilhassa bunun için emir verilmiş olmasına bağlıdır.

2. Ateş emri verilmemiş olsa dahi her asker silâhını kullanabilir. Ancak silâhını kullanılacağı zamanın ve kullanma derece ve tarzının tayini her olayın

cereyan ettiği haller ve şartlar göz önünde tutularak silâhını kullanacak asker tarafından bizzat takdir olunur.

V - Ateş emri vermeye yetkili makamlar

1. Bu maddede yazılı görevleri yapmak için birliğe görev veren üst komutan olay yerinde bulunuyorsa sözle ateş emri vermeye yetkilidir. Komutan, bu emri yazı ile teyit eder.

2. Asayişe memur edilen kuvvetlerin olay yerinde bulunan birlik komutanı veya asayişe memur edilen birliğin parçalarına komuta eden en küçük komutan ve amirler dahi daha önceden emir verilmemiş olsa bile sözlü ateş emri vermeye yetkilidir.

VI - Sorumluluk:

Her olayın cereyan ettiği haller ve şartlar göz önünde tutulmak kaydı ile bu madde hükümlerine göre silâhını kullanan askere ve silâh kullanma emrini veren birlik komutanına sorumluluk yüklenemez.

Madde 88, — Silâh kullanma yetkisini haizbulunan her asker veya silâh kullanma emrini vermeye yetkili her komutan kanunun tayin etmiş olduğu müsaadeleri yerinde ve zamanında kullanmaz veya sil ahlamadan tamamı ile istifade etmezse fiilin mahiyetine göre cezalandırılır.³⁶⁶

2.4.1.3. Harp Okulları Kanun Tasarı

Ferit Melen Harp Okulları hakkında bir kanun yapılmasını zaruri gördüğünden, bu konunun Senato'da görüşölüp kanunlaştırılmasını istemiştir. Melen'in verdiği kanun tasarısı 04.08.1971'de görüşölmeye başlanmış, görüşme sırasında ilk söz hakkını Genel Kurmay Başkanı Fahri Korutürk almıştır. Korutürk sözlerine, Ferit Melen'in o güne kadar parlamentoda muhtelif vesileler ile beklemekte olan Milli Savunmaya ait tasarıları birer birer, kemal-i azimle ele alıp, tahakkuk ettirdiğini, bu yoldaki mesaisini takdirle karşılamak gerektiğini belirtip teşekkürlerini sunmuştur.

³⁶⁶ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Birleşim 52, Cilt 4, 25 Nisan 1972, 348-349.

Genel Kurmay Başkanı Fahri Korutürk, Harp Okulları Kanununun uzun zamandan beri Senatoda ve Millet Meclisinde müzakere sırası beklemekte olduğunu belirterek, bu kanunun 1946 senesinde İnönü döneminde ele alındığını ancak görüşülemediğini, yine 1965 ve 1970 yıllarında da müzakere edilemediğini belirterek bu tarihte görüşülmesinin önemli olduğunu belirtmiştir. Korutürk, 1928 senesinden, tasarının görüşüldüğü güne kadar Harp Okullarının işlevinden bahsederek, 1928 yılında yürürlükte olan Zabit Yetiştirme Talimatnamesine değinmiştir. Bu talimatname çerçevesinde o dönemde iki yıl olan Harp Okulları tahsilinin üç yıla çıkarıldığından bahsetmiş ve görüşülen tasarı ile tahsilin üç yıldan dört yıla çıkarılması konusunda fikir beyan etmiştir.³⁶⁷

Subayların yetiştirilme sürecine ve akabinde içerisinde bulundukları durumları da değerlendiren Korutürk, Harp Okulu tahsilinin dört yıla çıkmasını önermiş ve bunun önemini şu şekilde belirtmiştir. “*Subaylarımızı yalnız harp ihtiyacına göre yetiştirdiğimiz takdirde, kendilerinin faydalı birer şahıs olaraktan tutunamadıklarını görmekteyiz. Bu bakımdan kendilerine başlangıçta, bugünün ihtiyacı olan üniversiteye muadil bir tahsili vermek, yani 4 senelik bir tahsille işe başlamak, kendilerini başlangıçta cemiyete hazırlamak hususunda, hem cemiyete müfit olmak ve hem de kendilerini Silâhlı Kuvvetlerden ayrıldıkları takdirde başka bir branşta yetiştirmek imkânını vermek hususunda büyük bir hizmet etmiş olacağız.*”³⁶⁸ Bu kanun tasarısı görüşülürken Korutürk’ün Harp Okulları’nın tahsil süresinin dört yıla çıkarılması konusunda ısrarcı olmuştur. Ancak Korutürk’ün bu isteği Mili Savunma Bakanı Ferit Melen ve Senato üyeleri tarafından oy çokluğu ile kabul edilmemiştir.³⁶⁹

Harp Okulları Kanun tasarısı üzerinde yoğun görüşmeler yapılmıştır, görüşmeler sırasında tasarının önemine değinen Melen, böylesi bir kanuna ihtiyaç olduğunu, Harp okullarının kadim bir oluşum, bilim ve eğitim müessesesi olduğunu ve bir asırdan fazla maziye sahip olduğunu dile getirmiştir. Böylesine önemli bir kurumun bir kanununun olmamasının ve bir asırdan beri yönetmeliklerle idare edilmesinin talihsizlik olarak değerlendiren Melen, bir

³⁶⁷ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Birleşim 97, Cilt 66, 04 Ağustos 1971, 424-425.

³⁶⁸ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Birleşim 97, Cilt 66, 04 Ağustos 1971, 426.

³⁶⁹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Birleşim 97, Cilt 66, 04 Ağustos 1971, 439.

kanun yapılmasının şart olduğunu belirtmiştir.³⁷⁰ Görüşmelerin ardından Harp Okulları ile ilgili kanun maddelerinin oylamasına geçilmiş ve kanunlaştırılmıştır. Harp Okulları Kanun maddeleri şu şekilde vücut bulmuştur:³⁷¹

Kuruluş:

Madde 1. — Silâhlı Kuvvetler Kara, Deniz ve Hava Harp okulları; yüksek öğretim ve eğitim yapan kuruluşlardır. Bu okulların teşkilâtı, Silâhlı Kuvvetler kuruluş ve kadrolarında gösterilir.

Görev:

Madde 2. — Harp okullarının görevi, Silahlı Kuvvetlere yeterli genel ve askerlik kültürüne sahip ve müteakip safhalarda sınıf okulları ve kurslarındaki ihtisas öğretimini takip edebilecek nitelikte muvazzaf subay yetiştirmektir.

Giriş şartları:

Madde 3. — Harp okullarının asıl öğrenci kaynağı askerî liselerdir. Ancak zaruri hallerde sivil lise ve eşidi okulların fen kolunu bitirenlerden sınav ile erkek öğrenciler alınır. Yabancı uyruklu öğrencilerin Harp Okullarına kabul edilmeleri, Genelkurmay Başkanlığının muvafakat ve Bakanlar Kurulunun kararı üzerine yapılacak ikili anlaşmalarla olur.

Öğretim ve eğitim süresi:

Madde 4. — Harp okullarının öğretim ve eğitim süresi üç yıldır. Bilimin ve askerî eğitimin zaruri kıldığı hallerde bu süre Genelkurmay Başkanlığınca bir yıl uzatılabilir. Öğretimi başarı ile bitirenler Subay Meslek Programları Yönetmeliği gereğince sınıflarının ihtisas eğitimi görürler ve istihdam edilirler. Savaş veya olağanüstü hallerde Genelkurmay Başkanlığınca öğretime ara verilebilir veya öğretim süresi kısaltılabilir.

Okuldan çıkarılma:

³⁷⁰ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Birleşim 97, Cilt 66, 04 Ağustos 1971, 427.

³⁷¹ Harp Okulları tasarısının görüşüldükten sonra, uzlaşmaya varılan maddelerinin detayı için bkz. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Birleşim 97, Cilt 66, 04 Ağustos 1971.

Madde 5. — Harp okullarında öğrenimde bulunan öğrenciler aşağıdaki hallerde okuldan çıkarılırlar.

- a) Bu kanun hükümlerine göre çıkarılacak yönetmelikte tespit olunacak ahlâk notu nispetini kaybedenler,
- b) Yönetmelikte belirtilecek esaslar dâhilinde öğrenci niteliğini kaybettiklerine dair disiplin kurullarınca haklarında karar verilenler,
- c) öğrenimlerini, bu kanuna göre çıkarılacak yönetmelikte belirtilecek azami süre içinde tamamlayamayanlar,
- d) Mahkeme kararı ile öğrencilik hukukunu kaybedenler,
- e) Sağlık kurullarınca verilecek raporlara istinaden sağlık durumları bakımından Harp Okulu öğrenimine devam imkânı kalmayanlar,
- f) Giriş ile ilgili nitelikleri haiz olmadıkları öğrenim sırasında anlaşılanlar. Sağlık durumu sebebiyle okuldan çıkarılanlar hariç, diğer sebepler ile çıkarılanlara kendileri için Devlet tarafından yapılan masraflar, faizlerle birlikte ödettirilir. Ancak, bu borçları askerlik hizmetleri süresince ertelenir.

Subaylığa nasıp:

Madde 6. — Harp Okullarını bitirenler, o yılın 30 Ağustosunda teğmenliğe nasbedilirler.

Harp okulları öğretmenleri:

Madde 7. — Harp okullarında okutulan genel akademik derslere, üniversite öğretim üyeleri, öğretim görevlileri ile bu statüye sahip olan askerî öğretmenler görevlendirilirler.

Öğrencilerin ihtiyaçları:

Madde 8. — Harp okulları yatılıdır, öğrencilerin yönetmelikte tespit edilecek ihtiyaçları devletçe karşılanır.

Öğretim üyelerinin ücretleri:

Madde 9. — Bu kanunun 7. maddesi uyarınca Harp Okulları ve sınıf okullarında görev alacak üniversite öğretim üyeleri ve görevlilerine okutacakları bahar ders saati için, profesörlere, doçentlere ve öğretim görevlilerine bütçe kanunlarından tespit edilecek ders ücreti ödenir. Asli görevleri üniversitelerde bulunan öğretim üyeleri ve öğretim görevlilerinden Harp Okullarında görev alanların üniversite tazminatları kesilmez ve bunlar hakkında 7244 sayılı Kanunun 3.maddesi hükümleri uygulanmaz.

Yönetim:

Madde 10. — Harp okullarının organları, bunların görevleri ve çalışma usulleriyle ilgili hususlar; öğrencilerde aranacak nitelikler, yetiştirme esasları, okutulacak dersler, öğrenimi bitirmeleri için azami süre ve diğer hususlarla yabancı öğrencilerin tabi olacakları şartlar; ahlâk notu; öğrencilerin devletçe karşılanacak ihtiyaçları bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç 6 ay içinde çıkarılacak bir yönetmelikle düzenlenir.

Nizamname, maaş ile ilgili hususlar:

Madde 11. — 22 Şubat 1331 tarihli Mektebi Bahriye talebesi ile efradı ve sairenin muayyenat ve mahrukatı miktarına dair Nizamname Mekâtibi askeriye talebesi ile ihtiyat zabıt namzetlerine verilecek maaş ve tahsisatı fevkalâdeye dair 357 sayılı Kanun ve bu kanuna müzeyyel 2140 sayılı Kanun ve diğer kanunların bu kanuna aykırı olan hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır.

Yürürlük:

Madde 12. — Bu kanun yayımı tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

Yürütme:

Madde 13. — Bu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

2.4.1.4. 1972 Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinin Görüşülmesi

1972 yılı bütçesinin müzakeresi 3 Mart tarihinde görüşülmeye başlandı. Müzakerede, Danıştay Başkanlığı Bütçesi, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Bütçesi, Devlet İstatistik Enstitüsü Bütçesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçesi ve Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi görüşülmüştür.³⁷²

Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi hakkında uzun görüş ve öneriler dile getirildikten sonra Ferit Melen bu konuda yaklaşık 1.30 saat süren bir konuşma yapmıştır.

Ferit Melen, bütçe görüşmeleri hakkında konuşmasına başlamadan önce görüşmeye katılan Senato üyelerini ve milletvekillerini selamlamıştır. Melen, konuşmasına içinde bulunulan dönemdeki dünya şartları, savunma politikaları ve yurt savunması o güne kadar harcanmış olan gayretler ve savunma hizmetlerinin gerektirdiği harcamaların dayandığı kaynaklar hakkında aydınlatıcı bilgiler vermiştir. Dünya siyasetine, Sovyet Rusya'ya, Varşova Paktına değinen Melen, dünyada bir yumuşama dönemi olduğunu bu yumuşama ile iki pakt ülkeleri arasında yumuşama havasının estiğini belirtmiş, Türkiye'nin de bu yumuşama döneminde Atatürk'ün hedef gösterdiği sulh politikası çerçevesinde hareket edileceğini belirtmiştir. Melen, Türkiye'nin savunma politikasını ise şu sözlerle dile getirmiştir: *"...dünya var oldukça hür ve bağımsız yaşama azminde olan Türkiye'mizin bağımsızlığını, egemenliğini, millî bütünlüğünü ve topraklarını iç ve dış tehdit ve saldırılara karşı korumak, bildiğiniz gibi, savunma politikamızın esas amacıdır. Bu politika, tamamen millete mal olmuş bir politikadır. Bu politika uyarınca, Cumhuriyetten beri gelip giden hükümetler, Silâhlı Kuvvetlerimizi yurt savunmasında kendisine düşen görevi yerine getirebilmek üzere güçlendirmeye gayret etmişlerdir. Bu vesile ile bir gerçeği burada tekrar etmek lüzumunu duyuyorum. Savunma her şeyden evvel millî bir meseledir ve öyle olmak lâzımdır. Milletler her şeyden önce kendi güçlerine güvenmeye ve ona dayanmaya mecburdurlar. Büyük Türk Milleti de, dış ve iç güvenliği bakımından, Türk Silâhlı Kuvvetlerine güvenmektedir. Bu sebeple, Büyük Milletimiz kendisinin bir parçası olan Türk Silâhlı Kuvvetlerinin güçlenmesi için istenen her fedakârlığı bugüne*

³⁷² Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim 27, Cilt 2, 03 Şubat 1972, 233.

kadar yapmıştır ve bundan sonra da yapacağına eminiz. Ama bunun yanı başında, elbette ki, kolektif müdafaa sisteminden faydalanmayı ihmal etmemiş bulunuyoruz. Bildiğiniz gibi, Türkiye NATO ittifakına bu sebeple girmiştir ve NATO'nun fayda ve zaruretime bugün de inanıyoruz.”³⁷³

TSK'nın ana kaynaklarından bahseden Melen, ihtiyaçların büyük bir kısmının milli kaynaklardan karşılandığını, milli kaynakların yetmediği durumlarda ise NATO'dan destek aldıklarını belirtmiştir. Güvenliğin önemine vurgu yapan Melen, güvenlik için yeni ve ciddi gayretlere ihtiyaç olduğunu belirterek, “...tarımda geri kalabiliriz, sanayide geri kalabiliriz veyahut teknik olarak başka memleketlerden geride kalabiliriz ancak savunmada bilhassa silah konusunda aynı nitelikte silahlara sahip olmazsak, ebetteki kendimizi müdafaa etme konusunda zorluklar yaşarız.” ifadelerini kullanmıştır.³⁷⁴

Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi'nde, yatırım adı altında sadece konut, yani lojmanlar, sağlık tesisleri ve eğitim tesisleriyle ilgili hizmetlerin mevcut olduğunu söyleyen Melen, genel anlamda yatırım mahiyetinde olan hizmetler için her yıl millî bütçeden 1 milyarın üstünde harcama yapıldığını, ancak bu harcamaların bütçelerde cari harcamalar arasında yer almasından dolayı, yatırım miktarlarının bütçede düşük görüldüğünü belirtmiştir. Savunma bütçesinde yer alan harcamalarımız üzerine konuşan Melen, yapı ve büyük onarım hizmetlerinde, büyük fedakârlık ve feragatle görev yapan birliklerin 1964 yılında başlanılan hudut karakollarının tamamlanmasına çalışıldığını belirtmiştir. 1972 yılında yapılan hudut karakolları için gerekli ödeneklerin yine bütçeye konulduğunu söylemiştir. 186 sayılı Kanunun 1961 yılında başlayan programı gereğince mahrumiyet bölgelerinden başlamak suretiyle yapılmasına başlanan lojmanlar tüm ihtiyaçların % 18 ini karşıladığını ve bu programa devam edileceği vurgusunu yapmıştır. 1971 yılına kadar yapımı tamamlanan kışlalar, hastaneler, ilâç fabrikası, okul binaları, karargâh binaları, er pavyonları ve bunların tamamlayıcısı olan diğer binaların da büyük bir kısmının hizmete açıldığını belirten Melen, birçok kışla ve hastanenin de onarıldığını söylemiştir. Bu arada, ecdat yadigarı olan Selimiye ve Davutpaşa kışlalarının da restorasyonuna başladıklarını

³⁷³ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Birleşim 27, Cilt 2, 03 Şubat 1972, 327.

³⁷⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Birleşim 27, Cilt 2, 03 Şubat 1972, 328.

belirtmiştir. Bunların dışında, 100 milyonun üstünde bir harcama yapılarak meydana getirilmiş olan, Gülhane Hastanesi binasının hizmete açılmış olduğunu dile getirmiştir. Bu hastanenin sadece bir eğitim müessesesi değil, aynı zamanda 1.000 yataklı bir tatbikat hastanesi halinde çalışacağını söylemiştir.³⁷⁵

Savunma sanayisine de değinen Melen, ilk aşamada hafif silâhlardan başlanılarak orta silâhlarla, güdümlü silâhların büyük bir kısmını memleket içinde imal etmenin mümkün olduğunu ve bunun kısmen de tahakkuk edildiğini belirten Melen, Hafif silâhları, orta silâhların büyük bir kısmını ve bazı güdümlü silâhları memlekette fiilen imale başladığını duyurmuştur. Hemen hemen bütün silahların revizyonlarının yurt içinde yapılmakta olduğunu, yüksek teknoloji isteyen harp sanayi ise, elbette ki, ağır sanayimizin ve özellikle elektronik sanayinin yurdumuzda da gelişmesine paralel olarak geliştirileceğini söylemiştir.³⁷⁶ Harp sanayi alanında bugüne kadar harcanmış olan çabalarla elde edilen başarıları ise şu şekilde belirtmiştir: “...tüfek ve makineli tüfek yapımı projesi tamamen gerçekleştirilmiştir. MG ve M6-3 tüfeklerini, yani en modern piyade silâhlarını bugün imale başlamış bulunuyoruz ve birkaç sene içerisinde ordumuzun ihtiyacını karşılayacağız. Güdümlü tanksavar roket yapımı, Hava Kuvvetleri roket yapımı, kuru pil yapımı gerçekleşmiş projelerdir. Çeşitli mühimmat yapımı gerçekleşmiş projedir. Tank - palet ve taşıyıcı tekerlek yenileştirme fabrikası, tank yenileştirme fabrikası kurulmuştur; faaliyete geçmek üzeredir. Yine, yedek parça yapım fabrikası, gaz maskesi fabrikası inşa halindedir. Bildiğiniz gibi, refakat muhripleri inşa ettik, sık sık bunların denize indirildiğine ait haberleri sevinçle alıyorsunuz. Denizaltı muhribi yapımı tahakkuk etmiştir. Jet revizyon tesisleri tahakkuk etmiştir. Gemi yapım işlerimiz, Beş Yıllık Plâna uygun olarak, (Bu mevzuda Birinci Beş Yıllık bir plân yapılmıştı, bu plâna uygun olarak) Birinci Beş Yıllık dönemde iki tersanemizde 32.500 tonilâto civarında çeşitli tip ve büyüklükte 69 gemi yapılarak hizmete konulmuştur. Ayrıca, tersane onarım tesisleri genişletilmiş, gerek millî bütçelerimiz ve gerekse Amerikan yardımı programından sağlanan imkânlarla şimdiye kadar 6 muhrip, 4 denizaltı, bir yüzer havuz Deniz Kuvvetlerimize katılmıştır. Sevineceğiniz bir şeyi da arz edeyim; birkaç yıllık

³⁷⁵ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Birleşim 27, Cilt 2, 03 Şubat 1972, 330.

³⁷⁶ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Birleşim 27, Cilt 2, 03 Şubat 1972, 331.

çalışma içerisinde Deniz Kuvvetlerimizdeki gemilerimizin büyük bir kısmı yenilenmiştir ve eski gemiler modern gemilerle değiştirilmiştir. Yine, 3 muhrip ve 4 denizaltı gemisi inşa halindedir. Alman yardımından da bir yük gemisi ve 2 denizaltı, gemisi ayrıca sipariş edilmiştir, inşa halindedir. Yine, Deniz Kuvvetlerimizde bir deniz – hava filosu kurulmuştur ve bunlar için gerekli uçaklar peyderpey hizmete girmektedir. Bundan başka, Deniz Kuvvetlerimizin güçlendirilmesi amacı ile Yüksek Meclislerce gelecek yıllara sâri taahhüde girişme yetkisini veren 1417 sayılı Kanun gereğince, 1972 yılı bütçesinde ilk dilim olarak 100 milyon lira ödenek konmuştur. Bunlarla yeni gemiler yapılacaktır.”³⁷⁷

Şehitlikler konusuna da değinen Melen, 189’a yakın şehitliğin olduğunu, bunların 48 tanesinin yurt dışında bulunduğunu söylemiştir. Bu şehitliklerin ihyası için ciddî bir çalışma yapıldığını ve her yıl bütçeden bunun için belli bir limit ayrıldığını sözlerine eklemiştir. 1964 yılından başlamak üzere bütçeden 2.200.000 liraya yaklaşan bir ödenek ayrıldığını ve bununla birçok şehitliğin imar edildiğini belirtmiştir.³⁷⁸

Ferit Melen konuşmasının devamında İstiklal Savaşı gazilerinin madalya konusuna, savunma hizmetlerini destekleyen fabrika ve atölyelerde çalışan işçilere, savunma politikalarına, yatırım mevzularına ve bunların bütçelerine değinerek Atatürk çizgisinde memleketin ilerlemesini ve gelişmesini Anayasasal çerçevede gerçekleştirileceğini belirtip konuşmasına son vermiştir.³⁷⁹

GP’nin teşkilatlanmasında görev alan Ferit Melen, parti bünyesinde çalışmaya başladıktan sonra, Başbakanlık görevini üstlenene kadar da bu parti için çalışmıştır. Nitekim Türkiye’nin mevcut siyasi gündemi okları Melen’e yöneltmiştir. Ferit Melen I. ve II. Erim Hükümetlerinde Milli Savunma Bakanlığı görevini sürdürmüştür. Ülkedeki genel siyasi atmosfer, şüphesiz askeri muhtıranın etkisinden uzak kalmamıştır. Dolayısıyla Melen de görev süresi boyunca bu etkilerin izlerini geçirdiği hemen her kanun tasarısında uygulamaya sokmaya çalışmıştır.

³⁷⁷ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Birleşim 27, Cilt 2, 03.02.1972, 331-332.

³⁷⁸ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Birleşim 27, Cilt 2, 03.02.1972, 334.

³⁷⁹ 1972 yılı bütçe görüşmelerinin tamamı için bkz. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Birleşim 27, Cilt 2, 03 Şubat 1972.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.FERİT MELEN'İN BAŞBAKANLIK DÖNEMİ VE BAŞBAKANLIKTAN SONRAKİ SİYASİ FAALİYETLERİ

Nihat Erim'in istifa etmesinin ardından, I. ve II. Erim Hükümetleri'nde Milli Savunma Bakanı olarak görev yapan Ferit Melen, yapılacak seçimlere kadar Başbakanlık görevine vekâleten getirilmiştir.³⁸⁰ Çalışma'nın bu bölümünde Melen'in Başbakanlık görevini üstlenmesi ve bu süreç içerisinde iç ve dış politikada gerçekleştirdiği sosyal, siyasal ve ekonomik konular üzerinde durulacak son olarak, başbakanlık sürecinden sonraki siyasi faaliyetleri incelenecektir.

3.1. Ferit Melen'in Başbakan Olma Süreci

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Nihat Erim'in istifa etmesinin ardından ortaya çıkan Başbakanlık sorununu gidermek için 26 Nisan 1972'de temaslara başladı. Sunay, ilk olarak Millet Meclisi Başkanı Sabit Osman Avcı, AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, DP, MGP Genel Başkanları ve Kontenjan grubu başkanları ile görüşmelerde bulundu. Görüşmeler sonunda Meclis Başkanı Sabit Osman Avcı yeni kurulacak hükümetin “*partiler üstü*” olacağını açıkladı.³⁸¹ Süleyman Demirel, yeni bir hükümet bunalımı yaşamadan bir an önce seçimlere gitme arzusunda olduklarını belirtti.³⁸² DP'nin görüşü ise hükümeti mecliste çoğunlukta bulunan AP'nin kurmasından yanaydı.³⁸³

Cumhurbaşkanı Sunay temalarını tamamladıktan sonra 29 Nisan 1972'de Suat Hayri Ürgüplü'ye yeni hükümeti kurma görevini verdi. Ürgüplü, yeni kabineyi parlamentoda grubu bulunan partilerin tümünden meydana getireceğini, kabinenin 12 Mart Muhtırasına uygun olarak partiler üstü bir hüviyet taşıyacağını ve dışarıdan teknik bilgisine kani olduğu kişilerden istifade edeceğini açıklamıştır. Ürgüplü sözlerine şu şekilde devam etmiştir: “...Sayın Cumhurbaşkanı bugün

³⁸⁰ Milliyet Gazetesi, 28 Nisan 1972. 1.

³⁸¹ Milliyet Gazetesi, 26 Nisan 1972, 1-9.

³⁸² Milliyet Gazetesi, 27 Nisan 1972, 1.

³⁸³ Milliyet Gazetesi, 28 Nisan 1972. 1.

beni davet buyurdular ve yaptıkları temas neticesinde yeni hükümetin kurulması ve mevcut olan buhrana son verilmesi için benim çalışmamı tensip ettiler. Başbakanın teklifi üzerine temaları yapmam gerekiyor. Bu temalara başlayacak, partiler, parti liderleriyle temalara başlamak icap ediyor yarın veyahut öbür gün bu temaları bitireceğimi ümit ediyorum. Bu temalarda esas istikamet tamamıyla Atatürkçü bir hükümet kurulması benim eskiden beri takip ettiğim bir idealdir. Onun üzerinde partilerin de yardım ve anlayış göstereceğinden hiç şüphe etmiyorum.”³⁸⁴

Hükümeti kurmakla görevlendirilen Suat Hayri Ürgüplü parti liderleri ve Milli Birlik Grupları ile temalarını tamamladıktan sonra yeni kabineyi kurup Cumhurbaşkanı’na sunmaya hazırlandı. Fakat Ürgüplü’nün hükümeti kurmasını sekteye uğratan durumlar söz konusudur. Bu durumların başında AP gelmektedir. Nitekim yeni kurulacak hükümette DP’den kimsenin yer almasını istememiştir.³⁸⁵ Hükümeti kurmayı engelleyen diğer bir olay ise Deniz Gezmiş, Hüseyin İnân ve Yusuf Aslan’ın idam cezalarının hayata geçirilmesidir.³⁸⁶ Ancak olumsuz esen bu havanın ardından Ürgüplü bütün parti liderlerine kurulacak hükümetin niteliğini detaylı bir şekilde açıklayan bir mektup yazmış ve hükümeti kurmaya ikna edebilmiştir.³⁸⁷

Çalışmalarını tamamlayan Suat Hayri Ürgüplü, Bakanlar Kurulu listesini 13 Mayıs 1972’de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a sunmuştur.³⁸⁸ Sunduğu listede AP, CHP, DP, MGP ile bağımsızlar yer almıştır. Ertesi gün Ürgüplü’yü ve partilileri şaşırtan bir durum meydana gelmiştir. Kontenjan Senatörü Suat Hayri

³⁸⁴ Milliyet Gazetesi, 30 Nisan 1972, 1-9.

³⁸⁵ Milliyet Gazetesi, 07 Mayıs 1972, 9.

³⁸⁶ Vatan Gazetesi, 7 Mayıs 1972, 1. Milliyet Gazetesi, 07 Mayıs 1972, 1.

³⁸⁷ Milliyet Gazetesi, 07 Mayıs 1972, 9.

³⁸⁸ Kontenjan Senatörü Suat Hayri Ürgüplü’nün kabul edilmeyen Bakanlar Kurulu listesi şu şekildedir: AP’den; Ali Naili Erdem (Devlet Bakanı-Başbakan Yardımcısı), Nafiz Ergeneli (Devlet Bakanı), Naci Çerezci (İçişleri Bakanı), Cihat Bilgehan (Bayındırlık Bakanı), Mehmet Yardımcı(Sağlık Bakanı), Haydar Özalp (Gümrük ve Tekel Bakanı), Erol Yılmaz Akçal (Turizm ve Tanıtma Bakanı), Nurettin Ok (İmar ve İskan Bakanı), İskender Cenap Ege(Gençlik ve Spor Bakanı), CHP’den; Zihni Betil (Adalet Bakanı), Mukadder Öztekin (Tarım Bakanı), Ali Rıza Uzuner (Çalışma Bakanı), Şeref Bakşık (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı), SALİH Tanyeri (Orman Bakanı), DP’den; Cevat Önder (Milli Eğitim Bakanı), Vedat Önsal (Ulaştırma Bakanı), Cemal Tarlan(Köyşleri Bakanı), MGP’den; Turhan Feyzioğlu(Devlet Bakanı- Başbakan Yardımcısı), Ferit Melen (Milli Savunma Bakanı), Kabineye dışardan girenler; İlhan Öztürk (Devlet Bakanı), Haluk Bavülken (Dışişleri Bakanı), Ziya Müezzinoğlu (Maliye Bakanı), Naim Talu(Ticaret Bakanı), Kontenjandan ise; Mehmet İzmen (Sanayi ve Teknoloji Bakanı). Cumhuriyet Gazetesi, 14 Mayıs 1972, 1.

Ürgüplü'nün, Cumhurbaşkanı Sunay'a sunduğu Bakanlar Kurulu listesi 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'na uymadığı gerekçesi ile reddedilmiş ve Ürgüplü'den vazgeçilmiştir. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Ürgüplü'nün sunduğu Bakanlar Kurulu listesini ne için reddettiğini Ürgüplü'ye yazdığı mektupta şu şekilde ifade etmiştir: *“Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 102. maddesi uyarınca teşkil ve üyelerini seçerek tanzim ettiğiniz Bakanlar kurulu listesini inceledim. Belirtilen Bakanlar Kurulu'nun bir bütün halinde, 12 Mart 1971 tarihli Muhtıra'nın icapları ve cari durumun şartları ile bağdaşır bir nitelik taşımadığı kanaatine vararak atanmasını uygun görmedim. Yeni Bakanlar kurulunun teşkili için 29 Nisan 1972 tarihinden bugüne kadar zahmetlere evet sağladığını gelişmeleri teşekkürlerimi sunar, esenlik ve mutluluğunuzu dilerim.”*³⁸⁹Ürgüplü ise sunduğu listenin reddedilmesinin ardından şöyle konuşmuştur: *“Listesi reddedilen bir Başbakan istifa eder, normal olan da budur. Kurmuş olduğum hükümet 12 Mart Muhtırasına uygun görülmediği için reddedilmiş, listemde olan sivri adlar için bir bilgim yok...”*³⁹⁰

Ürgüplü'nün reddedilen bakanlar kurulu listesini Milliyet Gazetesi köşe yazarı Abdi İpekçi şu şekilde değerlendirmiştir: *“Ürgüplü parlamenter demokrasi tarihinde eşine az rastlanan güçlükte bir operasyonu gerçekleştirmek durumundaydı. Birbiriyle çelişen görüşleri ve çıkarları temsil eden, aralarındaki sürtüşme düşmanlığa dönüşmüş bulunan kimseleri ayrı hükümet de toplayacak, onları uzlaştırmaya, bağdaştırmaya çalışarak devleti yönetecekti. Böyle bir uzlaştırma çabası bir bakıma gerekli görünüyordu ama başarılması çok güç bir işti. Her şeyden önce bir araya getirilmesi söz konusu olanların buna inanmaları lazımdı. Oysa çoğunluğu elinde tutan parti başta olmak üzere birçok çevreler daha işin başında inançsızlıklarını saklamadılar. Böyle olunca Ürgüplü, bir araya getireceği kişileri iyi seçse, Meclisin onaylayabileceği bir programı hazırlayabilse dahi işe girişince mutlaka büyük güçlüklerle karşılaşacaktı. Bunu beklemeye bile lüzum kalmadı. Uzlaştırma denemesi, kabinenin açıklandığı anda başarısızlığa uğradı. Öyle anlaşılıyordu ki, Bakanlar arasında ve Bakanları ile Meclis arasında sağlanması beklenen ilk uzlaşmayı dahi gerçekleştirememiş ve bu yüzden*

³⁸⁹Vatan Gazetesi, 15 Mayıs 1972.; 1. Milliyet Gazetesi, 14 Mayıs 1972, 1-9.

³⁹⁰Cumhuriyet Gazetesi, 14 Mayıs 1972.; Milliyet Gazetesi, 14 Mayıs 1972, 1.

Cumhurbaşkanının onayını alamamıştı. Bu talihsiz olayı bir bakıma tarihi bir sonuç saymak mümkündür. Zira yürüyemeyeceği ilk anda belli olan bir denemeye devam etmek hem zaman kaybına, hem de zamandan da önemli kayıplara yol açabilirdi.

*Ürgüplü'nün kişiliğine bağlanan umutların böylelikle iflası üzücü olmakla beraber, son denemeyi önceki iki deneme ile birlikte değerlendirip ders almak gerçekçi ve yararlı bir tutum olacaktır. Umarız o derslerin ışığı altında demokratik bir çözüm yolu, ümitsizlik, huzursuzluk yaratmadan bulunabilecektir.*³⁹¹

Kontenjan Senatörü Suat Hayri Ürgüplü'nün sunduğu listenin reddedilmesinin ardından Cumhurbaşkanı Meclis içerisinde yeni bir aday arayışına başlamıştır. Arayışların sonucunda bir ay boyunca Başbakan Vekilliği yapmış olan Ferit Melen üzerinde karar kılınmıştır. Melen'in Başbakan olması için partisinden istifa etmesine gerek duyulmamıştır. Bir ay boyunca Başbakan vekilliği yapan Melen'in bir partili olarak değil bir Başbakan olarak hareket ettiğini ve Melen'in bugünkü hükümetin aynen başında kalabileceğini ya da bazı bakanları değiştirebileceğini düşünen Sunay, Melen'i hükümet sorununa kesin çare bulacak kişi olarak görmekteydi.³⁹²

16 Mayıs 1972'de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından, Erim hükümetlerinde Milli Savunma Bakanı, MGP Van Senatörü ve son bir ay boyunca Başbakan Vekilliği yapan Ferit Melen'e hükümeti kurma görevi verilmiştir. Cumhurbaşkanı ile Çankaya Köşkünde görüşen Melen, toplantının ardından, Cumhurbaşkanı'nın hükümeti kurma görevini kendisine tevzii ettiğini, bu vazifeyi yerine getirmek için hemen temaslara ve çalışmalara başlayacağını belirtmiştir. Memleketin yakın bir zamandan beri geçici hükümetle idare edildiğini ve bir süre daha hükümete kalınmasında her bakımdan sakıncalar olduğunu söylemiştir. Yeni hükümetin kısa bir süre içerisinde kurulması gerektiğini vurgulayan Melen, hükümetin kuruluş prensipleri ve programının ana hedefleri hakkında kamuoyuna kısa bir süre sonra ayrıca bilgi vereceğini söylemiş, kuracağı hükümetin programı ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “12 Mart hareketi gerektiren

³⁹¹ Abdi İpekçi, “Talihsiz Deneme”, Milliyet Gazetesi, 15 Mayıs 1972, 1.

³⁹² Milliyet Gazetesi, 15 Mayıs 1972, 1.; Cumhuriyet Gazetesi, 16 Mayıs 1972, 1.

şartlar henüz ortadan kalkmadığı için, kurmaya çalışacağım yeni hükümet partiler üstü zihniyetle çalışan bir bünyeye sahip olacaktır. İntikal Hükümeti'nin ele alacağı işlerin başında, anarşi önleyecek tedbirleri tamamlaması gelmektedir. Sonra ekonomik, kültürel, sosyal gelişmemizi sağlayacak belli başlı reformların 12 Mart muhtırasında işaret edildiği şekilde gerçekleştirilmesi (toprak, adalet, eğitim ve mali reformları, petrol ve maden işlerimiz) yeni plan stratejisi ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının hazırlanarak yürürlüğe konması, ekonomiyi harekete geçirecek yatırımları hızlandıracak, işsizliği azaltacak süratle ele alınarak yürütülmesi, memleketin muhtaç bulunduğu huzurun, sükûnun, barışın, güvenin ve istikrarın getirilmesi. Siyasi parti liderlerinin ve diğer parlamenterlerin gerek hükümetin süratle kurulması ve gerekse saydığım temel konulardaki görüşlerini paylaşacaklarından emin bulunuyorum. Bu sebeple aldığım vazifeyi kısa bir süre içinde yerine getirebileceğime inanıyorum.

*Hükümeti kurmaya muvaffak olursam, ömrüm boyunca hizmet ettiğim kahraman milletime hükümet başkanı olarak gücümün yetti ölçüde hizmet etmeyi büyük şeref sayacağım...*³⁹³

Ferit Melen, 16 Mayıs 1972 tarihinde hükümeti kurmak için temaslarda bulunmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Melen, ilk olarak Senato Başkanı Tekin Arıburun, Millet Meclisi Başkanı Sabit Osman Avcı ve AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ile görüşmüştür. Görüşmelerin ardından Melen'e yöneltilen dünden bugüne yaptığınız temaslara hükümeti kurma ümidiniz daha da kuvvetlendi mi sorusuna Melen: *"Ümidimi kestiğim anda bırakırım"* cevabını vermiştir. Senato Başkanı ile yaptığı toplantının da olumlu geçtiğini belirten Melen, hükümeti bir an önce kurma gayretinde olduğunu söylemiştir.³⁹⁴ Melen'in nasıl bir yol izleyebileceğini değerlendiren Abdi İpekçi, Melen'in, ciddi ve dürüst devlet adamlığı niteliklerini kişiliğinde toplayan politikacılardan biri olduğunu, Silahlı Kuvvetlerin kumanda kademesinin, I.Erim Hükümetlerinden beri Milli Savunma Bakanlığı'nda bulunan Melen'i, yakından tanıma fırsatı elde ettiklerini ve yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmesinde önemli rol olduğunu

³⁹³ Barış Gazetesi, 16 Mayıs 1972, 1. Vatan Gazetesi, 16 Mayıs 1972, 1. Milliyet Gazetesi, 16 Mayıs 1962, 1-9.

³⁹⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 17 Mayıs 1972, 1.

belirtmiştir. İpekçi ayrıca, Melen'in dikkat çeken bir noktanın ise, MGP Genel Başkan Yardımcısının Başbakanlık görevini partisinden ayrılmadan yüklenmesi olduğunu söylemiştir. Bu durumun şimdiye kadar partiler üstü hükümet için zorunlu sayılan tarafsız Başbakanlık formülünden vazgeçildiğini gösterir nitelikte olduğu görüşünü savunmuştur. Ferit Melen'in geçmiş yıllardaki siyasetine ve yapabileceği işler hakkında uzun bir makale kaleme alan İpekçi şunları ifade etmiştir: *"MGP Genel Başkanı Feyzioğlu'nun dediği gibi "toparlayıcı, birleştirici bir lider" olabilecek midir? Sorunun cevabını önce Melen'in siyasal görüşlerini ele alarak inceleyelim: Melen iktisadi, sosyal ve siyasi alanda kimsenin meçhulü olmayan net ve kesin görüşlerin sahibidir. Melen, sağcı karakter taşıyan görüşlerini daima inançla savunmuştur. Nitekim Maliye Bakanlığı sırasında Devlet Planlama Teşkilatı uzmanları ile bu inançları ile mücadele ettiği gibi, siyasi hayata başladığı CHP'den de ortanın solu düşüncesinin benimsenmesi dolayısı ile ayrılmıştır. Melen'in Bu görüşleri, Parlamentoda ortanın sağında yer alan partilere uygun düşecektir. Gerçi AP özellikle son yıllarda iktisadi alanda izlediği politikayla sağcı görüşlerden uzaklaşmıştır. Ama Melen'in benimsediği tutum, AP'nin bu konudaki görüşleri ile büyük bir çelişme yaratmayabilir. Halk partisine gelince... Gerçi bu partinin resmen açıklanmış programı Melen'in savunacağı görüşlere aykırıdır. Ama şimdi CHP'de yeni Genel Başkana ters düşmüş bulunanlar Başbakanlığa Melen gibi vaktiyle Ecevit ile mücadele etmiş birinin getirilmesinden herhalde memnunluk duyacaklardır.*

Yukarıdaki hususlar dikkate alınca Melen'in Parlamentoda temsil edilen partilerin önemli çoğunluğuna uygun düşecek görüşlerin sahibi bulunduğu ortaya çıkacaktır. Bu bakımdan yeni Başbakan adayının, çoğunluğun görüşlerini birleştiren bir hükümet başkanı olmak şansı vardır. Ancak bu hususun başarı için yeterli olacağını düşünmek doğru değildir. Melen'in AP ile birlikte CHP'nin Ecevit kanadından esaslı bir direnme ile karşılaşmaması, her şeyden önce seçimleri hedef alan bir politika izlemesine bağlı gözükmektedir. Bunun gibi yeni hükümet gerek AP, gerek CHP'deki parti için mücadeleleri şu, ya da bu biçimde tahrik etmek durumunda kalırsa, bu, ciddi tepkilere yol açacak ve Melen'in, toparlayıcı ve birleştirici bir lider olması gereğini aykırı düşecektir. Ortada bir de reform sorunu kalacaktır. İleriye dönük değişikliklerin muhafazakâr bir anlayışla

nasıl gerçekleştirileceği, çok kimsenin aklına takılacak bir sorudur. Melen Hükümetinin başarısında, bu sorunun cevaplandırılır biçimi de önemli rol oynayacak oynayacaktır.”³⁹⁵

Hükümeti kurmak için parti liderleri ile görüşmeye başlayan Ferit Melen, Bülent Ecevit, Ferruh Bozbeyli, Turhan Feyzioğlu ile görüştüktan sonra kuracağı hükümete dair ümitlerinin arttığını belirtmiş ve yeni kurulacak hükümetin destekleneceğini ifade etmiştir.³⁹⁶ DP ise kurulacak hükümete katılmama kararı almıştır. Katılmama sebebini ise Suat Hayri Ürgüplü tarafından teşkil olunan hükümetin kabul edilmemesini gerekçe göstererek, bu durumun Anayasa’nın ruhuna ve demokratik esaslarına ters düştüğüne inandıklarından hükümette yer almayacaklarını belirtmişlerdir.³⁹⁷

Parti liderleri ile görüşmelerini, bitiren Melen, 21 Mayıs 1972’de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile görüşmüş ve kuracağı hükümet hakkında son izahatları vermiştir. Bu görüşmenin sonunda hazırlayacağı listede pek fazla değişiklik yapmayacağını belirten Melen, yeni listenin önemli bir kısmının eski kabinede olan isimlerden oluşacağını ve kontenjan grubundan da bir isme yer vereceğini belirtmiştir.³⁹⁸

Yaklaşık bir hafta süren temasların ardından AP, CHP ve MGP’nin desteğini alan Melen, listesini Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a sunmuş ve kabul edilmiştir. Ferit Melen, 17. Başbakan olarak Türkiye Cumhuriyetinin 35. Hükümetini, 22 Mayıs 1972’de açıklamıştır. İlk Bakanlar Kurulu toplantısını 23 Mayıs 1972 tarihinde gerçekleştiren Melen’in kabinesinde II. Erim Kabinesinin, Başbakan hariç, 14 üyesi yerlerini korumuş, 2 üyesi yer değiştirmiş, 8 üyesi ise değişmiştir. Kabineye yeni giren 8 Bakanın 3’ü Parlamento dışından, 5’i Parlamento içindendir.³⁹⁹ Melen Kabinesinde yer alan sekiz yeni isim şunlardır: Zeyyat Baykara (Devlet Bakanı), Fehmi Alparslan (Adalet Bakanı), Mehmet İzmen (Savunma Bakanı), Ziya Müezzinoğlu (Maliye Bakanı), Sabahattin Özbek (Eğitim Bakanı), Kemal Demir (Sağlık Bakanı), Nuri Kodamanoglu (Enerji

³⁹⁵ Abdi İpekçi, “Melen”, Milliyet Gazetesi, 17 Mayıs 1972, 1-9.

³⁹⁶ Vatan Gazetesi, 18 Mayıs 1972, 1. Milliyet Gazetesi, 18 Mayıs 1972, 1.

³⁹⁷ Yaşar Aysev, “Partilerin Cevapları”, Barış Gazetesi, 21 Mayıs 1972, 1-9.

³⁹⁸ Milliyet Gazetesi, 22 Mayıs 1972, 1-11.

³⁹⁹ Cumhuriyet Gazetesi,, 23 Mayıs 1972, 1.

Bakanı), Turgut Toker (İmar Bakanı). Daha önce Erim Kabinesinde yer alıp ancak Melen Kabinesinde yer bulamayan isimler ise şunlardır: Ali İhsan Göğüş (Devlet Bakanı), Suat Bilge (Adalet Bakanı), Sait Naci Ergin (Maliye Bakanı), Cevdet Aykan (Sağlık Bakanı), Orhan Dikmen (Tarım Bakanı), Nezih Devres (Enerji Bakanı), Serbülent Bingöl (İmar Planı). İlyas Karagöz Devlet Bakanlığından, Tarım bakanlığına; İsmail Arar ise Eğitim Bakanlığından Devlet Bakanlığına geçmiştir. Melen Kabinesinde yerlerini koruyan isimler ise şöyledir: Doğan Kitaplı (Devlet Bakanı), İlhan Öztrak (Devlet Bakanı), Ferit Kubat (İçişleri Bakanı), Haluk Bayülken(Dışişleri Bakanı), Mukadder Öztekin (Bayındırlık Bakanı), Naim Talu (Ticaret Bakanı), Haydar Özalp (Tekel Bakanı), Rıfki Danışman (Ulaştırma Bakanı), Ali Rıza Uzuner(Çalışma Bakanı), Mesut Erez (Sanayi Bakanı), Erol Yılmaz Akçal (Turizm Bakanı), Necmi Sönmez (Köyişleri Bakanı), Selahattin İnal (Orman Bakanı), Adnan Karaküçük (Gençlik ve Spor Bakanı)'tür.⁴⁰⁰

Yeni kabinenin kuruluş tarzı hükümete bakanlık veren bütün partilerin Milli Güvenlik Kurulunda temsilci bulundurmalarını sağlayacak şekilde kurulmuştur. MGP'den Başbakan Ferit Melen, AP'den Ulaştırma Bakanı Rıfki Danışman, CHP'den Çalışma Bakanı Ali Rıza Uzuner, Kontenjan Grubundan da Milli Savunma Bakanı Mehmet İzmen Milli Güvenlik Kurulu toplantılarına katılabileceklerdir.⁴⁰¹

23 Mayıs 1972'de ilk Bakanlar Kurulu toplantısını yapan Melen, parti programı için Bakanlardan görüş ve önerilerini belirtmelerini istemiş ve toplantının ardından açıklamalarda bulunmuştur. Melen verdiği demeçte, hükümetin, her türlü yıkıcı faaliyete ve anarşiye karşı etkili şekilde mücadeleyi başlıca görevlerinden biri olarak gördüğünü, Parlamenter demokratik rejimin sıhhatli ve verimli şekilde işler hale getirilmesinin temel görevlerinden biri olduğunu ifade etmiştir. Seçim hukukunda gerekli düzeltmelerin yapılmasını ve bitirilmesi zaruri olan işlerin zamanında tamamlanması gerektiğini dile getiren Melen, millet hakimiyetinin hür seçimlere dayandığı gerçeği gözden uzak tutulamayacağını vurgulamıştır. Melen sözlerine şu şekilde devam etmiştir: “*Türk*

⁴⁰⁰ Türkiye Dergisi, Başbakan Ferit Melen, Sayı 125, 1 Haziran 1972, 4.

⁴⁰¹ Milliyet Gazetesi, 23 Mayıs 1972, 9.

devletini içten ve dıştan gelen her tehlikeye karşı korumak demokratik rejimi güçlendirmek için gerekli hiçbir tedbir ihmal edilmeyecektir. Yine Anayasamızın öngördüğü iktisadi ve sosyal reformların, Atatürkçü çizgide gerçekleştirilmesi davası önemle takip edilecektir. İktisadi hayatımızın huzur, güven, istikrar ve canlılık içinde gelişmesi için büyük bir dikkat sarf edeceğiz. Türkiyemizin yeterli bir hızla kalkınması, tarım ve sanayi alanında hamleler yapılması, yeni iş sahaları açılması için yatırımları hızlandırmaya gayret edeceğiz. Önümüzdeki büyük işlerden biri, Üçüncü Kalkınma Planının hazırlanması TBMM'ye sunulması ve yürürlüğe konmasıdır. Hükümetimiz, devlet idaresinde her türlü yolsuzluk ve israfla mücadeleyi önemli bir görev olarak görecektir. Teftiş ve denetleme mekanizmasının iyi işlemesi için gerekli tedbirler alınacaktır. Bütün bu milli hedeflere ulaşmak için başta TBMM olmak üzere bütün anayasa kuruluşlarının ve aziz milletimizin güven ve yardımına muhtacız. Siyasi partilerin, birlik ve beraberlik duygusu ile hareket edeceklerinden eminim. Bütün vatandaşlar emin olsunlar ki, hükümet, her türlü pazarlıktan uzak kalarak, var gücüyle kanun hâkimiyetini sağlamaya çalışacaktır.”⁴⁰²

3.2. Ferit Melen'in Hükümet Programı

Ferit Melen, 22 Mayıs 1972'de kabineyi açıkladıktan sonra yaklaşık bir hafta süren çalışmalar sonucunda Hükümet Programı hazırlanmıştır. Program, 29 Mayıs 1972'de Millet Meclisinde, 30 Mayıs 1972'de ise Cumhuriyet Senatosunda okunmuştur. Melen tarafından okunan program yaklaşık 30 sayfadan oluşmaktadır.

Ferit Melen konuşmasına hükümetin nasıl bir ortamda kurulduğuna dikkat çekerek başlamış ve şunları söylemiştir: “Hükümetimiz, memleketimizin 12 Mart Muhtırası'ndan önce içine girmiş olduğu bunalımlardan tamamen kurtulmadığı bir dönemde kurulmuş bulunmaktadır.

I.ve II. Erim Hükümetlerinin çabalarına rağmen, 12 Mart Muhtırasının verilmesini gerektiren sebepler tamamen ortadan kalkmamıştır. Bu durum güveninizi almak için huzurunuzda gelen hükümetin, içinde bulunduğumuz şartların sonucu olarak tutum ve icraatında partiler üstü bir anlayışla hareket

⁴⁰² Milliyet Gazetesi, 24 Mayıs 1972, 9.

edecek bir yapıda olmasını gerektirmiş ve hükümet bu gereklere uygun olarak kurulmuştur. Hükümetin, büyük Meclis'in güvenine layık olduğu sürece iş başında kalması Anayasanın ve demokratik rejimin en tabii bir sonucudur. Bizim tek dayanağımız milletin yegâne ve hakiki temsilcileri olan sizlersiniz...”

Hükümet programında daha sonra, meclislerin güvenini sürdürebildiği takdirde ancak önümüzdeki seçim zamanına kadar devam edecek olan bir hükümet olduğu kaydedilmekte, programının da, normal bir seçim dönemi için iktidara gelmiş olan hükümetlerin programından farklı olacağı belirtilerek şöyle denilmektedir:

Bu özel durum göz önünde tutularak huzurunuzda getirmiş olduğumuz bu programda, devletin bütün faaliyet alanını kapsayan işler yerine, belli bir süredir öncelikle gerçekleştirilmesi gereken konuların ele alınmaları ile yetinmiş bulunuyoruz. Bunlar arasında, özellikle memleket içinde bulunduğu bunalımlardan kurtaracak huzur ve sükûna kavuşturacak tedbirler bulunacaktır.⁴⁰³

Programda, parlamenter demokratik rejimin sıhhatli ve verimli şekilde işler hale getirilmesinin temel görevlerinden olduğu belirtilerek, “...demokratik rejim ve millet hâkimiyeti hür seçimlere dayanır. Bu sebeple, önümüzdeki seçimlerin Anayasanın ön gördüğü zamanda yapılmasını ve seçimlere selamete mümkün kılacak ortamın yaratılmasında önemli görevlerimizden biri sayıyoruz...” denilmektedir.⁴⁰⁴

Seçimlerin selamete ulaşabilmesi için, her şeyden önce anarşinin tamamen ortadan kaldırılması huzur ve asayişin tam olarak sağlanması gereğine değinilmekte, “hükümetimiz her türlü anarşik olayları ortadan kaldırmaya kesin kararlıdır...” denilmektedir.

Hükümetin, yıkıcı faaliyetler, özellikle komünizm, aşırı sağ ve bölücülüğe karşı mücadeleyi etkili hale getirecek çok yönlü tedbirleri alacağının belirtildiği programda, seçimlere selamete ulaşabilmek için diğer önemli şartlara da işaret

⁴⁰³ TBMM, Ferit Melen Hükümet Programı, 22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973.; Milliyet Gazetesi, 30 Mayıs 1972, 9.; Cumhuriyet Gazetesi, 30 Mayıs 1972, 1.

⁴⁰⁴ TBMM, Ferit Melen Hükümet Programı, 22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973.

edilmekte, "Adalet, idare, eğitim, toprak, tarım, vergi ve maliye, maden ve petrol reformların" yapılması gerektiği belirtilmektedir.

Ayrıca seçim mevzuatında değişiklik konusunda şu görüşe yer verilmektedir: "...seçimlerden önce, başta ön seçim olmak üzere, seçim mevzuatımızda düzeltmeler yapılmasını da zorunlu görmekteyiz. Bu düzeltmeler millet iradesinin meclislere daha adil bir şekilde aksetmesini sağlamalı ve seçim mevzuatımızdaki bilinen kusurları gidermelidir..."⁴⁰⁵

Hükümet programının reformlarla ilgili bölümünde şöyle denilmektedir:

Türkiye'nin karşısında bulunduğu sorunlar savsaklanacak, hafife alınacak sorunlar değildir. Türk milletinin dinamizmini, yurdumuzun insan gücünü ve doğal kaynaklarını, müspet ilmin ve akılcılığını ışığı altında, planlı kalkınma ve reformlarla belirli bir hedefe doğru hemen yöneltmek zorundayız. Bunun için hükümetimiz bir icraat hükümeti, bir Atatürkçü atılım hükümeti olacaktır.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, gerçekleştireceğimiz iktisadi, sosyal ve kültürel reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacağız. Bu reformların ilmi esaslara ve memleket gerçeklerine uygun olmasına ve doktrini sapmalardan uzak kalmasına dikkat gösterilecektir.

*En yüksek idari açıdan, en mütevazı memura kadar tüm kamu yönetimi görevlilerinin süratli, etkin, ekonomik ve kaliteli bir hizmet yarışına katılmasını sağlamak için yoğun bir idari reform çalışmasına gitmek kararındayız.*⁴⁰⁶

Personel Kanununun bazı hükümlerinin uygulanmasından doğan haksızlıkların giderileceği, Üniversite Kanunu Tasarısının da kısa zamanda Parlamente'ye sunulacağı programda belirtilmekte, toprak ve tarım reformu konusunda şu görüşler öne sürülmektedir: "...Topraksız veya az topraklı çiftçilerin, kendilerine dağıtılacak arazileri verimli tarım işletmeleri olarak işleyebilmeleri için gerekli bütün tedbirleri alacağız. Bu amaçla çiftçi

⁴⁰⁵ TBMM, Ferit Melen Hükümet Programı, 22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973.; Milliyet Gazetesi, 30 Mayıs 1972, 9

⁴⁰⁶ Başbakan Ferit Melen'in Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinde okuduğu Hükümet Programı, Millet Meclisi: 29.05.1972- Cumhuriyet Senatosu: 30.05.1972, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1972, 7-8.

vatandaşlarımızın kooperatifler kurmalarını sağlayıcı tedbirler süratle gerçekleştirilecektir.

Tarım sektöründe, krediden işletmeye, işletmeden yetiştirilen ürünlerin satışına kadar bütün faaliyetlerin mümkün olduğu ölçüde kooperatifler tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğine inanmaktayız. Böylece hem üreticiler emeklerinin gerçek karşılığını alabilecekler, hemde tüketiciler daha ucuz ve daha kaliteli mal satın alabilmek olanağına kavuşacaklardır. Kooperatiflerini özel sektörün en güçlü kelimelerinden biri haline gelmesine demokratik düzenin selameti yönünden de büyük önem vermekteyiz.

“Kalkınma planlarında öngörülen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için, devlet gelirlerini artırmaya çalışırken, yürürlükteki kanunlardan yapılması zorunlu değişiklik ve düzeltmeler dışında, vergi sistemimiz içerisinde etkili bir kontrol düzeni kurmak suretiyle, vergi kayıplarının önlenmesine ve vergi randımanının artmasına dönük tedbirlere öncelik tanınacaktır. Bunun yanında vergi yönetiminin ve mali yargı sisteminin ıslahı üzerinde de önemle durmayı, vergi uygulamasına, verimli olduğu kadar vatandaşa yardımcı ve huzur verici bir hüviyet kazandırmayı lüzumlu görüyoruz...”denmiştir.

Petrol Kanunu’nun uygulamada milli menfaatlere aykırı düşen hükümlerini süratle değişeceklerini belirten Melen, akaryakıt ana depolarının, devletimizin her türlü ihtiyacını emniyetle karşılayacak duruma getirileceği üzerinde durmuştur. Melen, yer altı kaynakları hakkında: “...Yer altı kaynaklarımızın milli ihtiyaç ve menfaatlerimize uygun ilkeler doğrultusunda değerlendirilmesi hükümetin başlıca amacı olacaktır. Bunu sağlamak için Parlamente’ya sunulan Maden Kanunu Tasarısının kabulü ile, barok ve benzeri stratejik madenler konusunda milli menfaatlere aykırı durumun düzeltilmesi gerçekleştirilecektir...” ifadelerini kullanmıştır.

Programın eğitim reformu ile ilgili bölümünde; “...eğitim sistemimiz Türk toplumunun ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınması için gerekli insan gücü ihtiyacını devamlı olarak sağlayacak rasyonel bir çalışma düzenine ve çağımızın gereklerine uygun bir bünyeye kavuşturulacaktır” denilmektedir. Milli Eğitim Kanununun hazırlanacağı ve bu tasarıyla, aynı zamanda Cumhuriyet

hükümlerince bugüne kadar çıkarılmış eğitimle ilgili dağınık bütün kanunların da bir araya getirileceği belirtilmektedir.⁴⁰⁷

Programda iktisadi politikamızın temel ilkeleri şöyle özetlenmektedir: “...Anayasamızın iktisadi faaliyetlerin yürütülmesi bakımından çizdiği çerçeveye göre karma ekonomi düzeni içinde Türkiye’imizin ekonomik kalkınmasında devlet kesimine olduğu kadar özel teşebbüse de önemli görevler düşmektedir. Özel teşebbüsün yaratıcı gücünden ekonomimizi faydalandırmak için, onun kalkınma planı hedeflerine uygun olarak, güven ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirler alınacaktır. Hızlı kalkınmayı sağlamak, tarım ve sanayi alanında hamleler yapmak ve yeni iş sahaları açılmasını sağlamak için yatırımların daha da hızlandırılmasına gayret edilecektir...”

Programda, sanayileşmede benimsenecek prensiplerin içe değil, dışa dönük olacağı belirterek şöyle devam etmiştir: “...Uluslararası şartlara uygun, rekabet gücüne sahip, sıhhatli bir sanayileşme gerçekleştirmek zorundayız. Bu bakımdan, mevcut veya yeniden kurulacak sanayimizin uluslararası ve özellikle Avrupa ekonomi topluluğu şartlarına intikabını kolaylaştıracak tedbirleri alacağız...”⁴⁰⁸

Başbakan Ferit Melen, hükümetin çalışma sorunları ile ilgili görüşlerini açıklarken, özetle şunları söylemiştir: *Sendikalar, toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt kanunlarındaki hükümler, bir taraftan sendikalaşma, toplu iş sözleşmesi ve ücret saptanması modellerine ilişkin sorunlar, diğer taraftan da daha etkin barışçı çözüm yollarına olan ihtiyaçlar göz önüne alınarak geliştirilecektir. Yoğunlaştırmak kararında olduğumuz yatırımların, halen büyük bir sorun olarak karşımızda bulunan işsizlik problemine bir ölçüde çözüm yolu getireceğine inanıyoruz.*

Sigortalı işçilerin eş ve çocuklarının sağlık yardımlarından bütün illerde faydalandırılmaları, 1972 yılı içerisinde tamamlanacaktır...”

⁴⁰⁷ Başbakan Ferit Melen’in Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinde okuduğu Hükümet Programı, Millet Meclisi: 29.05.1972- Cumhuriyet Senatosu: 30.05.1972, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1972, 9-13.

⁴⁰⁸ Başbakan Ferit Melen’in Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinde okuduğu Hükümet Programı, Millet Meclisi: 29.05.1972- Cumhuriyet Senatosu: 30.05.1972, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1972,; Milliyet Gazetesi, 30 Mayıs 1972, 9.

İlaçta kalite ve fiyat kontrolünün etkili bir biçimde yapılacağı, öğrenci yurtlarının çeşitli aşırı akımların yuvası olmaktan kurtararak gençlerin her türlü sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak bir biçime girmesini sağlayacak ve Kredi ve Yurtlar Kanununda değişiklik getirecek olan tasarının da parlamentoya sunulacağı açıklanmakta; *öğrenci yurtları herhalde devletçe sıkı bir denetime tabi tutulacaktır.” denilmektedir.*

Hükümet programında Kıbrıs sorununa şöyle değinilmektedir: “...Türkiye, Kıbrıs meselesinin daima barışçı yollarla çözümlenmesini istemiştir. Ancak kesinlikle belirtelim ki, Türk toplumuna karşı girişilecek fiili, silahlı tecavüzlere, yada olup bitti teşebbüslerine karşı derhal gereken murakabenin gösterildiğinden kimsenin şüphesi olmamalıdır. Toplumlararası görüşmelerin Türkiye ve Yunanistan’ın katılmaları ile genişletilmiş bir çerçevede başlamasına taraftarız...”

Programda Üçüncü Beş Yıllık Plan Tasarısının Meclise sunulacağı belirtilmekte, Türk Silahlı Kuvvetlerine teşekkür edilmekte ve şöyle devam etmektedir: Türkiye için yüzyıllar boyu geçerli olduğuna inandığımız Atatürk ilkelerinden sapmadan, elbirliği ile çalıştığımız taktirde, Türkiye Cumhuriyeti’nin her geçen gün daha güçleneceğine ve uygar milletler arasındaki şerefli yerini her zamanki gibi koruyabileceğine olan sarsılmaz inancımızı da belirtmek isteriz şeklinde sonlandırmıştır.⁴⁰⁹

Ferit Melen hükümet programını açıkladıktan yaklaşık bir hafta sonra, Meclis ve Cumhuriyet Senatosunda yapılan görüşmelerin sonucunda yapılan güven oylaması yapılmış, oylamaya 291 kişi katılmıştır. Oylama sonucunda Melen Hükümeti 262 kabul, 4 red ile güven oyu almış, 149 kişi ise oylamaya katılmamıştır.⁴¹⁰

⁴⁰⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 30 Mayıs 1972, 1. Milliyet Gazetesi, 30 Mayıs 1972, 9.

⁴¹⁰ Milliyet Gazetesi, 6 Mayıs 1972, 1.

3.3. Başbakan Olarak Siyasi Faaliyetleri

3.3.1. Melen Dönemi İç Politika Gelişmeleri

35. Melen Hükümeti 22 Mayıs 1972'den 15 Nisan 1973 tarihine kadar yaklaşık 11 ay sürmüştür. Melen'in Başbakanlık yaptığı dönemdeki iç politika gelişmelerini incelenmek, Melen dönemini anlamamız açısından önemlidir.

3.3.1.1. Sıkı Yönetim Uygulamaları

Ferit Melen'e hükümeti kurma görevi verildikten sonra dile getirdiği önemli konulardan biri ülkede her türlü yıkıcı faaliyete ve anarşiye sebep olanlara karşı etkili şekilde önlemler alıp, bunlarla mücadele edileceği vurgusunu yapmasıdır. Nitekim hükümet programında da bu konu üzerinde durulmuştur. Alınacak önlemlerin başında uzun süreden beri devam eden sıkıyönetim uygulamalarının devam etmesi gelmektedir.

12 Mart 1971 Muhtırası'nın ardından kurulan I. ve II. Erim Hükümetleri döneminde sıkıyönetim uygulamaları 11 ilde yaklaşık 13 ay kadar devam etmiştir. Nitekim bu uygulamalar Nihat Erim'in ardından Başbakanlığa gelen Ferit Melen döneminde de devam etmiştir. Ferit Melen Bakanlar Kurulu'nun ilk toplantısında, memlekette uzun süreden beri gözlemlenen çıkarıcı çevrelerin tutumu ile anarşik nitelikteki eylem ve davranışların sadece kamu düzeni ve güvenliğini bozucu amaçlara yönelik olmadığını belirtmiştir. Melen bu grupların aslında ideolojik maksatlarla da devletin temel nizamına, yurt bütünlüğüne, vatan ve lâik Cumhuriyete karşı kuvvetli bir kalkışma mahiyeti aldıklarını da belirtmiştir. Ferit Melen bu ve benzeri durumların meydana gelmesinden dolayı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 124. maddesi gereğince; İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Zonguldak, İzmir, Eskişehir, Ankara, Adana, Hatay, Diyarbakır ve Siirt illerinde 2 ay süre ile yeniden uzatılmasını Türkiye Büyük Millet Meclisine sunmuş ve yapılan oylama sonucunda sıkıyönetim 2 ay uzatılmıştır.⁴¹¹

Ferit Melen döneminde uygulanan sıkıyönetim uygulamaları sivil, asker, memur, öğrenci kısaca toplumun her kesimi etkilemiştir. Bu dönemde komünizmle kıyasıya bir mücadele içerisine girilmiş hatta bunun için Başbakan

⁴¹¹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 11, Birleşim 13, 24 Mayıs 1972, 555.; Barış Gazetesi, 25 Mayıs 1972, 1.

Ferit Melen tarafından Bakanlar görevlendirilmiştir. O güne kadar anarşik eylemlere girişenlerin neredeyse tamamı tutuklanıp, bir kısmı cezalandırılmış olsa da, Melen, işin kaynağına inip, arkadan gelebilecek eylemcileri ve şiddetli olayları tamamen bitirme düşüncesindedir.⁴¹²

Melen döneminde sıkıyönetim komutanlıklarının gerçekleştirdiği bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerden ilki Ankara Sıkıyönetim komutanlığı tarafından uygulanmıştır. 12 Mart sürecinde uçak kaçırma olayına karışan, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Erken'i yaralayan ve demokratik düzeni ihlal eden, bunun yerine "Marksist-Leninist" bir düzen kurma çabası içerisine giren içlerinde Doğu Perinçek'in de bulunduğu 5'i asistan, 3'ü gazeteci ve "İhtilalci İşçi ve Köylü Partisi" teşkilatının 99 üyesi Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından yakalanmışlardır.⁴¹³

Sıkıyönetim uygulamaları çerçevesinde bildiri dağıtan, örgüt kuran, düzen aleyhtarı propaganda yapan kişiler cezalandırılmıştır. I. ve II. Erim Hükümetlerinde olduğu gibi, Melen döneminde de basına sansür uygulanmaya devam edilmiş, gazeteler, dergiler, kitaplar yasaklanmıştır.⁴¹⁴ Gazetecilerden Altay Ökmen tutuklanmış ve 5 Kasım 1967 tarihinde, TİP'in Cebeci'de bir düğün salonunda düzenlediği toplantıda yaptığı konuşmada, Cumhurbaşkanı'na gıyaben hakarete bulunduğu ve kanunların suç saydığı fiilleri övmekten Ankara 1. Asliye Ceza Mahkemesinde yargılanan Çetin Altan da 1 yıl hapse mahkûm edilmiştir.⁴¹⁵

Eskişehir'de sivil halkın yağmur duasına çıkması yasaklanmış, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının mezarına çelenk koyanlar hapis cezasına çarptırılmıştır.⁴¹⁶

Gazete, dergi ve kitap konusunda da hassas davranılmış ve Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 3 numaralı Askeri Mahkemesi 138 kitap hakkında toplatma kararı vermiştir. Askeri mahkeme toplatma kararının gerekçesinde,

⁴¹² Abdi İpekçi, "Komünizmle Mücadele" Milliyet Gazetesi, 26 Mayıs 1972, 1-9.

⁴¹³ Milliyet Gazetesi, 27 Mayıs 1972, 1-9, Milliyet Gazetesi, 28 Mayıs 1972, s. 1-9. Hülya Kınık, *12 Mart Muhtırası Sonrası Geçiş Dönemi Ferit Melen ve Naim Talu Hükümetleri (22 Mayıs 1972-26 Ocak 1974)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, 30.

⁴¹⁴ Milliyet Gazetesi, 8 Haziran 1972, 9.

⁴¹⁵ Milliyet Gazetesi, 23 Haziran 1972, 9. Milliyet Gazetesi, 25 Haziran 1972, 9.

⁴¹⁶ Milliyet Gazetesi, 10 Haziran 1972, 1.

kitaplarda komünizm propagandası yapıldığı bu kitapların Türk toplumunun anarşi ortamına itilmesinde başrol oynadığı belirterek, kitapları toplatmış ve kitapevi sahipleri yasaklı kitap sattıkları gerekçesiyle yargılanmışlardır.⁴¹⁷ Yine bu dönemde İşçi Partisi Genel Başkanı Behice Boran ve 19 arkadaşı sıkıyönetim mahkemeleri tarafından gözaltına alınmıştır.⁴¹⁸ Melen'e sorulan; sıkıyönetim uygulamalarının olumlu sonuç verip vermediği sorusuna Melen: “...artık bomba patlamıyor, sabotajlar olmuyor, adam kaçırmalar durdurulmuştur, ama tamamen ortadan kalkması ve bir daha geri gelmemesi için çok yönlü tedbirlere ihtiyaç vardır, bu tedbirlerin başında ise sıkıyönetim kanununda değişiklikler yapılması gereklidir” demiştir.⁴¹⁹

Ferit Melen ve Nihat Erim dönemindeki sıkıyönetim uygulamaları arasında pek bir farklılık olduğu söylenemez. Ferit Melen döneminde olayların nispeten azaldığı görülmektedir. Erim döneminde gerçekleştirilen yargılamalara ve tutuklamalara Melen döneminde devam edilmiştir. Erim döneminde olduğu gibi Melen döneminde de sıkıyönetim uygulamaları sürekli uzatılmıştır. Nitekim, 19 Temmuz 1972'de TBMM'de yapılan görüşmeler sonucunda sıkıyönetimin oy çokluğu ile ikinci defa uzatılmasına karar verilmiş ve uygulamalar 2 ay uzatılmıştır.⁴²⁰ Çoğunluğun lehte oy kullanmasına karşı Mehmet Ali Aybar ve beraberindeki 5 milletvekili sıkıyönetimin için aleyhte oy kullanmışlardır. Aybar sıkıyönetimin yakaladığı, gözaltına aldığı kişilerin işkenceye maruz kaldıklarını ve bu durumun Sıkıyönetim Mahkemelerinde dile getirildiğini, bunlara karşı da hiçbir işlem yapılmadığını belirtmiştir. Sıkıyönetim uygulamalarında aksaklıklar olduğunu söyleyen Aybar, bu uygulamalara hayır dediklerini açıklamıştır.⁴²¹ Sıkıyönetim uygulamasının uzatılmasına dair konuşan Melen: “Sıkıyönetimi gerektiren şartların henüz ortadan kalmadığını belirterek, uzatılmasına lüzumgördük” demiştir. İçişleri Bakanı Ferit Kubat'ta sıkıyönetimin uzatılmasını savunmuş, son zamanlardaki bazı anarşi teşebbüslerini belirtmiştir.⁴²²

⁴¹⁷ Milliyet Gazetesi, 23 Haziran 1972, 1-9.

⁴¹⁸ Cumhuriyet Gazetesi,, 24 Haziran 1972, 1.

⁴¹⁹ Milliyet Gazetesi, 12 Temmuz 1972, 1-9.

⁴²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, C. 11, Bileşim 17, 19 Temmuz 1972, 737.

⁴²¹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 11, Bileşim 17, 19 Temmuz 1972, 725.

⁴²² Milliyet Gazetesi, 20 Temmuz 1972, 1.

Sıkıyönetimin uzatılmasının ardından uygulamalara devam edilmiş, anarşik faaliyetlere, düzen karşıtı gruplara ve komünizme karşı mücadele hız kesmeden ilerlemiştir. Bu dönemde 154 sanıklı Dev-Genç davasının duruşması Davutpaşa Kışlası'ndaki iki numaralı sıkıyönetim mahkemesinde görüşülmüş ve bir kısmı için 50 yıla yakın hapis cezası istenmiştir.⁴²³ Erim döneminden kalan TİP üyelerinin mahkemelerine devam edilmiş ve üyeleri 1 ile 15 yıl arasında hapis cezası istemi ile yargılanmışlardır.⁴²⁴ Yine İzmir Sıkıyönetim Mahkemeleri tarafından görüşülen davada, 54 kişi nurculuk yaptıkları gerekçesi ile 6 ile 7 ay arasında değişen hapis cezaları ile yargılanmışlardır.⁴²⁵ Anarşistlerin önemli isimlerinden biri olarak görülen Yusuf Aslan bu dönemde ele geçirilmiş ve yargılanmasına başlanmıştır.⁴²⁶ Erzurum Atatürk Üniversitesi asistanı İsmail Beşikçi Diyarbakır-Siirt sıkıyönetim mahkemelerince 13 yıl 7 gün hapse mahkûm edilmiştir.⁴²⁷

Sivil yaşamı olumsuz etkileyen sıkıyönetim uygulamaları gerek meclis içerisinde gerek meclis dışında tepki ile karşılanmış olmasına rağmen son bulmamıştır. Nitekim 24 Eylül 1972'de toplanan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) sıkıyönetimi 2 ay daha uzatma kararı almış ve bunu TBMM' ye sunmuştur.⁴²⁸

Mecliste başlayan görüşmelerde DP adına konuşan Sakarya Milletvekili Vedat Önsal 1,5 yıldan beri süren sıkıyönetim uygulamaları ile ilgi; sıkıyönetim, devletin ve millî bütünlüğün ağır tehlikelere maruz kalması halinde tatbik edilen bir yönetim tarzı olduğunu, bu tarz istisnai durumlarda hürriyetlerin geçici sürelerle kısıtlanabileceği Anayasanın hükümlerinde yer aldığını belirtmiştir. Önsal ayrıca, hürriyetlerin bütünüyle ortadan kalkma tehlikesinin belirmesi veya devletin mevcudiyetini tehdit eden iç ve dış tecavüzlere maruz kalması hallerinde, milletin temel hak ve hürriyetlerinden geçici bir süreyle fedakârlık etmesinin olağan olduğunu ancak, bu sürenin kısa tutulabilmesi için gerekli tedbirlerin titizlikle ve ciddiyetle alınarak, hürriyetlerin bütünüyle var olduğu normal düzene

⁴²³ Cumhuriyet Gazetesi, 1 Ağustos 1972, 1. Milliyet Gazetesi, 31 Temmuz 1972, 1, Milliyet Gazetesi, 1 Ağustos 1972, 1.

⁴²⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 13 Ağustos 1972, 1, Milliyet Gazetesi 13 Ağustos 1972, 1.

⁴²⁵ Milliyet Gazetesi, 21 Temmuz 1972, 9.

⁴²⁶ Milliyet Gazetesi, 1 Ağustos 1972, 1.

⁴²⁷ Milliyet Gazetesi, 15 Ağustos 1972, 1.

⁴²⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 26 Eylül 1972, 1.

süratle dönülmesi gerektiğini dile getirmiştir. Önsal sıkıyönetimin uzatılması için olumlu oy kullanacaklarını belirterek sıkıyönetim uygulamalarının biran önce sona ermesini sağlayacak sosyal, ekonomik, hukukî ve idarî tedbirlerin hükümet tarafından gerçekleştirilmesini istemiştir.⁴²⁹ Cumhuriyetçi Parti (CP) adına konuşan İstanbul Milletvekili Sezai Orkunt ise bu sıkıyönetimin 2 ay daha uzatılmasına hükümete olumlu oy vereceklerini açıklamıştır.⁴³⁰ AP'de sıkıyönetimin uzatılmasından yana tavır sergilemiştir. CHP lideri Bülent Ecevit ise sıkıyönetimin uzatılmasını kaygı ile karşıladığını belirtmiştir.⁴³¹ Sıkıyönetimin uzatılma gerekçesini Başbakan Ferit Melen şu sözlerle ifade etmiştir: *Sıkıyönetimin ilânını gerektiren sebeplerin henüz ortadan kalkmamış olması sebebiyle, Hükümet sıkıyönetimin kısmen veya tamamen kaldırılması teklifiyle gelememiştir. Bundan dolayı, bir bakıma üzgün olduğumuzu bendeniz de arz etmek istiyorum. Ama ne çare ki realite budur ve sıkıyönetimin değil şimdi, daha bir süre kaldırılmasına imkân olamayacağı da yine bu vesile ile anlaşılmış bulunmaktadır.*⁴³²

TBMM'de 9. defa görüşülen sıkıyönetim uygulamalarının uzatılması ile ilgili hükümet tezkeresi açık oya sunulmuş ve 7 red oyuna karşı çoğunlukla kabul edilmiştir. Red oyu verenler: Birlik Partisi Genel Başkanı Mustafa Timisi, Haydar Özdemir, Bağımsız Milletvekili Celal Kargılı, eski TİP Senatörü Fatma Hikmet İşmen, CHP'den Mevlüt Ocakcıoğlu, Halil Goral ve Muslihittin Yılmaz Mete'dir.⁴³³

Sıkıyönetim uygulamaları yaklaşık iki ay daha devam etmiştir. Anarşi, şiddet, komünizm ile mücadele edilip, devletin birlik ve beraberliğini bozan şahıslar ve durumlar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. 23 Kasım 1972'de MGK toplanmış ve sıkıyönetim uygulamalarını 2 ay daha uzatma kararı almıştır. Meclise sunulan MGK kararı oylama sonucunda 3 muhalif oya karşı kabul edilmiştir. CHP oylamaya katılmamıştır. Sıkıyönetimin uzatılması ile ilgi konuşan İçişleri Bakanı; Türkiye'de, İhtilalci İşçi Köylü Partisi adında gizli bir örgütün yer

⁴²⁹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 11, Bileşim 19, 25 Eylül 1972, 749.

⁴³⁰ TBMM Tutanak Dergisi, C. 11, Bileşim 19, 25 Eylül 1972, 763.

⁴³¹ Milliyet Gazetesi, 26 Eylül 1972, 1.

⁴³² TBMM Tutanak Dergisi, C. 11, Bileşim 19, 25 Eylül 1972, 765.

⁴³³ TBMM Tutanak Dergisi, C. 11, Bileşim 19, 25 Eylül 1972, 777.

altı çalışmalarının sürdüğünü, bu örgütün Doğu, Güney, Ege, İstanbul ve Ankara İl komiteleri kurduğunu, özel görev hücrelerinin olduğunu belirtmiştir. CHP adına konuşan Grup Başkanvekili Ahmet Durakoğlu” *CHP olarak biz ancak olağanüstü haller için düşünülen geçici ve kanuni bir yönetim tarzı olan sıkıyönetimin bu kadar uzatılmasının her bakımdan sakıncalı olduğuna inanıyoruz*” demiştir. MGP adına konuşan Mualla Akarca ise “*sıkıyönetim ilanını gerektiren şartlar ortadan kalkmamıştır*” diyerek desteklediklerini açıklamıştır.⁴³⁴

Meclis’ten olumlu sonuç çıktıktan sonra değerlendirmelerde bulunan Başbakan Ferit Melen seçimlerin zamanında yapılması ve demokratik rejim ile ilgi olarak son günlerde verdiği demeçlerin bazı çevrelerde bilerek veya bilmeyerek ters yorumlandığını belirterek şunları ifade etmiştir: *Ben son yirmi yıldan beri demokratik rejim için mücadele etmiş bir kimseyim. Seçimlerin zamanında yapılması konusunda da görüşlerimde hiçbir değişiklik yoktur. Esas hedef, seçimlerin zamanında yapılmasıdır. Yüce Meclis, bizden güvenini geri alıncaya kadar göreve devam edeceğiz.*”⁴³⁵

Tarihler 24 Ocak 1972’yi gösterdiğinde bu defa MGK’dan farklı bir karar çıkmıştır. 21 aydan beri 11 ilde devam eden sıkıyönetim uygulamalarının 2 ilde kaldırılması teklif edilmiştir.⁴³⁶ TBMM’ye sunulan tezkere görüşüldüğü sırada olaylar yaşanmıştır. Görüşmeler sırasında konu ile ilgili konuşan Başbakan Melen, muhalefetin işkence iddialarına cevap vererek “*bunların hepsi yalandır.*” deyince CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit “*sayın Başbakan yalan diyemezsiniz, yalan diyemezsiniz*” diye cevap verince MGP ve CHP’liler arasında kavga çıkmıştır. DP’lilerinde dahil olduğu kavga yaklaşık beş dakika kadar sürmüştür. Kavganın ardından Meclis Başkanı Kemal Ziya Öztürk MGP’li Turgut Topaloğlu ve CHP’li Orhan Bilgin’e birer ihtar cezası vermiştir.⁴³⁷

Sıkıyönetimin uzatılmasına dair partilerin görüşleri genel olarak aynı doğrultudadır. MGP adına konuşan Turhan Feyzioğlu, sıkıyönetimin hemen kaldırılmasını isteyenlerin yanlış görüş içerisinde olduklarını belirtirken, CP grubu adına konuşan İstanbul Milletvekili İlhami Sancar olumlu oy

⁴³⁴ Milliyet Gazetesi, 24 Kasım 1972, 1.

⁴³⁵ Milliyet Gazetesi, 24 Kasım 1972, 1.

⁴³⁶ Hülya Kınık, *a.g.t.* , 33.

⁴³⁷ Milliyet Gazetesi, 26 Ocak 1973, 1.

kullanacaklarını bildirmiştir. AP grubunun da sıkıyönetim uygulamalarına yaklaşımı aynıdır. AP grubu adına konuşan Senato Grup Başkanvekili Orhan Kurumoğlu, anarşinin sonunun alınmadığını bu defa alınır umudu ile 9 ilde sıkıyönetimin uzatılmasını anlayışla karşıladıklarını belirterek olumlu oy kullanacaklarını belirtmiştir. Sıkıyönetime dair konuşan Başbakan Ferit Melen ise, Türkiye’de yer altı çalışmalarının devam ettiğini, her gün yeni örgütlerin ortaya çıkmakta olduğunu, yeni gerilla hareketleri için hazırlanan silah depolarının ortaya çıkarıldığını, yurt dışında kurulan çeşitli örgütlerin Türkiye’yi zulüm idaresi altında göstermek için propagandaya giriştiklerini bildirmiştir.⁴³⁸

Uzun tartışmaların, fiili müdahalelerin yaşandığı görüşmelerin ardından Sakarya ve Zonguldak illeri hariç 9 ilde sıkıyönetim uygulamalarının 26 Ocak 1973 tarihinden itibaren 2 ay daha uzatılmasına oy çokluğu ile karar verilmiştir.⁴³⁹

Belirtilen uygulamalardan ve ifadelerden yola çıkıldığında Melen Hükümeti’nin, sıkıyönetime bakış açısının genelde destekleyici nitelikte olduğu söylenebilir. Ancak bu desteğini o dönemin hassas dengeler içerisinde değerlendirilmesi gerekir. Ülkede tam olarak asayışı sağlanamadığı için sıkıyönetim merkezleri bazen aşırı önlemlerde bulunmuştur. Bu aşırı önlemler içerisinde en fazla tepki işkence iddiaları çekmiştir. Her ne kadar Melen hükümeti işkence iddialarını kabul etmese de zaman zaman güvenlik kuvvetlerinin bu yöndeki faaliyetleri basında sıkça yer almıştır. Başbakan Melen bu uygulamaları *“bir-iki tane müşahhas örnek olabilir ancak bunlar abartılacak kadar değil. Dünyanın her yerinde polis bir şeyler yapar”* şeklinde yumuşak ifadeler kullanarak savunmuştur.⁴⁴⁰

12 Mart Muhtırasının ardından ülkede kaosu, anarşiyi, komünizmi ve Atatürk İlke ve İnkılâplarına karşı gelen ve gelebilecek her türlü fiili ve zihni düşünceye karşı bir mücadele başlatılmıştır. Bu mücadelenin ilk basamağını ülkede sıkıyönetim uygulamalarının sürekli uzatılması oluşturmaktadır. 12 Mart Muhtırasının ardından kurulan I. ve II. Nihat Erim Hükümetlerinden, 15 Nisan 1973’de son bulan Ferit Melen hükümetine kadar ülke sıkıyönetim uygulamaları

⁴³⁸ Milliyet Gazetesi, 26 Ocak 1973, 9.

⁴³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 12, Bileşim 3, 25 Ocak 1973, 141.

⁴⁴⁰ Milliyet Gazetesi, 2 Şubat 1973, 1. Hülya Kınık, *a.g.t.*, 36.

ile idare edilmiştir. I. ve II. Erim Hükümetleri döneminde kaos ortamının fazla olmasından dolayı bu uygulamaları yerinde görmek doğru olabilir ancak Ferit Melen döneminin özellikle son 5-6 ayında bu uygulamalara gerek kalmadığı düşüncesi yaygındır. Nitekim gerek CHP partisi gerek bazı kesimler tarafından, özellikle bu uygulamalar kapsamında yargılananlara işkence yapılıyor söylemi yaygınlık kazanmış ve uygulamalara şiddetle karşı çıkmıştır. Muhalefetten gelen bu eleştirileri yumuşak bir üslup ile gidermeye çalışan Melen, hükümetinin sonuna kadar sıkıyönetim uygulamalarına son vermemiştir. Yaklaşık 11 ay süren Ferit Melen Hükümeti dönemi ilk günden son güne kadar sıkıyönetimlerle idare edilmiştir. Bu uygulamaların görece başarılı olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

3.3.1.2. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Hazırlanması

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ferit Melen'in Maliye Bakanı olduğu dönemde, Melen'in imzası ile 16 Ekim 1962 Senato ve Mecliste görüşülüp, 21 Kasım 1962 tarihinde onaylanmış ve 3 Aralık 1962 tarihli ve 11272 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.⁴⁴¹ Planın hazırlanmasında Türk toplumunun ulaşmak istediği sosyal ve iktisadi hedefler ile harekete geçirilmesi gereken kaynaklar 15 yıllık bir perspektif açısından ele alınmıştı. 5 yıllık aralıklarla hazırlanan kalkınma planının birincisi Ferit Melen'in Maliye Bakanı olduğu döneme, üçüncüsü ise Başbakan olduğu döneme denk gelmektedir.

Ferit Melen hükümet programını açıklarken Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ilgili şunları dile getirmiştir: *“Hükümet programımızı yüksek görüşlerinize sunduğumuz bu sıralarda, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planımızın son dilimini teşkil eden 1972 Yıllık Programı yürürlüğe girmiş bulunuyor. Bunu takip edecek 1973 Programı ise, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının ilk dilimi teşkil edecektir. Bu planın ön hazırlıkları iki yıla yakın bir süreden beri devam etmektedir. Hükümet buhranları, Üçüncü Beş Yıllık Plan tasarısının huzurumuza getirmesini, zaman yönünden sıkışık bir duruma sokmuştur. Bu nedenle,*

⁴⁴¹ Resmi Gazete, 3 Aralık 1962, S. 11272, 1-140.

hükümetimiz, büyük milletimizin geleceğini etkileyecek bir belge niteliğindeki Üçüncü Beş Yıllık Planı bir an önce huzurunuzda sunmak durumundadır.”⁴⁴²

Ferit Melen, Hükümet Programı’nda, Üçüncü Beş Yıllık Planın hazırlanmasına ve uygulanmasına geçmenin zarureti üzerinde durmuştur. Melen, bu kalkınma planı ile ekonomiyi harekete geçirecek yatırımları hızlandırmanın, işsizliği azaltacak faaliyetlerin süratle ele alınarak yürütülmesinin, memleketin muhtaç bulunduğu huzurun, sükunun, barışın, güvenin ve istikrarın getirilmesi gayreti içerisinde.

Üçüncü Beş Yıllık Plan kapsamında yapılan çalışmalar sonucunda planın içeriği 21 Temmuz 1972 tarihinde Başbakan Ferit Melen tarafından açıklanmıştır. Türkiye’nin yeni yüzyıla sanayileşmiş bir toplum olarak gireceğini söyleyen Başbakan, Türkiye’nin sanayide yıllık %12 artış hızını gerçekleştiremediğini belirtmiştir. Batı Avrupa’nın 100-150 yılda aştığı mesafeyi 20 yılda aşmak zorunda olduklarını söylemiş, bunun için toplumun kazancındaki artışın %62’sini tüketime harcaması gerektiğini %38’inin ise kenara ayrılması gerektiği üzerinde durmuştur.

Ferit Melen, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Atatürkçü bir görüşle hazırlandığını ve en kısa zamanda çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın hedeflendiğini belirtmiştir. Bu yeni planında gelecek 22 yıl içinde Türkiye’nin sanayileşecek kalkınma prensiplerini gerçekleştirmesinin hedeflendiğini söylemiştir. Melen, 22 yıl içerisinde istihdam sonunu büyük ölçüde çözmek ve tarımın, 22 yıl sonra 65 milyonu bulacak nüfusun ihtiyaçlarını karşılaması için çalıştıklarını vurgulamıştır. Bu planlama ile yeni vergilerin getirilmeyeceğini açıklayan Melen, önceki planlamada nispeten hedeflere ulaşıldığını ancak sanayi sektöründe istenilenin elde edilmediğini belirterek, yeni planlama ile sanayinin gelişmesi için yoğun çaba göstereceklerini dile getirmiştir. Plan ile ilgili izahatlarda bulunan Melen şöyle devam etmiştir: “...bugün fert başına gelirimiz 5000 TL’yi aşmaktadır. 1992 yılında, yani Ortak Pazar’la gümrük birliğini

⁴⁴² Başbakan Ferit Melen’in Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinde okuduğu Hükümet Programı, Millet Meclisi: 29.05.1972- Cumhuriyet Senatosu: 30.05.1972, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1972, 28.

gerçekleştirdiğimizde fert başına gelir 4 kat artacaktır. 20.000 TL'nin üstüne çıkacaktır. Bunu müşahhas olarak ifade etmek gerekirse Türkiye 22 yıl sonra bugünün İtalya'sının yaşama düzeyine gelecektir." Türkiye'nin sanayi alanında hedeflerine ulaşmadığını belirten Melen; sanayileşmenin başlıca göstergesi demir, çelik, çimento ve elektrik üretimi olduğu söyleyerek gelecek yıllarda bu alanlarda çalışmalar yapıp belirlenen hedeflere ulaşılacağını ifade etmiştir.⁴⁴³

Ferit Melen başkanlığında çalışmalarını yürüten Yüksek Planlama Teşkilatı, plan kapsamında yapılacak icraatları ve gelecek yıllardaki planları açıklamıştır. Kurul, fert başına gayri safi milli hasılanın 1972'de 5.095 lira iken, 1987'de 12.000 liraya, 1995 yılında ise 21.000 liraya yükseleceğini hedeflediklerini açıklamıştır. 1995 yılında Türkiye nüfusunun 65 milyona ulaşacağını bunun içinde hızlı bir sanayileşmeye ihtiyaç duyulduğunu söyleyerek, gayri safi yurt içi hasılda sanayinin payının giderek artacağını ve 1972'de %23 iken, 1995'de %37'ye ulaştırma hedefinde olduklarını söylemiştir. Hizmet sektöründe önemli bir değişimin olmayacağını belirten kurul, tarımın payının 1995'te %28'den %12'ye düşürüleceğini belirtmiştir. Kent nüfusunun 1995'te %38'den, %68'e çıkacağını ve artışın ise sanayileşme ile istihdam edileceğini açıklamıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma döneminde sabit sermaye yatırımlarının %11,7 oranında 33 milyar liralık kısmının tarım sektörüne, %42,8 oranında 120.1 milyar liralık kısmı hizmet sektörüne, %45,5 oranında 128 milyar liralık kısmı da sanayi sektörüne yapılacaktır. 1973-1977 döneminde yaratılacak GSMH %23,3'ünün tasarruf edilmesi gerektiğini belirten kurul, plan döneminde toplam yatırımların %94,4'ü tasarruflarla karşılanacaktır demiştir. Dış borç kullanımının kamu gelirlerindeki payının 1972'de %6.8 den, 1977'de %1,5'e düşürüleceği belirtilmiştir. İhracat'a da değinen kurul, 1972 yılında 750 milyon dolardan, 1977 yılında 1,175 milyar dolara ulaştırma hedefinde olduklarını ve 5 milyar dolar civarında ihracat yapmayı hedeflediklerini ve bunun %62'sinin sanayi ürünleri olacağını dile getirmişler.⁴⁴⁴

⁴⁴³ Milliyet Gazetesi, 20 Temmuz 1972, 1-9.

⁴⁴⁴ Milliyet Gazetesi, 6 Ağustos 1972, 1-9.

Milliyet Gazetesi köşe yazarı Abdi İpekçi, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ilgili “...ilk başlarda bu hedeflerin bir bölümü erişilmesi güç nitelikte gözükebilecektir. Hesapların gerçek olmadığı, hayal kurulduğu düşünülebilecektir. Hiçte öyle değildir. Türkiye’nin erişilmez sanılan hedeflere ulaşabilecek bir potansiyele sahip bulunduğunu ve bu potansiyelin büyük iktisadi patlamalar hazırladığını içinde bulunduğumuz gelişmeler doğrulamaktadır. Kısaca içinde bulunduğumuz dönem Üçüncü Beş Yıllık Planın hayalci olmadığını söyleyebiliriz...” değerlendirmesini yapmıştır.⁴⁴⁵

1973-1977 yılları arasında uygulanacak Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı mecliste uzun bir süre tartışılmıştır. Başbakan Ferit Melen’e göre bu plan Türkiye için en önemli aşamalardan birisi olarak görülmekte ve kalkınmayı sınırlayacak önemli engellerin ortadan kaldırılacağı düşüncesi içerisindedir. Plan 25 Eylül 1972’de TBMM Karma Bütçe ve Plan Komisyonunda görüşülmeye başlanmıştır.⁴⁴⁶

Plan ile ilgili değerlendirmeler bulunan eski Maliye Bakanı Kemal Kurdaş; beş yıllık planın dengesiz olduğunu, sanayi yatırımlarına fazla yer verildiği halde tarım alanındaki yatırımların çok düşük olduğu eleştirisini yapmıştır.⁴⁴⁷ Planın Senatoda görüşüldüğü sırada AP Grubu adına konuşan Orhan Kürümoğlu ise, planı devletçi bulduklarını belirterek, toprak ve maden reformlarını diğer reformlardan sonra yapılması önerisinde bulunmuştur.⁴⁴⁸

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 4 Ekim 1972’de TBMM Karma Bütçe Komisyonunda⁴⁴⁹ ve 10 Ekim 1972’de Cumhuriyet Senatosunda kabul edilmiş ve onaylanması için TBMM’ye gönderilmiştir.⁴⁵⁰ TBMM’de görüşülen plan büyük tartışmalar yaşanmış, planın değiştirilmesi için 61 önerge yeniden görüşülmüş, bunlardan 3’ü geri çevrilip 18’i reddedilirken 40 tanesi de hükümetin ısrarına rağmen kabul edilmiştir. Kabul edilen önergeler arasında düşünülen reformlara ters düşenler de olmuştur. Bunun üzerine açıklamalarda bulunan Başbakan Melen;

⁴⁴⁵ Abdi İpekçi, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Düşündürdükleri*, Milliyet Gazetesi, 22 Temmuz 1972, 1-9.

⁴⁴⁶ Milliyet Gazetesi, 25 Eylül 1972, 1.

⁴⁴⁷ Milliyet Gazetesi, 4 Eylül 1972, 11.

⁴⁴⁸ TBMM Tutanak Dergisi, C. 6, Birleşim 91, 295. , Milliyet Gazetesi, 11 Ekim 1972, 1.

⁴⁴⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 5 Ekim 1972, 1.

⁴⁵⁰ Milliyet Gazetesi, 15 Ekim 1972, 1.

“...Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının değiştirilmesi için Mecliste verilen önergeler reform tasarılarının özünü değiştirici ve uygulamayı engelleyici nitelikte olursa bize ayrılmak düşer...” ifadelerini kullanmıştır.⁴⁵¹

Planın Mecliste görüşüldüğü sırada sert tartışmaların yaşandığını belirtmiştik. Bu tartışmaların en şiddetlisi CHP Genel Başkanı'nın Melen ve Hükümeti için sarf ettiği sözlerdir: CHP Genel Başkanı Ecevit hazırlanan kalkınma planı ile ilgili; böyle bir planın halk iradesine dayanan bir siyasal rejimde uygulama olanağı bulunamaz. Türk ulusu böylesine işten artmaz dıştan artar felsefesine dayanmasına olanak vermez, demokrasiden vazgeçilmedikçe bu plan uygulanamaz. Sert eleştirilerde bulunan Ecevit, planın halkı adeta bir yana ittiğini öne sürmüş ve özetle şöyle söylemiştir: *“Planda kalkınma kuru bir ekonomizm açısından ele alınmış, sağlıklı bir gelir dağılımı sağlanması 22 yıllık dönemi bile hedefleri arasına alınmaya değer görülmemiştir. Sosyal adaletin bilinmeyen bir zaman ertelenmesi pahasına plan geniş halk topluluklarının yoksulluğu pahasına kalkınmayı tercih etmiştir, oysa yalnız böyle soyut ve ekonometrik hesaplarla planlı kalkınma gerçekleştirilebilseydi elektronik beyinlerle de devlet yönetilirdi.”* sözleri ile hükümete yüklenmiştir.⁴⁵²

TBMM'de 26 Ekim 1972 tarihinde yaklaşık 13 saat çalışmanın ardından Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 98'e karşı 193 oyla kabul edilmiştir. Oylamaya katılanlardan hükümetteki CHP'li 4 Bakan hariç, CHP ve DP'liler aleyhte oy kullanmış, AP, MGP, CP'liler lehte oy vermişler. Çeşitli partilerden 149 Milletvekili ise oylamada bulunmamıştır.⁴⁵³ Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının ardında açıklamalarda bulunan Melen, Ecevit'in ağır eleştirilerine karşılık, *Ecevit'in istediği reformu yapmış olursam, memlekete hizmet etmiş sayılmam”* demiştir.⁴⁵⁴ Ecevit bu dönemde Melen Hükümeti'ne sıkı bir muhalefet yapmış, özellikle işkence ve sıkıyönetim uygulamalarını sert bir biçimde eleştirmiştir. Ecevit'in bu sert eleştirileri daha sonra Melen kabinesinden milletvekillerini

⁴⁵¹ Milliyet Gazetesi, 26 Ekim 1972, 1.

⁴⁵² Milliyet Gazetesi, 20 Ekim 1972, 1-9.

⁴⁵³ Milliyet Gazetesi, 27 Ekim 1972, 1.

⁴⁵⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ekim 1972, 1.

çekmesi ile sonuçlansa da, Melen Hükümeti 7 Nisan 1973 yılına kadar devam etmiştir.⁴⁵⁵

3.3.1.3. Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kurulması

Melen Hükümeti'nin uygulamalarından biri de Devlet Güvenlik Mahkemelerinin (DGM) kurulmasıdır. 12 Mart Muhtırasına sebep olan sosyal ve siyasal olaylar Nihat Erim ve Ferit Melen döneminde de devam etmiştir. Bu olaylar genel olarak devletin bekasına ve birliğine ters düşen faaliyetler olarak görüldüğünden çeşitli önlemler alınmasına sebep olmuştur. Bu önlemlerden biride DGM'nin kurulmasıdır.

DGM, devletin güvenliğine karşı işlenen suçlara bakmaktadır. Bir başkan ve iki üyeden meydana gelir. DGM'inde ayrıca iki yedek üye, bir savcı ve yeterli kadar savcı yardımcıları bulunur. Bu mahkemelerin kararlarına karşı temyiz yeri Yargıtay'dır. DGM'nin yargı çevresine giren bölgelerde sıkıyönetim ilan edilmesi halinde, bu bölgelerle sınırlı olmak üzere kanunla belirlenen esaslara göre DGM Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi'ne dönüştürülebilir.⁴⁵⁶

Başbakan Ferit Melen, döneminde hazırlanan yasa taslağı kapsamında DGM'lerin kurulması kararı da yer almaktadır. 9 Şubat 1973 tarihinde görüşülen Anayasa değişikliklerinin görüşülmesinde DGM'lerin kuruluşu ile ilgili olan 136. Maddenin oylamasına 361 üye katılmış, 293 kabul oyu verirken 68 ret oyu kullanılmıştır. Anayasa değişiklikleri için gerekli üçte ikilik çoğunluk sağlanamamıştır.⁴⁵⁷ Anayasa değişikliği için 15 Şubat 1973'te görüşmeler ikinci defa devam etmiştir. Bu görüşmelerde DGM ile ilgili şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. DGM kurulması ile ilgili maddenin metinden çıkarılmasını isteyen Mehmet Ali Aybar, “...demokrasilerde siyasi nitelikte ihtisas mahkemeleri kurulamaz...” vurgusunu yapmıştır. AP'li Mehmet Atagün ise; 136. Maddenin değiştirilmesini ve birinci fıkrasının sonuna “*ancak sıkıyönetim ve savaş haline ait hükümler saklıdır.*” ibaresinin eklenmesini istemiştir.⁴⁵⁸ Yapılan görüşmelerin

⁴⁵⁵Gürcan Bozkır, *a.g.t.*, 144.

⁴⁵⁶ Devlet Güvenlik Mahkemesi;

https://www.turkcebilgi.com/devlet_g%C3%BCvenlik_mahkemesi#bilgi Erişim Tarihi: 3 Temmuz 2017.

⁴⁵⁷ Milliyet Gazetesi, 10 Şubat 1973, 9.

⁴⁵⁸ Milliyet Gazetesi, 16 Şubat 1973, 9.

ardından DGM ile ilgili maddenin ilk fırcası “Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasa’da belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya devlet güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulur, ancak sıkıyönetim ve savaş haline ait hükümler saklıdır.” şeklinde değiştirilmiştir.⁴⁵⁹ 15 Mart 1973 tarihinde ise DGM’lerin kurulması onaylanmıştır.⁴⁶⁰ DGM’ler 2004 yılında kaldırılmış fakat yasaklanmamıştır. DGM’lerin yerine şuan Ağır Ceza Mahkemeleri bakmaktadır.⁴⁶¹

3.3.1.4. Ferit Melen Dönemi Reform Çalışmaları

3.3.1.4.1. Anayasa Reformu Çalışmaları

12 Mart 1971 Muhtırasının ardından hükümeti kuran Nihat Erim 1961 Anayasasının ülke için lüks olduğunu düşünmüş ve “Anayasada değişiklikler yapılarak, temel hak ve hürriyetlerin ortadan kaldırılmasını önleyecek hükümler getirilecektir” diyerek anayasanın değişeceğinin sinyallerini vermiştir. Nihat Erim Başbakan olduğu dönemde 157 maddelik Anayasanın 35 maddesi değiştirilerek 9 geçici madde eklemiştir. Değişikliklerden sonra yeni Anayasa 22 Eylül 1971 yılında yürürlüğe girmiştir.⁴⁶²

Nihat Erim’in ardından Başbakan olan Ferit Melen de, hükümeti, “...bir icraat hükümeti, bir Atatürkçü Atılım Hükümeti” şeklinde tanımlamıştır.⁴⁶³ Bu bağlamda Melen’in yaptığı icraatlara bakılırsa, hükümet programının hedeflediği çerçevede reformlar yapmaya gayret edildiği gözlenir. Melen’in yaptığı reformların başında Anayasa değişiklikleri gelmektedir.

Ferit Melen döneminde uzun süreli çalışmaların ardından, Anayasada önemli değişiklikler yapılmıştır. 15 Mart 1973 tarihinde kesinleşen 1699 sayılı

⁴⁵⁹ Milliyet Gazetesi, 16 Şubat 1973, 9.

⁴⁶⁰ Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kuruluş maddesine ulaşmak için bkz. TBMM Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 10, Bileşim 39. 111-112.

⁴⁶¹ 1961 Anayasasının 1971-1973 Değişiklikleri, <http://bilgivesoru.blogspot.com.tr/2014/02/1961-anayasasinin-1971-1973.html> Erişim Tarihi: 04 Temmuz 2017.

⁴⁶² Hülya Kınık, a.g. t., 37-38.

⁴⁶³ TBMM, Ferit Melen Hükümet Programı, 22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973.

kanun ile 1961 Anayasası beşinci defa değiştirilmiş ve geçici maddeler eklenmiştir.⁴⁶⁴

Melen'in gerçekleştirdiği anayasa değişikliklerine bakacak olursak; 30. madde de yapılan değişiklik ile gözüaltına alma süresi 48 saat ve 15 gün olarak değiştirilmiştir. Buna sebep olarak Cumhuriyet Senatosu, Anayasa ve Adalet Komisyonu raporunda, bazı olaylarda faillerini çoğunun zaman yetersizliği sebebiyle hâkim önüne çıkartılamadıkları ve bunların bu yüzden cezadan kurtuldukları açıklanmıştır. Partilerin denetimi ile ilgili 57. maddenin 2. ve 3. Fıkraları tek fıkra halinde değiştirilmiştir. Bu yeni fıkroda Siyasi Partiler Kanunu'nun değiştirilmesi suretiyle Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkisinin daha dar bir biçimde uygulanışı sağlanmak istenmiştir. 136. Maddenin değişmesi ile DGM'lerin bağlı bulundukları esaslar açıklanmış ve bu esaslara uygun olarak DGM'lerin teşkilatı, işleyişi, görev ve yetkileri ile yargılama usullerinin düzenlenmesi kanuna bırakılmıştır. Bir diğer değişiklik ise 138. Maddedir. Bu madde ile Askeri Mahkemelerle ilgili olarak savaş halinde uygulanacak bir hüküm konulmuştur. 148. Maddenin sadece ikinci fıkrasının ilk cümlesinde değişiklik yapılmıştır. Değişikliklere ek olarak 2 adet geçici madde eklenmiştir: 21.madde, *“sıkıyönetim kaldırıldığı tarihte sıkıyönetim mahkemelerinde görülmekte bulunan davalar sonuçlandırılınca kadar bu mahkemelerin görev ve yetkileri devam eder.”* şeklindedir. 22. Madde, 1 Kasım 1972 tarihinde TBMM'de grubu bulunup da 30 Mart 1973 tarihine kadar grubunu muhafaza etmiş ve Milletvekili Genel Seçimlerine katılma niteliği kazanmış olan siyasi partilere de Anayasanın 56. Maddesindeki şartlar aranmaksızın, kanunun ön gördüğü ölçüye göre devlet tarafından yardım yapılır.”⁴⁶⁵

3.3.1.4.2. Üniversite Reformu Tasarısı

1971 Muhtırası'ndan önce üniversite olayları boykot ve işgaller zirveye ulaşmış durumdaydı. Bu dönemde sistemi değiştirme gücünü kendilerinde görmeye başlayan öğrenciler, aralarında kurdukları çeşitli ideolojik örgütler ile

⁴⁶⁴ 1961 Anayasasının, 15 Mart 1973 tarihindeki değişikliklerinin tamamı için bkz., Özkan Tigveş, *Anayasa'da On Beş Yıllık Dönemde (1961-1976) Yapılan Değişiklikler ve Ekler*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 34, S. 1-4, 19-60.

⁴⁶⁵ Özkan Tigveş, *a.g.m.*, 53-54.; Ferit Melen döneminde yapılan Anayasa değişiklikleri için ayrıca bkz. Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2000, 77-92.

giriştikleri silahlı eylemler sonucunda devlet sistemini zorlamaya, anarşik olayların artmasında başrol oynamıştır. Bu dönem içerisinde karşıt görüşlü öğrenciler de çeşitli dernek ve kuruluşlar altında bir araya gelerek mücadeleye girmiştir. Karşıt görüşlü öğrencilerin birbirleri ile mücadeleleri taşlı sopalı kavgalar, kısa süre içerisinde silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Ülke içerisinde hemen her gün yaşanmaya başlanan ve basında ilk sayfalarda yer alan olaylar karşısında hükümet ve güvenlik kuvvetleri yeterli önlemleri almakta zorlanmıştır. 12 Mart Muhtırası'nın ardından kurulan hükümetler üniversiteler üzerinde etkin olmaya çalışmış, yaptıkları baskılar ile etkinliklerini artırmışlardır. Nihat Erim hükümetleri döneminde öğrencilerin faaliyet gösterdiği tüm öğrenci dernekleri kapatılmış, olaylara karışan veya aktif olan tüm öğrenciler hapse atılarak pasifize edilmiştir.⁴⁶⁶

Ferit Melen döneminde üniversitelerdeki anarşik olayları, aksi grupları tamamen ortadan kaldırma çabasına girilmiş ve bu kapsamda Üniversite Reform Tasarısı hazırlanıp komisyon tarafından kabul edilmiştir.⁴⁶⁷ Komisyon tarafından kabul edilen tasarımı Milliyet Gazetesi köşe yazarı Abdi İpekçi şu ifadeler ile değerlendirmiştir: ” Komisyon dan geçen maddeler üniversite özerkliği ile bağdaşması mümkün olmayan bir düzen getirmektedir. Bu düzen üniversitelerin yönetim bakımından özerkliği ile birlikte öğretim üyelerinin bilimsel özerkliklerini de ortadan kaldıracak niteliktedir. Daha kötüsü öğretim üyelerinin üniversiteden uzaklaştırılması için açılan yolların getireceği tehlikelerdir. Bu yolların, beğenilmeyen, çekilmeyen öğretim üyelerinin tasfiyesi amacıyla kötüye kullanılması, bu yüzden üniversitelerde büyük huzursuzluklar yaratacak jurnalcılık mekanizmalarının çalışmaya başlaması ve sonunda da yüksek eğitim kuruluşlarının birer cadı kazanına dönüşmesi ihtimali vardır.”⁴⁶⁸ Muhalefet partilerinin de görüşleri İpekçi'den farklı değildir. Yoğun çalışmalar sonucunda komisyondan ve meclisten geçen kanun tasarısı, Ferit Melen döneminde kanunlaştırılamamıştır.

⁴⁶⁶ Sefa Salih Demir, “12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına Giden Süreçte Üniversite Olayları”, *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, C. 3, Sayı 5, Temmuz 2014, 1.

⁴⁶⁷ Milliyet Gazetesi, 23 Aralık 1972, 1.

⁴⁶⁸ Abdi İpekçi, “Üniversite Reformu”, Milliyet Gazetesi, 23 Aralık 1972, 1.

3.3.1.4.3. Maden Reformu Tasarısı

Ferit Melen döneminde ele alınan çalışmalarından birisi de maden reformu tasarısıdır. Bu reformun diğer reformlardan farkı ise senatoda görüşülmeden kabul edilmesidir. Nitekim o güne kadar yapılan bütün reformlar senatoda görüşüldükten sonra sonuçlanmıştır. Maden Reformu tasarısı senatoda kanuni süresi içinde görüşülmediği için otomatik olarak kanunlaştırılmıştır.

Maden Reformu Tasarısı, Meclis komisyonunda geniş ölçüde değiştirilmesinin yanı sıra, Meclis Genel Kuruluda da hükümetin muhalefetine rağmen önemli değişikliklere uğramıştır.⁴⁶⁹

Senato'dan görüşülmeden kanunlaşan tasarımı Anayasa'ya aykırı olarak yorumlayan Maden Mühendisleri Odası, *“Çıkarılan bu kanun Anayasamızın 130. Maddesindeki madenlerimizin devletin hüküm ve tasarrufunda olduğu ilkesine de ters düşmektedir. 12 Mart uyarısına rağmen bu oyunu oynayanlara sesleniyoruz. Halkımız ve geri kalmış ülkemizin tüm aydınları olarak işin farkındayız ve eskisinden daha güçlü bir biçimde bu zihniyetin karşısında bulunmaktayız.”*⁴⁷⁰ açıklamaları ile kanunun karşısında durduklarını ifade etmiştir. Senato'da görüşülmeden kanunlaşan tasarımı Başbakan Melen *“tasarı yara almıştır”* sözleri ile tasvip etmediğini belirtmiştir.⁴⁷¹ Oldubittiye getirilip kanunlaştırılan bu tasarı, Ferit Melen'in Başbakanlık süresi bittikten sonra, 20 Mayıs 1973'de Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından veto edilmiş ve sonraki hükümet döneminde tekrar görüşülmeye başlanmıştır.⁴⁷²

3.3.2. Ferit Melen Dönemi Dış Politika'daki Gelişmeler

Ferit Melen döneminde, Türkiye, dış politikada durgun bir dönem geçirmiştir. Hükümeti kurduktan sonra tüm gücünü 12 Mart 1971 Askeri Muhtırasının Türkiye içerisinde yarattığı bunalımlı ortamı gidermeye harcayan Melen, Dış ilişkilerde genel olarak iç politikanın etkisinde kalmıştır. Bu dönem için dış politika, iç politikaya oranla arka planda bırakılmak zorunda kalmıştır yorumunu yapmak mümkündür.

⁴⁶⁹ Milliyet Gazetesi, 8 Mayıs 1972, 9.

⁴⁷⁰ Milliyet Gazetesi, 9 Mayıs 1973, 11.

⁴⁷¹ Milliyet Gazetesi, 8 Mayıs 1972, 9.

⁴⁷² Cumhuriyet Gazetesi, 20 Mayıs 1973, 1.; Milliyet Gazetesi, 20 Mayıs 1973, 9

Ferit Melen, hükümet programını açıklarken her ne kadar dış politikaya dair önemli vaatlerde⁴⁷³ bulunsa da, gerek Başbakanlığı'nın kısa sürmesi, gerekse iç politikada yaşanan olaylara karşı bir mücadele girişiminde bulunmasından dolayı sürekli uzatılan sıkıyönetim uygulamalarının yarattığı olumsuzluklarında etkisiyle hedeflerinin uzağında kalmıştır.

Ferit Melen dönemindeki dış politika olaylarında gündemde olan iki konu ağırlık merkezini oluşturmaktadır. Bu konular; Kıbrıs meselesi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ilişkilerdir.

3.3.2.1. Melen Döneminde Kıbrıs

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması yolunda 1958 Zürih ve 1959 Londra antlaşmaları ile ilk adımlar atılmış, 1960 yılında ise Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Kıbrıs'ın garantörlüğünü ise Türkiye, Yunanistan ve İngiltere üstlenmiştir. Cumhurbaşkanlığı görevini Rum kesimden Makarios, yardımcılığını ise Türk kesimden Fazıl Küçük üstlenmiştir.

Albay Grivas tarafından, Kıbrıs Adası'nın tamamını Yunanistan'a bağlamak amacıyla EOKA adlı bir örgüt kurulmuş ve bu amaç doğrultusunda, EOKA'nın da desteğini alarak 1963 yılı sonlarında Türklere karşı yürüttüğü saldırı politikası şiddetini arttırmıştır.⁴⁷⁴

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Makarios, 1963'te Türk azınlığının özerkliğini sınırlamak maksadıyla Kıbrıs Anayasası'nı değiştirme girişiminde bulunmuş ve bu girişimden sonra iki taraf arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır.⁴⁷⁵ Bu çatışmalar sonucunda Türk halkına karşı şiddet eğilimleri artmış ölüm haberleri gelmeye başlamıştır. Kıbrıs'ta, Rumların Türklere saldırılarıyla Ada'da huzur ve güvenlik sekteye uğramıştır.

⁴⁷³ Başbakan Ferit Melen'in Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinde okuduğu Hükümet Programı, Millet Meclisi: 29.05.1972- Cumhuriyet Senatosu: 30.05.1972, Başbakanlık Basımevi , Ankara,1972, 23-27.

⁴⁷⁴ Güneş Şahin, “*Türk Basını'nın 1964 Kıbrıs Olaylarına Bakışı*”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C. 6, S. 3., 2017, 1415.; Serdar Köse, “Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası” Afyon Kocatepe Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2010, 101.

⁴⁷⁵ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. 1, 6.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, 723.

Tarihler 23 Aralık 1963'ü gösterdiğinde Kıbrıs Adası'nda 3 Türk öldürülmüştür, 5 Türk yaralanmıştır.⁴⁷⁶ Bunun akabinde 24 Aralık günü bizim tarafımızdan Rumlar'a karşı uyarılar yapılmaya başlanmıştır. Yine aynı gün, 24 Türk öldürülmüş, 41 Türk yaralanmıştır. Cumhurbaşkanı Makarios ise, 1 Ocak 1964'de Kıbrıs'ın kurulmasına yol açan anlaşmaları feshettiğini açıklamış, böylece Kıbrıs Cumhuriyeti sona ermiştir. 1964 yılı içinde de onlarca köy yıkılmış, binlerce Türk evlerini terk etmek zorunda bırakılmıştır. Adada fiilen yönetim Rumlara geçmiştir.⁴⁷⁷

2 Haziran 1964'te İnönü Kıbrıs'a çıkarma yapılacağını açıklamıştır.⁴⁷⁸ İnönü'nün Kıbrıs'a bir harekâta bulunacak olması ABD tarafından hoş karşılanmamıştır. 5 Haziran 1964 günü ABD Başkanı Johnson, İnönü'ye "nota" şeklinde bir mektup göndermiş ve Amerika'nın böyle bir müdahaleye sıcak bakmadığını belirtmiştir.⁴⁷⁹

ABD'nin Türkiye'nin Kıbrıs Adası'na müdahalesini engellemesi, ülke içinde çok büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Özellikle NATO'ya üyeliğin son verilmesini isteyen anti-empyralist çevreler, ABD'yi mitinglerle, gösterilerle protesto etmişlerdir. Kıbrıs buhranında ABD'nin Türkiye'nin karşısında yer alması üniversite gençliğinde Amerikan karşıtlığı duygusunun perçinleşmesine sebep olmuştur.⁴⁸⁰

Ada'da 1967'den sonraki birkaç yıl, diğer yıllara göre sakin geçmiştir. İki toplum arasında başlayan görüşmeler, 1970'li yılların başına kadar siyasal düzlemde devam etmiştir. Ancak Türk ve Rum yönetimi arasında plânlanan görüşmelerden bir anlaşmaya varılamaması nedeniyle olumlu bir sonuç alınamamıştır. Tam anlaşmaya varıldı denildiği dönemlerde, taraflardan birinin geri adım atması çözüm yolunu tıkamıştır.⁴⁸¹

12 Mart 1971 Muhtırası'nın ardından Başbakan olan Nihat Erim Hükümetinin izleyeceği Kıbrıs politikasını şu şekilde açıklamıştır. "*Kıbrıs*

⁴⁷⁶Cumhuriyet Gazetesi, 24 Aralık 1963, 1.

⁴⁷⁷Serdar Köse, *a.g.t.*, 102.

⁴⁷⁸Milliyet Gazetesi, 3 Haziran 1964, 1.

⁴⁷⁹Milliyet Gazetesi, 6 Haziran 1964, 1.

⁴⁸⁰Serdar Köse, *a.g.t.*, 102.

⁴⁸¹Güneş Şahin, *a.g.t.*, 55.

konusunda önceki dönemlerde olduğu gibi bugün de, soydaşlarımızın haklarının ve ulusal güvenliğimizin çiğnenmesi karşısında, anlaşmalar hükümlerine uygun olarak, her türlü tedbiri almaya kararlıyız. Kıbrıs sorununa barışçı yollarla çözüm bulmak amacıyla üç yıla yakın bir süredir devam eden Cemaatler arası görüşmeler haddinden fazla uzamış bulunuyor. Kıbrıs Türk Toplumunun anlaşmalarla sağlanan haklarına Rum idarecilerinin yeni bir saldırısı karşısında, Türkiye, elinde olan her imkânı kullanarak soydaşlarının ve Türkiye'nin güvenliğini korumaya öteden beri olduğu gibi bu gün de kararlıdır.”⁴⁸² Nihat Erim Hükümeti'nin bu açıklamasından da görüleceği üzere, Kıbrıs konusunda devam eden siyaset sürdürülecektir.

Nihat Erim'in dış politika ile ilgili ilk girişimi Kıbrıs üzerine olmuştur. Her toplantıdan sonra yapılan açıklamalar, yeni hükümetin Kıbrıs konusunda daha ciddi atılımlar yapacağı ümidini doğurmuştur. Ancak beklenen olmamıştır, Erim Hükümeti Kıbrıs için endişe edilecek bir durumun olmadığı yönünde açıklamalarda bulunsa da, 28 Ağustos 1971'de Yunan cuntası tarafından gizlice Ada'ya gönderilen Grivas Kıbrıslı savaşçıların Millî Örgütü EOKA-B adında yeni bir örgüt kurarak silahlı faaliyetlere başlamıştır. Ada'da durumun iç açıcı olmadığını göstermektedir.⁴⁸³

Nihat Erim'in istifasından sonra hükümeti kuran Ferit Melen, parti programını açıklarken Kıbrıs konusunda izlenecek siyaset belirlenmiştir. Nitekim Melen, Kıbrıs'ı “*milli davamız*” olarak nitelendirmiş ve hükümet programında Kıbrıs'a dair izlenilecek yolu şu şekilde açıklamıştır: “*Kıbrıs Devleti Milletlerarası bir antlaşma neticesinde kurulmuştur. Bunun yanında bir de Türkiye Devleti için bazı hak ve vecibeler doğuran bir garanti antlaşması vardır. Kıbrıs Cumhuriyetine vücut veren antlaşmalar Ada'daki iki toplumun ortaklığı esasına dayanmaktadır. İşte gözden hiç bir zaman uzak tutulmaması gereken temel ilke Kıbrıs Devletinin var olma nedenini bu ortaklık esasının teşkil ettiğidir. Rum toplumu bizim her zaman ifade ettiğimiz ve savunduğumuz gibi Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olarak yaşaması fikrine bağlı ise o zaman bu ortaklık ilkesine*

⁴⁸² T.B.M.M., Başkanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, VII, 02.04.1971, 16-17.

⁴⁸³ Güneş Şahin, a.g.t., 57. Bu dönemde Kıbrıs'ta yaşanan olaylar için bkz: Rıfat Üçoral, *Siyasi Tarih (1789-2014)*, 10 Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2015., 1065-1078.

riayet etmesi icap eder. Aksi takdirde Türk Toplumunun kendi haklarını ayrı olarak kullanması sorumluluğunu üstlenmiş olur. Türkiye Kıbrıs sorununun daima barışçı yollarla çözümlenmesini istemiştir. Ancak kesinlikle belirtelim ki Türk Toplumuna karşı girişilecek fiili silahlı tecavüzlere ya da oldubitti teşebbüslerine karşı derhal gereken mukabelenin gösterileceğinden kimsenin şüphesi olmamalıdır.

Hükümetimiz antlaşmalarla tanınmış hukukuna ve Ada'daki Türk toplumunun Kıbrıs Devleti'ne ortak olma vasfından doğan haklarına halel gelmemesi kaydıyla Kıbrıs sorununun ilgili tarafların hak ve menfaatlerini bağdaştıracak şekilde barışçı yollarla çözümlenmesine gayret sarf edecektir. Bu düşüncelerle toplumlararası görüşmelerin Türkiye ve Yunanistan'ın katılmalarıyla genişletilmiş bir çerçevede başlamasına taraftarız. Diğer taraftan Kıbrıs'ta bizim hak ve vecibelere haiz garantör bir devlet olan Yunanistan'ın da bu yönde göstereceği gayretlerin kıymetini müdrik bulunuyoruz.”⁴⁸⁴ Melen, Kıbrıs meselesinin belirtilen esaslar çerçevesinde adil ve devamlı bir çözüm şekline bağlanmasının Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin iki komşu ve müttefik memleketin, gerçek milli menfaatlerine en uygun tarzda gelişmesine hizmet edeceği inancındadır.

Diğer hükümetler döneminde olduğu gibi, Melen döneminde de Kıbrıs meselesi için büyük gayret gösterilmiştir. Bu dönemde Kıbrıs'a dair çözüm odaklı uluslar arası toplantılar yapılmıştır. Ancak, 1972 yılı itibari ile Ada'da çatışmalar devam etmiştir. Yaşanan olaylar Kıbrıs Türk Temsilcileri tarafından Türk Hükümeti'ne her fırsatta rapor edilmiş, Türkiye ve Yunanistan ile birlikte iki garantici devletten Ada'daki duruma müdahale etmesi istenmiştir. Bunun üzerine 9 Haziran 1972'de Lefkoşa'da BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim başkanlığında genişletilmiş beşli görüşmeler başlamıştır. Denктаş görüşmelerin başlaması ile durumun çözüleceği doğrultusunda ümitli olduğunu belirtirken, Dışişleri Bakanı Haluk Bayülken “Kıbrıs ile ilgili çok ihtiyatlı olunması gerektiğini ve son yirmi yıl

⁴⁸⁴ Başbakan Ferit Melen'in Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinde okuduğu Hükümet Programı, Millet Meclisi: 29.05.1972- Cumhuriyet Senatosu: 30.05.1972, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1972, 26-27.

*içindeki gelişmeleri kastederek kötümser olunması için aslında çok fazla sebebin olduğunu” ifade etmiştir.*⁴⁸⁵

Türk Hükümeti temsilcisi olarak katılan Orhan Aldıkaçtı görüşmeler ile ilgili, görüşmelerde Rumların Enosis, Türklerin de Taksim tezi üzerinde ısrar etmemeleri için anayasaya bir madde konmasını teklif ettiğini ve eğer böyle bir madde anayasaya girerse bunun, iki cemaatin bir arada yaşama kararlığını göstereceğini belirtmiştir. Genişletilmiş toplumlararası toplantılarda yasama, yürütme ve yargı konularında anlaşmaya varıldığını, en önemli konunun mahalli idareler sorunu olduğunu söyleyen Orhan Aldıkaçtı, Türk Millî Misak sınırları dışında kalan bir Türk toplumunun ilk defa bir direniş gösterdiğini ve geleneksel Türk idare fikrine uygun olarak bir idare kurduğunu anlatmıştır. Tüm bu nedenlerden dolayı, Anavatan olarak Türkiye’nin de Kıbrıs için elinden gelen yardımı yapması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁸⁶

Ferit Melen döneminde, Kıbrıs görüşmelerinin yakından izlendiği ve Türk Dışişleri’nin bu konuda hassas bir politika izlediği ile ilgili verilen mesajlar dikkate değerdir. Hükümetin, Türk toplumunun güvenliğine ve meşru haklarına vuku bulabilecek bir tehdit veya Kıbrıs’ta oldubitti yaratmaya yönelecek herhangi bir hareketi derhâl bertaraf edecek tedbirleri harekete geçirmenin karar ve azmi içinde olduğu vurgusu net bir biçimde ifade edilmektedir.⁴⁸⁷

Aylarca süren görüşmelerin ardından elle tutulur bir sonuca varılamamıştır. Sadece Türk toplumunun özerkliğinin tanınması ve mecliste her iki toplumunda nüfusları oranında temsil edilmesi kararları Türk tarafı lehine kabul edilen olumlu gelişmeler arasında sayılabilir.⁴⁸⁸

3.3.2.2. Ferit Melen Hükümeti Döneminde Avrupa Ekonomik Topluluğu İle İlişkiler

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) altı Avrupa ülkesi tarafından 25 Mart 1957 tarihinde Roma’da yapılan bir anlaşma ile kurulmuştur. 1 Ocak 1958’de

⁴⁸⁵ Güneş Şahin, *a.g.t.*, 59.

⁴⁸⁶ Milliyet Gazetesi, 1 Ocak 1973, 1-9.

⁴⁸⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Şubat 1973, 1.

⁴⁸⁸ Hülya Kınık, *a.g.t.* 61.

yürürlüğe giren bu anlaşmayı imzalayan 6 ülke; Federal Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'dur.⁴⁸⁹

AET veya kısa adıyla Ortak Pazar'ın kurulmasındaki amaç; II. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra, siyasal olarak bölünen, sınırları değişen, hürriyetini kaybeden ülkeler arasında ekonomik işbirliğini artırarak daha tutarlı ve kapsamlı bir gelişme sağlamaktır. Bunu gerçekleştirmek için üye ülkeler arasında gümrük birliği; işgücü ve sermaye dolaşımının serbest olması; tarım, ulaşım ve ekonomik alanlarda ortak bir politika oluşturulması doğrultusunda adımlar atılmıştır.⁴⁹⁰

Ortak Pazarın kurucuları olan ülkeler, diğer ülkelerle olan ticari ilişkilerin geliştirilmesi için devamlı çaba göstermişler ve bu arada bazı ülkelerin ileriki dönemde ortaklığa girebilmelerine ortam hazırlamıştır. Yunanistan'ın 8 Temmuz 1961'de topluluğa aday ülke olarak katılmasından sonra Türkiye'de Ortak Pazar'a üye olmak için 31 Temmuz 1959'da adaylık başvurusunda bulunmuştur. Bu müracaattan sonra başlayan müzakereler 12 Eylül 1963'te imzalanan Ankara Antlaşması ile Ortak Pazar ve Türkiye arasında bir ortaklık ilişkisi kurulmuş⁴⁹¹ ve anlaşma 1 Aralık 1964 yılında yürürlüğe girmiştir.⁴⁹²

Yapılan anlaşma ile Türkiye'nin topluluğa üye olması "*hazırlık, geçiş, son*" olmak üzere üç dönem şeklinde belirlenmiştir. Hazırlık dönemi 5 yıl sürecek ve bu dönemde gümrük indirimleri ile 175 milyon dolarlık mali yardım yapılması planlanmıştır. Geçiş döneminde ise Katma Protokol tespit edilecekti.⁴⁹³ 23 Kasım 1970'de Brüksel'de geçiş döneminin başlamasını öngören katma protokol imzalanmıştır. Katma protokolün yanı sıra, yeni bir mali protokol ile Avrupa kömür ve çelik topluluğunun yetki alanına giren maddelerle ilgili de bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma kapsamında AET Türkiye'ye 1976'ya kadar 220.000.000 dolar kredi verecektir.⁴⁹⁴

⁴⁸⁹ Ahmet Demir, "Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna Üyeliği Üzerinde Tartışmalar", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi*, C. 27, S.3, 721.

⁴⁹⁰ Avrupa Ekonomik Topluluğu Nedir? <http://www.nkfu.com/avrupa-ekonomik-toplulugu-nedir/> Erişim Tarihi: 6 Temmuz 2017.

⁴⁹¹ Cumhuriyet Gazetesi, 13 Eylül 1963, 1.

⁴⁹² Bu anlaşma imzalandığı dönemde Ferit Melen Maliye Bakanındır, ve kendisinin imzası ile anlaşma yapılmıştır. BCA. 30. 18.1.2.182.73.16. ;Milliyet Gazetesi, 2 Aralık 1964, 1.

⁴⁹³ Ahmet Demir, *a.g.e*, 726.

⁴⁹⁴ Milliyet Gazetesi, 24 Kasım 1970, 1.

Ferit Melen Hükümet programını açıklarken AET ile ilişkilerin çerçevesini şu şekilde belirtmiştir: *“Sanayileşmemizde benimseyeceğimiz prensip içe değil dışa dönük olmaktır. Uluslararası şartlara uygun rekabet gücüne sahip sıhhatli bir sanayileşmeyi gerçekleştirmek zorundayız. Bu bakımdan mevcut veya yeniden kurulacak sanayimizin uluslararası ve özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu şartlarına intibakını kolaylaştıracak tedbirleri alacağız.”*⁴⁹⁵ Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklığımıza büyük önem vermekteyiz. Ortaklığımıza ilişkin şartların Altı’ların On’lar haline dönüşmemesi nedeniyle meydana gelen yeni duruma en iyi bir şekilde intibak ettirilmesi hususunda özel bir dikkat ve itina göstereceğiz. Ortak Pazar’a tam üye olmadan önce Katma Protokolde ve diğer anlaşmalarda milli sanayimizin gelişmesine engel olacak mahiyette uygulamalarla karşılaşılmasından kaçınılması için girişilmiş olan müzakerelere devam olunacaktır.”⁴⁹⁶ Melen’in açıklamalarından anlaşılacağı üzere ülke sanayisi yurt dışı eksenslidir. Bu nedenle AET çerçevesinde icraatlar yapılarak, AET içerisinde yer almak için gereken tüm gayret gösterilmelidir.

Ferit Melen Hükümeti döneminde AET ile ilişkilere bakıldığında, bu dönemde en önemli gelişme 1 Ocak 1973’te “katma protokol” ün yürürlüğe girmesidir. Bu protokol ile geçiş dönemi süreci akit tarafların, karşılıklı ve dengeli yükümler esasından bir yol izlenecektir. Türkiye ile topluluk arasında bir gümrük birliğinin yerleşmesini ve ortaklığın iyi işlemesini temin amacı ile Türkiye’nin ekonomik politikalarının topluluğunkine yaklaştırılması sağlanacaktır. Topluluk, katma protokolün yürürlüğe girişinde, Türkiye çıkışlı ithalata uyguladığı gümrük vergileri ile eş etkili vergi veya resimleri kaldıracaktır.⁴⁹⁷

Türkiye, Ortak Pazara üye olma sürecinde önemli ilerleme göstermiştir. Ferit Melen döneminde muhtıra ortamının yarattığı olumsuzluklardan dolayı AET yolunda aksaklıklar meydana gelmiştir. Bu ortam nedeniyle, AET’nin Türkiye ile olan ilişkilerini askıya alacağı söylemleri artmıştır. Avrupa Konseyi Temsilcisi ve Hollanda Parlamentosu üyesi Dankert Türkiye hakkında bir rapor vermiş ve bu

⁴⁹⁵ TBMM Ferit Melen Hükümeti Programı, 22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973.

⁴⁹⁶ TBMM, Ferit Melen Hükümet Programı, 22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973.

⁴⁹⁷ Milliyet Gazetesi, 2 Ocak 1972, 9.

raporda Türkiye'yi eleştirmiştir.⁴⁹⁸ Bu eleştiriler üzerine Türkiye Dankert'i incelemeler yapmak üzere Türkiye'ye davet etmiştir. Dankert raporunu değerlendirmeye alacağını bildiren AET, Türkiye'nin topluluğa girmesini yeniden gözden geçirme kararı almıştır.⁴⁹⁹

3.3.3. 1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Ferit Melen Hükümeti'nin Sona Ermesi

Türkiye 1973'de, esas olarak geçmişten gelen mevcut sorunları çözülmemiştir. Sıkıyönetim hala işliyordu ve görünürde sona ereceği de yoktu. Anayasa'nın maddeleri kısmen değiştirilmiş olsa da halen istenilen seviyede bir başarıya ulaşılamamıştı. Bir takım reformlardan söz edilse de; uygulamalarda sıkıntılar yaşanıyordu. Ayrıca Mart'ta görev süresi sona erecek Cevdet Sunay'ın mı Cumhurbaşkanı olarak kalacağı yoksa Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'in mi onun yerine geçeceği sorunu da gündemde yer alan konular arasındaydı.

Cumhurbaşkanlığı sorunu, silahlı kuvvetler ile politikacılar arasındaki ilişkiler açısından büyük bir öneme sahipti ve bu soruna basında ve siyasi çevrelerde çok önem veriliyordu. Cumhurbaşkanı, Meclis ve Senato'nun ortak oturumunda seçiliyordu. Fakat altmışlardaki iki seçimde Büyük Millet Meclisi komutanların isteğine razı gelmiş ve onların adayını seçmişti.⁵⁰⁰

1973 Cumhurbaşkanlığı seçimi yaklaştığında iki farklı kutup dikkat çekiyordu. Bir tarafta başını Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un çektiği askerler, diğer tarafta muhtıranın devirdiği Süleyman Demirel ve CHP'nin 12 Mart karşıtı yeni lideri Bülent Ecevit'in temsil ettiği siyasi liderler vardı.⁵⁰¹ Komutanlar, kendi adayları General Gürler'i Cumhurbaşkanı seçtirmeye çalıştı.⁵⁰² Gürler, Genelkurmay Başkanlığı görevinden istifa etti ve aday gösterilebilmek için Cumhurbaşkanı kontenjanından

⁴⁹⁸ Milliyet Gazetesi, 11 Ocak 1973, 9.

⁴⁹⁹ Hülya Kınık, *a.g.t.*, 60.

⁵⁰⁰ Feroz Ahmad, *a.g.e.*, 301.

⁵⁰¹ Ordunun Gölgesinde Verilen Sınav: 1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri, <http://tunahanelmas.com/2017/02/19/ordunun-golgesinde-verilen-sinav-1973-cumhurbaşkanligi-seçimi/> Erişim Tarihi: 10.07.2017.

⁵⁰² 1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimine detaylı bkz. Cüneyt Arcayürek, Çankaya'ya Giden Yol 1971, 1973", Bilgi Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 1985, 385.

Senatörlüğe atandı.⁵⁰³ Fakat bütün baskılar karşın, 12 Mart 1971'de parlamento çoğunluğuna dayalı hükümetin görevden ayrılmak zorunda bırakılmasını sineye çekerek sessiz kalmayı uygun bulan parlamento, fiili durumu iki yıl içine sindirdikten sonra kendisine dayatılan modeli değil, siyasete dönüşü çabuk ulaştıracak yolu tercih etti ve bunun arkasında durdu.⁵⁰⁴ Adaylarının reddedilmesine kızan komutanlar, Sunay'ın görev süresini uzatacak şekilde Anayasanın değiştirilmesini önerdi. Fakat Meclis bu öneriyi de reddetti.⁵⁰⁵ Politikacılar ordunun bu blöfünü anlamışlardı. Bu durumda ordunun ya müdahalede bulunma ya da geri çekilme dışında hiçbir seçeneği kalmadı. Generaller, adayın silahlı kuvvetler içinde kabul edilebilir olması koşulu ile geri çekilmeye karar verip Meclis'ten kendi adaylarını seçmelerini istedi. Bunun üzerine siyasi partiler Emekli Amiral Fahri Korutürk'ü destekledi.⁵⁰⁶

13 Mart 1973'te başlayan Cumhurbaşkanlığı seçimleri, 6 Nisan 1973'te sona erdi. 653 milletvekilinin 557'si oylamaya katıldı. Oylama sonucunda Eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Emekli Oramiral Fahri Korutürk 15. Turda 365 oyla Cumhurbaşkanı seçildi.⁵⁰⁷

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sancılı bir süreç olarak yaşanması, Melen Hükümeti'ni olumsuz etkilemiştir. Başbakan Melen'in bu dönemde izlediği politika, onun ordu ile siyasi partileri karşı karşıya getirmekle suçlanmasına neden olmuştur. Buna neden olarak ilk başta görev süresi dolacak olan Sunay'ın yerine Cumhurbaşkanı olarak Genelkurmay Başkanı Güler'in adaylığını desteklemiş olması gösterilmiştir.⁵⁰⁸ Melen'in bu çabası bazı siyasi gruplar tarafından "*orduya yaranmak için*" şeklinde yorumlanmıştır. Bu konuda CHP lideri Ecevit "*orduyu siyasete sürükleyici çabalardan herkes vazgeçmelidir*" açıklamasını yaparak hükümete yüklenmiştir. Bülent Ecevit'e göre; hükümet var ile yok arasındaydı. Cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan bu bunalımın nedeni hükümetin saray

⁵⁰³ Cumhuriyet Gazetesi, 6 Mart 1973, 1.; Milliyet Gazetesi, 7 Mart 1973, 1.

⁵⁰⁴ Hikmet Özdemir, *a.g.e.*, 234.

⁵⁰⁵ Milliyet Gazetesi, 20 Mart 1973, 1.

⁵⁰⁶ Korutürk siyasi sisteme saygılı, ılımlı bir Senatör olarak tanınıyordu; son zamanlarda Devlet Güvenlik Mahkemelerine karşı oy kullanmıştı. Komutanlar kendilerinden biri olduğu ve politikacılardan bağımsız kalabileceğine inandıkları için kabul ettiler. Faroz Ahmad, *a.g.e.*, 301.

⁵⁰⁷ <http://www.secimsonucu.com/CumhurbaskanligiSecimSonuclari.asp?SY=1973> Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2017.

⁵⁰⁸ İlhan Ersen, *a.g.m.*, 151.

politikaları ile başkan seçmek istemesiydi. Bu nedenlerden ötürü bu sıkıntılı sürecin bedelini güçlkle ayakta tutulmaya çalışan Melen Hükümeti ödemişti.⁵⁰⁹

Cumhurbaşkanı seçilen Korutürk Anayasal hakkını kullanıp kendi Başbakanı'nı seçecekti. Bunun üzerine yeni Cumhurbaşkanı'nı çalışacağı hükümeti kurma hususunda serbest bırakma kararı alan Ferit Melen, 7 Nisan 1973'te Başbakanlıktan;

“Cumhurbaşkanlığı yüksek makamına seçilmiş olmanız nedeniyle başkanı bulunduğum hükümet, Anayasamızın zatı devletlerine yürütme organının da başı olarak tanıdığı yetkileri serbestçe kullanabilmeniz olanağını sağlamak amacıyla bu demokratik rejimin bir gerçeği sayarak istifamı saygılarımla arz ederim” şeklinde yazdığı istifa mektubu ile ayrılmıştır.⁵¹⁰

3.4. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti

Ferit Melen'in Başbakanlıktan istifa etmesinin ardından Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, yeni hükümeti kurma görevini ilk serbest seçimlere kadar, Naim Talu'ya verdi.

14 Ekim 1973 genel seçimleri ile yaklaşık 2 yıl süren 12 Mart 1971 Muhtırası süreci tamamlanmış oldu. 1973 genel seçimlerin sonucu bazı çevrelerde beklenmedik gelişme olarak değerlendirilir. Siyasi gözlemciler ve kamuoyu AP zaferini düşünürlerken, 450 sandalyeden 149'unu AP, 185'ini ise, 1965'ten sonra geliştirdiği ortanın solu stratejisi ve 1972'de yenilediği parti önderliği ile CHP kazanmıştır. Seçimlerin ardından 3 ay geçmesine rağmen kurulamayan hükümet, 26 Ocak 1974'te CHP ile Milli Selamet Partisi (MSP), arasında koalisyon yapılmış ve Bülent Ecevit'in Başkanlığındaki hükümet kurulmuştur. Ortak hükümet iki parti arasında kazançlı başlamışsa da uzun ömürlü olmamıştır.⁵¹¹ Koalisyon hükümeti iktidarda birkaç ayını ancak doldurmuştu ki Kıbrıs bunalımı patlak verdi. Ecevit, bu bunalımın üstesinden gelmesi ve Kıbrıs işgali sayesinde bir anda ulusal kahraman haline geldi. Ecevit halkın gözünde kazandığı bu yeni ününden erken seçimlerde salt çoğunluk elde etmede yararlanmak istedi ve bu

⁵⁰⁹ Hülya Kınık, *a.g.t.* 52.

⁵¹⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 8 Nisan 1973, 1.

⁵¹¹ Fevzi Demir, *vd.*, *a.g.e.*, 320.

nedenle 16 Eylül 1974'te istifa etti.⁵¹² Böylece CHP-MSP koalisyon hükümeti dağıldı.

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından, 17 Kasım 1974'te Bülent Ecevit'in yerine Başbakanlığa kontenjan senatörü Sadı Irmak'ı atadı ancak Irmak'ın hazırladığı bakanlar kurulu listesi güvenoyu alamayınca 12 Nisan 1975'te Süleyman Demirel başkanlığında Adalet Partisi (AP), Milli Selamet Partisi (MSP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve bağımsızlardan oluşan, kendilerine Milliyetçi Cephe (MC) adını veren koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu koalisyon hükümeti 218'e karşı 222 güvenoyu ile göreve başlamıştır.⁵¹³

Ferit Melen, Süleyman Demirel'in 31 Mart 1975 yılında açıkladığı kabinede⁵¹⁴ Milli Savunma Bakanı olarak görev almıştır. Ferit Melen'in de yer aldığı I. MC Hükümeti, 5 Haziran 1977 yılında yapılan erken genel seçimlere kadar bütünlüğü korumuştur.⁵¹⁵ Artan şiddet ve ekonomik bunalım ortamında yapılan bu seçimler, Bülent Ecevit'in kamuoyundaki kişisel itibarı sayesinde, CHP oyların %41,4'ünü almıştır. Bu CHP'nin bir serbest seçimde elde ettiği en

⁵¹² Eric Jan Zürcher, *a.g.e.*, 380.

⁵¹³ Hikmet Özdemir, *a.g.e.*, s. 240-241.

⁵¹⁴ 31.03.1975 Yılında Süleyman Demirel tarafından açıklanan kabine şu şekildedir: Başbakan Süleyman DEMİREL (Isparta, AP), Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Necmettin ERBAKAN (Konya, MSP), Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turhan FEYZİOĞLU (Kayseri, CGP), Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Alparslan TÜRKEŞ (Adana, MHP), Devlet Bakanı Seyfi ÖZTÜRK (Eskişehir, AP), Devlet Bakanı Hasan AKSAY (İstanbul, MSP), Devlet Bakanı Mustafa Kemal ERKOVAN (Ankara, MHP), Osman ALBAYRAK (C. S. Üyesi, Kütahya), Devlet Bakanı Mehmet Gıyasettin KARACA (Erzurum, AP), Adalet Bakanı İsmail MÜFTÜOĞLU (Sakarya, MSP), Zeyyat BAYKARA (C. S. Kontenjan Üyesi), Milli Savunma Bakanı Ferit MELEN (C. S. Üyesi, Van, CGP), İçişleri Bakanı Oğuzhan ASİLTÜRK (Ankara, MSP), Ahmet Sabahattin ÖZBEK (C. S. Kontenjan Üyesi), Dışişleri Bakanı İhsan Sabri ÇAĞLAYANGİL (C. S. Üyesi, Bursa, AP), Maliye Bakanı Yılmaz ERGENEKON (İzmir, AP), Milli Eğitim Bakanı Ali Naili ERDEM (İzmir, AP), Bayındırlık Bakanı Fehim ADAK (Mardin, MSP), Ticaret Bakanı Halil BAŞOL (Tekirdağ, AP), Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemal DEMİR (Bolu, CGP), Vefa TANIR (Konya, CGP), Gümrük ve Tekel Bakanı Orhan ÖZTRAK (TBMM dışından, CGP), Gıda - Tarım ve Hayvancılık Bakanı Korkut ÖZAL (Erzurum, MSP), Ulaştırma Bakanı Nahit MENTEŞE (Aydın, AP), İbrahim AYSOY (Mardin, Bağımsız), Çalışma Bakanı Ahmet Tevfik PAKSU (Kahramanmaraş, MSP), Şevket KAZAN (Kocaeli, MSP), Sanayi ve Teknoloji Bakanı Abdülkerim DOĞRU (Kars, MSP), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet Selahattin KILIÇ (Adana, AP), Turizm ve Tanıtma Bakanı Lütfi TOKOĞLU (C. S. Üyesi, Kocaeli, AP), Nahit MENTEŞE (Aydın, AP), İmar ve İskan Bakanı Nurettin OK (Çankırı, AP), Köyİşleri Bakanı Vefa POYRAZ (C. S. Üyesi, İstanbul, AP), Orman Bakanı Turhan KAPANLI (C. S. Üyesi, Ankara, AP), Gençlik ve Spor Bakanı Ali Şevki EREK (Tokat, AP), Kültür Bakanı Rıfkı DANIŞMAN (Erzurum, AP), Sosyal Güvenlik Bakanı Ahmet Mahir ABLUM (Kütahya, AP), TBMM IV Demirel Hükümeti Bakanlar Kurulu 31.03.1975- 21.06.1977. Milliyet Gazetesi, 1 Nisan 1975, 1.

⁵¹⁵ Milliyet Gazetesi, 6 Haziran 1977, 1.

yüksek orandır. AP ise oyların %39,9'unu elde etmiştir. Bu seçimlerin ardından yine bir çıkmaza girilmiş, hükümeti kurma girişimlerinde bulunan Ecevit başarısız olmuştur. Ecevit'in başarısız hükümet kurma girişiminin ardından, Süleyman Demirel II. MC Koalisyon Hükümeti'ni kurmuştur. Bu koalisyon hükümeti de artan kargaşa ortamı içerisinde uzun soluklu olmamış ve dağılmıştır.⁵¹⁶

3.4.1. I. Milliyetçi Cephe Hükümet'inde Milli Savunma Bakanı Ferit Melen

Ferit Melen, yaklaşık 11 ay süren Başbakanlık görevinden istifa ettikten sonra, 31 Mart 1975'te Süleyman Demirel tarafından açıklanan kabinede Milli Savunma Bakanı olarak görev almıştır. Melen bu göreve geldiğinde CGP üyesidir.¹² Eylül askeri müdahalesinden önce Kontenjan Senatörlüğüne seçilen Melen, askeri müdahaleden dolayı and içmek fırsatı bulamadı.⁵¹⁷

6 Nisan 1975'te Süleyman Demirel tarafından açıklanan hükümet programında, Milli Savunmaya dair hedefler şu şekilde belirlenmişti: *"...Türkiye'nin dış güvenliği ve milli savunması ile ilgili sorunlar her zaman en büyük önem ve önceliği taşımıştır. İçinde bulunduğumuz şartlar, dış güvenlik ve milli savunma konularının taşıdığı hayati önemi daha da artırmış bulunmaktadır. Bu sebeple, milli varlık ve dış güvenliğimizin başlıca teminatı olan Silahlı Kuvvetlerimizi güçlendirmek için gerekli her tedbir alınacaktır. 1973 yılından beri yürütülen yeniden düzenleme ve modernleştirme çalışmaları, değişen harp konseptine uygun olarak, hızla sonuçlandırılacaktır. Silahlı Kuvvetlerimizin en modern silah, araç ve gereçlerle donatılması hususunda hiçbir fedakârlıktan kaçınılmayacaktır..."*⁵¹⁸ Demirel'in açıkladığı bu hedefler çerçevesinde, Ferit Melen'in Bakanlık süreci bu hedefler çerçevesinde ele almak yerinde olacaktır.

MC hükümetlerinin fazla uzun ömürlü olmamasından ve dönemin siyasisi kargaşasından dolayı hedeflerin büyük çoğunluğuna ulaşıldığı söylenemez. Bu dönemde Milli Harp Sanayi'nin gelişmesi için çalışmalarda bulunan Melen, Savunma Sanayi Stratejisi hazırlamıştır.⁵¹⁹ Dönemin döviz imkanları ölçüsünde

⁵¹⁶ Zürcher, *a.g.e.*, 381.

⁵¹⁷ İlhan Ersen, *a.g.m.*, 152.

⁵¹⁸ TBMM, IV. Demirel Hükümeti Programı 31 Mart 1975- 21 Haziran 1977.

⁵¹⁹ İlhan Ersen, *a.g.m.*, 152.

belli başlı icraatlar yapmaya çalışmış ve Millî Savunma Bakanlığı 1976 yılı Bütçe Kanunu tasarısı⁵²⁰ 211 sayılı Türk Silâhlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun 108. maddesinin 1. fıkrasının sonuna (e) bendi ile iki fıkra eklenmesi hakkında Kanun tasarısı,⁵²¹ 27.7.1967 tarih ve 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun geçici 22. maddesi ile aynı kanunu değiştiren 7.7. 1971 tarih ve 1424 sayılı Kanunun 36. maddesi ile eklenen ek geçici 19. maddesinin değiştirilmesine dair kanun tasarısı⁵²² Milli Savunma Bakanlığı 1977 yılı bütçe kanunu tasarısı,⁵²³ konularında önemli fikir ve görüş beyanlarında bulunmuştur.

3.4.1.1. Türk Silâhlı Kuvvetlerinin Yeniden Teşkilâtlanması, Silâh, Araç ve Gereçlerinin Yenileştirilmesine Dair Kanun Tasarısı

Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yeniden teşkilâtlanması silâh, araç ve gereçlerinin yenileştirilmesi amacı ile Millî Savunma Bakanlığına geçici yüklenmelere girişme yetkisi verilmesi hakkındaki 1601 sayılı Kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair bir önerge verilmiştir. Bu önergenin verilmesinin sebebi günün şartlarında Türk Silâhlı Kuvvetlerinin modern teknik gelişmelere göre yeniden teşkilâtlanması, silâh, araç ve gereçlerini yenileştirmesi ihtiyacı duyulmasındandır.

Senatoya sunulan bu kanun tasarısı 3 Mayıs 1975’de görüşülmeye başlanmıştır. Görüşme esnasında tasarıya dair herhangi bir itiraz gelmemiş, tartışma yaşanmamıştır. Tasarı hakkında CHP adına Muhsin Batur ilk söz alan kişi olmuştur. Batur; *“Milletimizin ve onu temsilen Meclislerimiz, Silahlı Kuvvetlerimiz için her türlü fedakârlığı her zaman yapmışlar ve yapacaklardır...”* sözlerini dile getirip, tasarı hakkında Meclisin ve Senatonun aydınlatılmasını istemiştir. Muhsin Batur ayrıca tasarıya grup olarak olumlu oy vereceklerini belirtmiştir.⁵²⁴ Batur’un ardından söz alan Senato üyesi Cihat Alpan, 485 sıra sayılı kanun tasarısının 1601 sayılı Kanuna getirdiği yenilik ve değişiklikleri belirtmiştir. Yapılacak yenilikler ile, gelecek yıllara geçici yüklenmelerin mali tutarını 1,6 milyar liradan 23 milyar 700 milyon liraya kadar artacağını

⁵²⁰ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim 33, C. 25, 5 Şubat 1976. 577.

⁵²¹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim 72, C. 28, 2 Haziran 1976.403-408.

⁵²² Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim 17, C. 29, 28 Aralık 1976.385-388.

⁵²³ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim 31, C. 16, 6 Şubat 1977.551-564.

⁵²⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim 61, C. 22, , 3 Haziran 1975, 252-253.

belirmiştir. Meydana gelecek lüzum ve şartlara göre bu tutara %50 oranında katkıda bulunabilme imkânını verdiğini, yani yetki tutarı gereğinde 35 milyar 550 milyon liraya kadar yükseltilebileceğini söylemiştir. Kanunun vadesinin 10 yıldan 6 yıla indirileceğini açıklamıştır. Alpan ayrıca; Milli Savunma Bakanlığı bütçesinin programlarında harp, silah, araç ve gereç alımlarını kapsayan savunmanın gerektirdiği alım ve giderler harcama kalemlerinde yer alan ödeneklerle silah, ana malzeme, yedek parça ve e gereçlerin satın alınması, tedariki, imalatı da bu kanun hükümleri ile gerçekleştirileceğini ifade etmiştir.⁵²⁵

Tasarı hakkında izahatlar vermek üzere söz hakkı alan Ferit Melen, Remo Planı,⁵²⁶ Amerika'nın Türkiye'ye uyguladığı ambargo hakkında izahatlarda bulunmuş ve bu tasarının kabul edilmesinin öneminden bahsetmiştir. Melen konuşmasının devamında; *"...hazırlamış olan plana göre, stratejik ihtiyaçlara göre yapılmıştır. Bu hususta fazla bilgi maalesef arz edemeyeceğim. Bizim Genelkurmayımızın yaptığı bir taksimdir. Bu anda ihtiyaç hangi tarafta daha ağır basıyorsa, şüphesiz oraya daha büyük imkânlar ayrılmıştır, ama ilk hamlede sanıyorum ki, harcamalar daha Hava Kuvvetlerimize olmuştur. İşte, 40 Fantom alınmıştır, ondan sonra F-104'ler alındı, bir filo alınmıştır; "ikinci bir filo için de bugünlerde bu kanunu bekliyoruz. Lütfedilir, bu kanun kabul edilirse, ikinci filoyu da almış olacağız; süratle bozulan dengeyi yerine getirmek üzere. Arkadaşlarımız gizlilik konusunda bazı şikâyetler ileri sürdüler. Sanıyorum ki, fazla titiz olmamıştır hükümetler bu konuda. Sözlerimin başında da arz ettim; bir defa gerekçelerde vardır, komisyonlarda bunlar izah edilmiştir; bunlarla hangi projeler gerçekleştirilecektir ve basma da intikal etmiştir. Zaten, mubayaalar yapılırken (Bunlar büyük muamelelerdir), derhal bunlar hakkında gazeteler çeşitli kaynaklardan bilgi veriyorlar, ama Büyük Meclis arzu ettiği takdirde her zaman Hükümet, bu bilgileri Büyük Meclise; gerektiği zaman kapalı celse yapmak*

⁵²⁵ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim 61, C. 22, , 3 Haziran 1975, 254.

⁵²⁶ Remo Planı; Ferit Melen'in, Nihat Erim Hükümetlerinde Milli Savunma Bakanı iken hazırladığı ve hükümetin başında olduğu zaman kanunlaştırdığı plandır. Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yeniden teşkilatlanması, silâh, araç ve gereçlerinin yenileştirilmesi amacı ile Millî Savunma Bakanlığına gelecek yıllara geçici yüklenmelere girişme yetkisi verilmesi için hazırlanmıştır. Plan hakkında detaylı bilgi için bkz. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 22, Bileşim 61, 3 Haziran 1975, 257.

suretiyle arz etmeye hazırdır...” diyerek bu tasarının kabulünü bu vesile ile yüksek heyetten rica etmiştir.⁵²⁷

Yapılan uzun görüşmelerin ardından söz konusu kanun aşağıdaki şeklini almıştır.

Madde 1. — Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yeniden teşkilâtlanması, silâh, araç ve gereçlerinin modern teknik gelişmelere uygun şekilde yenileştirilmesi için Millî Savunma Bakanlığına 23.7 milyar liraya kadar gelecek yıllara geçici yüklenmelere girişme yetkisi verilmiştir. Bu yetki meydana çıkacak lüzum ve şartlara göre Bakanlar Kurulu kararı ile %50 oranında artırılabilir.

Madde 2. — Birinci madde gereğince yapılacak yüklenmelere karşılık Millî Savunma Bakanlığı Bütçesinde «Silâhlı Kuvvetlerimizin yeniden teşkilâtlanması, silâh, araç ve gereçlerinin yenileştirilmesine ait her türlü alım ve giderler» adı altında açılacak özel bir bölüme 1973 yılından itibaren belirli bir ödeme planına göre ödenek konulur. Bu ödeme planı şu şekildedir: 1973 yılında- 1.600 Milyar lira, 1974 yılında-1.600 Milyar lira, 1975 yılında- 7.340 Milyar lira, 1976 yılında- 6.040 Milyar lira, 1977 yılında- 5.440 Milyar lira, 1978 yılında- 1.680 Milyar lira; Toplam 23.700 Milyar lira,

1973 ve 1974 yılı Bütçe kanunları ile verilen 3.2 milyar liralık ödenek bu miktardan mahsup edilir.

Madde 4. — Ödeneklerle yapılacak alım, yapım ve hizmetler 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye ve 2490 sayılı Artırma ve Eksiltme ve İhale kanunları hükümlerine tabi değildir. Yapılacak alım, yapım, onarım ve hizmetlere ait alım usulleri Bakanlar Kurulunca tespit edilir. Milli Savunma Bakanlığı bütçelerinin programlarında; Harp silâh, araç ve gereç alımlarını kapsayan «Savunmanın gerektirdiği alım ve giderler» harcama kaleminde yer alan ödeneklerle; silâh, ana malzeme, yedek parça, araç ve gereçlerin satın alınması, tedariki, imalatı bu kanun hükümlerine tabidir. Hizmetin devamlılığını sağlamak amacı ile her yılın bütçelerine konulup

⁵²⁷ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim 61,C. 22, , 3 Haziran 1975, 257.

da harcanmayan ödeneklerin tabi olduğu hükümler, 1601 sayılı Kanunda öngörülen esaslara göre yürütülür.

Madde 5. — Yurt içinden sağlanamayan ihtiyaçlar, yurt dışından peşin veya kredi usulü ile sağlanır. Kredi ile yapılacak alımlar ve yaptırılacak hizmetler için ayrı bir ödenek ve 6 yıllık süreye bağlı kalmamak kaydı ile ayrı bir ödeme planı yapılabilir.

Tasarının hiçbir maddesi için aleyhte söz isteyen olmamış ve oylamaya geçilmiştir. Oylama sonucunda; Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yeniden teşkilatlanması, silâh, araç ve gereçlerinin yenileştirilmesi amacı ile Millî Savunma Bakanlığına gelecek yıllara geçici yüklenmelere girişme yetkisi verilmesi hakkındaki 1601 sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun tasarısının açık oylanmasına 122 sayın üye iştirak etmiş, 122 kabul oyu ile tasarı kabul edilmiştir.⁵²⁸

3.5. 1983 Van Seçimleri ve Milliyetçi Demokrasi Partisi Van Milletvekili Ferit Melen

1970’li yıllar sona ererken Türkiye ağır bir siyasal ve ekonomik bunalımla karşı karşıyaydı. 1977 seçimlerinden sonra istikrarlı bir hükümet kurulamadığı gibi, iki büyük parti CHP ve AP arasındaki diyalog neredeyse tamamıyla ortadan kalkmıştı. 1979 Kasım’ında Süleyman Demirel başkanlığında, dışarıdan MHP ve MSP destekli AP azınlık hükümetinin kurulması da siyasal istikrarsızlığı sona erdirmeye yetmemişti.

Bu istikrarsızlığa tepki olarak, Genel Kurmay Başkanı tarafından İç Hizmet Yasası’nın Silahlı Kuvvetlere verdiği yetkilerden bahsedilmeye başlanmıştır. Yapılan uyarılara rağmen siyasal iktidarın kayıtsız kalması 27 Aralık 1979’da Silahlı Kuvvetlerin Cumhurbaşkanı’na bir uyarı mektubu göndermesine neden olmuştur.⁵²⁹

Askerin açıkça uyarısına rağmen uyarı mektubunun verildiği 27 Aralık 1979’dan 12 Eylül 1980’e kadar Türkiye’nin sorunlarını çözecek güçlü bir

⁵²⁸ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Bileşim 61, C. 22, , 3 Haziran 1975, 265-266.

⁵²⁹ Fevzi Demir, vd., 323.

hükümetin kurulması bir yana, 5 ayda 115 tur oylama yapıldığı halde cumhurbaşkanlığı seçimi dahi sonuçlandırılmamıştır.⁵³⁰

Bütün bu gelişmelerin sonucunda 12 Eylül 1980 günü, TSK, İç Hizmet Kanunu'nun kendisine verdiğini ileri sürdüğü yetkiye dayanarak yönetime el koymuştur. 12 Eylül 1980 Cuma günü saat 03.59'da Türkiye radyolarından Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren imzasıyla yayınlanan MGK'nın bir numaralı bildirisi okunmuş ve bunu 5 bildiri daha izlemiştir.⁵³¹ Ordunun emir komuta zinciri içinde gerçekleştirdiği askeri müdahale, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde silahlı kuvvetlerin yönetime karşı üçüncü açık müdahalesidir.⁵³²

Askeri müdahalenin ardından belli başlı siyasi partilerin liderleri tutuklandı ve açık bir biçimde siyaset yapmak yasaklandı. Çok geçmeden emekli Amiral Bülent Ulusu başbakanlığında bir hükümet kuruldu. Turgut Özal ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı olarak başlattığı ekonomik reformları uygulamaya devam etti. MHP lideri Alparslan Türkeş iki yüz parti üyesiyle birlikte tutuklandı ve altı yüz kişinin ölümüne sebep olmakla ve iç savaş başlatmakla suçlandı. Kendisine terörizm suçlamaları yöneltilmemekle birlikte, MSP lideri Erbakan da tutuklandı ve Anayasa'nın İslam Devleti kurmaya yönelik faaliyetleri yasaklayan maddeleriyle laiklikle ilgili hükümlerine muhalefet etmekle suçlandı.⁵³³ Bu dönemde 15 üyeli bir Anayasa komisyonu kuruldu, yeni bir Anayasa hazırlandı bu anayasa 7 Kasım 1982'de halkoylamasına sunuldu ve %91,4 evet oyu aldı.⁵³⁴ Siyasetin yeniden yapılanmasına gelince yavaş bir ilerleme oldu ve bu durum 6 Kasım 1983 yılında yapılan seçimler ile gerçekleşti.⁵³⁵

⁵³⁰ Beyhan Öcal, "12 Eylül'den 28 Şubat'a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi", ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, Ocak 2009, sayı: 1/4, 9.

⁵³¹ Bildiri Metni İçin Bkz. Cumhuriyet Gazetesi, 13 Eylül 1980, 1.; Milliyet Gazetesi, 13 Eylül 1980, 1.; Fevzi Demir, vd. 325.

⁵³² Ercan Sözler, "Askeri Darbeler ve Toplumsal Etkileri: 1960, 1971 ve 1980 Darbeleri", 3.

⁵³³ Carter V. Findley, *a.g.e.*, 321.

⁵³⁴ Eric Jan Zürcher, *a.g.e.* 409-410.

⁵³⁵ Dilek Kırkpınar, "12 Eylül Askeri Darbesinin Gençliğin Üzerindeki Etkileri", Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2009, 117.

12 Eylül 1980 darbesinden sonra ilk seçim 6 Kasım 1983'te ve 12 Eylül 1980 askeri yönetiminin belirlediği yasal çerçeve içerisinde yapıldı. Partilerin kurulmasına 1983 yılının Mayıs ayında izin verilirken, 6 Kasım'da yapılacak seçimlere katılabilme şartı ise, partilerin MGK tarafından onaylanmasıydı. 10 Haziran 1983 tarihinde kabul edilen yasa uyarınca seçimde çifte barajlı nispi temsil yöntemi uygulandı. Hem % 10'luk ülke barajı hem de seçim çevresi barajı tatbik edildi. 1983 yılında yeniden partiler kurulmaya başlandı; ama 12 Eylül yönetimi seçimlere sınırlı sayıda partinin katılmasını uygun görüyordu. Bu nedenle parti kurucusu olmak isteyen 416 kişi ile milletvekili adayı olmak isteyen 672 kişi veto edildi.⁵³⁶

6 Kasım 1983 genel seçimlerine; Emekli General Turgut Sunalp başkanlığında Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), cunta döneminin ekonomisini elinde tutan ve 24 Ocak kararlarını uygulayan Turgut Özal başkanlığında Anavatan Partisi (ANAP), bir de, yine generallerin desteklediği Necdet Calp başkanlığında Halkçı Parti (HP) seçimlere giren şanslı partiler oldu. Seçimlere yaklaşık bir ay kala seçim faaliyetlerine hız verildi. Seçim çalışmalarının yürütüldüğü illerden biri de Ferit Melen'in Milletvekili seçildiği Van' dır.⁵³⁷

Van'da yapılan genel seçimlere katılacak adayların kesin isim listesi 5 Ekim 1983'te Yüksek Seçim Kurulu (YSK) tarafından duyurulmuştur. Seçimlere katılacak partilerin adayları şu şekildedir: MDP den, Ferit Melen (Eski Başbakan ve Maliye Bakanı), Fevzi Nejdin Erdinç (Ziraat Mühendisi), İbrahim Aydın Perihan (Eczacı); ANAP'dan, Hüseyin Aydın Arvas (İdareci), Mirza Kurşunluoğlu (Petrol bayi sahibi), Reşit Çelik (Tüccar), Hilmi Durmaz (Tüccar); HP'den, M. Salih Yıldız (Avukat ve eski milletvekili), Hilmi Şahar (çiftçi), Ethem Cemal (Emekli memur), Servettin Cubuker (Serbest)'dir. 1983 seçimlerinde toplamda üç parti seçime katılmış, bu partilerin dışında bağımsız adaylar yer almamıştır.⁵³⁸

1983 Seçimlerinde, MDP adayı olan Ferit Melen, 9 Ekim 1983'te seçim çalışmalarında bulunmak üzere Van'a gelmiştir. Melen, MDP'nin Cumhuriyet

⁵³⁶a.g.t., 117-118.

⁵³⁷a.g.t., 118.

⁵³⁸Milliyet Gazetesi, 3 Kasım 1983, 1. Van Sesi Gazetesi, 6 Ekim 1983, 1.

Caddesinde bulunan parti binasına gelip, burada değerlendirmelerde bulunmuştur. Melen, *“12 Eylül hareketi ile sağlanan huzur ve güven ortamının devamı için milletçe birlik ve beraberliğe önem verilmelidir”* ifadelerini kullanarak *“geçmiş bir kenara bırakıp kırgınlık ve dargınlıklara son verip el birliği ile memleket sorunlarına çözüm aramalıyız, 6 Kasım’da yapılacak milletvekili seçimlerinde de yurt çapında birleşerek milli birliği güçlendirecek bir kadroyu iş başına getirmeye çalışacağız”* vurgularında bulunmuştur. Melen ayrıca, milli birliğe dayalı devlet güçlü devlettir, sorunları ancak güçlü devletler çözebilir sözleri ile birlik ve beraberlik çağrısı yapmıştır.

Seçim çerçevesinde Van eşrafı ile bir araya gelen MDP Bitlis Milletvekili adayı Kamuran İnan, yaklaşan seçimler ile alakalı izahatlarda bulunmuştur. İnan, dünyadaki parlamenter sistemler ile Türkiye’deki sistemi karşılaştırmış ve Batının gelişmiş ülkelerinin seviyesine ulaşmak için milletçe yapılması gereken çok yönlü çalışmalar üzerinde durmuştur. Ülkenin sahip olduğu ekonomik kaynaklarla insan gücünden yararlanmanın sağlayacağı yararlardan bahsetmiştir. Milli birlik ve beraberliğin sağlayacağı faydalara da değinen İnan, *“ülke sorunlarına çözüm için el birliği ile çalışarak yer altı ve yer üstü zenginliklerimize, değerli varlık olan insan gücünden yararlanarak kısa sürede Türkiye’yi gelişmiş ülkeler seviyesine getirmeliyiz”* ifadelerini kullanmıştır.⁵³⁹

6 Kasım’da yapılacak milletvekili genel seçimleri için propaganda konuşmaları ve açık hava toplantıları 16 Ekim 1983’te başlamıştır. Seçim kampanyaları çerçevesinde Van’a gelen ANAP Genel Başkanı Turgut Özal parti binası önünde halka hitap etmiştir. Özal, ANAP’ın iktidara geldiği takdirde yapacağı çalışmalar ile alacakları ekonomik tedbirleri anlatmıştır. Doğu Anadolu Bölgesi’nde ve özellikle Van’da hayvancılığın gelişmesi için canlı hayvan ihracatının teşvik edileceğini, bölgedeki işlere iş temini için yatırımlara önem vereceklerini, vatandaşı rahatsız eden formaliteleri asgari seviyeye indireceklerini bildiren Özal, partisinin manevi değerlere saygılı, milliyetçi muhafazakâr sosyal adaletçi bir parti olduğunu, milletin teşebbüs gücüne inandıklarını, serbest piyasa ekonomisini esas aldıklarını söylemiştir. Çiftçi, işçi, memur, eşraf, emekli, milletimizin orta direğidir, 1977-1979 yıllarındaki enflasyon orta direğin satın

⁵³⁹ Van Sesi Gazetesi, 10 Ekim 1983, 1.

alma gücünü düşürmüş, gelir dağılımını dengesiz bir hale getirmiştir diyen Özal, orta direk zayıflayınca çadır sallanmaya başlar, eğer oylarınız ile iktidara gelirsek ilk yapacağımız iş orta direği sağlamlaştırmaktır ifadelerini kullanmıştır. Özal; *“... seçeceğiniz partiler ve kişiler; sizleri, insanları seven kişiler olmalıdır, meseleleri derhleri bilen insanlar olmalıdır, arı gibi çalışkan olmalıdır, ANAP bu tarife uyan bir oluşumdur...”* diyerek konuşmasını sonlandırmıştır.⁵⁴⁰

6 Kasım’da yapılacak seçimler için Van’da yoğun bir çalışma gözlenir. Seçimlere katılan partilerin adayları, yönetim kurulu üyeleri her gün ilçe, bucak ve köyleri ziyaret ederek seçmenlerle temaslarda bulunup partilerinin amaç ve programları konusunda yurttaşları aydınlatmaktadırlar.⁵⁴¹

MDP 24 Ekim 1983 tarihinde seçim kapsamında, Cumhuriyet Caddesinde bir açık hava toplantısı gerçekleştirmiştir. Büyük bir dinleyici kitlesinin katılımı ile gerçekleştirilen toplantıda konuşmacı olarak söz hakkı Ferit Melen, halkı aydınlatan geniş kapsamlı bir konuşma yapmıştır. 12 Eylül öncesi Türkiye’nin içinde bulunduğu ortam ile 12 Eylül’den sonra sağlanan huzur ve sükûn ortamında yapılan çalışmalar hakkında geniş bilgi vermiş ve MDP’ye giriş sebeplerini ve siyasete yeniden dönüş gerekçelerini açıklamış ve o güne kadar bulunduğu görevlerde yaptığı hizmetleri anlatmıştır. Melen’in ardından mikrofona gelen diğer milletvekili adayı Aydın Perihan kısa ve heyecanlı bir konuşma yapmıştır. Perihan, memlekete hizmet etmek amacıyla siyasi hayata atıldığını, memleket meselelerinin yanında, Van’ın sorunları arasında yer alan, işsizlik, hayat pahalılığı, konut, tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi, ıslahı ve sınai tesislerine kavuşturulması için her türlü çabayı harcayacağını, her konuda daima hemşerilerinin yanında olacağını söylemiş ve toplantı büyük bir coşku ile sona ermiştir.⁵⁴²

Seçime yaklaşık 10 gün kala MDP tarafında bir açık hava toplantısı daha gerçekleştirilmiş ve bu açık hava toplantısında Bitlis Milletvekili Kamuran İnan konuşur. İnan, 12 Eylül öncesi idarenin aksayan yönleri ile gelmiş geçmiş iktidarların hatalı davranışları sonucu ortaya çıkan çeşitli ülke sorunları üzerinde

⁵⁴⁰ Milliyet Gazetesi, 18 Ekim 1983, 1. Van Sesi Gazetesi, 18 Ekim 1983, 1.

⁵⁴¹ Van Sesi Gazetesi, 19 Ekim 1983, 1.

⁵⁴² Van Sesi Gazetesi, 26 Ekim 1983, 1.

durmuştur. Hayat pahalılığı, işsizlik, geri kalmış yörelerdeki vatandaşların çeşitli sıkıntıları ile ihtiyaçları, eğitim sorunları, bölgeler arasındaki dengesizlikleri örnekler vererek dile getirmiştir. MDP'nin iktidara geldiği taktirde çeşitli memleket meselelerine getireceği çözüm yolları ile şekillerini de anlatan Kamuran İnan, yurdumuzun kalkınması ve halkımızın refaha kavuşması memlekette teessür eden huzur ve sükun ortamının devamı için bütün vatandaşların milli birlik ve beraberlik içinde el ele vermelerini ve MDP içinde birleşmelerini istemiş ve halktan kendilerine oy vermelerini istemiştir.⁵⁴³

6 Kasım 1983'te yapılan seçimlere Türkiye genelinde olduğu gibi, Van'da da büyük bir katılım sağlanmıştır. Halk sabahın erken saatlerinde oylarını kullanmak için sandıklara gitmiştir. Gerek şehir merkezinde, gerekse ilçe ve köylerde seçime katılım oranını %80 civarında olmuştur. 142.150 seçmen 794 sandıkta oy kullanımını gerçekleştirmiştir. Şehir merkezinde ise mahallelere toplam 98 sandık dağıtılmış ve yurttaşlar sükûnet içerisinde buralarda oylarını kullanmışlardır. Oy sayımı il seçim bürosunda gerçekleştirilmiştir. Van'da kurulan toplam 794 sandıkta mevcut 142.866 seçmenden 128. 832'si oy kullanmıştır. Bu oylardan 121. 139' u geçerli sayılmıştır. Seçim sonucunda MDP 54.207, HP 29.041, ANAP 38.601 oy almıştır.⁵⁴⁴

Seçim sonuçları açıklandığında, Van'dan MDP 2, ANAP 2 milletvekili çıkarmıştır. MDP'de birinci sırada bulunan Ferit Melen ve ikinci sırada bulunan Fevzi Nejdet Erdinç seçilirken ANAP'tan ise; Aydın Arvas ve Mirza Kurşunluoğlu Millet Meclisine gitme hakkını kazanmıştır.⁵⁴⁵

Türkiye geneli seçim sonuçlarına bakacak olursak, Turgut Özal'ın başkanı olduğu ANAP oyların yüzde 45,14'ü ile 211 sandalye sayısına ulaşarak yüzde 52,88 temsil oranı ile tek basına iktidara gelmiştir. Sandıktan ikinci çıkan parti ise HP olmuş, yüzde 30,46 oy, 117 milletvekili ile yüzde 29,32 temsil oranı elde

⁵⁴³ Van Sesi Gazetesi, 27 Ekim 1983, 1.

⁵⁴⁴ Oyların ilçelere göre dağılımı ise şu şekildedir; MDP; Erciş 10.417, Gürpınar 4.571, Gevaş 4.165, Özalp 5.782, Muradiye 6.088, Çatak 4. 339, Başkale 2.803. HP; Erciş 2.521, Gürpınar 1.060, Gevaş 2.025, Özalp 4.316, Muradiye 5.452, Çatak 1.583, Başkale 2, 032. ANAP; Erciş 6.689, Gürpınar 3.244, Gevaş 4.363, Özalp 3.879, Muradiye 8.916, Çatak 2.020, Başkale 2.651. Van Sesi Gazetesi, 1.

⁵⁴⁵ Van Postası, 7 Kasım 1983, 1. Milliyet Gazetesi, 3 Kasım 1983, 3. Van Sesi Gazetesi, 7 Kasım 1983, 1.

etmiştir. MDP ise beklenenlerin aksine yüzde 23,27 oy, 71 milletvekili ve 17,80 temsil yüzdesi ile üçüncü ve son parti olmuştur.⁵⁴⁶

1983 genel seçimleri Ferit Melen'in milletvekili olarak mecliste yer aldığı son dönem olmuştur. Bu genel seçimler ile Melen'in siyasi hayatı son bulmuştur. Melen bu dönemde bütçe komisyonunda yer almış ve mali konularda geçmiş yıllarda olduğu gibi muhalefet yapmıştır.

Milletvekili seçildiğinde 77 yaşında olan Ferit Melen'in geçmiş siyasi faaliyetleri düşünüldüğünde, milletvekilliğindeki bu son evre geçmiş dönemlere oranla daha durgun bir havada geçmiştir. MDP fazla uzun ömürlü bir parti olamamıştır. 1983 seçimlerinin üzerinden üç yıl geçtikten sonra Ferit Melen ve arkadaşlarının isteği ile MDP feshedilmiştir.⁵⁴⁷ Parti'nin feshedilmesi ile Ferit Melen'in siyasi hayatı da son bulmuştur.

⁵⁴⁶ <http://politikakademi.org/2011/02/6-kasim-1983-tarihli-genel-secim-ve-anavatan-partisi/> Erişim Tarihi: 01.07.2017.

⁵⁴⁷ İlhan Ersen, *a.g.m.*, 152.

SONUÇ

Ferit Melen 1906'da Van'da doğmuştur. Van kenti Melen'in hayatının sonuna kadar önemli bir coğrafya olacaktır. Eğitimini Mekteb-i Mülkiye'de tamamlayan Melen, bu okuldan birincilikle mezun olduktan sonra iş hayatına atılır. Aldığı eğitim gereği çeşitli devlet kademelerinde maliyeci olarak çalışan Melen, siyasete atıldıktan sonra da devlet erkanının iktisadi konularda başvurduğu ilk isim olmuştur. Tüm siyasi yaşamını etkileyen ve neredeyse her genel seçime Van'dan katılan Ferit Melen halkın desteğini her zaman hissetmiştir. Ferit Melen'in politik çizgisinde zaman zaman değişiklikler olmuştur. Ancak bu kendisinin meclise girmesini engellememiştir. Kent halkı ile doğru zamanda, doğru temasa geçmeyi bilen, siyasetçi kimliliğinin yanında iletişim becerisi yüksek bir siyaset adamıdır.

Ferit Melen, 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri'nde CHP'nin Van adayı olarak milletvekili seçilmiştir. Siyasette İsmet İnönü'nün de önemsedığı bir isim olan Melen, mali konularda İsmet İnönü'nün akıl danıştığı ve yanından ayırmak istemedığı bir siyasetçidir. Melen, aktif siyasetin içinde bulunduğu dönem boyunca, IX. ve XI. dönem Milletvekilliği, Maliye Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerinde bulunmuştur. Ferit Melen, liberal bir ekonomisttir, yaptığı işlerde de sosyal adalet ilkelerinden taviz vermemiştir. Melen'in liberalciliği körü körüne bir liberalcilik değildir. Altında imzası bulunan kararlara bakıldığında devletçilik ilkesinden de vazgeçilmediği görülür.

İsmet İnönü ile CHP safların uzun yıllar beraber çalışan Ferit Melen, CHP'nin çizgisini ortanın solu olarak değiştirmesinin ardından bu uzun soluklu döneme son noktayı koymuştur. Güven Partisi kurucuları arasında yer alan Ferit Melen, bu ayrılıkla kendi çizgisini "*ortanın solu*" nun aksine "*ortanın sağ*"nda olarak belirlemiştir. Nitekim sosyalizm ve komünizme karşı, Güven Partisi saflarından büyük mücadeleler vermesi bunun bir göstergesi olabilir.

12 Mart 1971 Muhtırası'nın ardından Nihat Erim tarafından kurulan hükümetlerde Milli Savunma Bakanlığı görevini yürütmesi, Ferit Melen'in siyasi geleceğini de belirleyen sürecin başlangıcı olmuştur. Bakanlığı döneminde TSK'nın uzun yıllardır gerçekleştiremediği konuları kanunlaştırmış ve devlet

bütçesinden finansman yaratarak orduya destek sunmuştur. Ordunun üst kademeleri ile iyi ilişkileri olan Ferit Melen, TSK tarafından sevilen ve saygı duyulan bir lider haline gelmiştir. Nitekim bu hamlelerinden sonra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın da dikkatini çekmiş, Sunay tarafından 22 Mayıs 1972 yılında Başbakanlık görevine getirilmiştir.

Ferit Melen'in kısa süren başbakanlık günlerinin tamamı sıkıyönetim uygulamaları ile geçmiştir. Bu dönemde özellikle komünizm ve sosyalizm ile mücadele edilmiştir. Ülkenin içerisinde bulunduğu kaos ve anarşi ortamını bitirmek adına önemli işler yürüten Ferit Melen'in, Erim hükümetleri ile kıyaslandığında başarı grafiği yüksektir. Başbakanlık görevi yaklaşık 11 ay sürmüştür.

1983 genel seçimleri Ferit Melen'in milletvekili olarak mecliste yer aldığı son dönem olmuştur. Bu genel seçimler ile Melen'in siyasi hayatı son bulmuştur. Melen bu dönemde bütçe komisyonunda yer almış ve mali konularda geçmiş yıllarda olduğu gibi muhalefet yapmıştır.

Ferit Melen'in gerek siyasete girmeden önceki ve gerekse de siyasete girdikten sonraki yaşamı göz önünde tutulduğunda; kendisini bir maliyeci ve bu mali tecrübelerini siyasette somutlaştıran bir devlet adamı olarak tanımlamak mümkündür. Zira böyle bir tanım yapıldığında çalışmanın sonuç kısmı da kendiliğinden ortaya çıkabilir. Türkiye'nin yakın tarihinde siyasi atmosferi iyi analiz eden Melen aynı zamanda, ülkenin geçirdiği en kritik zamanlarda verdiği kararları da uygulamayı bilen idealist bir siyasi figürdür. Bir aksiyon adamı olarak da tanımlanabilecek Melen, siyasi yaşamında keskin bir çizgi ile parti ayrışmasını tecrübe etmiş ve en kritik süreçlerde duygusal bir siyasetçi olmamıştır. Şöyle ki, CHP'yi ve örgüt yapısını iyi tanıyan, tecrübelerinin pek çoğunu söz konusu partide kazanan Melen, “ortanın solu” kavramını ülke gerçekleri ile bağdaştıramadığından siyaseten bir yol ayrımına girmekte tereddüt dahi etmemiştir. Girdiği ve kuruluşunda büyük emek sarf ettiği Güven Partisi çatısında da CHP'ye ağır eleştiriler yöneltmekten vazgeçmemiştir. Bu tarz bir yaklaşım tarzı, siyaseten kendisini hem halk hem de parti nezdinden zor bir mecraya çekse de, “siyasette kararlı olabilmek” imajının tahlili açısından öne çıkabilir.

Ferit Melen çok yönlü bir lider olmasının yanında, siyasi yaşamının son günlerine kadar ülke çıkarlarını gözetmiş, milli duygularından asla taviz vermemiş ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel ilkelerine bağlı kalmıştır.

EKLER

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

T.C.
V A N
İL Seçim Kurulu
Başkanlığı
Sayı: 56

19/5/1950

Özeti: Van Millet
Vekilleri Tutanakları
nın sunulduğu Bk.

Eki: 6

T.C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Başbakanlık Yüksek Makamına

Ankara

Van Millet vekillğine Seçilen Ferit Me-
len Kâzım Üzalp ve İzzet Akın'a ait düzenlenen
tutanaklardan ikişer nüshasının Türkiye büyük
Millet Meclisi başkanlığına sunulmak üzere ekli
olarak gönderildiğini saygılarımla arz ederim.

Y. İ. Mol.
22.5.1950

İl seçim kurulu Başkanı
Hilmi Uluca

YATIRILMIŞTIR
TARİHİ: 22.5.1950
22.5.1950 - 1792 - 6

030 10 77 510 11

22.5.1950 3567 6

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 77 - Dosya No: 510 - Sıra No: 11

EK 1: 1950 Genel Seçim sonuçlarında milletvekili olmaya hak kazanan isimler.

Van İli

Ferit Melen /
Kâzım Üzalp /
İzzet Akın

T.C. BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

030 10 77 510 11

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 77 - Dosya No: 510 - Sıra No: 11

Ek 2: 1950 Genel Seçimleri Sonucunda Milletvekili Olan İsimler.

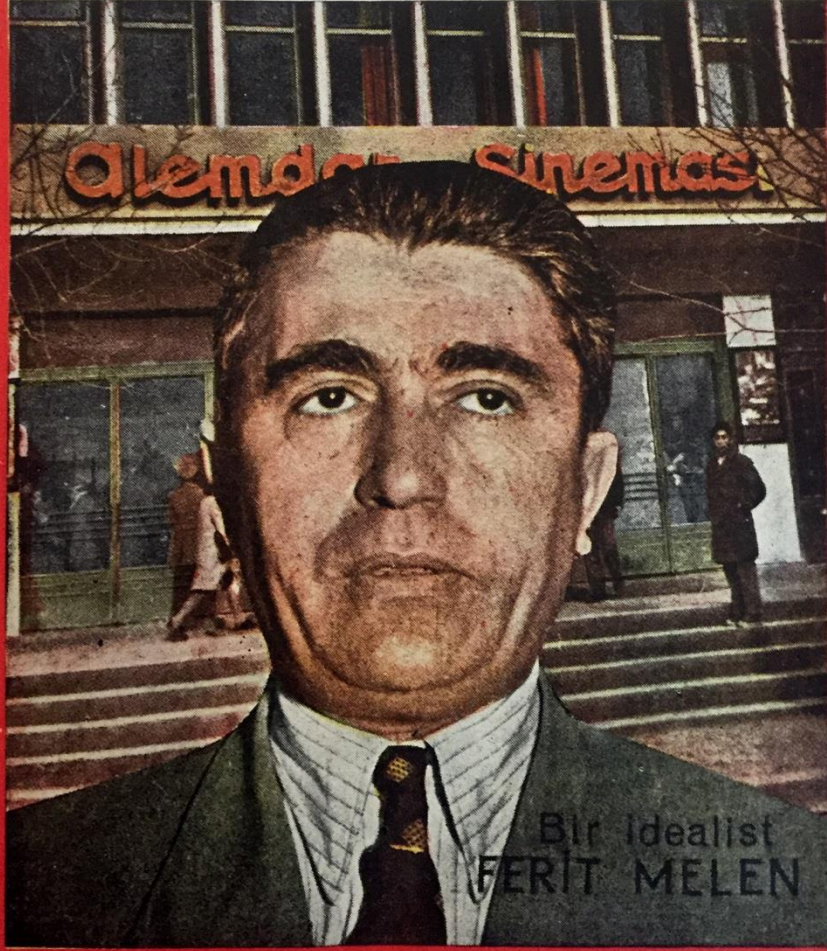
Ek 3: 1 Haziran 1972 Türkiye Dergisi Kapağı.

17 OCAK 1959

SAYI : 237

AKİS

HAFTALIK AKTÜALİTE MECMUASI

Ek 4: 17 Ocak 1959 Akis Dergisi kapağında Ferit Melen.

sarfına kadar bu yardımın yarıya indirilmesinde bir beis olmayacağı mütalâsındayız. Ancak bu vaziyetin Kurum faaliyetinin Bugünkü hacminin muhafaza edilmesine bağlı olduğunu da arzylemeliyim.

Kurumun Faaliyeti

3 - Maksudı tegekkülü Türk Tarihini tetkik ve elde edilen neticeleri neşru tamih etmek olan Türk Tarih Kurumunun bu teşekkülün tahakkuku için neşriyet, hafriyat ve içtimalara tahsis eylediği mebaliğden yukarda bahsedilmişdi. Sarfedilen bu paralar mukabilinde;

- a - 17 muhtelif yerde hafriyat yapılmıştır.
- b - Türkçe ve ecnebi dillerden 22 kitabın telif hakkı satın alınarak bastırılmıştır.
- c - 15 eser bastırılmak üzere matbaaya verilmiştir.
- d - 19 eserin telif ve tercümesi ikmal edilmiş 25 eserinde telif veya tercümesine başlanmıştır.
- e - Takriben 35000 ciltlik bir kütüphane tesis olunmuştur. (merbut 8) .

Tarih Kurumunun faaliyet ve mesaisi neticesinde meydana getirilen eserler ve elde olunan neticelerin ilmi kıymetleri hakkında her hangi bir mütalâa serdedilmesi müfettişlikçe selâhiyet ve kifayet bericinde görüldüğünden burada bu eserlerin sayılması ve nazarı mütalâalarına arzıyla iktifa olunmuştur.

Hulâsa ve netice

Yukarda da bertaraf edilmiş olduğu üzere Türk Tarih Kurumunda yapılan teftişde defterler, kayıtlar ve evrakı müsbetenin noksanlı olduğu muhasebe ve yazı işlerinin temiz ve itina ile işlediği Kurum gelirlerinin sarfında tasarruf fikrinin hakim kılındığı ve Kurumun faaliyetinden elde olunan semerelerin bu babda ihtiyar olunan külfet ve masrafların belâğannasibâ karşılamakta bulunduğu neticesine varılmıştır. Elde edilen bu neticelerin şükranı şayan olduğunu arzyleirim.

Maliye Müfettişi
Ferit Melen

030 10 215 457 4

Ek 5: Maliye Müfettişi Ferit Melen'in 14/02/1942 Yılında Türk Tarih Kurumu Maliye Teftiş Raporu.

Ek 6: 2 Haziran 1983 Yerel Seçim Çalışmaları Kapsamında Van'a Gelen Ferit Melen'in Yerel Basında Halka Duyurulması.

KAYNAKLAR

RESMİ YAYINLAR

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Birinci Beş Yıllık Planı (1963-1967), Ocak 1963.

Güven Partisi Programı, 12 Mayıs 1967.

I.Nihat Erim Hükümeti Parti Programı, 26 Mart 1971-11 Aralık 1971

II. Nihat Erim Hükümeti Parti Programı, 11 Aralık 1971- 22 Mayıs 1972.

IX. İsmet İnönü Hükümet Programı, 25 Haziran 1962-25Aralık 1962.

Maliye Teftiş Heyeti Raporu, 14.02.1942.

T.C. Resmi Gazete

T.C Maliye Bakanlığı, “Vergi Reform Komisyonu Genel Vergi Reform Raporu”, 1961.

TBMM Albümü, Cilt 2, 1950-1980.

TBMM, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

TBMM Kurucu Meclis Tutanak Dergisi

TBMM, Ferit Melen Hükümet Programı, 22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973.

TBMM, IV. Demirel Hükümeti Programı 31 Mart 1975- 21 Haziran 1977.

TBMM, Tutanak Dergisi

TBMM, Zabıt Ceridesi

TBMM Kanunlar-Kararlar, Devlet Yatırım Bankası Hakkında Kanun, 12.03.1964.

X. İsmet İnönü Hükümet Programı, 25 Aralık 1963-20 Şubat 1965.

Yüksek Seçim Kurulu (YSK) Arşivi, 15 Ekim 1961 Seçimleri.

GAZETE VE DERGİLER

Akis Dergisi

Akis Dergisi

Akşam Gazetesi

Aydabir Dergisi

Barış Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

İki Nisan Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Türkiye Dergisi

Van Postası Gazetesi

Van Sesi Gazetesi

Vatan Gazetesi

Zafer Gazetesi

ARAŞTIRMA ESERLERİ

AKŞİN, Sina, *Çağdaş Türkiye Tarihi, (1908- 1980)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997.

ALTUĞ, Kurtul, *12 Mart ve Nihat Erim Olayı*, Yedigün Yayınları, İstanbul, 1973.

ARCAYÜREK, Cüneyt, *Çankaya'ya Giden Yol 1971, 1973*", Bilgi Yayınevi, 2. Basım, İstanbul, 1985.

ARSLAN, Zühtü, *Parlamento Tarihi 1957-1960*, II. Cilt, TBMM Kültür ve Sanat Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2013.

Başbakan Ferit Melen'in Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinde okuduğu Hükümet Programı, Millet Meclisi: 29.05.1972- Cumhuriyet Senatosu: 30.05.1972, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1972.

BAŞGİL, Ali Fuad, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1996.

BATUR, Muhsin, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.

BORATAV, Korkut, *İktisat Tarihi, Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.

BORATAV, Korkut, *Türkiye’de Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, 1974.

CEM, İsmail, *Tarih Açısından 12 Mart*, Cem Yayınları, İstanbul, 1978.

ARCAYÜREK, Cüneyt *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1961-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

ÇAVDAR Tefvik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitapevi, Ankara, 2004.

DEMİR, Fevzi-ADİYEKE Nükhet- YORULMAZ, Şerife, ADİYEKE, Nuri-BABUŞ, Fikret-AKGÜL, Alpsoy- ŞEKİP, Resul- ERENOĞLU, Mehtap-DOĞAN, Mehmet- YALÇIN, Cafer *Çağdaş Türkiye Tarihi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi*, Mersin Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, Mersin, 2003.

DURSUN, Davut, *12 Mart Darbesi*, İstanbul, 2003.

ERİM, Nihat, *Günlükler 1925-1979*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

EROĞUL, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara 2003,

FINDLEY, Carter V., *Modern Türkiye Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

Gençler İçin Çağdaş Tarih, *II. İthal İkameci Büyüme 1962-1979*, TUSİAD, Aralık, 2012,

GEVGİLİ, Ali, *Türkiye’de 1971 Rejimi*, Milliyet Yayınları, I. Baskı, Nisan 1973.

GÖZLER, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2000.

Güven Partisi Tüzüğü, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara 1967.

Hürriyet Meşalesi, 27 Mayıs Milli Türk İhtilali, Milli Türk Talebe Birliği İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Talebe Derneği Yayınları, no: 1, İstanbul, 1961.

İNAN, A. Afet, *İzmir İktisat Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

KARDAŞ, Abdulaziz, *Cumhuriyet Döneminde Van Gölü Havzasında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015.

KARPAT, Kemal H., *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

KOÇAK, Cemil, *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti*, İletişim Yayınları, Cilt 1, İstanbul, 2010.

MELEN, Ferit, *1970 Bütçesi Üzerinde Güven Partisi’nin Görüşleri*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1970.

MELEN, Ferit, *CHP Meclis Grubunun 1960 Bütçe Tenkidi*, Ankara Basım ve Cilt Evi, Ankara, 1960.

MUMCU, Ahmet, *Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İnkılâp Kitap Evi Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, 1996.

NADAROĞLU, Halil, *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Yayınları, İstanbul, 1996.

NEZİROĞLU, İrfan –YILMAZ, Tuncer, *TBMM Başbakanlarımız ve Konuşmaları, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi)*, C. 7, TBMM Basımevi, Ankara, 2014.

ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. 1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

ORTAYLI, İlber, *Türkiye’nin Yakın Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011

ÖZDEMİR, Hikmet, *Siyasal Tarih*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.

ÖZGİŞİ, Tunca, *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu NO:153, Ankara, 2012.

ÖZTÜRK, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM IX. Dönem 1950-1954 V. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2001.

PAMUK, Şevket, *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisat Tarihi*, 2. Baskı, Şubat 2014.

PUR, Hüseyin Perviz, *Çağdaş Türk Vergi Sistemi'nin Kurucusu: Ali Alaybek* Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, İstanbul, 2015.

S. Sabri, Ö.Cihan, O. Hilal, Y. Olcay, *Değişim Sürecinde Türkiye II. 1908-2010*, Atlantis Yayınevi, İzmir, 2015.

TEK, Hayati, *Darbeler ve Türk Basını*, Atılım Yayınları, Ankara, 2003.

TOPRAK, Zafer, *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 1965 Genel Seçimleri.

ÜÇORAL, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-2014)*, 10 Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2015.

ZÜRCHER, Eric Jan, *Modern Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

MAKALELER

ACAR, Ayla “12 Mart (1971) Döneminde Muhalif Bir Dergi: Ortam”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, 2012, S. 42, 1-18.

ALKİN, Erdoğan, “Dış Ticaret”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2, İletişim Yayınları, 448-469.

AYSEV, Yaşar, “Partilerin Cevapları”, Barış Gazetesi, 21 Mayıs 1972.

Beyhan Öcal, “12 Eylül'den 28 Şubat'a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi”, *ETHOS:Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Ocak 2009, S. 1/4.

BOZKIR, Gürcan “Cumhuriyet Halk Partisinde Bülent Ecevit ve Orta'nın Solu Düşüncesi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, C. 4, S. 11, 2002, 231-248.

BOZKIR, Gürcan “Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, VI/15, (2007/Güz), 275-308.

DEMİR, Ahmet, “Türkiye’nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna Üyeliği Üzerinde Tartışmalar” *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi*, C. 27, S. 3, 721-756.

DEMİR, Sefa Salih, “12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına Giden Süreçte Üniversite Olayları”, *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, C. 3, S. 5, Temmuz 2014.

EMİROĞLU, Atiye, ”Cumhuriyet Dönemi Darbelerinin Türk Demokrasisi ve Çağdaşlaşmasına Etkileri Üzerine Bir İnceleme”, *Tarihin Peşinde Uluslar Arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, S. 15, 1-22.

ERSEN, İlhan, “Ferit Melen’le Her Şey Üzerine Bir Konuşma”, *“Maliye Yazıları”*, S. 13, Haziran-Ağustos 1988. 141-155.

Ferit Melen Maddesi, *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, C. 15, Ana Yayıncılık.

GÜNGÖR, Süleyman “14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP’de Bunalım”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2010, S. 21, 193-208.

ILIMAN, Arif – DÖNMEZ, Cengiz, “12 Mart 1971 Muhtırasından Sonra Kurulan Koalisyonlara Örnek: Birinci ve İkinci Milliyetçi Cephe Hükümetleri”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 11, S. 21, 2015, 163-198.

İPEKÇİ, Abdi “Üniversite Reformu”, Milliyet Gazetesi, 23 Aralık 1972.

İPEKÇİ, Abdi “Yeni Vergiler”, Milliyet Gazetesi, 16 Şubat 1963.

İPEKÇİ, Abdi, “Melen”, Milliyet Gazetesi, 17 Mayıs 1972.

İPEKÇİ, Abdi, “Muhtıra ve Gerçekler”, Milliyet Gazetesi, 13.03.1971.

İPEKÇİ, Abdi, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Düşündürdükleri, Milliyet Gazetesi, 22 Temmuz 1972.

İPEKÇİ, Abdi, “Talihsiz Deneme”, Milliyet Gazetesi, 15 Mayıs 1972.

İPEKÇİ, Abdi, “Komünizmle Mücadele” Milliyet Gazetesi, 26 Mayıs 1972.

MELLEN, Mithat, “Akademisyen Gözüyle Maliyeci Bir Baba: Ferit Melen”, *Liderler Dergisi No:7*, 1998, 50-52.

OBUZ, Ömer “Bir Kelime İki Özne: Ordu Millet ve 27 Mayıs”, *Tezkire*, S. 57, 105-114.

ÖZMEN, Selahattin “Üretimde Devlet: Kamu İktisadi Teşebbüsleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2, 426-446.

ÖZTUR, Hasan “Atatürk Dönemi Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933-1938)”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi, (Atatürk Özel Sayısı)*, S. 19, 97-118.

PINAR, Mehmet, “Van’da Demokrat Parti Teşkilatlanması”, *Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Dergisi*, C. 2, S. 1 Erzurum 2013, 31-55.

SARIOĞLU, Esra, “12 Mart: Cezaevlerinde Tutuklu Politik Kadınlar”, *Journal of Historical Studies*, S. 2, İstanbul 2004, 19-31.

SÜZMEN, Nurettin, “Biz ne İstiyoruz?”, Van Sesi, 5 Mayıs 1950.

ŞAHİN, Güneş, “Türk Basınının 1964 Kıbrıs Olaylarına Bakışı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 3, 2017, 1474-1494.

TAKIM, Abdullah, “Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları”, *Maliye Dergisi*, S.160, Ocak-Haziran 2011,

TİGVEŞ, “Özkan, Anayasa’da On Beş Yıllık Dönemde (1961-1976) Yapılan Değişiklikler ve Ekler”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 34, S. 1-4, 19-60.

TOPÇU, İlyas – ARSLAN Nebahat Oran, “Karsta 1950-1954-1957 Genel Seçimleri ve Demokrat Parti”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, S. 58, Erzurum 2017, 389-407.

Van, “*Yurt Ansiklopedisi*”, Cilt 10, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1981.

Vasfiye, Çelik, “12 Mart Ara Döneminde Siyasi Partiler”, *Liberal Düşünce*, S. 40, 283-309.

YILDIZ, Nuran “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, *Prof. Dr. Oral Sander’e Armağan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 51, No:1-4, Ankara,1997, 481-505.

YÜCEL, Fikret, “Cumhuriyet Türkiye’sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938”, *TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası*, Ankara, 2014, 1-39.

TEZLER

AY, Kadriye, *Türkiye’de Vergi Reform İhtiyacı ve 4369 Sayılı Yasanın Getirdikleri*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2000.

BOZKIR, Gürcan, *Türk Siyasi Hayatında Güven Partisi- Milli Güven Partisi- Cumhuriyetçi Güven Partisi*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi 1967-1980), İzmir, 1996.

KESKİN, Yusuf Ziya, *27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırasının Türk Devlet Teşkilatı ile Siyaset Hayatına Etkileri*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2011.

KINIK, Hülya, *12 Mart Muhtırası Sonrası Geçiş Dönemi Ferit Melen ve Naim Talu Hükümetleri (22 Mayıs 1972- 26 Ocak 1974)*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014, s. 30.

KIRKPINAR, Dilek, *12 Eylül Askeri Darbesinin Gençlik Üzerindeki Etkileri*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâpları Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2009.

KÖSE, Serdar, *Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası*, (Afyon Kocatepe Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar 2010.

ŞAHİN, Güneş, *Kıbrıs Barış Harekatı ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Sürecinde Türk Kamuoyu*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2012.

TARIM, Osman, *12 Mart'tan 12 Mayıs'a Adalet Partisi ve Türkiye*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,) Konya, 2013,

İNTERNET KAYNAKLARI

1950 Genel Seçim Sonuçları: <http://www.yenisafak.com/secim-1950/secim-sonuclari> Erişim Tarihi: 10 Mart 2017.

http://politics.ankara.edu.tr/index.php?bil=bil_icerik&icerik_id=538&ens_birim=0 Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2017.

<http://politikakademi.org/2011/02/6-kasim-1983-tarihli-genel-secim-ve-anavatan-partisi/> Erişim Tarihi: 01.07.2017.

http://www.acikders.org.tr/pluginfile.php/2552/mod_resource/content/3/Yat%C4%B1r%C4%B1m_%C5%9Eirketleri.pdf

<http://www.ekonomizm.com/2014/04/turkiyede-uygulanan-kalknma-politikalar.html> Erişim Tarihi: 10.06.2017.

<http://www.makaleler.com/gensoru-nedir> Erişim Tarihi: 2 Haziran 2017.

<http://www.secimsonucu.com/CumhurbaskanligiSecimSonuclari.asp?SY=1973> Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2017.

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> Erişim Tarihi:15.04.2017.

Mülkiye Mezunları Listesi, 1860-1935.

http://politics.ankara.edu.tr/index.php?bil=bil_icerik&icerik_id=538&ens_birim=0 Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2017.

Avrupa Ekonomik Topluluğu Nedir? <http://www.nkfu.com/avrupa-ekonomik-toplulugu-nedir/> Erişim Tarihi: 6 Temmuz 2017,

BOSTANCIOĞLU, İsmail “68’de Sağcılar Ne Yapıyordu?” <http://www.turksolu.com.tr/ileri/36-37/bostancioglu36.htm> Erişim Tarihi, 29 Ekim 2016.

ERKAN, Rüstem “CHP’de Yol Ayrımı”,
<http://www.radikal.com.tr/radikal2/chpde-yol-ayrimi-1080126/> Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2017.

Ordunun Gölgesinde Verilen Sınav: 1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri,
<http://tunahanelmas.com/2017/02/19/ordunun-golgesinde-verilen-sinav-1973-cumhurbaskanligi-secimi/> Erişim Tarihi: 10.07.2017.

SÖZLER, Ercan, “Askeri Darbeler ve Toplumsal Etkileri: 1960, 1971 ve 1980 Darbeleri”<http://e-bulten.library.atilim.edu.tr/sayilar/2010-04/makale2.html>
Erişim Tarihi: 22 Nisan 2017.

Tanıl Bora, “Güven Partisi”, <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/8319/guven-partisi#.WXvAMYjyjIU> Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2017.

SÖYLEŞİ VE RÖPORTAJ

SÜSLÜ, Rıdvan (08.08.2017), *Prof Dr. Mithat Melen ile Ferit Melen Üzerine Söyleşi*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

ETİK BEYAN SAYFASI

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Rıdvan SÜSLÜ